

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

GÜNEYDOĞU
ANADOLU
BÖLGESİ

SUNUŞ

Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan bereketli topraklara sahip, tarihin ilk uygarlıklarına tanık olmuş Yukarı Mezopotamya yani bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, insanlığın ortak kültür mirası olarak kabul edilen birçok uygarlığa ait özgün kültür varlıklarıyla, tarihsel ve arkeolojik turizm potansiyeliyle sadece Türkiye'de değil, Dünya çapında önem taşımaktadır. Uygarlıkların yükselişine tanıklık eden bu Bölge'nin mirası, önemli arkeolojik sahalar, geleneksel köyler, tarihi açıdan önemli dini mekânlar, efsaneler, el sanatları ve zengin yöre mutfağı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin modern zaman seyyahlarına sunacağı şeylerden yalnızca bazılarıdır.

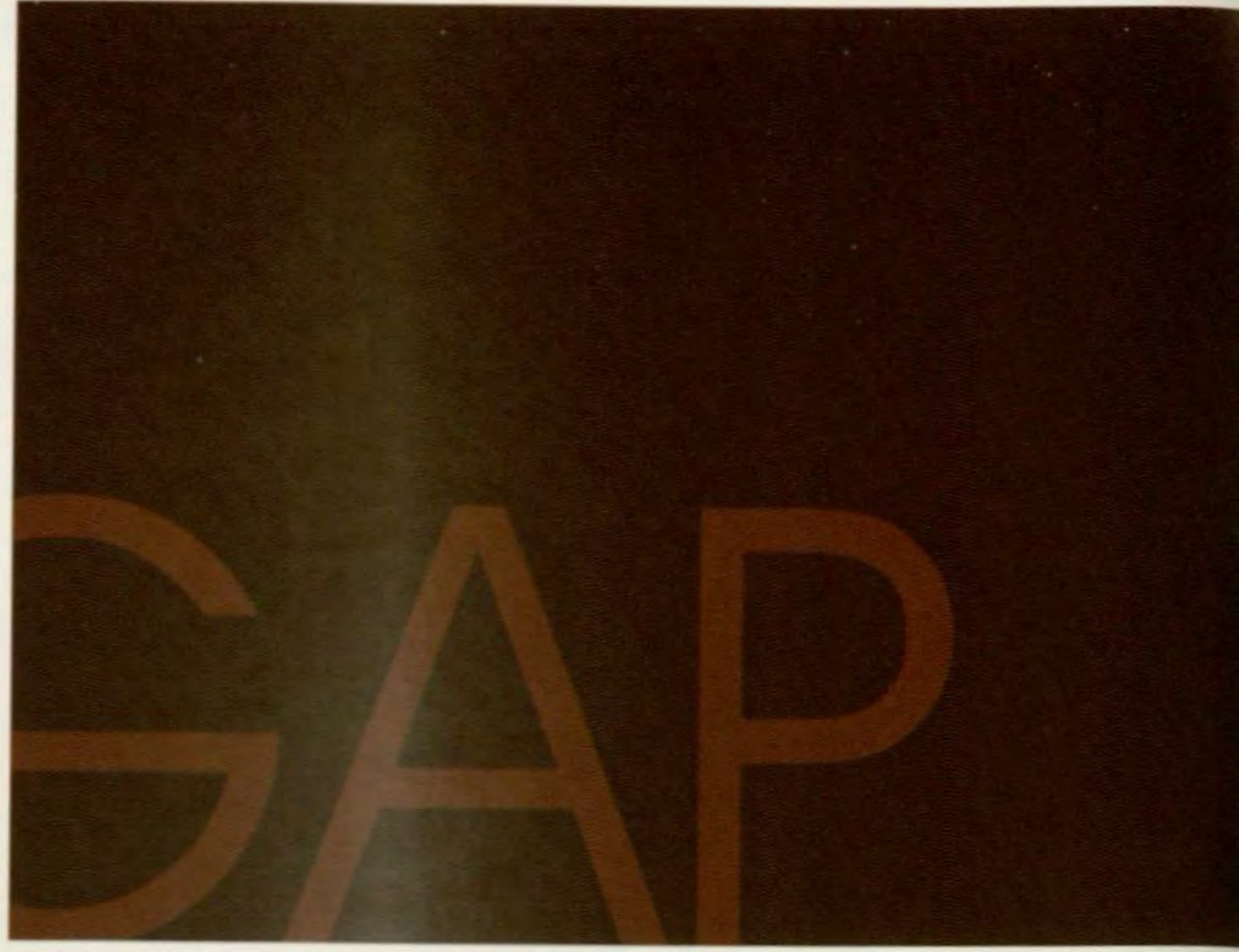
Geçmişte yarattığı su kenarı kültürleriyle Bölge'de önemli bir rol üstlenen Fırat ve Dicle nehirleri, Bölge'deki kültürel zenginliğin yaratıcısı olmuştur. Bölge, Adıyaman Nemrut Dağı ve çevresi, Gaziantep Yesemek Açık Hava Müzesi, Zeugma Antik Kenti, Diyarbakır Çayönü Sit Alanı ve Surları, Malabadi Köprüsü, Şanlıurfa Soğmatar, Şuayb Şehri, Harran, Batman Hasankeyf Yerleşimi, Mardin Dara Ören Yeri gibi kültür turizmi açısından son derece önemli yerleşmeleri ile dikkat çekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, aynı zamanda birçok inancın da merkezidir. İlk tek tanrı inancının benimseyen Sabiiler'in şehri Harran, kazılarla açığa çıkan ve bilinen ilk tapınak olarak adlandırılan Göbeklitepe, Musevi, Hristiyan ve Müslüman inançlarının buluştuğu Şanlıurfa ve Hristiyanlığın ilk dönemlerine tanıklık eden kiliseleriyle Mardin inanç kültürünün en önemli durakları arasında yer almaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin zengin toprak ve su kaynaklarını değerlendirmek, sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyini yükselterek bölgeler arası farklılıkları ortadan kaldırmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından yürütülen ve Bölge'nin topyekûn kalkınmasını amaçlayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), toplumsal değişimi ve dönüşümü hedefleyen temel felsefesiyle dikkat çekerken, çağdaş beşeri değerleri, su kaynaklarına dayalı bir yatırım programı ile en görkemli şekilde bir araya getirmektedir.

GAP Bölgesi'ni eskiden anıldığı gibi "Verimli Hilal" olarak adlandıracak konuma getirmeyi hedefleyen ve yenilikçi bir yaklaşımla uygulanan GAP'ın canlandırdığı sosyal, kültürel ve ekonomik değişimle farklı bir çehreye kavuşan GAP Bölgesi, uygarlıkların çeşitlilik içeren kültürünü, yaşam biçimini, inançlarını ve sanatını yansıtan Mezopotamya'daki Ortadoğu kültürlerinin Anadolu uygarlıklarıyla bütünleştiği bir coğrafyadır.

Bölgedeki antik yerleşimlerde yapılan kazılar Neolitik Dönem'in bilinen kronolojisini 4.000 yıl daha gerilere, M.Ö. 10.000 ile 6.000 yılları arasına taşımaktadır. Bölge'deki kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi ve turizm açısından öneminin vurgulanması, GAP kapsamında önemle üzerinde durulan bir olgudur. GAP'ın amaçlarından biri olan sürdürülebilir kalkınma kapsamında, kültürel mirası gelecek nesillere aktarmayı sağlayacak kültürel süreklilik de yer almaktadır.

GAP kapsamındaki bütün faaliyetlerin birbirine uygun ve senkronize bir biçimde koordine edilmesi, uygulamaların izlenmesi ve Proje'nin yönlendirilmesi için kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Bölge'nin kültürel mirasını sadece, restorasyon, kentsel tasarım, kazı ve kurtarma çalışmaları olarak değerlendirmemekte olup, bölgenin sosyal, kültürel, eğitim, ekonomik ve istihdam boyutuyla topyekûn kalkınmasını sağlayacak "alt bölgesel kalkınma planı" yaklaşımıyla ele almaktadır. GAP çerçevesindeki bütün etkinliklerin yönlendirici ilkesi olan sürdürülebilirlik, "kültürel sürdürülebilirliği" de kapsamaktadır. Bundan kastedilen, mevcut kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

GAP İdaresi, kültürel mirasla ilgili projeleri yürütmek amacıyla, devlet kaynaklarının yanı sıra, çeşitli uluslararası kurumlar ve hükümet dışı kuruluşlardan hibe fonlar sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, "Zeugma Acil Kazı ve Kurtarma Çalışmaları"nda ve "Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi"nde olduğu gibi hibe yoluyla projelerin faaliyete geçirilebilmesini sağlamaktadır. Avrupa Birliği ile 2002 yılından bu yana yürütmekte olduğu Kültürel Mirasın Geliştirilmesi Projesi, Bölgenin kültürel ve tarihi mirasını korurken, aynı zamanda GAP Bölgesi'nin bu mirasına dikkat çekerek, sürdürülebilir kültürel turizmin geliştirilmesini hedefleyen yerel girişimleri desteklemektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması entegre kalkınma felsefesi doğrultusunda planlanmaktadır. Zengin tarım alanlarının sulanması ile yaratılacak ivme, diğer sektörleri de etkileyecek ve gelişmeleri hızlandıracaktır. Bu sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Güneydoğu Anadolu turizm sektörünün vizyonu dünyanın önemli eko-organik ve kültürel turizm merkezlerinden biri olmaktır. Bölgede turistik çekiciliği olan mekânlar, objeler, performanslar hem çok fazla sayıda hem de dönemlere, türlere, kültürlere göre çeşitlenmiştir.

Dünyanın yedi modern harikasıdan biri olan GAP, benzerine az rastlanır bir çalışmanın ürünü olarak dünya tarihinde yerini almaktadır. "Yalnız dağları değil, çağları da delen" bir insani çalışmanın ürünü olan GAP'ın teknoloji harikası mühendislik projelerini ve Güneydoğu'nun masalsi güzelliklerini görmeye dünyanın dört bir köşesinden insanlar gelmektedir.

Bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Projesi ile suyun yüzyıllardır taşıdığı bereket, zenginlik ve refahtan payını almaya başlamıştır. Tarih boyunca medeniyetlere yurt olmuş Bölge, 21. yüzyılda da suyun yarattığı bir gelişime tanık olmaktadır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin zengin toprak ve su kaynaklarını değerlendirmek, bu bölgemizin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyini yükseltmek, burada yaşayan insanların refahını ve gelir düzeyini artırmak, onlara yeni iş imkânları sağlamak üzere uygulanmakta olan bir projedir. Ülkemizde yürütülen bu en büyük ve kapsamlı proje, aynı zamanda bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Proje, 9 ilimizin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) yer aldığı, alan ve nüfus açısından ülkemizin % 10'luk bölümüne tekabül eden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaktadır.

GAP'ın Hedefleri

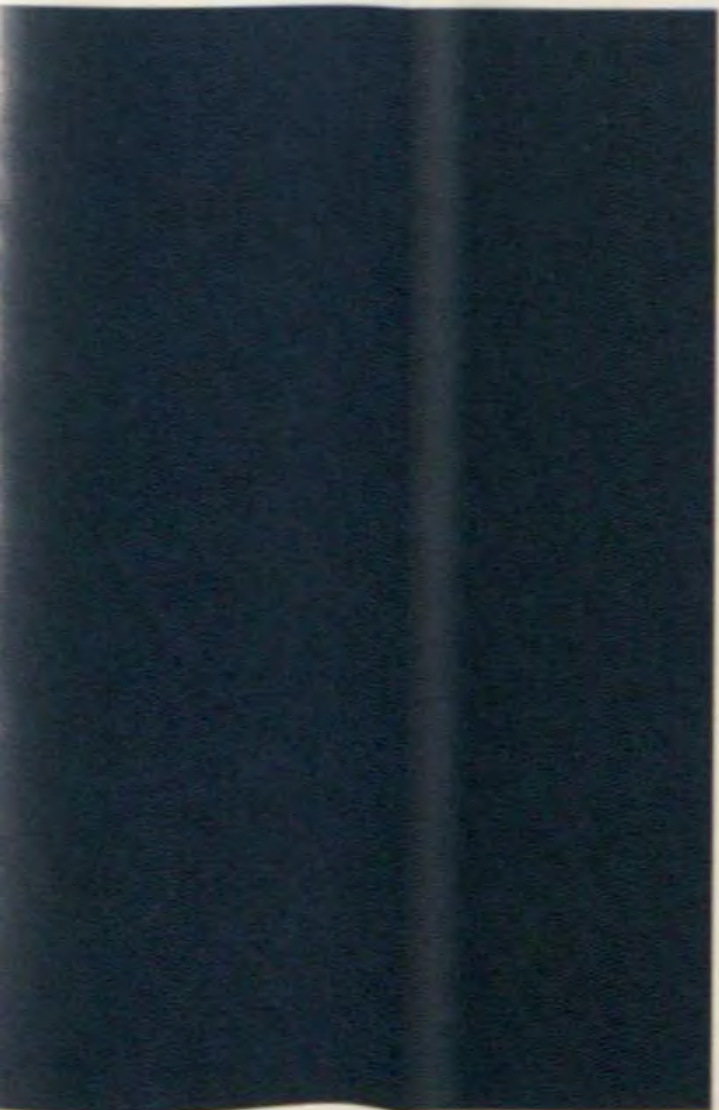
GAP'ın tamamlanmasıyla 1.82 milyon hektar (ha) alan sulamaya açılacak, yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretimi ile ülke enerji ihtiyacının büyük bir bölümü karşılanacaktır. Tarım, sanayi, enerji, ulaştırma, eğitim, sağlık, turizm, kültürel miras, çevre, kırsal ve kentsel altyapı yatırımları ile bölgenin ekonomik ve sosyal göstergeleri ülke ortalamasına getirilecek, 3.8 milyon kişiye iş olanağı sağlanacak, bölge halkının yaşam kalitesi ve refah düzeyi yükseltilecektir.

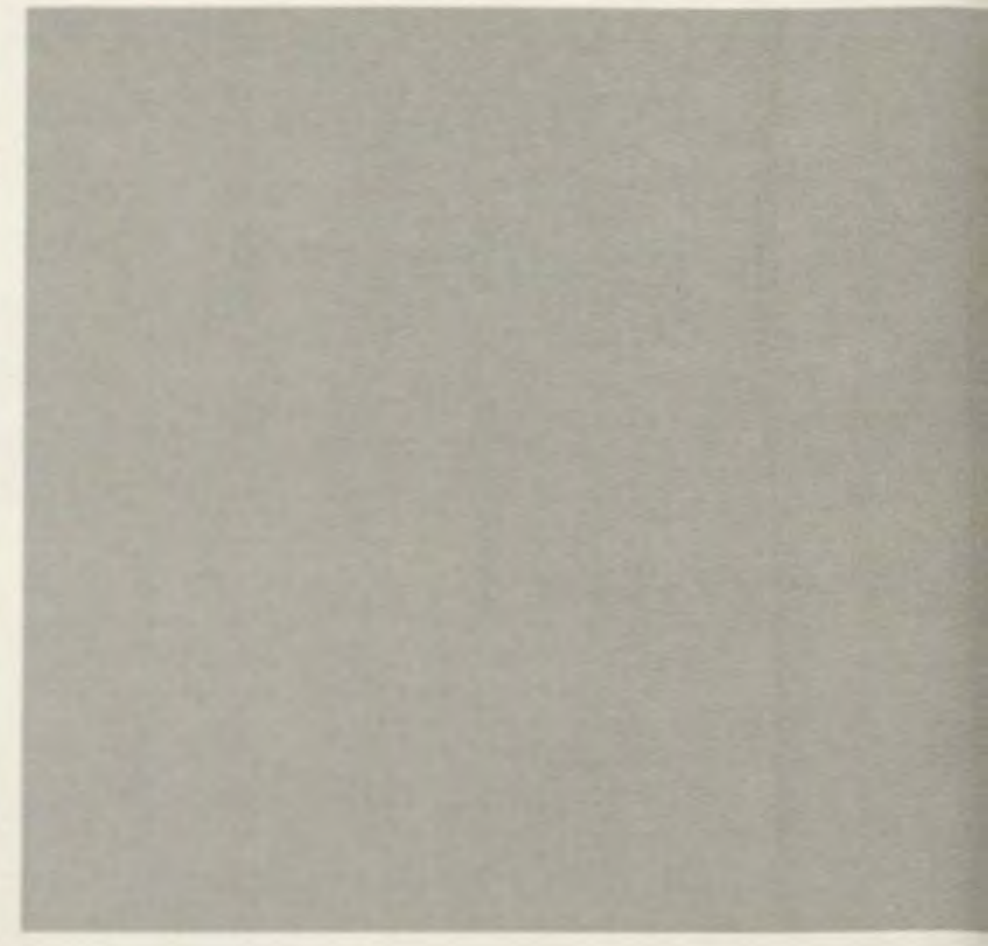
Su Kaynaklarını Geliştirme Bileşeni

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin su ve toprak kaynakları potansiyelini değerlendirmeyi amaçlayan bölge kalkınma programının su kaynaklarını geliştirme bileşeni Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinden oluşmaktadır. Bu proje paketi 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımını öngörmektedir.

GAP Bölgesinde buluna Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'nin yıllık yüzey su potansiyelinin % 28'ni barındırmaktadır. Bölge aynı zamanda Ülkemizin sulanabilir tarım arazilerinin % 20'sini de kapsamaktadır. Su potansiyeli enerji alanında değerlendirilerek 7 476 MW kurulu güç kapasitesi ile 27 Milyar Kilovat enerji üretilmesi planlanmış ve özellikle sulanabilir araziler değerlendirilerek tarım sektöründe pazara ulaşabilecek ürün çeşitliliğinin artırılması öngörülmüştür.

GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında Fırat havzasında; Karakaya Projesi, Aşağı Fırat Projesi, Sınır Fırat Projesi, Suruç-Yaylak Projesi, Adıyaman-Kahta Projesi, Adıyaman-Göksu-Araban Projesi, Gaziantep Projesi olmak üzere 7 proje demetinin, Dicle Havzasında; Dicle-Kralkızı Projesi, Batman Projesi, Batman-Silvan Projesi, Garzan Projesi, Ilısu Projesi, Cizre Projesi olmak üzere 6 proje demetinin uygulanması planlanmıştır.

GAP'ın Gelişme Aşamaları

Sularımızdan yararlanma düşünceleri 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını takip eden yıllarda, elektrik enerjisi ihtiyacının öncelik taşıması üzerine, su kaynaklarımızdan elektrik enerjisi elde edilmesi için, Atatürk'ün emri ile 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi (Eİİ) kurulmuştur.

Eİİ, Fırat Nehri üzerinde "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış 1938 yılından itibaren de jeolojik ve topografik etüdlere girişilmiştir. 1950-1960 yılları arasında gerek Fırat ve gerekse Dicle üzerinde Eİİ tarafından sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonraları yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) kurulmuştur. Havza çalışmalarına ağırlık veren DSİ çalışmaları çerçevesinde, Türkiye 26 havzaya ayrılarak, etüd ve planlama çalışmalarına başlanmıştır. Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalara 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan Fırat Planlama Amirliği'nce başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Projelerinde önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite, sulama tesisleri de Master Plan aşamasında olmak üzere bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır.

Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür.

Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza projesinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Böylece GAP önceleri Fırat ve Dicle nehir havzasında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Kapsamını 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektarda sulama şebekesinin yapımı oluşturmaktadır.

Bölge'de sulamaların sağlayacağı sosyo-ekonomik değişimin büyüklüğü, Proje'nin bir bölgesel kalkınma projesi kapsamında ve entegre bir yaklaşımla yönlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir.

1989 yılında GAP Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Aynı yıl, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından

yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak GAP uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP, bugün, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmelerin meydana geldiği ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede GAP İdaresi, GAP Bölge Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır.

GAP BÖLGESİ BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK ve FAUNASI

Avrupa, Asya ve Ortadoğu olmak üzere, üç ana kara parçasının kesişme noktasında bulunan GAP Bölgesi, hem ulusal hem de uluslararası açıdan yüksek koruma önemine ve Bölgeye özgü birçok türü içeren zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir.

Nesli dünyada yok olduğu düşünülen Hazar Kaplanı ve Çizgili Sırtlan ile Bozkır Ötleğeni'nin bu bölgede olduğu saptanmış, yeni bir kertenkele türü olan Harran Kertenkelesi de gene bu bölgede keşfedilmiştir.

Kelaynak, çölkoşarı, kılkuyruk bağırtlan, küçük kumru, çöl toygarı, kızılca kuyrukkakan, pembe göğüslü ötleğen, büyük kaya sıvacı kuşu, küçük serçe ve çöl serçesi Afrika kökenli olup bu bölgede de bulunmaktadır. Asya kökenli olan kum kekliği, turaç, büyük kızkuşu, çizgili ishakkuşu, küçük sağan ve yeşil arıkuşuna da bölgede rastlanmaktadır.

Nesli tehlike altında bulunan Fırat Kaplumbağası, Dicle ve Fırat Havzalarına özgü endemik türü oluşturmaktadır. Boz ayı, dağ keçisi, vaşak, ceylan, karakulak ise nesli tükenme tehdidi altında olan türlerdir.

Bölge'de aynı zamanda çok sayıda nadir kelebek türü bulunmaktadır. Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla sürüngen ve çiftyaşar çeşitliliği de bu bölgede bulunmaktadır.

Verimli Hilal adıyla da anılan bölge uygarlık tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Botanik tarihi, coğrafya ve genetik bilime ait yeni bulgular, tarımın beşiği olarak bu bölgeyi

ışaret etmektedir. 11.000 yıl önce buğday burada ehlileştirilip yetiştirilmeye başlanmış buradan da Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'ya yayıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte sebzeler, yağlı tohumlar, baharatlar, meyve ve yemiş ağaçları gibi bir dizi faydalı bitki ehlileştirilmiş ve yetiştirilmiştir. Aynı dönemlerde koyun, keçi, sığır, köpek gibi hayvanlar da ehlileştirilmiştir. Birçok önemli gıda, ilaç ve evcil hayvan türlerinin kökeni olan bu bölge hala bu türlerin yabani atalarının gen havuzunu barındırmaktadır.

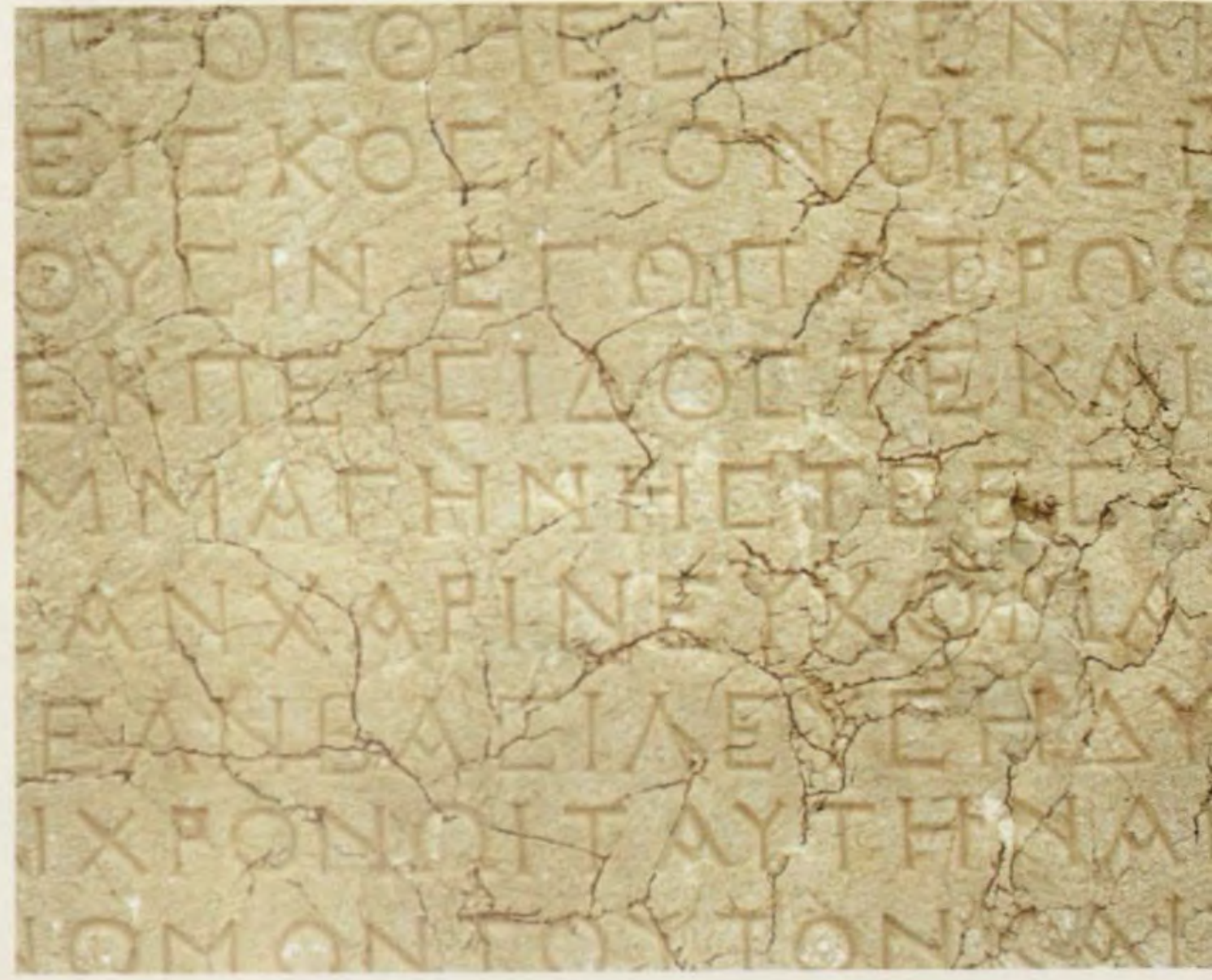
Dicle ve Fırat birçok endemik tatlı su bitkisi, çiftyaşar ve balık türünü barındırmakta ve bu türlerin için doğal geçiş alanları oluşturmaktadır.

Ters lale, sabun üretiminde ve kafeinsiz kahve yerine kullanılan yabancı fıstık, çeşitli soğanlı bitkiler bölgeye has endemik türlerdir.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN KÜLTÜREL TARİHİ

Tarihsel süreçte, çeşitli isimlerdeki insan toplulukları, bölgenin doğal kaynaklarından yararlanmış ve geliştirdikleri teknolojiyi kullanarak ekonomik ve kültürel zenginlikler yaratmışlardır. Günümüzden 10.000 yıl önce Fırat ve Dicle nehirleri ile sulu tarımı gerçekleştiren bu toplumlar, bölgenin yeraltı kaynaklarını da kullanıp artı değer yaratarak ticaret ağı oluşturmuş ve bu özelliği ile uygarlık tarihine çok önemli eserler bırakmıştır.

Bölgede, insan yaşam ve kültürüne ilişkin en eski bulgular Diyarbakır, Bismil, Silvan ve Ergani yöreleri ile Şanlıurfa-Birecik yöresindeki araştırmalarda bulunan Paleolitik (Yontma Taş Çağı/İ.Ö. 500.000-9.000) Dönem'e ait aletlerdir. Bu bulgular, avcılık ve toplayıcılık yapan insan toplumlarının uzun yıllar bölgede oluşturdukları açık hava istasyonlarında yaşadıklarını kanıtlamaktadır. Ayrıca, Şanlıurfa çevresinde ve Fırat'ın doğusundaki alanlarda barınmaya olanak sağlayan doğal mağaralarda, bir dönem insan toplumlarının yaşamış olduğu düşünülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Bereketli Hilal içinde kalan kesimi, insanların ilk kez göçebelikten yerleşik ya da yarı yerleşik evreye geçtiği ve ilk üretimin başladığı Neolitik (Cıvalı Taş Çağı/ İ.Ö. 9.000-5.000) Dönem'de de Önasya'nın en önemli yerleşim bölgelerinden biri olmuştur. Harran Ovası'nda yürütülen yüzey araştırmalarında belirlenen birçok höyükte Neolitik Dönem'e ait ilk iskân izlerine rastlanmıştır. Fırat Havzası'nın Birecik bölgesindeki yüzey araştırmalarında da çok sayıda Neolitik yerleşmeye ilişkin höyükler saptanmıştır. Dicle Havzası'nda tarımın geliştiği köy yerleşmelerinin yoğunlaştığı alanlar, Sincar Dağı'nın etekleri ile Dicle Nehri'nin bu bölgede kalan kısmıdır. Bu kuşatım alanında bilinen en eski yerleşmeler Hallan Çemi, Kermez Dere, Ayn Mallaha ve Nemrik höyükleridir. Erken Neolitik Dönem'de, sürekli su temininin mümkün olmadığı alanlarda iskâna rastlanmamaktadır. Bu nedenle bu dönemin yerleşmeleri, genellikle Fırat ve Dicle nehirleri çevresinde, Fırat ve Dicle'yi besleyen büyük ve sürekli akan derelerin kenarlarında ya da bölgede birdenbire yükselen engebelerin su teminine elverişli yamaçlarındadır. Atatürk Baraj Gölü altında kalan Nevali Çori, Ergani yakınlarındaki Çayönü Höyük ve Şanlıurfa yakınında bulunan Göbeklitepe Neolitik Dönem'in diğer önemli yerleşmelerindendir.

Yerleşmelerin daha da büyüdüğü, ilerleyen alet teknolojisi ile birlikte toplumda iş bölümünün geliştiği Kalkolitik (Bakır Taş Çağı/5.500-3000) Dönem'de, bölgedeki yoğun iskân sürdürülmüştür. Bu bereketli bölge geçiş noktası konumunda bulunmasından dolayı, bir yandan Fırat üzerinden Keban bölgesi ile

Paleolitik Dönem (Eski Taş Devri)

Mezolitik Dönem (Orta Taş Devri)

Neolitik Dönem (Yeni Taş Devri)

Kalkolitik Dönem (Bakır-Taş Devri)

diğer yandan Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürleri ile bütünlük gösterir. Birecik'in kuzeyinde, Fırat'ın doğusundaki yüksek bir teras üzerinde yer alan Hacı Nebi'de arkeolojik kazı çalışmalarında, Geç Kalkolitik'ten Roma Dönemi'ne kadar süren yerleşim tabakaları açığa çıkarılmıştır. Bu buluntular Kuzey Mezopotamya ile güçlü ilişkiler ortaya koyan Uruk kültürünün varlığını da kanıtlamaktadır.

Kalkolitik Dönem'in başlarında, Dicle Nehri ve Cebel Sincar civarındaki dağlık alanlarda bulunan yerleşimler, bölgede ovalık sahalardan akan ırmakların çevresine yayılmaya başlamıştır. Bu dönem, hem tarımın egemen geçim tarzı olduğunu, hem de sulu tarıma doğru teknolojik bir ilerlemenin yaşandığını ve tarım ekonomisinin temelini oluşturan bitki ve hayvanların, artık tümüyle evcilleştirildiğini göstermektedir. Bu durum topluluklara, su kaynaklarının çevresindeki yerleşmeye uygun alanlara doğru hareketlerinde birçok olanak sağlıyordu. Bu dönem üç tipik kültürle temsil edilmektedir. Halaf, Hassuna ve Samarra-Cezire bölgesinde, Cebel Sincar'ın güneyindeki tarıma elverişli topraklar üzerinde, Hassuna ve Samarra kültürleri ile Hassuna öncesine ait 60'ı aşkın yerleşme saptanmıştır. Bu yerleşmeler, bugün ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında, Asur bozkırlarının en eski iskânları olarak düşünülebilir. Bunlar arasında Dicle Nehri'nin batısında görülebilen en eski kültür Um-Dabagiye olup, Hassuna kültürünü önceleyen en önemli yerleşimdir. Buradaki yerleşim, İ.Ö. 6200- 5750 tarihleri arasına yerleştirilmektedir.

İ.Ö. 3. bine gelindiğinde (Eski Tunç Çağı), Önasya'da şehir niteliğinde yerleşmelerin sayısının arttığı, bölgeler arası ticari ve kültürel ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Bu şehirlerden, Kuzey Suriye'de Halep yakınlarındaki Ebla (Tell Mardikh) oldukça önemli bir ticaret merkezidir. Ebla'da bulunan Asur ile Ebla şehirleri arasındaki bir antlaşma metnine göre, İ.Ö. 2500'lerde Birecik'in güneyindeki Karkamış şehri Ebla'nın egemenliğindedir. Birecik ve Karkamış barajları arasındaki alanda yapılan yüzey araştırmasında, Tilvez ve Tilobur gibi yerleşmelerde, çok evreli Eski Tunç Çağı'nın başlarında az olan nüfusun, İ.Ö. 3. binin sonları ile 2. binin başlarında yoğunlaşması, bu yerleşmelerin, bölgenin egemen kentleri arasında yer aldığını düşündürmektedir. Şanlıurfa sınırları içinde yer alan Tiritiş, Birecik'in kuzeyindeki Hacı Nebi ve Siverek ilçesi yakınlarındaki Hassek Höyük gibi merkezlerin Eski Tunç Çağı katlarında ele geçmiş seramikler, Keban bölgesine Mezopotamya ve Kilikya'ya kadar uzanan geniş coğrafi ilişkiler zincirinin var olduğunu göstermektedir.

Bölge'de İ.Ö. 4. bin ve 3. binde de iskâna sahne olan Tell Brak, yukarı Habur Havzası'nın en büyük yerleşmesi ve en önemli kentsel merkezlerinden biri olmuştur. Tel Brak'ın, Ergani Maden'deki bakır madenleri ile Sümer ülkesi arasında ilişkiyi sağlayan ve Asur ile Dicle vadisini izleyen ana ticaret yolu üzerinde stratejik bir konumu vardı.

İ.Ö. 3. binin sonlarında, Mezopotamya'da kurulmuş tarihteki ilk devlet olan Akkad Devleti kısa sürede güçlenmiş ve Mezopotamya dışında Kuzey Suriye'yi, Güneydoğu Anadolu'yu ve Amik-Kilikya bölgelerini denetimi altında tutmaya çalışmıştır. Nitekim Mardin yakınlarındaki Pir Hüseyin'de ele geçen ve Akkad Kralı Naram-Sin'e ait olan kitabeli zafer steli bu sonuçları doğrulamanın yanı sıra, Güneydoğu Anadolu'nun büyük bir bölümünün Akkad egemenliğinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bir Akkad belgesinde Kral Sargon'un, Amanos Dağları olduğu düşünülen Sedir ormanları ile Toroslar olduğu sanılan Gümüş Dağları'na seferler düzenlediğinden söz edilmektedir. Bu belge Akkad Kralı'nın Mezopotamya dışındaki bölgelere de egemen olma çabasını göstermektedir. Akkad kralları, Birecik yakınlarından geçen ve Kilikya'ya uzanan yolu izlemişlerdir. İ.Ö. 3.binde bölgedeki büyük merkezler, zaman zaman Akkad egemenliğinde olmalarına karşın daha çok bağımsız birer şehir devleti gibi yaşamışlardır.

Tunç Çağları

Demir Çağı

Samarra Kültürü

Halaf Kültürü

İ.Ö. 2. bin başlarında ise Mezopotamya, iki farklı siyasi ve kültürel bölgeye ayrılmaktadır. Güney Mezopotamya'da Eski Babil Devleti etkili olurken, kuzey Mezopotamya'ya Eski Asur Devleti hâkimdir. Eski Asur Devleti kralları Anadolu'da kurdukları ticaret kolonileriyle bir taraftan ekonomik kuruluşların temelini oluşturan kıymetli maden ihtiyaçlarını karşılamışlar, diğer taraftan da başta yazı olmak üzere kültürel özelliklerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu ticaret kolonilerinin önemli bir kısmı bölge sınırları içinde bulunmaktadır. Asur ticaret kolonileri yıkıldıktan sonra bölgede Hurri kültürü ağırlığını hissettirmiş ve neticede Mitanni Devleti kurulmuştur.

Mitanni Devleti'nin başkenti "Waşşuganni"nin, Mardin- Urfa bölgesinde, Habur nehri kaynakları çevresinde olduğu düşünülmekte ve bu bölgede aranmaktadır. Mitanni Devleti yıkıldıktan sonra bölge artık Hitit Devleti hâkimiyeti altındadır ve Karkamış önemli bir Hitit kenti olarak karşımıza çıkar. İ.Ö. 1200 yıllarında Hitit siyasi hâkimiyeti ortadan kalkınca, bölge kentleri şehir devletleri şeklinde varlıklarını sürdürme çabası içine girmişlerdir.

Demir Çağı'nda (İ.Ö. 1000-330) Önasya'da, Doğu Anadolu yüksek yaylasında, Urartu, Mezopotamya'da Asur ve güneyde Mısır olmak üzere üç büyük güç arasında mücadeleler görülür. Asur Devleti'nin oldukça güçlendiği bu dönemde Asur kralları, başta Doğu Akdeniz deniz ticaretine ulaşan yollara ve zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye bölgelerini denetimleri altında tutabilmek için bölgeye askeri seferler düzenlemişlerdir. Asur Dönemi belgelerinde, geç dönemlerde "Kommagene" olarak bilinen Fırat'ın doğu kesimi "Kummuh Bölgesi" olarak adlandırılmıştır. Asur Krallarının, Fırat'ın doğusunda yer alan ve günümüzde Sultantepe olduğu düşünülen Huzirina'yı zaptedip haraç olarak sedir ağacı, altın, gümüş, koyun ve sığır almış olmaları bölgenin oldukça zengin hammaddelere sahip olduğunu göstermektedir.

İ.Ö. I. binde en önemli merkezlerden biri, stratejik konumundan dolayı Karkamış'tır. Bu bölgede yapılan yüzey araştırmalarında, birkaç küçük demir çağı yerleşmesi saptanmıştır. Ayrıca Fırat'ın doğu kesiminde yürütülen kazı çalışmaları, İ.Ö. I. binde bölgenin yoğun iskân bölgesi olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu merkezlerin en önemlilerinden biri olan Harran, Asur Devleti'nin son başkentidir. Harran'da sürdürülen kazı çalışmalarında, İ.Ö. 555-539 yılları arasına tarihlenen ve Ay Tanrısı Sin'e adanmış bir tapınak, içindeki 52 parça çivi yazılı adak kitabeli tuğla ile birlikte açığa çıkarılmıştır. Harran'daki bu tapınak, İ.Ö. 2. binin başlarından itibaren bölgenin dinsel öneme sahip olmasıyla ilişkili görülür. Şanlıurfa yakınlarında yer alan ve İ.Ö. I. Binde önemli merkezlerden biri olan Sultantepe'de yürütülen kazı çalışmalarında, içinde tablet arşivi de bulunan bir Geç Asur yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Asur Dönemi'nde, Asur merkezi ile eyaletleri birbirine bağlayan en önemli yollardan biri, "Harran Şari" denen "Kral Yolu"dur. Çağçağ Irmağı'nın Nusaybin'e ulaşmadan önce Mardin Eşiğini adeta yararak geçtiği kanyonik yapısı, Yeni Asur Dönemi'nde kullanılan doğal bir bağlantı oluşturmuş ve Midyat'a oradan da Dicle vadisine inilerek Diyarbakır'a ulaşımı kolaylaştırmıştır. Yeni Asur belgeleri bu yolu "Kaşyari Yolu" olarak tanımlamaktadır. Kaşyari Yolu bu noktada "Harran Şari" ile birleşmektedir. Bu aks üzerinde Girnavaz Höyük, "Harran Şari" yol ağına hâkimiyeti yüzünden, stratejik bir önem taşıyan önemli bir yerleşim yeri olarak göze çarpmaktadır. Bölgedeki ikinci önemli yol, yeni Asur yazılı belgelerinde Guzana'dan (Tel Halaf) başlayıp Naşibina'ya (Nusaybin) varan, oradan doğu ve güneydoğuya yönelerek Asur'a ulaşan, ticari ilişkileri geliştiren ve bugün de kullanılan "İpek Yolu"dur.

İ.Ö. 614'te İran'da güçlenmeye başlayan Medler ile Güney Mezopotamya'da egemen olan Babillilerin kurduğu ittifak, bu dönemde zayıflayan Asur Devleti'ni büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu olaydan sonra Asur Devleti, başkenti Kuzey Mezopotamya'daki Ninive'den Harran'a taşınmıştır. Yine Medler ile birlikte hareket eden Babil Krallığı'nın İ.Ö. 610 yılında Asurluların son başkenti olan Harran'ı zaptetmesiyle, Asur Devleti tarih sahnesinden silinmiştir. Bu tarihten İ.Ö. 330'lara kadar bölgede Med ve Pers egemenliği görülür.

Ubeyd Kültürü

Uruk Kültürü (Erken Sümer)

Erken Hanedanlar Devri
(Sümer devletleri)

Akkad Devleti

M.Ö. 5000 3500

M.Ö. 3500 3000

M.Ö. 3000 2200

M.Ö. 2200 2000

Bölgede, Makedonya Kralı Büyük İskender'in büyük Asya seferiyle Helenistik Dönem (İ.Ö. 333-30) başlamıştır ve Helen kültürü Önasya'ya yayılmıştır. İ.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle imparatorluk dağılmış ve Diyardok adı verilen generaller, Asya'da yaklaşık 15 yıl birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerden sonra varılan anlaşmaya göre, Güneydoğu Anadolu'yu kapsayan Suriye ve Mezopotamya toprakları General Seleukos Nikator'un (İ.Ö. 321-280) egemenliği altına girmiştir. Seleukos Nikator (I. Seleukos)'a izafeten Seleukos Devleti adı verilen ve merkezleri Suriye olan Helen krallığı, yaklaşık 200 yıl kadar bölgeyi yönetimi altına almıştır.

Seleukos Devleti, bünyesinde farklı dinlerden ve farklı uluslardan insanları barındırmıştır. Helenler istila ettikleri yerlerde "Helen" tarzında şehirler kurmuşlar ve Helen kültürü bölgeye bu şehirler aracılığıyla yayılmıştır. Ancak, bölgenin yerel kültürünün baskı altına alınmadığı, her iki kültürün de kaynaştığı görülür. Bu kaynaşmanın en iyi örneklerinden biri, Nemrut Dağı'ndaki doğulu kıyafetler içinde betimlenmiş heykeller ile yazıtlarda, hem Pers, hem de Yunanlı tanrı adlarının geçmesidir. Seleukoslar bölgeyi, "strategos" unvanlı valiler tarafından yönetilen 25 satraplığa bölmüşlerdir. Bir yandan özellikle Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret yollarının kilit noktasını oluşturan, Mardin ve Cizre-Botan-Behidan bölgesini ellerinde tutarken Edessa'da da (Şanlıurfa) bir koloni merkezi oluşturup sikke bastırmışlardır. Edessa'nın stratejik öneme sahip olmasıyla İ.Ö. I. binde Harran önemini yitirmiş ve Edessa askeri, idari merkez özelliğiyle ön plana çıkmıştır.

Edessa'nın önemi, Fırat nehri üzerindeki Birecik/Zeugma ve Samosata'dan (Samsat) daha doğu da bulunduğu için batıdan gelen saldırılara karşı daha güvenli bir noktada yer almasından kaynaklanmaktadır. Seleukoslar, Fırat nehri üzerinde, biri Adıyaman yakınlarındaki Samsat'ta, diğeri Birecik'te olmak üzere iki köprü inşa etmişlerdir. Bu iki kentten Birecik, güney yolları üzerinde bulunduğu için daha işlek bir merkez konumundaydı. İ.Ö. 190 yıllarında Seleukoslar, Romalılar karşısında büyük bir yenilgiye uğramış ve bölgedeki hâkimiyetini kaybetmiştir.

İ.Ö. 136'da da Şanlıurfa çevresindeki yerli Liderlerden Hosro'nun (Osro) kurmuş olduğu Osrhane Krallığı İ.S. 244 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Edessa şehri Önasya'nın en önemli bilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Edessa okullarında ünlü Yunan klasikleri Süryanice'ye çevrilmiş ve bu okullarda Edessalı bilginler yetişmiştir.

Yukarı Mezopotamya Klasik Çağ'da, bütün Önasya için etkin biçimde işlev taşıyan bir bölge olmuş ve buna bağlı olarak yoğun bir yol ağı ile örülmüştür. Bunlardan biri Kuzey hattı olup, Zeugma ya da Samasota'da Fırat'ı geçerek Karacadağ/Tur Abdin'den Urfa, Viranşehir ve Nusaybin üzerinden doğuya doğru giden yoldur. Orta hat ise Zugma ya da Karkamış'ta Fırat ırmağını aşp Harran üzerinden Yukarı Belih havzası ve Resulayn'a ulaşan yolu oluşturmaktadır. Bir diğer hatta Güney hattıdır. Kargamış'ta Fırat'ı geçen yol Harran üzerinden güneye döner ve Abdülaziz/Sincar dağlarını izleyerek Musul veya Tartar vadisinden Asur'a doğru ilerler.

Anadolu'da siyasal etkisi olan Roma imparatorluğu, İ.Ö. 133'te Anadolu'yu bir Roma eyaleti olarak topraklarına dahil etmiş ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaleti sınırları içinde yer almıştır. Şanlıurfa'daki Osrhoene Krallığı da işgal edilerek İ.S. 242 yılına kadar Roma egemenliği bu bölgede sürmüştür. Kommagene Krallığı'nın dört büyük şehrinden biri olan Zeugma, Romalılar zamanında da stratejik konumu nedeniyle önemli bir merkez olma özelliğini korumuştur.

Bu dönemde Roma'nın 4. Skitia Lejyon'u burada konuşlandırılmıştır. Zeugma'da yürütülen kazı çalışmalarında çok zengin mozaikler ve çeşitli buluntular ele geçmiştir. Zeugma'nın çevresinde Helenistik ve Roma dönemlerine ait tümülüsler ile Horum Höyük gibi birçok yerleşim yeri saptanmıştır. Bu dönemde Birecik de, önemli bir istihkâm mevki olma özelliğini sürdürmüştür. Kentin Helenistik ve Roma Dönemlerine ait kanalizasyon sistemi günümüze kadar ulaşmıştır.

III. Ur Devri

İsin / Larsa Devri

Eski Asur / Babil Devri

Orta Asur / Babil Devri

M.Ö. 2000 1900

M.Ö. 1900 1750

M.Ö. 1750 1500

M.Ö. 1500 1000

Şanlıurfa çevresindeki Harran, Lidar ve Sultantepe gibi merkezlerde, Adıyaman çevresindeki Tille Höyük'te oldukça zengin Roma kalıntılarına rastlanmıştır. Hristiyanlığın kabulüyle birlikte, uzun yıllar varlığını gösteren Bizans kültürüne ait; birçok mimari esere de bölgede rastlanmaktadır Dicle boyunda yer alan Roma ve Bizans dönemlerine ait müstahkem mevkileri, yüzyıllarca sürmüş sınır boyu çatışmalarından bugüne kalan tanıklardır. Bunların en önemlileri Tille ve Fenik kalıntılarıdır.

İ.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bölge İslamiyet'in doğuşuyla birlikte 639- 640 tarihleri arasında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. 685-750 yılları arasında Emevi'ler Şanlıurfa, Harran ve Cezire bölgesinde hüküm sürer. 750 yılından sonra Abbasi Devleti bir süre bölge de varlığını sürdürür. Bu dönemde özellikle Harun El Reşid zamanında ünlü "Harran Okulu"nda Hristiyan ve Sabii ilim adamlarının yanı sıra İslam bilginleri de çalışmış özellikle, Cebir, Geometri, astronomi, tıp ve felsefe alanlarında pek çok kitap yazılmış ayrıca Yunanca'dan Arapça'ya çok sayıda çeviri yapılmıştır.

İran üzerinden, askeri ve kitlesel olarak ilerleyen göçebe Türk grupları, Malazgirt Savaşı (1071) ile Anadolu'da ki kalıcı varlıklarına zemin hazırlamışlardır. Bizans gücünün bertaraf edilmesi ve bu grupların Selçuklu şemsiyesi altında birleşmeleri Türkmenlerin bölgedeki hareket kabiliyetini arttırmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli Türk boyları yörenin tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir. Artukoğulları, Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi beyliklerin yaratmış olduğu özgün kültürel değerler bölgenin çeşitli illerinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1515-1517 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hâkimiyet kurması ile birlikte bölge illerinde hızlı bir gelişme sürecine girilmiş ve buralar dini, askeri, sivil mimari örnekleriyle donatılmıştır. Bu gelişmeye ivme kazandıran etkilerinden biri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, geçmiş dönemlerde de kullanılan, Diyarbakır-Musul-Bağdat ve Urfa- Nusaybin- Musul- Bağdat transit ticaret yollarının üzerinde bulunmasıdır.

Kurtuluş Savaşı ile birlikte Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve güney sınırının çizilimi ile Mezopotamya'nın tarihi coğrafyası bölünmüştür. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde önemini yitirmiş olan "İpek Yolu" ticareti gibi nehir taşımacılığı ve ticareti de tarihe kavuşmuştur.

HİTİTLER	M.Ö. 1700 - 600
Eski Hitit Krallığı Devri	M.Ö. 1700 1400
Hitit İmparatorluk Devri	M.Ö. 1400 1200
Geç Hitit Devletleri	M.Ö. 1200 600
Romalılar	M.Ö.30. M.S.395
Bizanslılar	M.S. 395- 1098
Artuklular	M.S. 1101- 1409
Eyyubiler	M.S. 1171-125
Memlûklular	M.S. 1250-1517
Karakoyunlular	1380- 1469
Akkoyunlular	1398- 1507
Osmanlılar	1514

Asur İmparatorluğu

Medler

Pers İmparatorluğu

Helenistik Dönem

M.Ö. 1000 650

M.Ö. 650 550

M.Ö. 550 330

M.Ö. 330 30

NOT: Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bir kısmı üzerinde kurulan Hurri-Mitanni Devleti M.Ö. 1550-1450 yılları arasında kısa bir dönem hüküm sürmüştür.

ADİYAMAN

Dünyanın 8. harikası olarak nitelendirilen Nemrut Dağı Ören Yeri ve Kommagene uygarlığının yüzlerce tarihi eseriyle açık hava müzesi görünümünde olan Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin turizm merkezlerinden biridir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında yer alan Adıyaman; Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Malatya ile çevrilidir. Güneyde Mezopotamya, doğuda İran, kuzeyde Doğu Anadolu ve Kafkasya, batıda Orta Anadolu bozkırları arasında, binlerce yıl önce parlayıp sönen eski uygarlıkların kavşak yerindedir. Adıyaman, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerini birbirine bağlayan özelliği nedeniyle, hem batıya hem de doğuya açılan bir kapı konumundadır.

Kent hızla büyüyen ve gelişen, ekonomik, sosyal, ticaret ve sanayi alanlarında yatırım potansiyeline hazır bir ildir. Sosyal, kültürel ve doğal güzellikleriyle gelişmeye elverişli olan kent, milli ekonomiye petrol, enerji, turizm ve çeşitli tarımsal üretim konularında katkıda bulunmaktadır.

Kommegene uygarlığından günümüze kalan ihtişamlı eserlerin en önemlisi olan, Kâhta İlçesi sınırları içinde yer alan Nemrut Dağı, turizm açısından büyük önem taşımaktadır. Alanında sadece Türkiye'de değil, dünyada da önemli bir yeri bulunan, eşsiz bir kültürel mirastır. Nemrut Dağı, kentteki Kommagene uygarlığına ait diğer tarihi ören yerleri ile birlikte bir bütün oluşturmaktadır.

Nemrut Dağı'nın görkemli mezar tepesi ve çevresi, 1987 yılında UNESCO tarafından "İnsanlığın Kültür Mirası" listesine alınmıştır. Böylece yeryüzünde korunacak 830 eserden biri olan Nemrut, Anadolu topraklarından dünya kültür mirası listesine alınan 9 ören yerinden birisidir. Bölge 1988 yılında Milli Park ilan edilmiştir.

Dünya Turizm Yazarları ve Gazetecileri Federasyonu İcra Kurulu'nun ittifakla aldığı bir kararla, 1971 yılından bu yana, turizmi geliştiren ve kalitesini arttıran; organizasyonlara, ülkelere, bölgelere, şehirlere, şahıslara verilen ve dünyadaki en büyük üstün başarı ödüllerinden birisi olarak kabul edilen ve FİJET Oscar'ı sayılan Altın Elma Ödülü'ne, 2004 yılında Nemrut Dağı layık görülmüştür.

Adıyaman'ın ne zaman kurulduğuna dair kesin bir kayıt olmamakla birlikte, Kâhta ve Samsat yörelerinde yapılan kazıların sonuçlarına göre bölgeye Neolitik Çağ'da (M.Ö.8000-5500) yerleşildiği anlaşılmaktadır.

Adıyaman'ın çekirdeğini oluşturan yerleşim alanı, şehrin 5 km. kuzeydoğusunda bugünkü Örenli, eskinin Perre'sidir. Perre (Pirin) şehri Kommagene Krallığı Dönemi'nde önem kazanır. Eskiçağın sonu, Ortaçağ'ın başlangıcında Perre terk edilerek, 5 km. güneyde Girik Köyü veya şimdiki kalenin bulunduğu yerde şehir yeniden kurulur. Bizans Devleti zamanında kentin bugünkü yerinde kurulduğu kanısı güçlüdür.

Paleolitik ve Neolitik Dönem'in de izlerini taşıyan ve büyük medeniyetlere kucak açmış olan Adıyaman, dünya arkeologlarını meşgul eden bir araştırma alanıdır. Atatürk Baraj Gölü altında kalan Samsat; Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarının en önemli yerleşimidir. Ayrıca Kommagene Krallığı'nın başkenti olarak da bilinir.

Adıyaman sınırlarında yer alan ve Güneydoğu Toroslar'ın uzantısı olan Nemrut Dağı'nın 2.206 m. yükseklikteki zirvesinde, Geç Helenistik Dönem devleti olan Kommagene'den kalan ve zengin tarihsel, arkeolojik ve doğal değerleriyle bilinen anıtsal alan, yeryüzünün en değerli kültür varlıklarından biri olarak kabul edilir.

M.Ö.17. yüzyılda Hititler'e bağlanan Adıyaman ve çevresi, çeşitli devletler arasında el değiştirdikten sonra M.Ö.162'de bu bölgede kurulan Kommagene Krallığı'na geçti. M.S.72'de Romalıların Kommagene Krallığı'na son vermesinden sonra, Roma İmparatorluğu bölündü ve Bölge'de Bizans egemenliği başladı. Adıyaman sıklıkla İslam akımlarına maruz kalmış, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde (634-644) ise, Müslüman Arapların eline geçmiştir. Bölge bir süre Müslümanlarla Bizans İmparatorluğu arasında sınır bölgesi ve çekişme konusu olmuştur. 670 yılında Emevi komutanlarından Mansur İbni Caneve Adıyaman'ı ele geçirmiştir. Bu komutanın Adıyaman şehrinin ilk yerleşim alanı içinde kalan bugünkü Adıyaman Kalesi'ni yaptırdığı söylenir. M.S.758 yılında Abbasi Halifesi Ebu Cafer El-Mansur tarafından Emevi egemenliğine son verilir. Böylece Adıyaman ve çevresine Abbasiler hâkim olur. Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Dulkadiroğulları, Osmanlılar, ardından yeniden Dulkadiroğulları ve 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı Yavuz Sultan Selim, İran seferi dönüşünde Adıyaman ve çevresini topraklarına katar. Böylece Adıyaman'da Osmanlı İmparatorluğu Dönemi başlamış olur. 1954 tarihinde resmen il olan Adıyaman'a bağlı ilçeler; Kâhta, Besni, Gerger, Çelikhan, Gölbaşı, Samsat, Tut ve Sincik'tir.

Çeşitli medeniyetlere merkez olan Adıyaman'da birçok dini yapı vardır. İlde camilerin ve türbelerin yanı sıra Süryani Kadim Cemaati'ne ait bir kilise de bulunmaktadır.

1557'de Hacı Abdülgani tarafından inşa edilen **Çarşı Cami**, Hacı Mehmet Bini Seyfettin Rızaullah tarafından 1640 yılında yenilenmiş, 1910, 1957 ve 1982 yıllarında onarılmıştır. Dikdörtgen planlı caminin ibadet mekânının ortasında dört dikdörtgen payenin taşıdığı ahşap bir kubbe, bunun dışında kalan kısımlarda ahşap tavanlarla örtülmüştür.

Kab Mahallesi'nde olan **Kab Cami**, kitabesine göre 1768'de yaptırılmıştır. 1923'de onarım görmüştür. Kesme taştan olup düz bir ahşap tavanla örtülüdür. Caminin kuzey kenarında kare kaide üzerinde silindirik tek şerefeli minaresi bulunmaktadır. 1934 yılında yıldırım düşmesi sonucu yıkılan minaresi yenilenmiştir. Ayrıca çevresinde hamam ve çeşmeler bulunmaktadır.

1638'de İbrahim Bey tarafından yaptırılan **Eski Saray Cami**, çeşitli tarihlerde onarım gördüğünden bazı bölümleri eski özelliğini kaybetmiştir. Adıyaman camileri içerisinde en dikkat çekici mihrap bu camide olup, yarım silindirik mihrap nişinin etrafı kemerli bir bordürle de çevrelenmiştir.

Adıyaman'ın en büyük camisi olan **Ulu Cami**, Dulkadiroğlu Alaüddevle tarafından yaptırılmıştır. 1863'te yıkılması üzerine yeniden yaptırılan cami 1902'de baştan sona onarılmıştır. Cami, kareye yakın dikdörtgen planlı olup, kesme taştan, dört payenin taşıdığı merkezi bir kubbe ile örtülüdür. Ayrıca dört köşesinde dört küçük kubbe ile ana kubbe desteklenmiştir. Orta kubbe oldukça yüksek ve kasnaklıdır. Girişin ahşap kapısı 1902 yılında Çevre Mehmet Fevzi tarafından yapılmış, son derece güzel bir eserdir.

Cumhuriyet Caddesi üzerindeki **Siratut Cami**, Hacı Mehmet İnan tarafından Cumhuriyet'in ilanından sonra eski caminin yerine yeniden yaptırılmıştır. Caminin giriş kapısı üzerinde okunamayacak derecede bozulmuş olan kitabesinin eski camiye ait olduğu sanılmaktadır.

Musalla Cami'nin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Minaresi 1890 yılında yıkılmış, cami bir süre cezaevi olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen planlı olan bu cami Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Yeni Pınar Caddesi üzerindeki **Hacı Süleyman Mescidi**, kitabesinden öğrenildiğine göre 1720 yılında yaptırılmış, 1890 ve 1899 yılında da onarılmıştır.

Abuzer Gaffar-i Türbesi, Adıyaman'ın 5 km. doğusunda Ziyaret Köyü girişindedir. Kapısındaki kitabe 1136 tarihlidir. Türbe, IV. Murad'ın emri ile yapılmıştır.

Mahmud-ı Ensari Türbesi, Adıyaman'ın 5 km. doğusunda Ali Dağı'nın yüksek bir tepesindedir. Kitabesi 1126 tarihlidir. IV. Murad'ın emri ile Bağdad seferi dönüşünde, Mahmud-i Ensari adına yaptırılmıştır.

Şeyh Abdurrahman Erzincan-i Türbesi, kentin 7 km. kuzeyindedir. Türbede aslen Erzincanlı olup sonradan Adıyaman'a yerleşen Abdurrahman Erzincan-i, eşi ve kızının sandukaları bulunmaktadır.

Adıyaman Mara Mahallesi'nde bulunan **Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kilisesi**'nin, üzerindeki yazıttan 1905 tarihinde yapıldığı belirtilmişse de mimarisi ve mimari elemanları XVIII. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Günümüzde Süryani cemaati tarafından kullanılan kilise, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından eski eser olarak tescil edilmiştir.

Göksu Nehri boyunca yer alan 40-50 m. yükseklikteki sarp kayalıklar üzerinde doğal **Göksu Mağaraları** bulunmaktadır. Mağaralar, Besni tarafında Kızılın ve Sarıkaya Köyleri ile Adıyaman tarafında Gümüş Kaya ve Mal Pınarı civarında yoğunlaşmıştır.

Palanlı Mağarası kentin 10 km. kuzeyinde Adıyaman-Çelikhan-Malatya karayolunun üzerinde Palanlı Köyü'ndedir. M.Ö. 40.000 yıllarında kullanılmış doğal bir mağaradır. Duvarında bulunan geyik figürü yalın kontur çizgilerle oluşturulmuştur. Mağara arkeolojik alan olarak tescillidir.

Kaya Mezarları ve Mağaralar

Kayaların oyulmasıyla oluşturulmuş **Kitap Mağarası**nda, ikişer katlı erken dönem Hristiyanların yaşadığı yerleşim birimleri bulunmaktadır. Mağaralara İndere Köyü (Zey) içinden gidilmektedir.

Kentin 40 km. güneybatısında Göksu Nehri kenarında, kayalardan oyma tünel şeklinde birbirleri ile bağlantılı **Gümüşkaya (Palaş) Mağaraları** yer alır. Tarihte konut olarak kullanılan bu mağaraların M.Ö. 150'de yapıldığı tahmin edilmektedir. Balkonlara, bölmeli odalara ve kuyulara sahip bu mağaralara sadece bir insanın geçebileceği dar bir yolla ulaşılmaktadır.

Haydaran Kaya Mezarları Adıyaman'ın 17 km. kuzeyinde Taşgedik Köyü sınırları içindedir. Kaya mezarlar ve Güneş Tanrısı Heliias ile Kral Antiokhos'un tokalaşma kabartmaları vardır.

Adıyaman'a 40 km. uzaklıkta ve Adıyaman-Şanlıurfa karayolunun 1 km. batısında yer alan **Turuş Kaya Mezarları** Roma Dönemi'ne aittir. Mezarlar zeminden aşağıya doğru ana kaya oyularak yapıldığından mezarların girişine aşağıya doğru inen 10-13 basamaktan sonra ulaşılır. Bazılarının duvar ve kapı girişlerinde çeşitli figürlerde kabartmalar bulunmaktadır.

Dikilitaşın kuzeyindeki kayalık alanlarda, Aşağıhozişi köyü yakınlarında **Dolmen tipi mezarlar** bulunmaktadır. Sala benzeyen iki büyük kayanın birbirine çatılması ile yapılan bu mezarların Taş Çağı insanlarından kaldığı tahmin edilmektedir.

Adıyaman'a 7 km. mesafede, Zey Köyü yakınında, erken dönem Hristiyanların yaşadığı **Zey Mağaraları** bulunmaktadır.

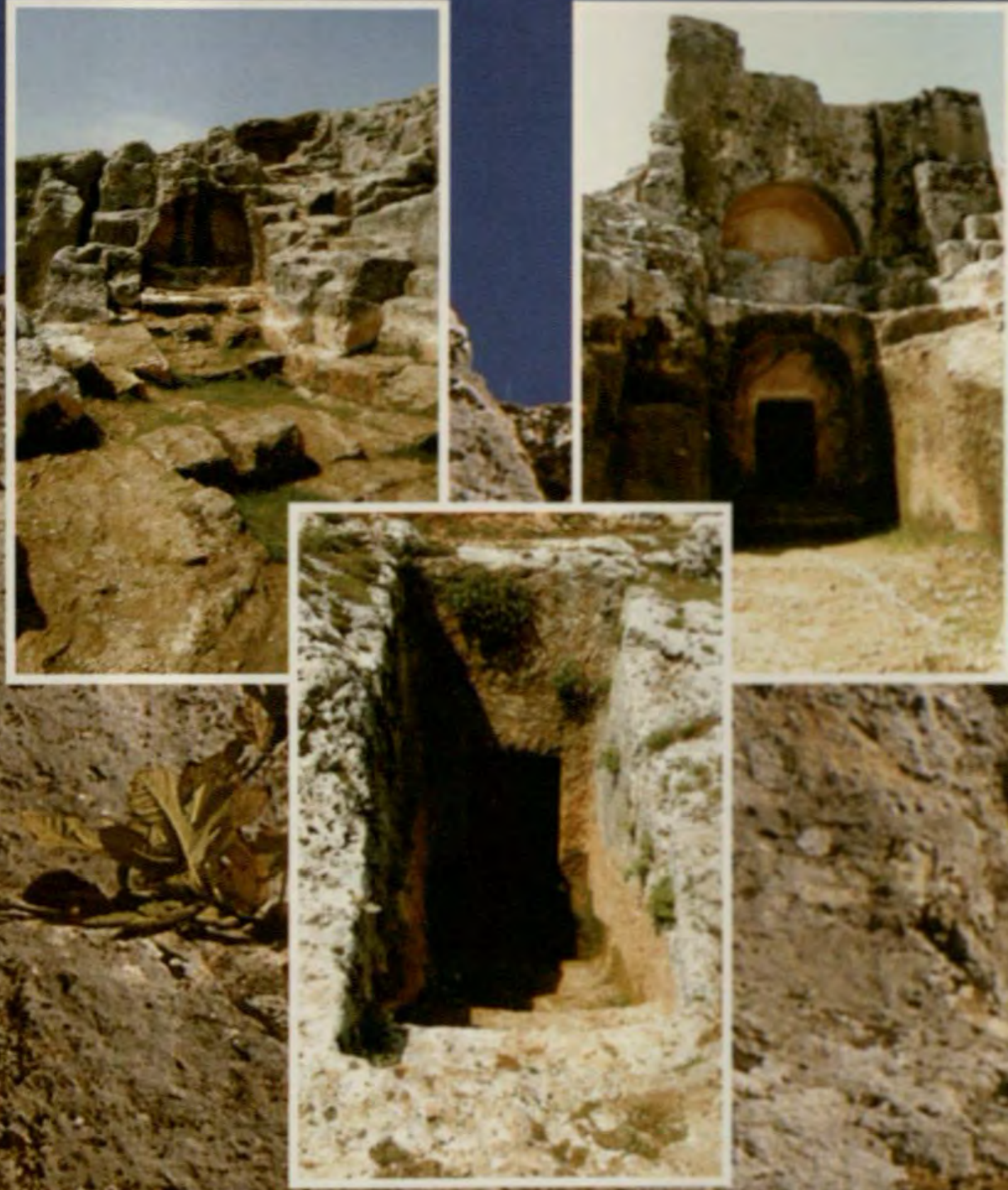

Perre Antik Kenti ve Kaya Mezarları

Kommagene Uygarlığı'nın 5 büyük antik kentinden biri olan ve kervanlar, yolcular ve ordular tarafından dinlenme yeri olarak kullanılan Perre (Pirin) Antik Kenti, eski Roma kaynaklarında suyunun güzelliği ile anılmıştır. Soğuk suyu ile bilinen Roma Çeşmesi halen kullanılmaktadır.

Kent, Bizans döneminde de önemini korumuştur. Bu antik kentin Niceaia İznik'te toplanan İncil Konsil'ine temsilci göndermesi aynı zamanda dini bir merkez olduğunu da göstermektedir. Antik kentte en dikkat çekici kalıntılar Örenli Mahallesi girişinde yer alan Perre Kaya Mezarları'dır.

Büyük bir alana yayılan Nekropol alanında belli aralıklarla yapılan kazı çalışmalarında mezar odaları, lahit mezarlar, steller, sunaklar, sikkeler ve süs eşyaları bulunmuştur. Buluntular Adıyaman Müzesi'nde sergilenmektedir.

Derik Kutsal Alanı (Heroon)

Sincik İlçesi sınırları içerisindeki Derik Kutsal Alanı (Heroon), Cendere Köprüsü'nün 10 km. kuzeyindedir. 125 m. yükseklikte, iki tepe arasındaki düzlük alana kurulmuştur. Bu alanın M.S.70'lerde Romalılar tarafından inşa edildiği ve 300'lü yıllarda kullanıldığı tahmin edilmektedir. Alanda, Kommagene döneminde inşa edilen Temenos kalıntıları bulunmaktadır.

Yeni Kale, Adıyaman'a 60 km. uzaklıkta Kocahisar Köyü yakınındadır. Kalede Ortaçağ etkileri görülmekle birlikte daha erken dönemlerde meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut kale Memlûkler Dönemi'nden kalmıştır.

Kale içinde su depoları, hamam, cami ve Kâhta Çayı'na inen gizli bir su yolu bulunmaktadır. Kalede bulunan kitabelere göre kalenin Memlûk sultanlarından Kalaun (1279-1290), Eşref Halil (1290-1293) ve Nasır Mehmet (1293-1341) tarafından restore ettirildiği anlaşılmaktadır.

İbn-i Cavenne tarafından 8. yüzyılda Bizans saldırılarına karşı korunmak üzere inşa ettirilen Adıyaman'ın merkezindeki **Adıyaman (Hisn-Mansur) Kalesi**, 25 m. yükseklikteki yığma bir höyük üzerindedir. Kentin 'Hisn-ı Mansur' (Mansur'un Hisarı) olarak anılmasının ilham kaynağı bu üç kapılı kaledir.

Gerger Kalesi, Gerger İlçesi'ndeki Oymaklı Köyü'ndedir. Kale, M.Ö.2. yüzyılda Arsames tarafından, Fırat Vadisi'ne hâkim bir tepe üzerinde inşa edilmiş; Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde surlar, kale kapıları ve tonozlu yapı grupları eklenerek kullanılmıştır.

Besni Kalesi, askeri amaçla Hititler zamanında inşa edilmiştir. Daha sonraki uygarlıklar tarafından da kullanılan yapıya, Osmanlı Dönemi'nde bazı ilaveler yapılmıştır. Cami, hamam, köprü kalıntıları bu dönemden kalmaktadır.

Derik Kalesi, Sincik İlçesi Datgeli Köyü'nün yakınında 1.400 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kalenin MS.70'lerde Romalılar tarafından yapıldığı ve uzun süre kullanıldığı bilinmektedir. Kalenin içerisinde büyük bir mabet bulunduğundan, kutsal alan olarak kabul edilmiştir.

Kâhta İlçesi'nin 18 km. kuzeyinde bulunan **Cendere Köprüsü**, Roma İmparatoru Septimius Severus (M.S.193-211) zamanında Samsat'ta karargâh kuran XVI. Roma Lejyonu tarafından yaptırılmış olup, 2.000 yıllık tarihe sahiptir. Cendere Deresi'nin en dar yerinde yapılan köprü, 92 iri kesme taşlı büyük bir kemer ve doğu tarafındaki küçük bir tali kemerden oluşur. Köprü'nün ilk yapıldığında dört sütunlu olduğu, sütunlarının Septimius Severus, karısı Julia Donna, oğulları Caracalla ve Getta'ya adandığı, daha sonra Getta'nın sütununun, kardeşi Caracalla tarafından öldürülmesinin ardından kaldırıldığı söylenmektedir.

Köprü depreme karşı korunaklı olarak, sütunlara ve köprüye esneklik payı verilecek şekilde inşa edilmiştir. Köprü'nün hemen alt tarafında bulunan, Kommageneliler'in Antiokhos Theos Dönemi'nde inşa ettiği 5 kemerli diğer bir köprü, Romalılar tarafından yıkılmıştır.

Altınlı Köprü, Gölbaşı İlçesi Yolbağ Köyü'nde, Göksu Çayı üzerindedir. Biri büyük, toplam dört kemerden oluşan köprü, taşlar arasında harç kullanılmadan, "cendere" adı verilen sıkıştırma yöntemiyle inşa edilmiştir. Bugün de kullanılmakta olan köprü, Selçuklu Dönemi'ne aittir.

Göksu-Kızılın Köprüsü, Akpınar Bucağı Gümüşkaya ve Ağcin köyleri arasında, Göksu Çayı üzerindedir. Roma Dönemi'nde yapılan köprü, çayın dar bir noktasında kayalık bir zemine kurulmuştur.

Vijne Köprüsü, Tut İlçesi'nin Çamlıca Mahallesi'ndedir. Bugün ayakta kalan görkemli yapısıyla, eski dönemlerin kervan katarlarına hizmet vermiştir.

Arsameia

Apollon-Mithras Kabartması

Tükenmez kaynaklardan beslenen çift memesinin ortasında Nymph Nehri'ni barındıran bu Arsameia'yı benim atam Arsames kurdu. Bu şehir, kendiliğinden, iki kayalık tepeye ayrılmıştı; Arsames, coşkun bir nehrin kutsal sularının yöredeki bir uçuruma akıp gittiğini görerek, şehrin iki zirveli vücudunu iki yandan bir duvarla çevirdi.

Yörenin tabiat şartlarına uygun olarak iki yakalı bir şehir oluşturdu ve lütfedip oraya Arsameia adını verdi. İhtimamı ve gerekli araçların sağlanması sayesinde, kalelerin aşılmaz yapısını kuvvetlendirerek, ülkede hiçbir zaman ele geçirilemeyen bir askeri üs kurdu ve savaşta hayatımızı koruyabileceğimiz tehlikesiz bir sığınak yarattı.

Kral I. Antiokhos

(Kâhta Çayı kıyısındaki Arsameia'da babası, Kral Mithridathes için yaptırdığı kutsal alana yazdırdığı kült yazıtı.)

Kahta ayı Kıyısındaki Arsameia

Kommagene Krallığı'nın yazlık başkenti ve idare merkezi olan Arsameia, Káhta ayı'nın doğusunda yer alır. Güneyindeki tören yolunda Mithras'ın kabartma heykeli, yine aynı alanda Antiokhos-Herakles tokalaşma sahnesini gösteren stel ve stelin önünde Antiokhos tarafından yazdırılmış Grekçe yazıt bulunmaktadır.

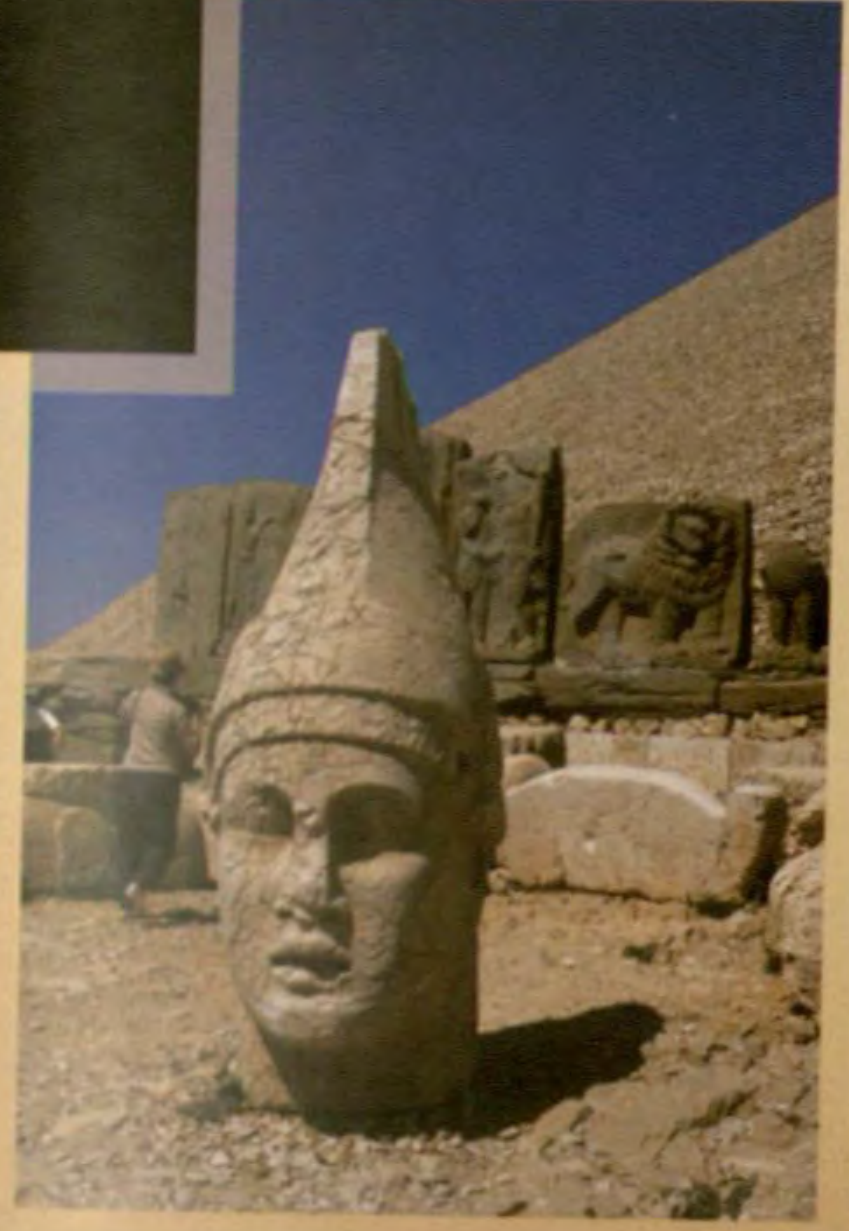
Yazıtların bulunduğu yerden başlayan ve bugüne kadar en fazla 150 m. derinine inilebilmiş olan tünelin kesin olarak hangi amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Kral I. Antiokhos Kitabeleri'nde söz edildiğine göre, Arsameia M.O. 2. yüzyılın başlarında Kommagene halkının atası Arsameia tarafından Káhta ayı'nın doğusunda Eski Káhta Kalesi'nin karşısında kurulmuştur. Tepe üzerindeki platformda Mithridathes'in mezar tapınağı ve sarayı yer almaktadır. Yapılan saray kazılarında çok sayıda heykel parçası, bir kraliçe ve Antiokhos başı bulunmuştur. Arsameia ören yeri, Adıyaman'a 60 km. uzaklıktadır.

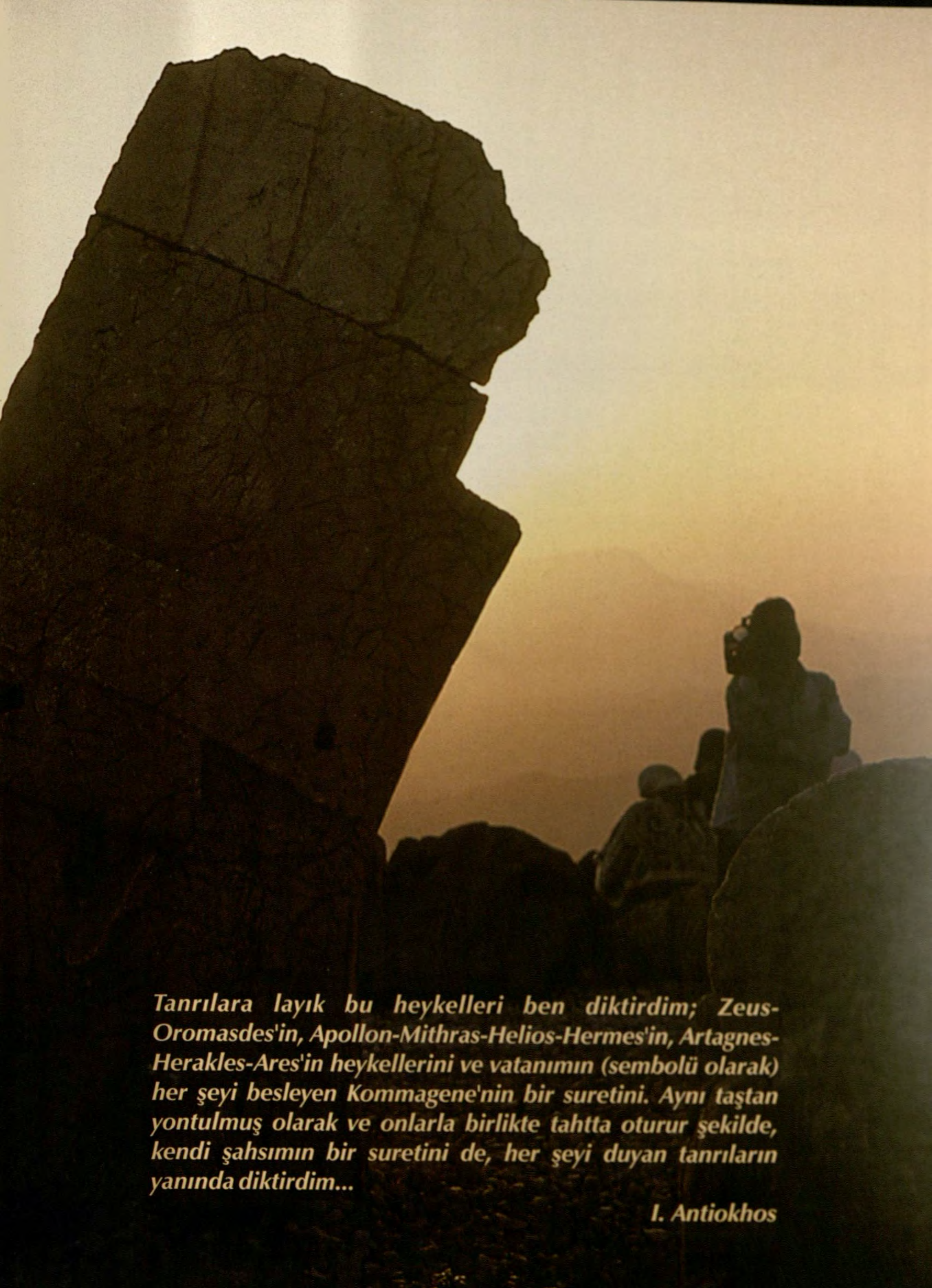
Fırat Kıyısındaki Arsameia

Fırat Nehri'nin dik kıyısında yükselen Gerger Kalesi'nin (Arsemeia ad Euphrates) üst hisarında Kral Antiokhos'un dedesi Samos'un bir kabartması bulunmaktadır.

Kommagene kralları burayı ebedi istirahatgâhları olarak seçmişlerdir. Gerger'in üst hisarı, Ortaçağ'da yeniden inşa edilmiştir. Yukarı kesimde yerel bir tanrıçaya adandığı sanılan kutsal bir mekân vardır.

Tanrıların Tahtı Nemrut...

Tanrılara layık bu heykelleri ben diktirdim; Zeus-Oromasdes'in, Apollon-Mithras-Helios-Hermes'in, Artagnes-Herakles-Ares'in heykellerini ve vatanımın (sembolü olarak) her şeyi besleyen Kommagene'nin bir suretini. Aynı taştan yontulmuş olarak ve onlarla birlikte tahtta oturur şekilde, kendi şahsımın bir suretini de, her şeyi duyan tanrıların yanında diktirdim...

I. Antiokhos

Kültür Mirası Nemrut Dağı

Halil IŞIK
Adıyaman Valisi

Nemrut Dağı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında yer alan, doğal güzelliklere, tarihi ve kültürel zenginliklere sahip, açık hava müzesi görünümünde olan Adıyaman İli'nin, Kahta İlçesi Karadut Köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Nemrut Dağı Örenyeri, Doğu Toros Sıradağları üzerinde 2.206 metre yükseklikte, Fırat Nehri geçitlerine ve ovaya hâkim bir tepe üzerindedir. Anadolu'nun en görkemli antik ibadet yeri olarak ifade edilebilecek Nemrut Dağı'nın tepesinde, küçük ancak barışçıl ve zengin bir ülke olan Kommagene'nin tanrıları tasvir edilmiştir. Nemrut Dağı benzersiz manzarası ile Hellenistik Dönem'in en görkemli kalıntılarından birisidir.

Nemrut Dağı'nın önemi:

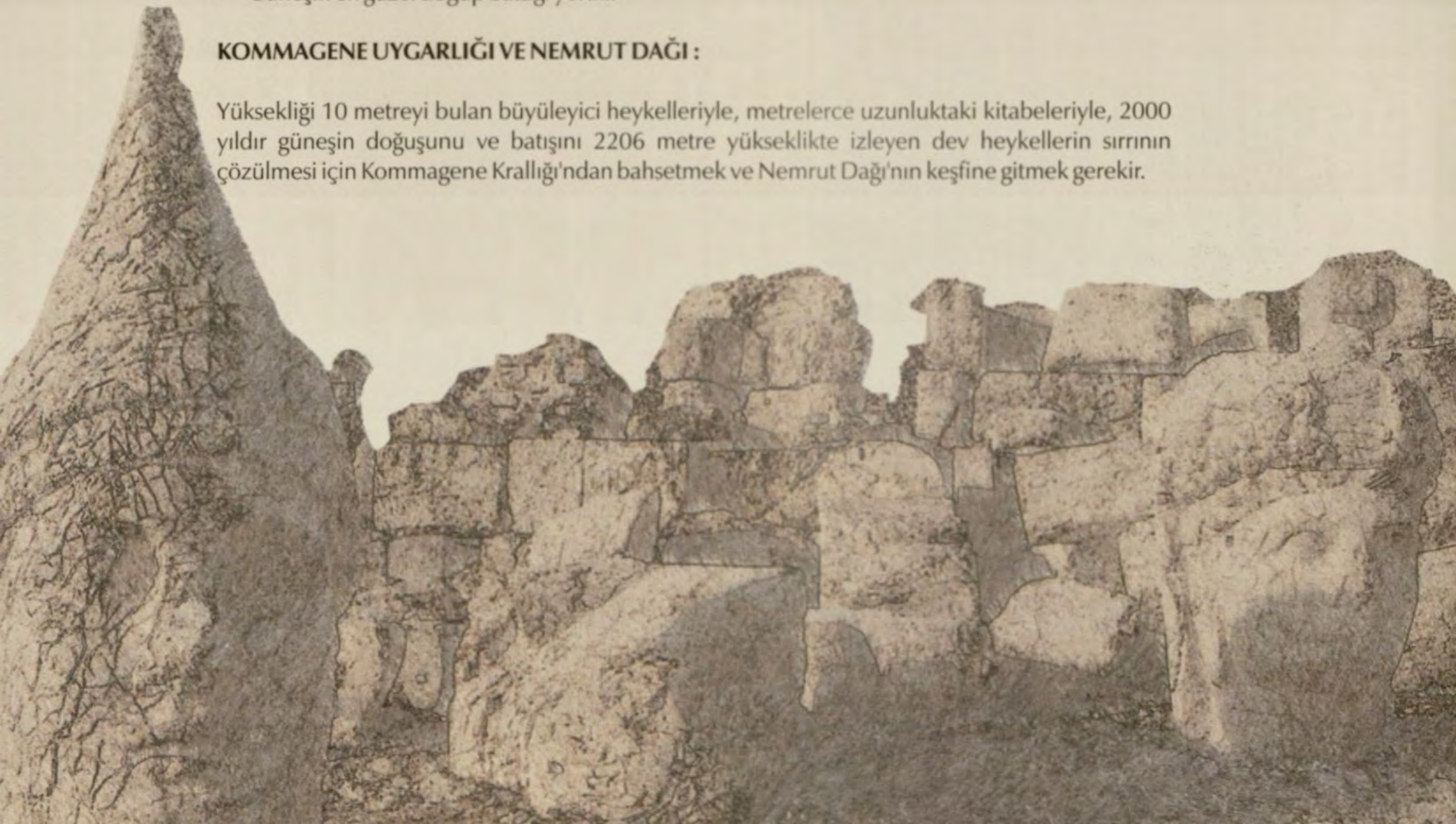
- Nemrut Dağı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1986 yılında I. Derece Sit Alanı olarak ilan edilmiştir.
- UNESCO tarafından 1987 yılında Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır.
- 2004 yılında kısa adı FIJET olan Dünya Turizm Yazarları ve Gazetecileri Federasyonu tarafından Altın Elma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Nemrut'u benzersiz kılan özellikler :

- Platform oluşturmak için dağın tepesinden 200.000 metreküplük kütle elle yontulmuştur.
- Dünyanın en büyük ve en eski horoskopu olan "Aslanlı Horoskop" buradadır. Ay'ın, 3 gezegenin ve Aslan Takımyıldızı'nın 19 yıldızının 2100 yıl önceki konumlarının betimlendiği 2 x 2,5 m. büyüklüğünde taş plakaya oyulmuştur.
- Kral I. Antiochos'un mezarının Tutankhamon'un (Mısır Firavunu) mezarı kadar zengin olduğu sanılmaktadır.
- 500 metreden daha uzun olan yazıtlarda bir krallığın öyküsü anlatılmaktadır.
- Eşsiz sanat üslubu Anadolu, Makedon ve Pers etkisinden oluşan doğu-batı sentezini yansıtmaktadır.
- 2.206 metre yükseklikte, Dünyanın en yüksek Açık hava Müzesidir.
- Dünyanın 8. Harikası olarak nitelendirilmektedir.
- Güneşin en güzel doğup battığı yerdir.

KOMMAGENE UYGARLIĞI VE NEMRUT DAĞI :

Yüksekliği 10 metreyi bulan büyüleyici heykelleriyle, metrelerce uzunluktaki kitabeleriyle, 2000 yıldır güneşin doğuşunu ve batışını 2206 metre yükseklikte izleyen dev heykellerin sırrının çözülmesi için Kommagene Krallığı'ndan bahsetmek ve Nemrut Dağı'nın keşfine gitmek gerekir.

KOMMAGENE KRALLIĞI

Yunanca "Genler Topluluğu" anlamına gelen Kommagene, ismiyle bağdaşarcasına, Makedon ve Pers uygarlıklarının inanç, kültür ve geleneklerinin bütünleştiği güçlü bir krallıktır. Toros Dağları'ndaki çeşitli yolların birleştiği noktada bulunan antik Kommagene Krallığı, Suriye'nin kuzeyi, Hatay, Pınarbaşı, Kuzey Toroslar ve doğuda Fırat Nehri'nin çevrelediği verimli topraklarda yer almıştır.

Antik dünyanın küçük ancak güçlü ülkesi Kommagene, baba tarafı Pers Kralları'ndan "Krallar Kralı" olarak anılan Darius ile anne tarafı Makedonya Kralı Büyük İskender ile akraba olan bir prensin oğlu Mithridates Kallinikos tarafından, İ.Ö. 69 yılında bağımsız bir krallık olarak kurulmuştur.

Nemrut Dağı ve iki Arsameia şehrindeki kült yapılarıyla Kommagene Kralları'nın en ünlüsü olan I. Antiochos Devri (İ.Ö. 69-38), krallığın en müreffeh dönemidir. Kendi mezarını Nemrut Dağı'nın zirvesine, babası Mithridates I. Kallinikos'un mezarını ise Arsameia'da Eski Kahta Çayı'nın kenarına yaptıran I. Antiochos, krallığını ekonomik ve kültürel yönden en üst seviyeye çıkartmıştır.

I. Antiochos'tan sonra Kommagene Krallığının parlak dönemleri, halefleri tarafından devam ettirilemez ve İ.Ö. 69 yılından itibaren Kommagene Kralları Roma tarafından atanır. İ.S. 72'de Romalıların Kommagene'yi istila etmesiyle 200 yıllık krallığın bağımsızlığı tamamen sona erer ve bu tarihten sonra Kommagene toprakları Suriye'nin parçası olarak tarihteki yerini alır.

NEMRUT DAĞI'NIN KEŞFİ VE ARKEOLOJİK SERÜVENİ

1881 yılında, Diyarbakır'da yol mühendisi olarak çalışan Alman Karl Sester Asur kültürüyle ilgili olduğunu sandığı bu heykelleri bulur. Hemen Alman Bilimler Akademisi'ne bir mektup yazarak durumu bildirir. Akademi Otto Puchstein'i inceleme yapması için gönderir.

4 Mayıs 1882 tarihli Nemrut tırmanışından elde ettiği bilgilerin ardından 1883 yılında Karl Humann yönetiminde ikinci bir tırmanış düzenler. Bu arada, Osmanlı Devleti de Osman Hamdi Beyi bölgeye gönderir. Osman Hamdi Bey'in çalışmaları Fransızca olarak İstanbul'da yayınlanır.

1953-1973 tarihleri arasında, Amerikalı arkeolog Theresa Goell bölgede 20 yıl süren bir çalışma yapar. Bölgeyi çok seven Goell, ölümünden sonra cesedinin yakılıp, küllerinin Nemrut'a dökülmesini vasiyet eder. Bu vasiyeti, 1985'te ölümünden sonra kardeşi tarafından yerine getirilir.

1960-1981 yılları arasında Friedrich Karl Dörner bölgede çalışmalar yapar. Daha sonra da Friedrich Karl Dörner'in aynı zamanda öğrencisi olan Prof. Dr. Sencer Şahin'in çalışmaları devam eder.

2001-2003 yılları arasında Hollanda'nın Amsterdam Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan akademik bir ekip tarafından restorasyon ve kazı çalışmaları yapılır.

Halen Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ortadoğu Teknik Üniversitesi arasında imzalanan protokol dahilinde Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri tarafından bilimsel araştırma ve çalışmalar sürdürülmektedir.

4 Mayıs 1882'de Nemrut Dağı'na ulaşan Prof. Otto Puchstein gezi notlarında Nemrut Dağı'ndaki anıtlarla ilk karşılaşmasını şöyle söze dökmüştür;

"İlk izlenim gerçekten olağanüstüydü. En yüksek kayalık tepenin üzerinde, aslında tırmandığı terastan 40 m. daha yukarıda, sanki bir dağın üstüne oturmuş bir dağ gibi mezar tepesi yükseliyordu. Kayadan yontulmuş yüksekçe bir podyum üzerinde sırtları mezar tepesine dönük ve oturur vaziyette, dev büyüklükte beş tanrı heykeli yer alıyordu; bunlardan sadece biri (Ana Tanrıça Kommagene) sağlam durumdaydı. Önümüzdeki heykellerin yere yuvarlanmış, her biri bir adam büyüklüğünde başları ile geride taş parçalarından bir tepe vardı; yerlerde alçak duvarların önünde, üzeri kabartmalarla süslü bloklar yatıyordu..."

Tümülüsün etrafını dolaştık; tepenin yanında, batıda yeni bir terasa ulaştık, ancak bu, ilkinden daha aşağıdaydı. Heykelleri oluşturan taş blokları yığın halinde duruyordu ve başları terasın her tarafına yayılmıştı. Heykellerin arasında bir dizi kabartmalı blok göze çarpıyordu."

Kutsal Alan
Doğu Teras

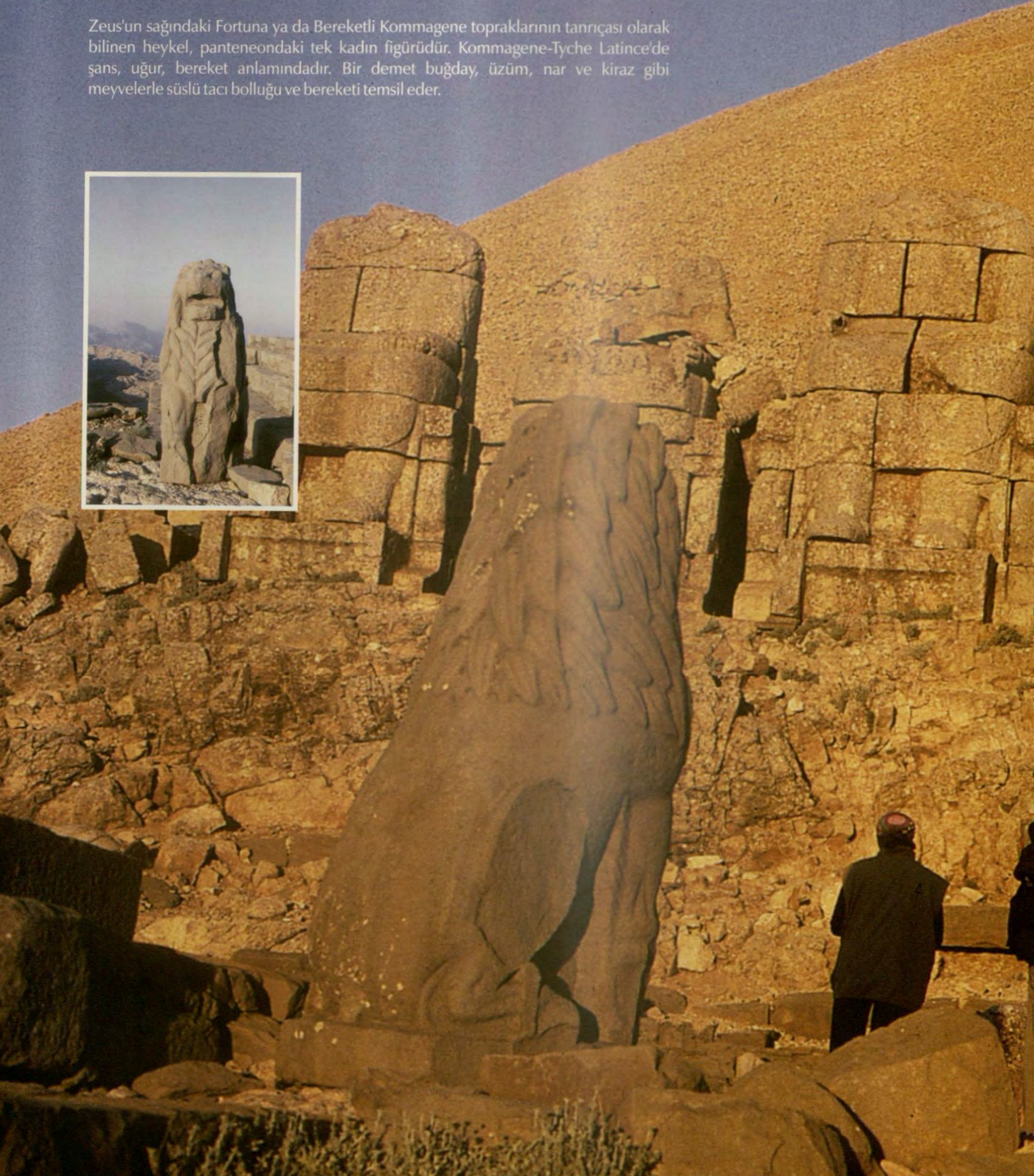
Kommagene ülkesinde güneşin doğuşunun ilk görülebildiği yer olan Doğu Teras'a sert kayalardan oyulmuş merdivenli yollardan çıkılır. Doğu Teras, tanrılar galerisi, atalar galerisi ve sunaktan oluşur. Tanrılar galerisindeki devasa tanrı heykelleri anıt mezara sırtını dönmüş biçimde sıralanmıştır. Batı Teras'ın simetriği olarak yapılmış heykeller ve taş üzerine yapılmış kabartma dizileri günümüze oldukça tahrip olarak gelmiştir.

Terasta blok halinde 8 yontma taşın üst üste oturtulmasıyla oluşturulan, 8-10 m. yüksekliğinde muhteşem heykeller, kabartmalar ve yazıtlar bulunmaktadır. Her biri yaklaşık 7-8 ton ağırlığındaki büyük taş blokların işlenmesiyle oluşturulan, oturur durumda büyük tanrı heykelleri sıralanır.

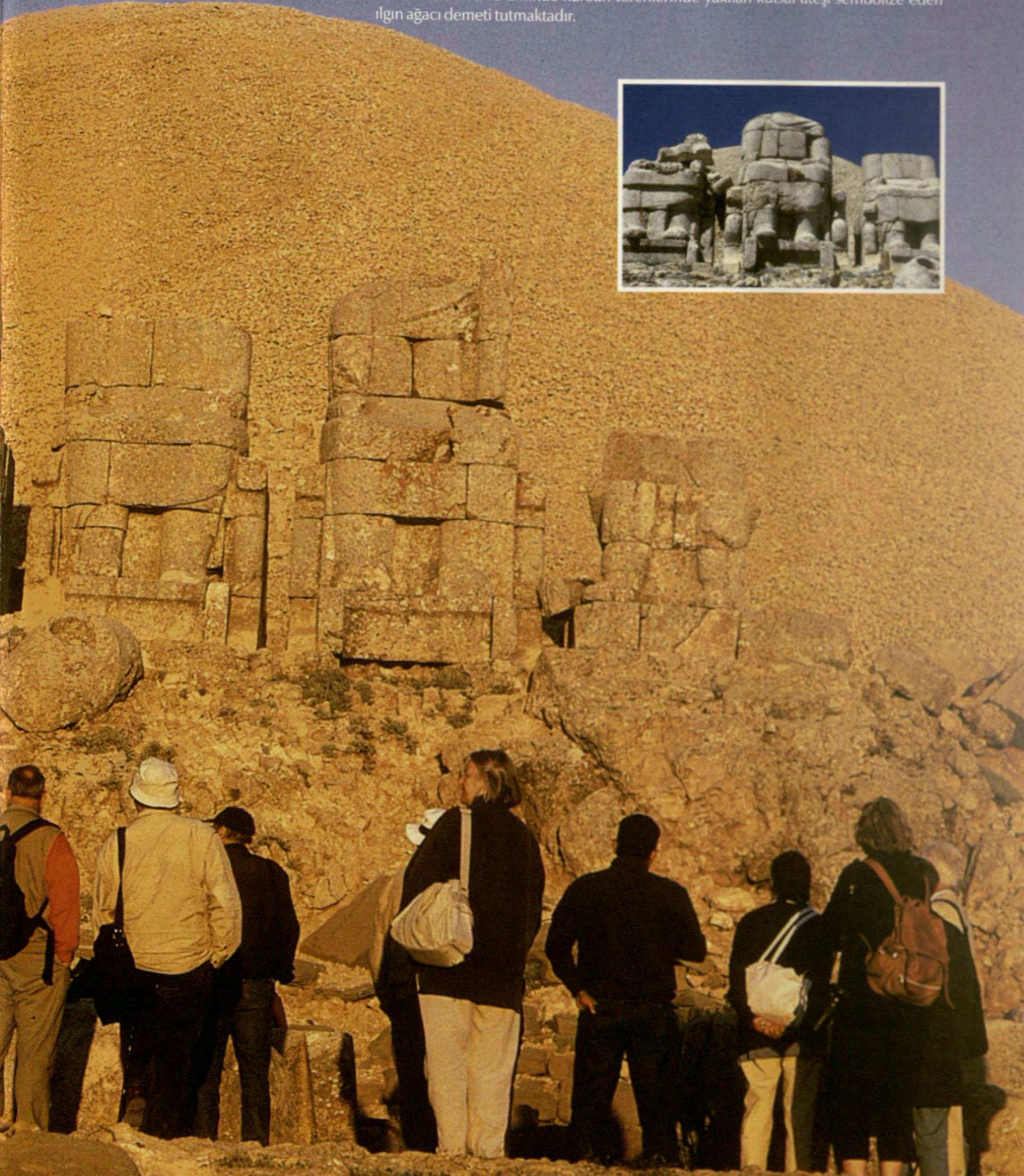
Soldan sağa Apollon-Mithras, ülkenin Ana Tanrıçası Kommagene-Tyche, Tanrılar katının yöneticisi ve hükümdarı Zeus-Oromasdes, Tanrı-Kral I. Antiokhos ve Herakles-Ares-Artagnes sıralanmıştır. Tanrılar başlarında tiara denen, Perslere özgü bir başlık taşır. Heykellerin hemen önünde yatan kopuk başları vardır.

Zeus'un sağındaki Fortuna ya da Bereketli Kommagene topraklarının tanrıçası olarak bilinen heykel, panteneondaki tek kadın figürüdür. Kommagene-Tyche Latince'de şans, uğur, bereket anlamındadır. Bir demet buğday, üzüm, nar ve kiraz gibi meyvelerle süslü tacı bolluğu ve bereketi temsil eder.

Tanrılar galerisinin beş heykelinden biri olan Antiokhos, güney uçta ilk sırada yer almaktadır. Kendisini tanrılarla aynı kategoride gören Antiokhos heykelini bu sıralamaya dâhil etmiştir.

İki blok taştan oluşan Tanrılar Tanrısı Kronos'un oğlu, baş tanrı ve gökler hâkimi Zeus-Oromasdes, heykellerin arasında en uzun olandır. Diademindeki şimşek kabartmaları Zeus başını diğer tanrıların diademinden ayırır. Yüzünü örten gür sakalları vardır ve sol elinde Pers-Mithra dininde kurban törenlerinde yakılan kutsal ateşi sembolize eden ilgin ağacı demeti tutmaktadır.

Zeus'un solundaki Apollon-Mithras figüründe, Hellen Güneş Tanrısı, Pers Işık Tanrısı ve Ahura Mazda (Oromasdes) ile birleşmiştir. Apollon-Mithras, Anadolu mitolojisinde baş tanrı Zeus'un oğlu olup, ışık ve güneş tanrısıdır. Zeus gibi uzun kollu bir pelerin giymiş olan Apollon'un başı avluda, heykelinin hemen dibindedir. Tiarası, 1998 yılında başının üzerine konmuştur. Bu baş daha önce Humann ve Puchstein tarafından Kral Antiochos'a ait sanılmış, fakat sonraki incelemelerde ve özellikle tacı nedeniyle Apollon'a ait olduğu belirlenmiştir.

Herakles-Ares-Artagnes, Anadolu'da Herkül adıyla bilinmektedir. Kuvvet ve kudretin sembolü olan Herakles, Zeus'un oğludur. Diğer heykeller gibi tümüyle giyimli, Zeus gibi sakallıdır. Başında tören başlığı, elinde ise gürz ve aslan postu bulunmaktadır. Heykeller iki platform üzerinde yükselmektedir. Altta, dördünde kralın tanrıları buyur ettiği, diğerinde bir horoskopun tasvir edildiği 5 stel bulunur. Bugün oldukça kötü durumda olan stellerin her birinde Antiokhos'un atalarından biri tasvir edilmiştir. Soldaki sırada Krallar Kralı I. Darius'un lideri olduğu Pers atalara, sağda ise Büyük İskender'in hükmettiği Yunan atalara yer verilmiştir.

Tanrıların iki yanında koruyucu olarak, gökyüzü hâkimiyetini temsil eden kartal ve yeryüzü hâkimiyetini temsil eden aslan heykelleri bulunmaktadır ve Tanrılar dizisi Pers atalarının kaideleriyle son bulmaktadır.

Meydanın diğer tarafında, heykellerin karşısındaki alanda, basamaklı bir platform vardır bu restore edilmiş ateş sunağıdır (altar).

Batı Teras

Batı Teras'taki heykeller, Doğu Teras'takiler gibi sıralanmışlardır. Ancak, doğudaki sunak yerine, topografik durumun farklı olması dolayısıyla, ataların yazıtlarını ve kabartmalarını taşıyan orthostatlar (dikili taşlar) yapılmıştır. Farklılıklar, bu heykellerin değişik heykeltıraşlar tarafından, değişik yöntemlerle yapılmış olmasından kaynaklanmış olabilir.

Doğu Teras'tan farklı olarak, Batı Teras'taki Tanrılar tahtının yanında, Kommagene Kralı I. Antiokhos'un değişik ilahlarla tokalaşırken tasvir eden kum taşından yapılmış kabartmalar yer almaktadır. Doğal etkenlerden dolayı tahrip olan kabartmalar 1984 yılında restorasyon görmüş, orijinal yerlerine konmuştur. Kabartmalar; Antiokhos ve Kommagene (Fortuna), Antiokhos ve Apollon-Mitras, Antiokhos ve Zeus-Oromasdes, Antiokhos ve Herakles-Artagnes'tir.

Dünyada bilinen en eski horoskop olarak tanımlanan Aslan Horoskopu 1.75 cm. boyunda, 2.40 cm. eninde olup, üstünde, sağa doğru dönerek yürüyen bir aslan figürü betimlenmektedir. Boynunda bir hilal olan aslanın gövdesi sekiz ışınla karakterize edilmiş ve 19 yıldızla bezenmiştir. Aslanın sırtında 16 ışınlı 3 büyük yıldız yer alır. Yanlarında yazıyla, Mars, Jüpiter ve Merkür olarak belirtilmişlerdir.

Kral I. Antiokhos'la ilgisi olduğu düşünülen Aslan Horoskopu'nun Kommageneliler için kutsal sayıldığı, bir dini kitabe olarak korunduğu bilinmektedir. Horoskoplara ilgili değişik yorumlar yapılmıştır.

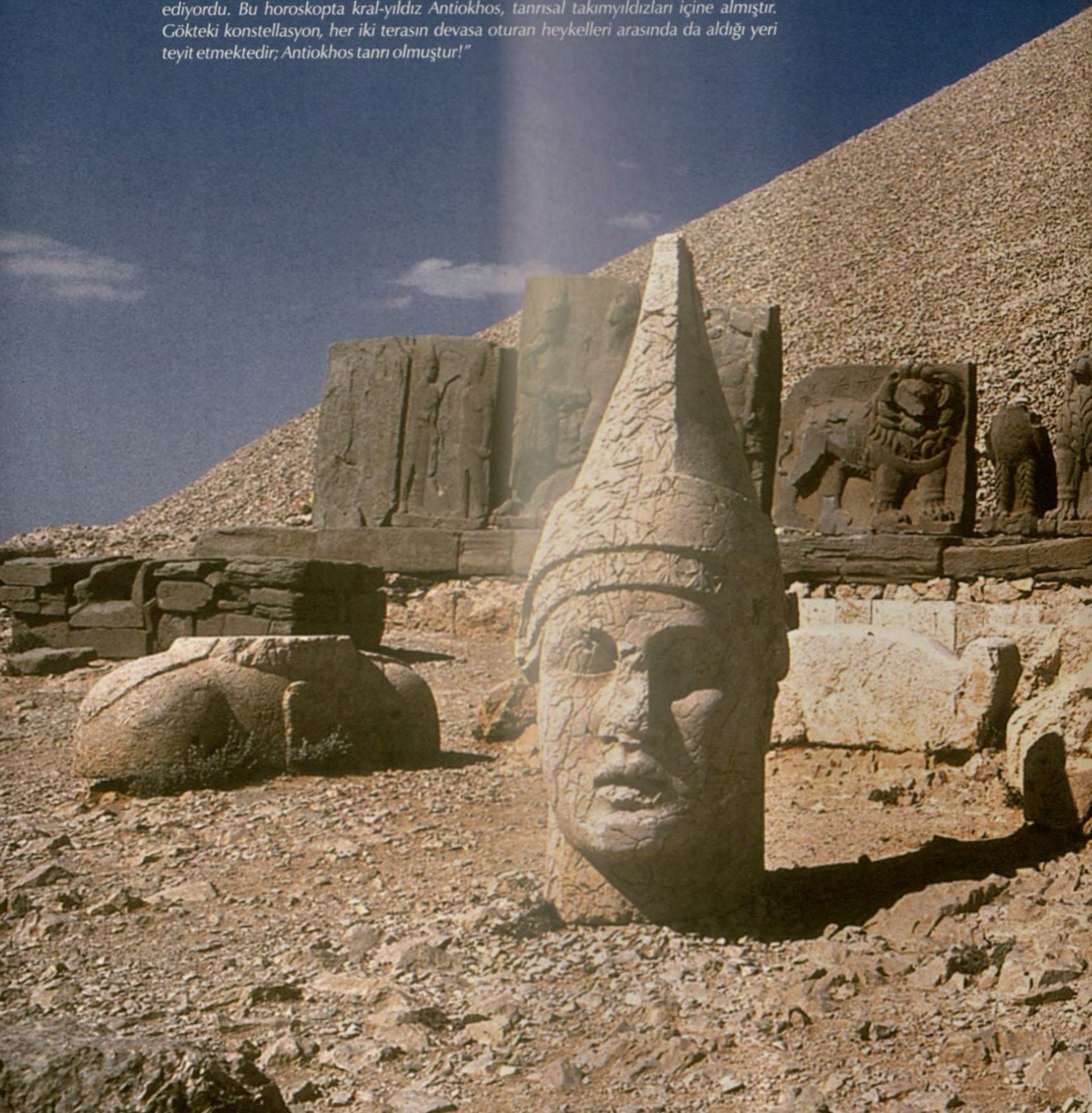
Kral Antiokhos, gökyüzünde büyük gezegenlerin yakın komşusu Regulus yıldızını kendi kral yıldızı ve kişiliğinin bir simgesi olarak seçmiştir. Hilal de muhtemelen ülkesi Kommagene'yi tasvir etmiştir. Kral yıldızı Antiokhos, tanrısal takımyıldızları arasına alınmıştır. Gökteki bu konstellasyon, Kral Antiokhos'un her iki terasta oturan devasa tanrı heykelleri arasında da aldığı yeri doğrulamaktadır. Antiokhos tanrı olmuştur. Bu yoruma göre, aslanın boynundaki hilalin üstünde yer alan yıldız, Kommagene yıldızı olan Regulus'tur. Aslanın sırtındaki gezegenlerden Mars Herakles'i, Merkür Apollo'yu, Jüpiter Zeus'u, aslanın boynundaki hilal ise Kommagene ülkesini temsil etmektedir.

Arkeologlar 2000 önce yapılan bu horoskopun gerçek tarihini öğrenmek için araştırma yapmışlardır. Prof. Otto Neugebauer'a göre bu horoskop, I. Antiokhos'un tahta çıkış tarihi olan, M.Ö.62 yılının 7 Temmuz'unu anlatmaktadır. Bu tarihte Jüpiter, Merkür ve Mars aynı hizaya gelmiştir. Prof. Friedrich Karl Dörner'e göre ise bu horoskop, Nemrut Dağı'ndaki anıtın kuruluş horoskopudur. "Antiokhos bununla, kendinden sonraki çağlara, "zamanın zararlı etkileriyle tahrip olmayacak" bu anıtın ne kadar mutlu tesadüflerin ve şartların bir araya geldiği bir anda gerçekleştirildiğini göstermek istemiştir. Çok eski Grek inancına göre, en seçkin ve kusursuz ölümlüler, tanrılar arasına alınır, daha sonra takımyıldızı olarak insanlara ışık saçarlardı. Mesela Kastor ve Pollux gemicilere denizde eşlik eder, büyük avcı Orion, göğü bir uçtan öbür uca dolaşırdı.

Antiokhos, büyük gezegenlerin yakın komşusu Regulus yıldızını kral yıldızı, kendi kişiliğinin sureti olarak seçmişti. Hilal, muhtemelen ülkesi Kommagene'yi tasvir ediyordu. Bu horoskopta kral-yıldız Antiokhos, tanrısal takımyıldızları içine almıştır. Gökteki konstellasyon, her iki terasın devasa oturan heykelleri arasında da aldığı yeri teyit etmektedir; Antiokhos tanrı olmuştur!"

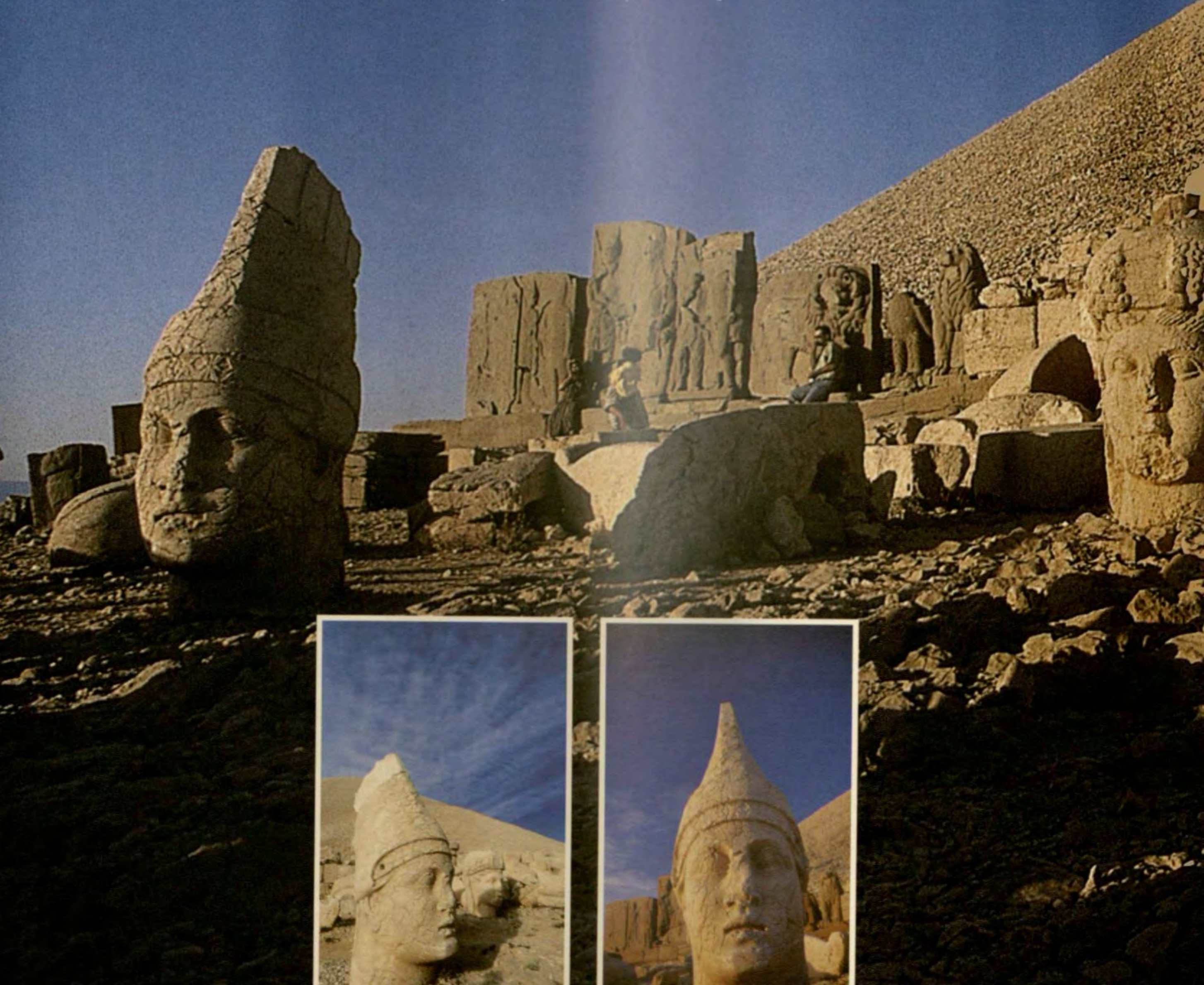
NOMOS: ANTIOKHOS'UN KUTSAL KANUNLARI

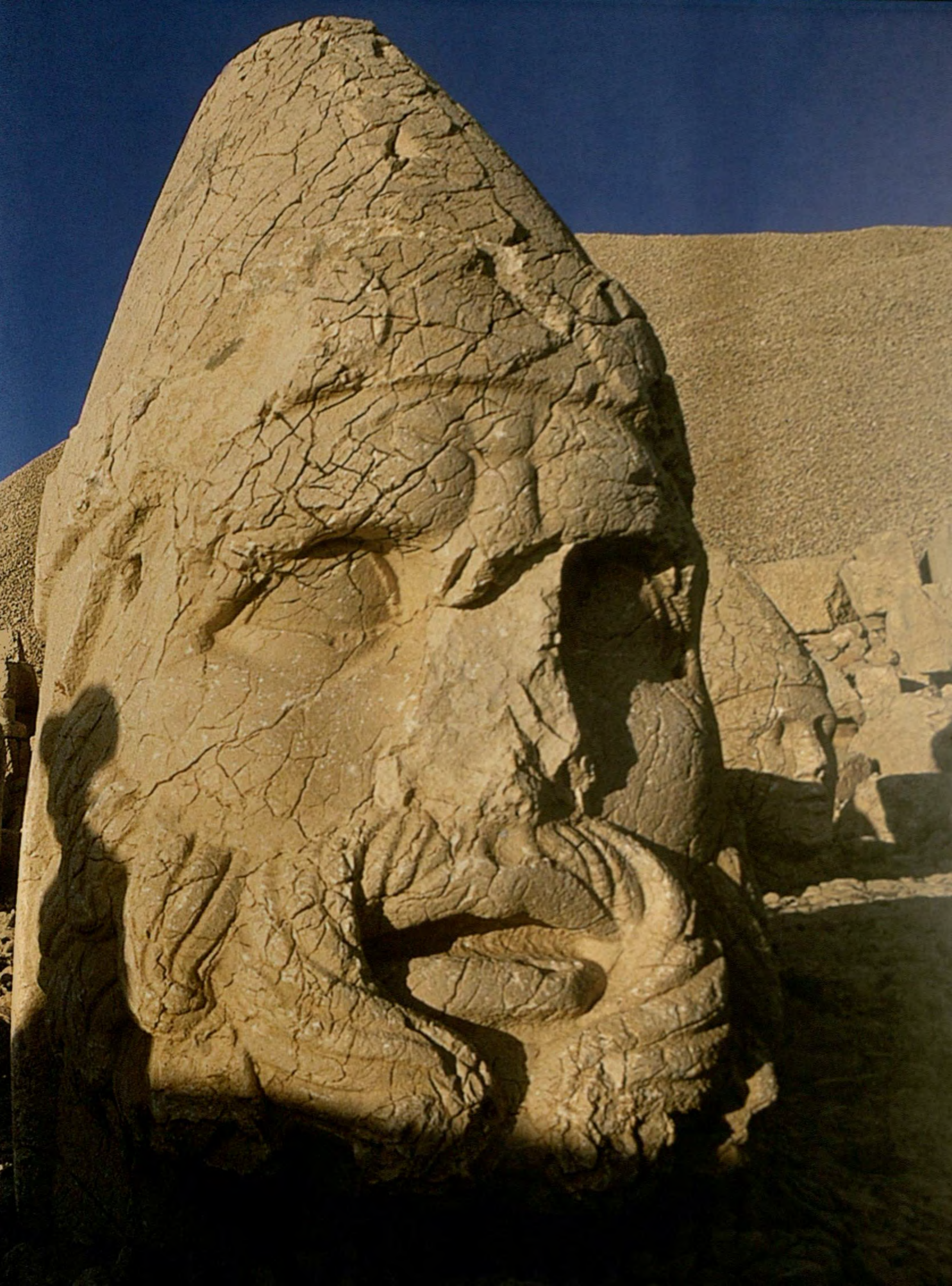
"Saf ve âdil olmanın sadece en hakiki mülkümüz olmakla kalmayıp aynı zamanda duyabileceğimiz en derin sevinç olduğu kanaatine vardım. Bu kanaat benim başarı kazanmamı ve onu hayırlı yönde kullanmamı sağladı. Yaşamım boyunca beni tebâmin önünde tanrılara olan saygısı en güçlü silahı olan bir insan kıldı... İşte bunun sayesinde, beklentilerin tersine ve tüm tehlikelere rağmen, tahmin edilemeyişi başardım ve nice senelerimi mutluluk içinde geçirdim."

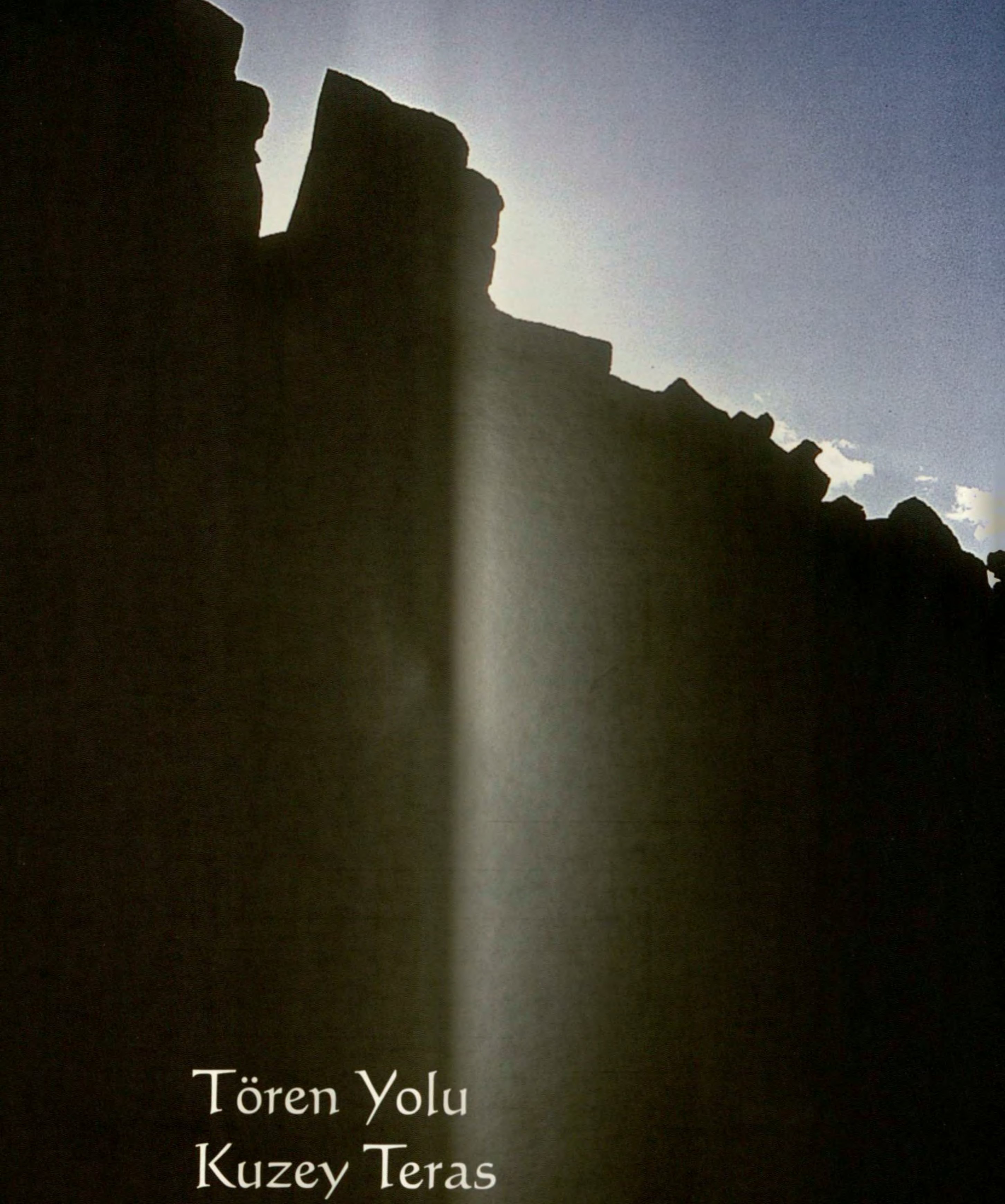
Kral I. Antiokhos'un Vasiyetnamesi

Doğu ve Batı Teras'ın her ikisinde de, tahtları oluşturan taş blokların arka yüzünde I. Antiokhos'un 237 satırlık Kutsal Kanunları bulunmaktadır. Nemrut'un kült yazıtı (Nomos) Antiokhos'un vasiyetnamesi olarak görülebilir. Antiokhos bu yazıtlarda halkına nasıl ve ne zaman tanrıların onuruna sahip olduklarını söyler. *"Bu Nomos benim tarafımdan ilan edildi ancak kanunları yapan tanrıların gücüdür"* demektedir. *"Kommageneliler ve yabancılar, krallar, hükümdarlar, özgür insanlar, köleler ve insanlığı oluşturan tüm insanlar sadece doğumları ya da kaderleriyle farklılaşırlar"* derken yaptığı kanunların amacını belli etmiştir.

I. Antiokhos herkesin bu kanunlara göre davranmasının ve gelecek nesillerin de bunu devam ettirmeleri gerektiğini *"sonsuz zamanlarda bu toprakların sahibi olacak gelecek nesiller de bu kutsal kanunlara uysunlar"* sözleriyle belirtmiştir.

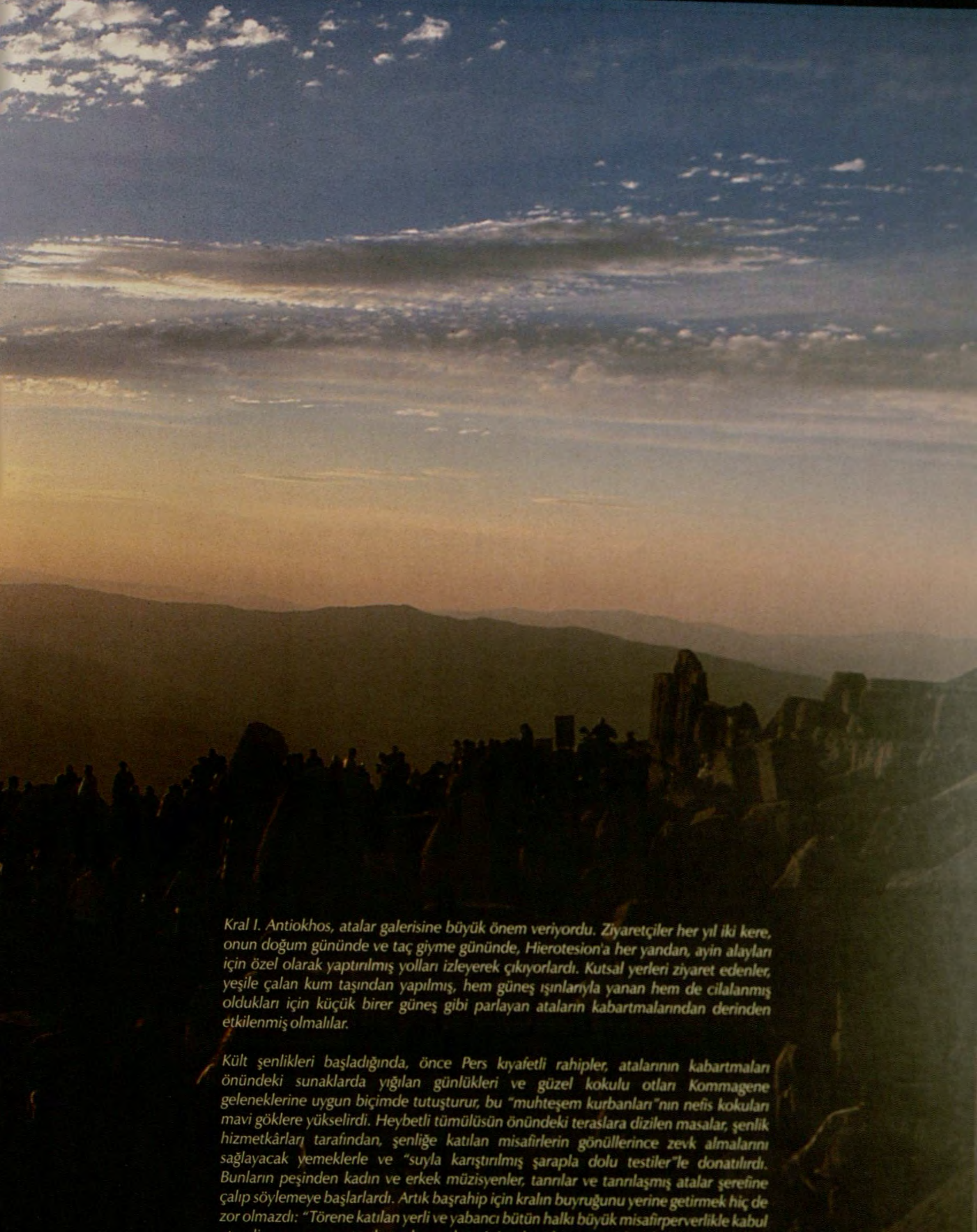
Tören Yolu
Kuzey Teras

Batı Teras'ta son bulan güneydeki alay yolu soylular, kuzeydeki patika ise halk içindi ve Kuzey Terası'na ulaşırdı. Kuzey Teras'ta, tapınağın önündeki meydanda halk, tanrıların huzuruna çıkmadan önceki son hazırlıklarını yapardı.

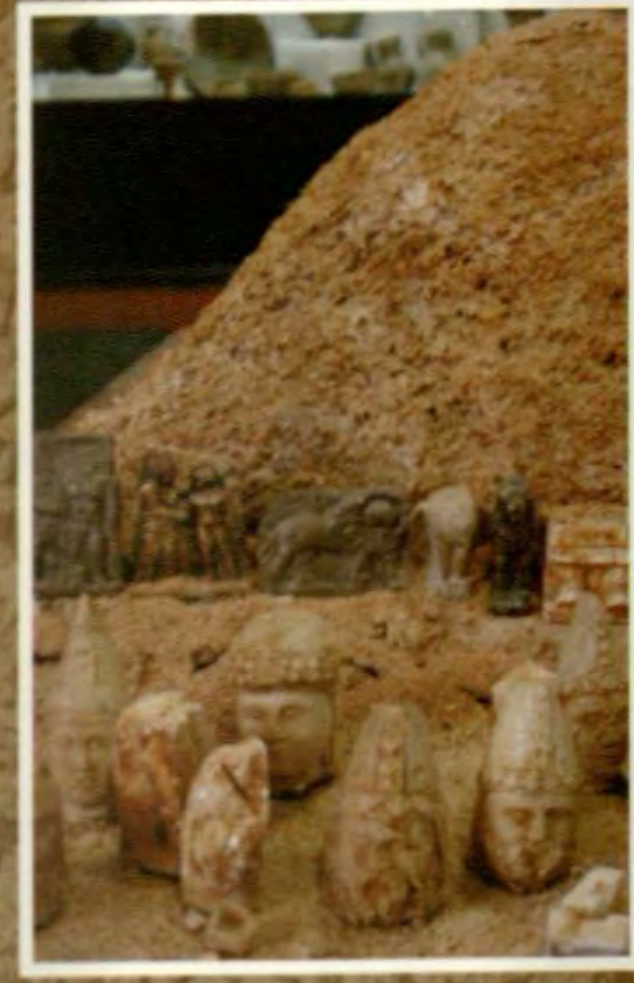
Bugün Kuzey Terası'na giriş yapılan bu yokuş hayli yıpranmıştır. Ziyaretçiler, Batı Terası'nı tapınaktan ayıran 85 m. uzunluğundaki steller dizisi boyunca kortej halinde ilerleyerek Doğu Terası'na ulaşırlardı. Bu stellerde yazıt yoktu zira I. Antiokhos onları

Kral I. Antiokhos, atalar galerisine büyük önem veriyordu. Ziyaretçiler her yıl iki kere, onun doğum gününde ve taç giyme gününde, Hierotesion'a her yandan, ayin alayları için özel olarak yaptırılmış yolları izleyerek çıkıyorlardı. Kutsal yerleri ziyaret edenler, yeşile çalan kum taşından yapılmış, hem güneş ışınlarıyla yanan hem de cilalanmış oldukları için küçük birer güneş gibi parlayan ataların kabartmalarından derinden etkilenmiş olmalı.

Kült şenlikleri başladığında, önce Pers kıyafetli rahipler, atalarının kabartmaları önündeki sunaklarda yığılan günlükleri ve güzel kokulu otları Kommagene geleneklerine uygun biçimde tutuşturur, bu "muhteşem kurbanları"nın nefis kokuları mavi göklere yükselirdi. Heybetli tümölüsün önündeki teraslara dizilen masalar, şenlik hizmetkârları tarafından, şenliğe katılan misafirlerin gönülleriince zevk almalarını sağlayacak yemeklerle ve "suyla karıştırılmış şarapla dolu testiler"le donatılırdı. Bunların peşinden kadın ve erkek müzisyenler, tanrılar ve tanrılaşmış atalar şerefine çalıp söylemeye başlardı. Artık başrahip için kralın buyruğunu yerine getirmek hiç de zor olmazdı: "Törene katılan yerli ve yabancı bütün halkı büyük misafirperverlikle kabul

1982 yılında modern binasına kavuşan şehir merkezindeki müze, geniş bahçeli, bodrum kat üzerine yapılmış tek katlı bir binadır. Eserler iki büyük salon ve bu salonu birbirine bağlayan ara salon ile iç bahçede sergilenmektedir.

Müzede, Aşağı Fırat Bölgesi'nde yapılan ve yıllarca süren yerli ve yabancı kurtarma kazılarının sonucunda elde edilen ve satın alınan 22.000 eser bulunmaktadır.

Paleolitik Dönem'e ait el baltaları, delici ve kesiciler; Kalkolitik Dönem'e ait pişmiş toprak kaplar, Tunç Çağı'na ait süs eşyaları; Helenistik, Roma, Bizans, İslam, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eşyaların sergilendiği müzenin Etnoğrafik Eser Salonu'nda ise halı, kilim ve cicim gibi el dokumaları, kadın ve erkek giysileri, gümüş takılar ile bakır eşyalar teşhir edilmektedir.

Adıyaman
Arkeoloji
Müzesi

Ağlayan Gelin Lalesi ve Adıyaman Lalesi

Türkiye'de sadece Adıyaman'da yetişen ve göz alıcı çiçekleriyle bilinen "Ağlayan Gelin Lalesi" (*Fritillaria Imperialis*) ve "Adıyaman Lalesi" (*Fritillaria Persica*), son zamanların en gözde laleleridir. Adıyaman'da en çok yetiştiği endemik ortamlar Gerger ve Sincik'tir.

Çiçeklerinden bal özü damlaları gözyaşı gibi aktığı için Ağlayan Gelin olarak adlandırılan bitkinin yerel dilde adı "Boynu Bükük Gül" anlamına gelen "Gulmehin"dir. Çan şeklinde, kırmızı-turuncu nadiren de sarı renklerde çiçekleri vardır. Çiçekleri Nisan ve Mayıs aylarında açar ve yamaçlarda, taşlı ve meyilli arazilerde yetişir.

Adıyaman Lalesi'nin de çiçekleri ufak çan şeklindedir. Çeşitli mor tonlarındaki çiçekleri Nisan ve Mayıs aylarında açar. Açan çiçekler, ters üzüm salkımları gibi dizilir. Bu bitki kayalık yamaçlarda, fundalık ve çalılık içinde yetişir.

Ağlayan Gelin ve Adıyaman Lalesi soğanlarının doğadan sökülmesi yasaktır ve cezaya tabidir. Sadece tarlalarda üretilmiş bitkiler satılır ve ihraç edilir.

ADİYAMAN EL SANATLARI

Kentin merkez ve ilçelerinde halıcılık, kilimcilik, heybe ve hurç üretimi, sepetçilik, iğne oyası gibi geleneksel el sanatları, hem ihtiyaca uygun olarak hem de turistik amaçla üretilmektedir. Geleneksel halı üretiminde kullanılan yünün hazırlanmasında kullanılan kökboyacılığı işini bugün Adıyaman'da tek usta devam ettirmektedir.

Ayrıca genç kızların maharetli ellerinden çıkma yazma oyaları, kanaviçe nakışlar da evlerde üretilmeye devam etmektedir. Pek çok kentte olduğu gibi Halk Eğitim Merkezleri aracılığıyla kursiyerler, menekşe, kuşdili, papatya, karanfil, sürpriz, yelpaze, lüptürü, uslu kaynana, mevlana eteği, çarkıfelek gibi oya motiflerini öğrenmeyi sürdürmektedirler.

Gelişen teknoloji karşısında varlığını koruyamayan köşkerlik (yemenicilik) ise Adıyaman'da hemen hemen yok olmuştur.

Kâhta'da ise sepetçilik ve semercilik hâlâ yaşamakta olan zanaatlardan birkaçıdır.

Kent merkezindeki, bölgenin tarihi ve kültürünü yansıtan Oturakçı Pazarı'nda yöreye özgü, halı, kilim, heybe gibi turistik eşyalar bulmak mümkündür.

ADIYAMAN MUTFAĞI'NDAN

Adıyaman, yemek çeşitleri bakımından bölgeyle benzerlik gösterir, et ve bulgur ağırlıklıdır. Ama gerek yemeklerin adı, gerekse de uzun uğraş gerektiren yapılış şekli açısından farklıdır. Yemeklerin ana ögesini buğday ürünleri, kuru baklagiller, patlıcan, domates ve lahana oluşturur. Tat verici olarak bütün yemeklerde soğan, sarımsak, salça, pul biber, maydanoz, kuru nane ve diğer baharatlar kullanılır.

Yöresel yemeklerden Meyir, Alaca, Malhita, Dövmeye ve Pıtır çorbası; sebze yemeklerinden Adıyaman Tavaşı, Parmak Kebab, Yeşil Fasulye Sulusu, Dövmeye; pilavlardan Karıştırmalı, Kavurmalı, Mercimekli, Şahrelili (Şehriyeli), Tavuklu, Ciğerli Pilav; köftelerden Kavurmalı Sıcak Köfte, Kel Köfte, Yarpızlı (Yarpuzlu), Ekşili, Patlıcanlı, Dolmalı, İçli Köfte, Yapıştırma, Çiğköfte; pidelerden Kavurmalı Hita, Ot Hitabı (Körni, Nanecük vs), Peynirli Ekmek, Tava Kılolu, Semsek, Besmet (Peksimet), Bazlama, Taplama, Katmer; salatalardan Yarpız (Yarpuz) Mancası, Pirpirim; cacıklardan Pirpirim, Kabak, Marul, Yarpız (Yarpuz) cacığı; tatlılardan Tene ve Topak helvası, Niş bulamacı, Şıllık, Heside, Aşure, Kesme, Peynirli İrmik Helvası, Kaşık Tatlısı, Burma tatlısı meşhurdur.

Meyir Çorbası

250 gr. dövülmüş buğday, 100 gr. nohut, 500 gr. ayran, tuz

Ayran tencereye konur, dövülmüş buğday ve nohut yıkandıktan sonra ayranın içine boşaltılır. Kaynayan çorba sürekli karıştırılır. Belli bir kıvama geldikten sonra ateşten indirilip soğumaya bırakılır.

Adıyaman Tavası

1.5 kg. kuşbaşı koyun eti, 250 gr. çekilmiş kuyruk yağı, 5 kg. domates, 1.5 kg. patlıcan, 250 gr. yeşil biber, 100 gr. sarımsak, tuz.

Domates ve patlıcanların kabuğu soyulur ve kuşbaşı doğranır. Tavaya doğranmış et konur, soyulmuş sarımsak etin üzerine serpilir, üzerine yeşil biber ve kuyruk yağı dizilir ve üzerine doğranmış patlıcanlar yerleştirilir, en üste domatesler konur ve fırına verilir. Piştikten sonra servis yapılır.

Kavurmalı Hitap

3-4 adet kavurma (kavrulmuş etten yapılmış top haline getirilmiş kuru et), 4-5 adet büyük kuru soğan, 5-6 adet yeşil sarımsak, kırmızıbiber, karabiber, salça, yağ ve maydanoz.

Soğanlar ince ince doğranır ve orta büyüklükte bir tepsiye koyulur, bunun üzerine doğranmış maydanoz ve sarımsak ilave edilir. Kavurmalar da doğranarak ilave edildikten ve tuz, karabiber, kırmızıbiber ve salça da eklendikten sonra iyice karıştırılır. Ekmek fırınında pişirilmek üzere gönderilir.

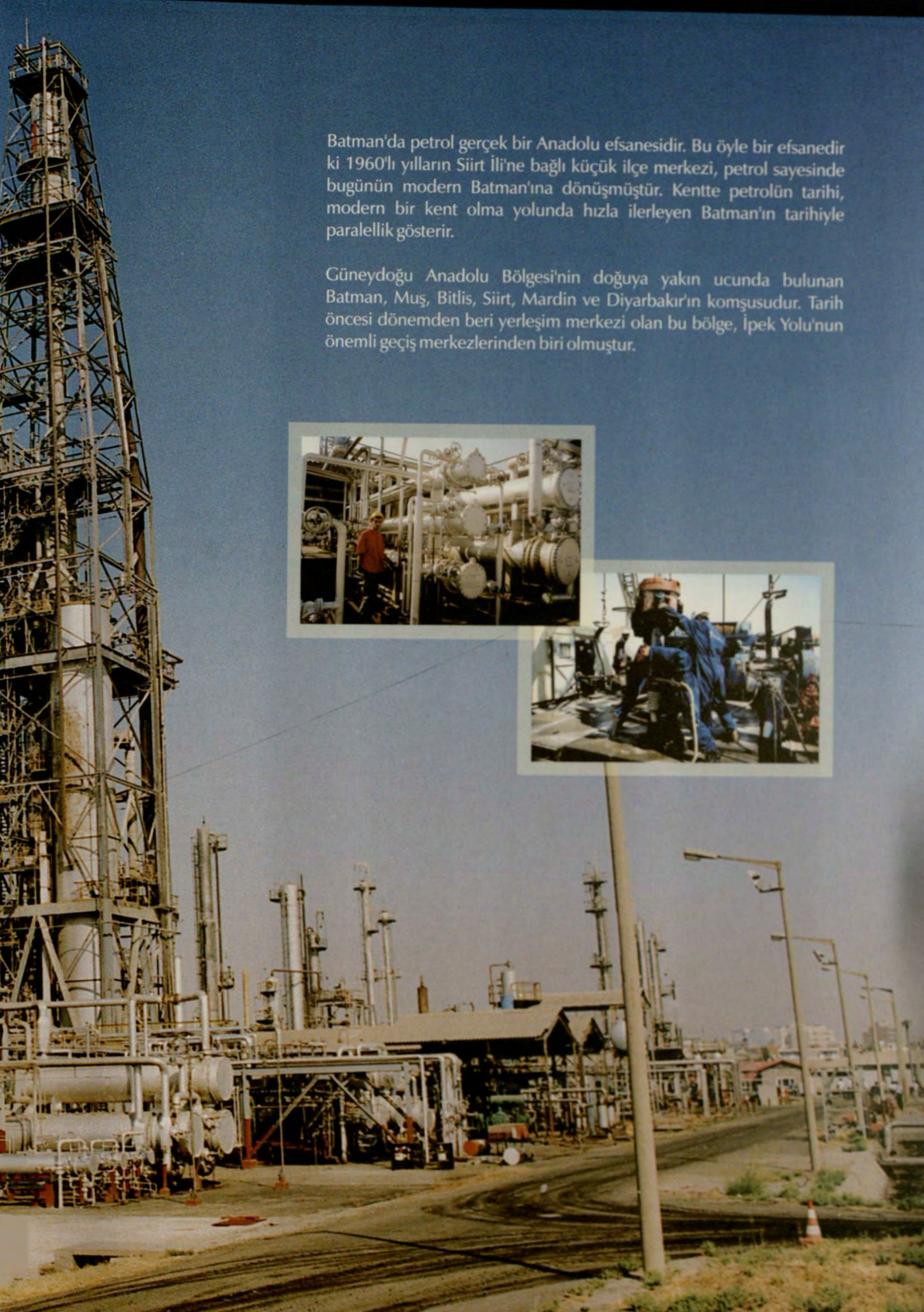

Batman'da petrol gerçek bir Anadolu efsanesidir. Bu öyle bir efsanedir ki 1960'lı yılların Siirt İli'ne bağlı küçük ilçe merkezi, petrol sayesinde bugünün modern Batman'ına dönüşmüştür. Kentte petrolün tarihi, modern bir kent olma yolunda hızla ilerleyen Batman'ın tarihiyle paralellik gösterir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğuya yakın ucunda bulunan Batman, Muş, Bitlis, Siirt, Mardin ve Diyarbakır'ın komşusudur. Tarih öncesi dönemden beri yerleşim merkezi olan bu bölge, İpek Yolu'nun önemli geçiş merkezlerinden biri olmuştur.

1 Temmuz 1911 tarihinde Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm "Panter" adlı küçük bir savaş gemisini, Fas'ın Atlantik kıyısında ikinci derecede önemli liman kenti Agadir'e gönderdi. İngilizler'in Donanma Bakanı Churchill, denizlerdeki stratejik üstünlüğünü kaybetmemek için İngiliz gemilerinin geleneksel enerji kaynağı olan kömürü bırakarak, bu dönemde "Pers ülkesinden" gelen güvenilir olmaktan yoksun petrol rezervlerine bağlamaya karar verdi.

İngiliz donanmasını geri dönmek üzere petrole bağlamak o zamanlar için bir çılgınlık olarak görülse de sağlayacağı üstünlükler son derece önemliydi. Ve o zamandan bu zamana petrol, üstünlük için yapılan savaşın en önemli simgesi olacaktı. Geçen bunca yıla karşın petrol, sanayideki görkemli yerini koruyacak ve petrol dışında hiçbir iş, "risk" ve "ödül" sözcüklerinin anlamını açık ve net tanımlayamayacaktı. Atların ve kömürün yerini alan petrol, ulusal stratejiler ve dünya politikaları ile çok sıkı bir ilişki içerisindeydi ve petrol, ulusal gücün bir simgesi olarak görülüyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesi petrol kelimesi stratejik üstünlük savaşının bir simgesi olarak belirmiş ve tüm yüzyıl boyunca böyle devam etmiş olmasına karşın 1850'li yıllarda kayayağı olarak adlandırılıyordu. Diğer yağlardan ayırmak için bu yapışkan ve kara renkli sıvıya "kayayağı" adı verildi. "Kayayağı" 1850'li yıllarda "aydınlatma" ve "bazı hastalıkların tedavisi" gibi çok basit ve insani ihtiyaçlar için kullanılıyordu.

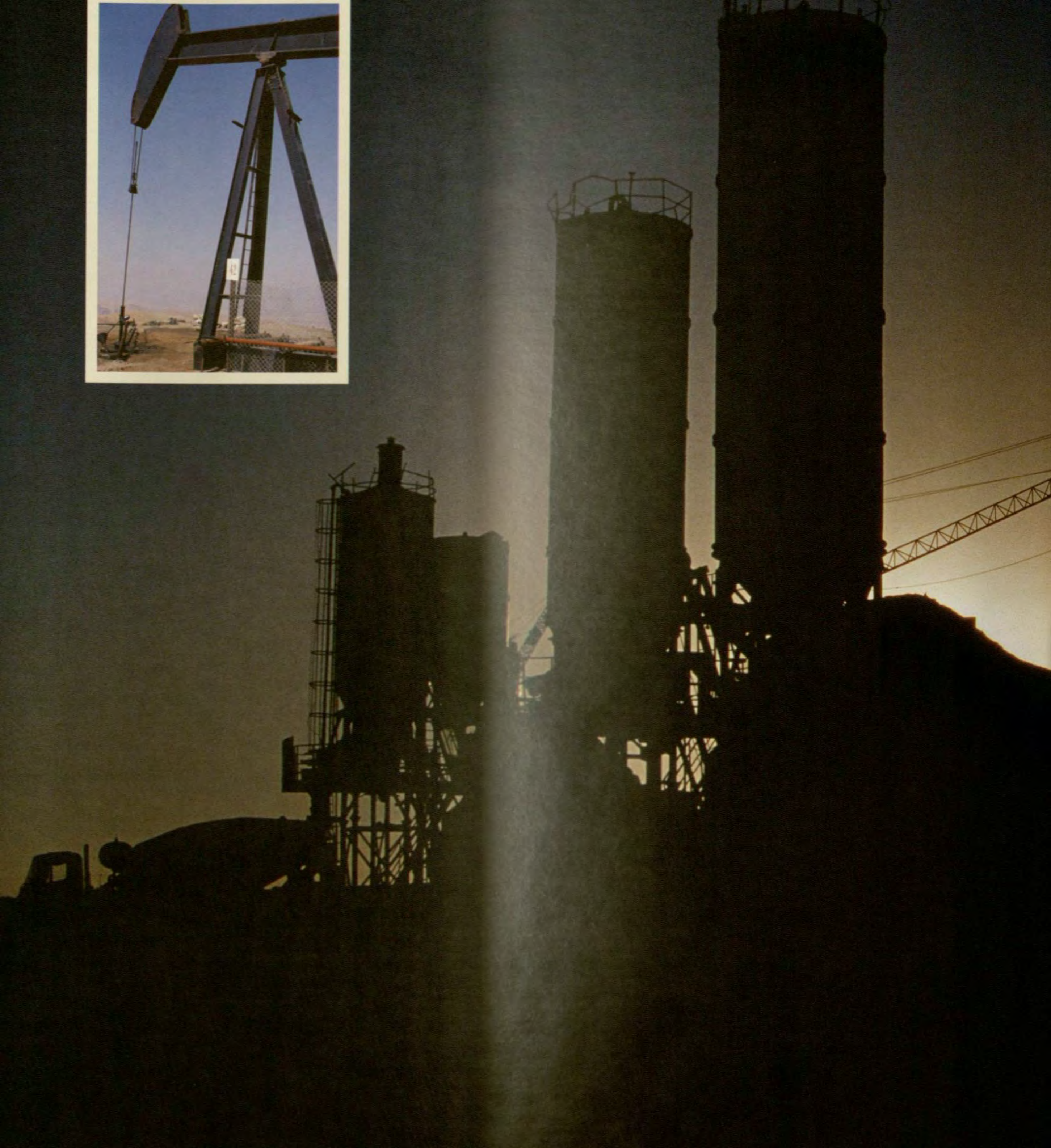

Türkiye'de petrol aramacılığının tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar dayanmaktadır. İlk sondajlı arama çalışması İskenderun Çengen'de 1890 yılında yapıldı. 1898 yılında Trakya'da Ganos civarında açılan sığ kuyularda petrol ve gaz emârelerine rastlandı.

Güneydoğu Anadolu'da 1940 yılında Batman'ın güneyinde açılan Raman-1 kuyusunda petrole rastlanmış, ticari anlamda petrol keşfi ise 1945 yılında açılan Raman-8 kuyusunda yapılmıştır. Raman sahasında petrol keşfinden sonra, Garzan sahası da 1951 yılında keşfedilmiştir. Raman sahasında Maymuniye Boğazı'nda 1942 yılında günlük 3 ton kapasite ile kurulan rafineriden sonra, 1948 yılında Batman'da 200 ton günlük kapasiteli rafineri kurulmuş, yıllık kapasite 1955 yılında 330.000 tona çıkarılmıştır. Türkiye petrol tüketiminin yaklaşık %9'unu ülke içi üretimde karşılayabilir hale gelmiştir.

Batman yöresinin de içinde yer aldığı bölge, M.Ö.3. binyılda Hurriler'in yurduydur. M.Ö.13. yüzyılda Urartular'ın yaşadığı bu topraklar daha sonra Asurlar'a bağlandı. Asurlar ve Urartular arasındaki tampon konumundan dolayı çeşitli karışıklıklara sahne olan yöre, M.Ö.7. yüzyıl kaynaklarında "Şupria" adıyla geçer. Kimmerler'den sonra karaçalı, sazlık ve bataklıktan oluşan bu bölgenin ortasında yapay bir adacık kurarak bölgeye yerleşen Medler buraya "Ela Khan"(İlihan) adını vermişlerdir. "Ela Khan", "Han Obası" anlamına gelmektedir. Ela Khan zaman içerisinde farklı biçimlerde telaffuz edilerek biçim değiştirse de "Batman" adı bu sözcükten türemiştir.

Konumu itibarıyla birçok yerleşim bölgesinde olduğu gibi bu bölge de çeşitli devletlerin egemenliği altına girmiştir. 194 yıllık bağımsız ve mutlu bir yönetimden sonra Büyük İskender'in egemenliğine giren Batman daha sonra sırasıyla; Persler, Partlar, Romalılar, Sasani ve Bizans'ın hâkimiyetine girmiş, Artuklular, Moğollar, İlhanlılar, Celaliler, Karakoyunlu (Pezreşe) Akkoyunlular ve 1500 yılında Safeviler'in eline geçmiştir. 1515 yılında Bağdat seferi sırasında kendisine büyük yararlılıklar gösteren Turhan Oğlu Mahmut Paşa'ya, IV. Murat Batman Çayı ile Botan Çayı arasında kalan bölgeyi vermiştir. 1514 yılından sonra Batman'ın, Osmanlı Dönemi başlamıştır

Kent son derece eski bir tarihe sahip olsa da günümüzde bu eski tarihten iz kaldığı söylenemez. Batman İli, ilk petrol rezervlerinin bulunduğu 1940'lı yılların başlarından günümüze kadar şehirleşme anlamında hızlı bir gelişme göstermiş ve artan nüfusuyla 1990 yılında Türkiye'nin 72. ili olarak kayıtlara geçmiştir.

Türkiye'de sanayileşmeyle beraber hızla gelişen ve değişen bir çok kent vardır. Ancak geniş caddeleri ve sayıları hızla artan modern konutlarıyla Batman'ın geldiği nokta göz kamaştırıcıdır.

HASANKEYF

ANADOLU'NUN DÜNYAYA ARMAĞANI

Hristiyan-Müslüman, Doğu-Batı, Bizans-Pers... Hasankeyf tezatların kaynaştığı ve yeniden şekillendiği yerdir. Aslında tüm bu zıtlıklar her yerden daha önce burada birleşmişler ve insanlığa yepyeni bir hazine olarak sunmuşlardır geçmişten aldıklarını. Tarihin yüzyıllardır yoğurduğu geçmişi M.Ö.7. yüzyıla kadar giden Roma, Bizans, Artuklu, Eyyubi ve Akkoyunlu egemenliğindeki parlak devirlerinden kalan eserleriyle nadir Ortaçağ kentlerinden biri olan Hasankeyf, bugün barışın ve uzlaşmanın en güzel simgesidir. Müzelerde değil, tarih burada zamanın bağrında saklanır ve Hasankeyf yeryüzünün gizemlerini fısıldar kendisini ziyaret edenlere...

Batman'ın 36 km. güneydoğusunda ve Gercüş İlçesi'nin 26 km. kuzeyinde bulunan Hasankeyf, Anadolu'da Ortaçağ'a ait bütünlüğünü koruyabilen tek kent olma özelliğini taşır. Eski kaynaklarda adı "Hisn Kayfa", "Hisn Keyba", "Hisn-ı Keyfa" olarak geçen Hasankeyf'e, Roma tarihçileri Kipas, Cehpa, Ciphaz isimlerini vermişlerdir. İslamiyet Dönemi'nde "Kaya Kalesi", "Sarp Kaya" anlamına gelen "Hasın Kayfa" olarak anılan kentin adı zamanla "Hasankeyf"e dönüşmüştür.

Uygarlıkların birbiriyle yarıştığı bu bölge yüzyıllarca hem doğu hem de batı medeniyetlerinin egemenlik alanı, ticaret ve ekonominin odak noktası olmuştur. Artuklular'ın başkent olarak seçtiği Hasankeyf, birçok kültürü günümüze taşıyan bir kale kenttir.

Erken İslam egemenlikleri Sasani, Emevi, Abbasi, Mervani, Hamdani, Artuklu, Eyyubi, Selçuklu, Moğollar ve en sonunda 16. yüzyıldan başlayan Osmanlı egemenliği... Ancak Hasankeyf'i bu kadar önemli kılan bütün bu egemenlik savaşlarının ve stratejik öneminin olmasının yanı sıra birbirini etkileyen uygarlıkların izlerini görülebilir bir biçimde taşıyor olmasıdır.

Çağın iki süper gücü olan Pers İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu için bir ileri karakol olan Hasankeyf, M.S.5. yüzyılda Süryani Piskoposluğu'nun başkenti olmuştur. M.S.6 ve 7. yüzyıllarda ise doğu ülkelerine özgü Hristiyan Kiliseleri'nin ilk merkezlerinden birine dönüşmüştür.

Prof. Oluş Arık "Kuzey Mezopotamya" adı da verilen bu bölgenin Mardin ve Midyat gibi ünlü din ve kültür merkezlerinin arasında yerini aldığını, 6. ve 7. yüzyıllarda burada bağımsız bir kilise ve cemaatin oluştuğunu, bu sırada İslam İmparatorluğu'nun yöreyi ele geçirmesinin bu gelişmeleri durduramadığını ve Hasankeyf'in Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları arasında her zaman bir köprü işlevi gördüğünü belirtir.

Tarih yazıcılığının önemli bir bölümünü oluşturur halk hikâyeleri. Batıdan doğuya akarak Batman İli'nin içinden geçen ve Dicle Nehri'nin kıyısına kurulduğu Hasankeyf'in kutsallığına dair hikâyeler kulaktan kulağa anlatılmış ve bugüne kadar gelmiştir, tıpkı dünyanın bütün büyük nehirlerinde olduğu gibi.

Bölge'de insanların birbirlerine anlattıkları kutsal hikâyelerden en yaygın olanı Danyal Peygamber'le ilgilidir. Dicle Nehri, Elazığ yakınlarındaki Hazar Gölü'nden çıkar. Ancak esas kaynağını, Diyarbakır'a bağlı Dicle ilçesi yakınlarında bulunan bir mağaradan çıkan ve debisi oldukça yüksek bir su kaynağından alır. Dicle'nin nehir haline geldiği bu mağaranın ağzından itibaren Basra Körfezi'ne kadar olan akış güzergâhı, inanışa göre Danyal Peygamber tarafından çizilmiştir. Rivayete göre olay şöyle gelişir: Allah tarafından Danyal Peygamber'e bir vahiy gelir, denir ki, "Elindeki asa ile suyun çıktığı mağaranın ağzından itibaren başlayarak bir çizgi çiz, su arkandan gelir. Ancak, yetimlerin, dul kadınların, fakirlerin, yoksulların ve vakıfların malına ve mülküne yettiğin zaman, güzergâhını değiştir ki su bunlara zarar vermesin." Danyal Peygamber de Allah'ın bu buyruğuna riayet ederek, emredildiği şekilde Dicle Nehri'nin güzergâhını çıktığı noktadan itibaren, asası ile Basra Körfezi'ne kadar çizer. Suyun akışı bazı yerlerde yukarıda belirtilen özelliklere sahip mal ve mülklere isabet ettiği zaman, Danyal Peygamber Allah'ın buyruğuna uygun olarak suyun yönünü çorak ve verimsiz bir alandan geçecek şekilde değiştirir. Bu nedenle Dicle Nehri, çıktığı yerden itibaren Basra Körfezi'ne kadar olan akış güzergâhının birçok yerinde zikzaklar ve menderesler vardır.

TARİHİ HASANKEYF KÖPRÜSÜ

Hasankeyf'in Mezopotamya uygarlıkları ile Anadolu arasında önemli bir merkez ve ticaret yolu olması nedeniyle Dicle'yi birleştiren ilk köprü Roma Dönemi'nde yapılır. Hasankeyf İslam egemenliğine girdikten sonra, Artukoğulları'nın beyliklerine başkentlik yapmış ve bu dönemden günümüze, kısmen de olsa Hasankeyf Köprüsü, Büyük ve Küçük Saray kalmıştır.

Günümüzde Dicle Nehri'nin üzerinde birkaç ayağı kalan Hasankeyf Köprüsü, Malabadi Köprüsü'yle benzerlikler gösterir. Artuklu Sultanı Fahrettin Karaaslan tarafından 1140 tarihinden önce yaptırılan köprü, 16. yüzyıl sonlarında yıkılana kadar birçok onarım geçirmiştir. Hasankeyf Köprüsü yaklaşık 40 metrelik kemer açıklığıyla, Ortaçağ'ın en büyük ve görkemli taş köprüsüdür. Ünlü gezgin Yakuti'nin köprü için "Gezdiğim memleketlerin hiçbirinde daha büyüğünü görmedim" dediği rivayet olunur.

Dicle'nin suları geçit vermez olduğunda, Dicle'nin iki yakasını bir araya getirecek yeni demir köprü 1960'lı yıllarda yapılır.

Hasankeyf'in tarihi zenginlikleri arasında bugüne kadar gözden kaçmış olan mağaralar hazinesi de bulunur. Kent Helenistik Dönem'e ait 4.000'e yakın mağarasıyla dünyanın en büyük mağara hazinesine sahiptir. Hasankeyf'teki mağaralar üzerinde araştırma yapmış Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi Mimar Peter Vansberg "Hasankeyf mucizelerle kaplı. İlk çalışmalarımızda elde ettiğimiz veriler bizi doğrudan hazinelerin adresine taşıdı. Mağaraların bir arada olması eşine ender rastlanacak, hatta rastlanmayacak bir zenginlik."

SULTAN SÜLEYMAN CAMİ

Hasankeyf'i Artukoğulları'ndan alan Eyyubiler buranın önemli İslam merkezlerinden birisi olmasını sağlayan çok sayıda cami inşa etmişlerdir. Hasankeyf'e girer girmez minareleriyle göze çarpar bu camiler. Bunlardan biri de 1407 yılında yapımı tamamlanan Sultan Süleyman Cami'dir. Eyyubi hükümdarı Sultan Süleyman bin Turan Şah Dönemi'nde Hasankeyf en parlak dönemini yaşamıştır. Dikdörtgen olan minare, şerefeden itibaren bilinmeyen bir tarihte yıkılmış, kuşaklara ayrılmış, kuşaklar farklı bitkisel süslerle bezenmiştir.

İKİ YOLLU MİNARE

Sultan Süleyman Cami minaresi daha yapımı sürerken usta ile kalfa arasında inşaat tekniği açısından anlaşmazlık çıkar. Minarenin dikdörtgen kaidesi yapılmaktayken başlayan bu tatlı çekişme, kalfanın usta tarafından kovulmasıyla son bulur. Bu olay kalfanın çok zoruna gider. Buna karşılık vermek için Dicle Nehri'ne hâkim kayalıklar üzerinde bulunan El Rızk Cami'nin minaresini yapmayı üstlenir. Kalfanın buradaki amacı, ustasının yapmakta olduğu minareden daha güzel bir minare yapmaktır. Nitekim öyle olur. Usta ile kalfa minarelerini birlikte yapmaya başlarlar.

Her iki minare de yükseldikçe, ihtişamları belirginleşmeye başlar. Ancak kalfa, yapmakta olduğu minarede herkesten saklı tuttuğu bir ayrıntıyı özenle korumaktadır. Minareler, ilk bakışta dış görünüş itibarıyla birbirine benzemektedir. Halk, zarafet ve estetik açısından minareleri karşılaştırdığında, kalfanın yapmakta olduğu minarede güzel ve göze hoş gelen desenler olduğunu düşünmektedir. Zaman ilerledikçe, her iki minarenin inşaatı da hızlanır. Bir süre sonra minareler birlikte tamamlanır. Usta yaptığı minarenin açılışını, başta Melik olmak üzere kentin ileri gelenlerinin iştirakiyle gayet görkemli bir törenle açar.

Kalfa yaptığı minarede sır gibi sakladığı inşaat tekniğini ustasının görmesini istemektedir. Bu nedenle, ustasına karşı duyduğu saygıyı ön planda tutar ve açılışa ustasını da çağırır. Usta, minarenin merdivenlerini kontrol etmek için minarenin tepesine çıkar. Bir de ne görsün, kalfa da minarenin tepesinde kendisini beklemektedir. Bu durumu hayretle karşılayan usta, kalfaya buraya nasıl çıktığını sorar. Kalfa da her zaman olduğu gibi tevazuyu elden bırakmadan ustasına "Yan tarafta bulunan ikinci yoldan çıktım" der. Bunun üzerine usta, yan tarafına bakar ve şaşırır, minareye çift yol yapılmıştır. Üstelik bu yollardan çıkan ve inen birbirlerini görmeyecek şekilde bir inşaat tekniği kullanılmıştır. Oysaki kendisinin yaptığı minarede tek yol vardır. Bu durum karşısında ne yapacağını şaşırarak usta, kalfasının bu şahane eserini takdir edeceği yerde gururuna yenik düşerek minarenin tepesinden aşağı atlar. Bu nedenle, Hasankeyfte bulunan minareler, işte böyle tatlı ancak sonu dramatik olan bir rekabet anlayışı içinde yapıldığı için üstün bir inşaat ve sanat değerine sahiptir.

EL-RIZK CAMİ

Dicle Nehri'nin doğusunda köprü ayağına yakın bir mevkiide yer alır El-Rızk Cami. Portal girişindeki kitabeden eserin, 1409 yılında Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırıldığı anlaşılır.

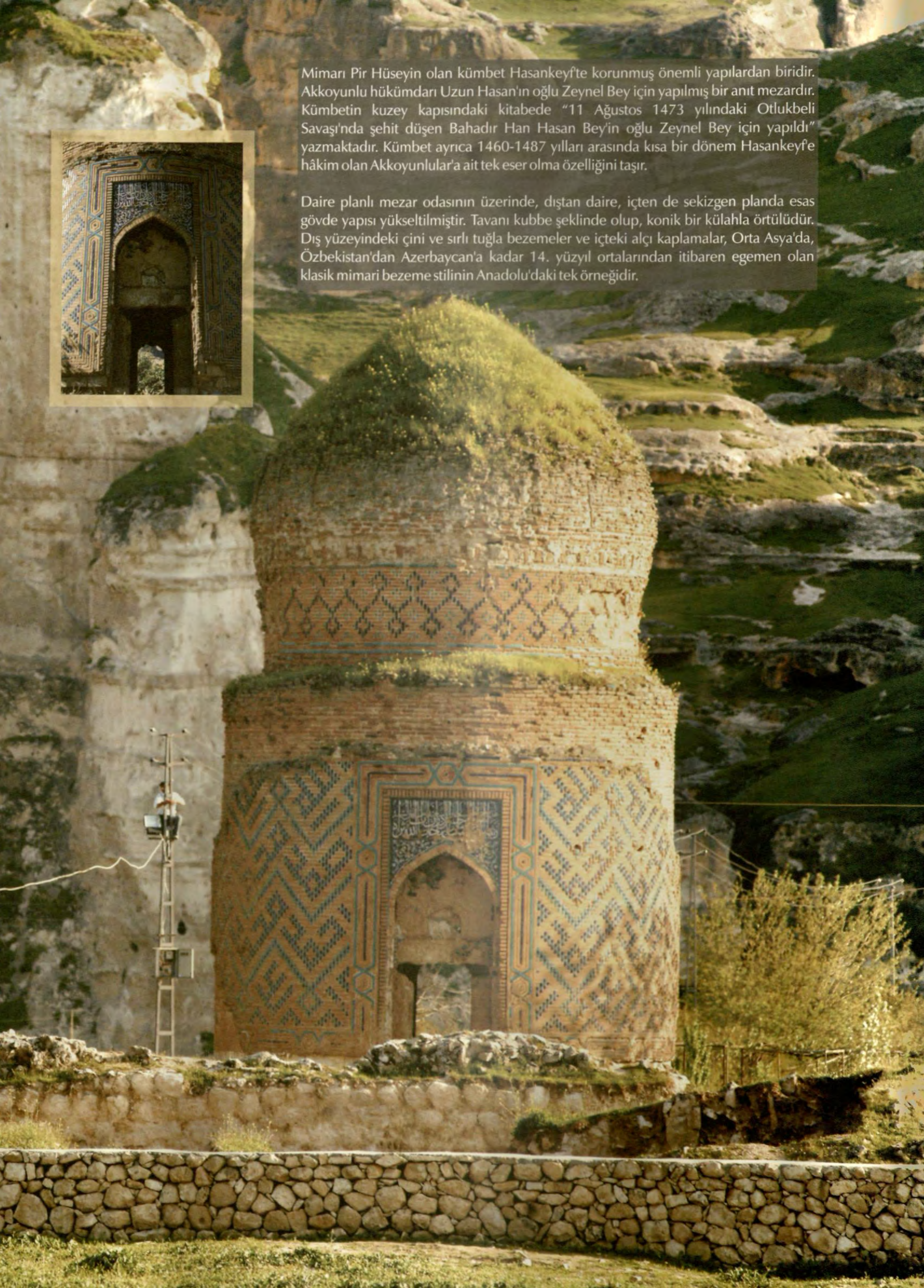
Kısmen yıkılmış portal giriş kapısında yer alan kitabede bitkisel süslerin arasında Allah'ın 99 isminin yazıldığı camiden bugüne sağlam olarak yalnızca minare kalmıştır.

Mimarı Pir Hüseyin olan kümbet Hasankeyf'te korunmuş önemli yapılardan biridir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey için yapılmış bir anıt mezardır. Kümbetin kuzey kapısındaki kitabede "11 Ağustos 1473 yılındaki Otlukbeli Savaşı'nda şehit düşen Bahadır Han Hasan Bey'in oğlu Zeynel Bey için yapıldı" yazmaktadır. Kümbet ayrıca 1460-1487 yılları arasında kısa bir dönem Hasankeyf'e hâkim olan Akkoyunlular'a ait tek eser olma özelliğini taşır.

Daire planlı mezar odasının üzerinde, dıştan daire, içten de sekizgen planda esas gövde yapısı yükseltilmiştir. Tavanı kubbe şeklinde olup, konik bir kûlahla örtülüdür. Dış yüzeyindeki çini ve sırlı tuğla bezemeler ve içteki alçı kaplamalar, Orta Asya'da, Özbekistan'dan Azerbaycan'a kadar 14. yüzyıl ortalarından itibaren egemen olan klasik mimari bezeme stiline Anadolu'daki tek örneğidir.

ZEYNEL BEY TÜRRESİ (KÜMBET)

Hasankeyfte bir buçuk asır boyunca hüküm süren Artuklular bir yandan bu bölgede Urfa Haçlı Kontluğu'yla mücadele ederken bir taraftan da kent, bilim ve kültürle iç içe bir yaşam sürmüştür. Artuklular kendilerine başkent yaptıkları Hısn Keyfa'yı saraylar, bahçeler, su tesisleri, çarşılar, hanlar, hamamlar ve taşınan güzel evlerle donatmışlar, kurdukları medreselerde tıp, riyaziye, mühendislik, felsefe dersleri okutulmuş, bu medreselerde ünlü bilginler yetişmiştir. Tarihi kayıtlarda, o dönemde Hısn Keyfa'da üretilen malların Dicle'de nehir taşımacılığı yoluyla Musul ve Bağdat'a kadar gönderildiği geçmektedir.

HASANKEYF KALESİ

Yekpare kayaya oyulmuş olan Hasankeyf Kalesi, Dicle Nehri kıyısında ve nehirden 200 m. yüksekliktedir. Tarihi kayıtlara göre 4. yüzyıl ortalarında, Sasaniler'e karşı korunmak isteyen Romalılar tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de korunma özelliğinden dolayı, Hasankeyf'in en önemli yerleşim birimini oluşturmuştur. Kaleye, biri doğuda biri batıda olmak üzere iki merdivenli yoldan ulaşılmaktadır. Doğudan kaleye çıkan merdivenli yolun başında Kale Kapısı yer alır. Üzerindeki kitabede 1416'da Eyyubi Sultanı Süleyman tarafından yaptırıldığı yazar.

ULU CAMİ

Artuklular tarafından bir kilise kalıntısının üzerine inşa edilen cami, 1325'te Eyyubi Muciruddin Muhammed tarafından onarılmıştır. Cami de minaresi de harap durumdadır. Akustiği ve ses izolasyonunu sağlamak üzere caminin kemer ve kubbelerinin yapımında küpler kullanılmıştır.

BÜYÜK SARAY

Kalenin kuzeyinde, Ulu Cami'nin altındaki höyük üzerinde yer alan Büyük Saray, bugün harap durumdadır. Yapının önemli bir özelliği, binadan bağımsız olan, giriş kapısının karşısında dikdörtgen bir kulenin yükselmesidir. Roma Dönemi garnizon binası, Artuklular Dönemi'nde saraya çevrilmiştir.

KÜÇÜK SARAY

Kalenin kuzeydoğusunda bulunan ve seyir köşkü olan Küçük Saray, dev bir kule görünümündedir. 1328 yılında Eyyubi Muciruddin Muhammed tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Kuzeye bakan cephedeki pencerenin üstünde iki aslan kabartması yer alır. Sarayın duvarlarında altın harfli yazılar bulunduğu sanılmaktadır. Günümüzde bu yazıları görmek mümkün değildir.

MOR KIRYAKUS MANASTIRI

Büyük bölümü yıkık durumda olan manastırda birbirine bitişik çok sayıda ve farklı ölçütlerde oda bulunmaktadır. Bu çok sayıda oda, buranın zamanında Turabidin bölgesindeki diğer kiliselere papaz yetiştiren bir külliye ve eğitim kurumu olduğunu göstermektedir.

Manastır 1940'lı yıllara kadar faaliyet göstermiştir. Son cemaatin manastırı terk etmesiyle birlikte, manastırdaki el yazması İnciller, kitaplar ve değerli eserler Midyat'taki Mor Gabriel Manastırı'na taşınmıştır.

Mor Kiryakus Manastırı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin İslamiyet öncesi yapılan, Süryani Hristiyanları'nca kutsal kabul edilen Turabidin bölgesinin en uç noktasında bulunan dönemin çok ünlü bir külliyesi ve ibadet merkezidir.

İlk Çağ'daki sınırları, Dicle Nehri'nin güney kıyısından başlayıp Suriye sınırına kadar uzanan ve dini yönetim açısından Hasankeyf'teki Piskoposluğ bağlı olan Süryani Hristiyanları tarafından kutsal kabul edilen Turabidin bölgesinin en uç noktasındaki Mor Kiryakus Manastırı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 80'e yakın kilise ve manastır içinde son derece önemli bir yere sahiptir.

Kuzey Mezopotamya Ovası'na gelen misyoner keşişler bu bölgede, tepe ve kayalıklara manastır kurmayı gelenek haline getirmişlerdir. Beşiri İlçesi Ayrancı Köyü'nde Kira Dağı'nın Kuzey Mezopotamya Ovası'na bakan doğu yamacında 2,5 dönüm arazi üzerine kurulmuş, Hristiyanlığın ilk ibade yerlerinden biri olan manastır bu geleneğe uygun biçimde inşa edilmiştir. Bölgenin ilk manastırı olması ve yeni açılacak manastırlara öncülük etmesi ve bölgedeki keşişler açısından Hristiyanlaştırma sürecinin hızlandırılması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Süryani Hristiyanlarının inşa ettikleri manastır ve kiliselerde kullandıkları kitabelerde tarihi belge yerine İncil'den mesaj veren dini içerikli metinler bulunduğu için yapım tarihi kesin değilse de, İlk Çağ Hristiyanlarının fetret devri olan 4. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Manastırın bu dönemde inşa edildiğinin düşünülmesinin nedeni, çan kulesinin bulunmamasıdır. Manastır ve kiliselerde çan kulesi yapımı, sonraki yüzyılda İslamiyet'in kurulup yayılmasıyla gelenek haline gelmiştir. 17. yüzyıla kadar birçok defa restorasyon gören manastır, 2.500 m2 alan üzerine inşa edilmiştir.

YÜZYILLARIN GÖZ NURU DOKUMACILIK

Batman ve yöresinde en yaygın el sanatı dokumacılıktır. Hasankeyf'te bulunan mağaralarda 70 yıl öncesine kadar yaklaşık 300 tezgâh bulunuyordu. Hasankeyf halkı, bu tezgâhlarda bugün şile bezi olarak adlandırılan, yöresel adı "Cav-Mebrum" olan şeffaf kumaşlardan dokuyarak geçimlerini sağlıyordu. Makineleşme, tekstil sektöründeki hızlı gelişme ve yörenin dokumacılık merkezi olan Hasankeyf nüfusundaki azalma sonucunda bu işi yapan tezgâh sayısı bugün 5-6'yı geçmemektedir.

Ancak Batman ve yöresinde kilim ve halı dokumacılığı hızla artan bir ilgi ve eğitim süreciyle beraber yurtdışına pazarlanma noktasına kadar getirilmiştir. Kamu ve özel sektör tarafından Batman merkez ve ilçelerinde halı ve kilim dokuma tezgâhları kurulmuş ve kurslar açılmıştır.

BATMAN MUTFAĞI

Batman mutfağı, yöre insanının damak zevkini yansıtır. Köftelerin, kebapların, sebze yemeklerinin hemen her çeşidi ilde yapılır. Temel besin kaynaklarını oluşturan et ve süt ürünleri ile hamur işlerinden oluşan yemekler öncelik taşımaktadır. Bol yağlı et yemekleri yanında, içli köfte, taze ve kurutulmuş sumaklı dolmalar, kitel, kaburga, patlıcanlı pilav, bumbur ve bağırsak dolmaları, but dolması, fırında kabak dolması, Şam börekler, çiğ köfte, perde pilav, mercimek ve yayla çorbası Batman mutfağının başlıca yemekleri arasında yer alır.

Ayrıca kırsal kesimde, Tifık ve Kıcıl denilen ve çamurdan yapılmış ocaklarda pişirilen tandır ekmeği ve taş ekmeği olan Hevra yöresinin önemli yöresel lezzetleri arasındadır.

Kışlık Dolma

10 adet kuru patlıcan, 1 bağ maydanoz, 10 adet kuru biber, 6 çorba kaşığı pirinç, 2 adet sivribiber, 500 gr. kuzu eti, 2 adet soğan, yarım su bardağı ayçiçek yağı, 2 çorba kaşığı domates salçası, 3 çay kaşığı kırmızı pulbiber, 2 çorba kaşığı sumak, 4 su bardağı et suyu, karabiber ve tuz.

Patlıcan ve biberler yıkanıp, süzdürülür, 10-15 dakika yumuşayınca kadar haşlanır. Süzdürerek sudan alınıp, ipinden çıkarılır. Sivribiberlerin sapları ve tohumları temizlenir. Biber, soğan ve maydanoz ince ince kıyılır. Pirinç yıkanıp süzülür. Bir kapta et, pirinç, soğan, maydanoz, biber, yağ, salça, sumak, tuz, karabiber ve pulbiber karıştırılır. Yumuşatılmış patlıcan ve biberler bu harç ile doldurulup, ağızları içeri doğru bükülerek kapatılır. Gerekliyorsa açılmamaları için bir kurdanla tutturulur. Tencereye dizilir. Dolmaların üzerine et suyunu gezdirilir. Bir taşım kaynatıp, ateşi kısılır. Yaklaşık 30 dakika pişmeye bırakılır. Ateşten alınıp, sıcak olarak servis yapılır.

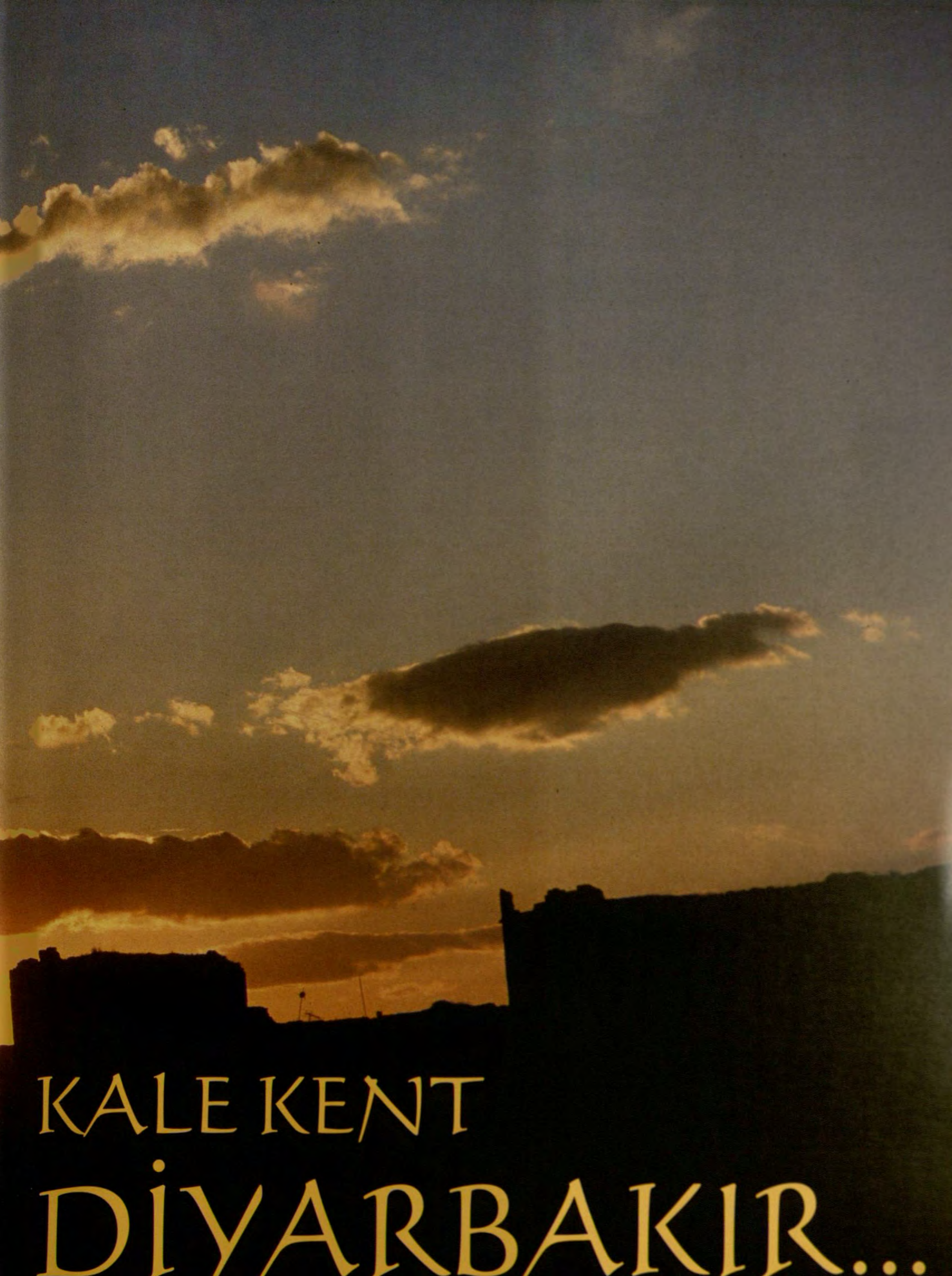
Şam Böreği

4 su bardağı un, 1 su bardağı ılık su, 10 gr. yaş maya, 1 adet soğan, 1,5 çay kaşığı kırmızı pulbiber, 1 bağ maydanoz, 1 su bardağı ayçiçeği yağı, 3/4 su bardağı pirinç, 250 gr. yağsız kıyma, 1/2 su bardağı su, tuz.

Un bir kapta elenir. Maya, ılık su ile eriyinceye kadar karıştırılır. Un ve tuz, mayalı su ile yoğrulur ve bir hamur hazırlanır. Üzeri bez ile kapatılarak ılık bir ortamda 30 dakika kabarmaya bırakılır.

Soğan ve maydanoz ince ince kıyılır. Pirinç yıkanıp, kaynar tuzlu suda haşlanır ve süzülür. Kıyma suyla birlikte bir tavaya konur ve suyunu çekene kadar pişirilir. Haşlanmış pirinç, kıyma, soğan, maydanoz, tuz ve biberler bir kapta karıştırılarak harç hazırlanır. Dinlenmiş olan hamur, ceviz büyüklüğünde 30 eşit parçaya bölünüp, yuvarlanarak topak hale getirilir. Her biri unlanmış tezgâhta merdane ile 10 cm. çapında açılır. Açılan hamurların ortalarına harç paylaştırılır. Yarım ay biçiminde kapatılıp, uçları açılmamaları için bastırılır. Hazırlanan börekler tavaya yerleştirilip, her iki yanı altın sarısı renk alıncaya kadar kızartılır.

KALE KENT

DIYARBAKIR....

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde "Belde-i Diyarbakır" adıyla bahsettiği Diyarbakır'ın kervansaraylarından, mesire yerlerinden, camilerinden, çeşmelerinden, hamamlarından ve çarşılarından övgüyle söz etmiştir. Havası latif olan Diyarbakır'ın ahalisini de belagatli konuşan zarif, şen-şakrak ve can yoldaşı insanlar olarak nitelendirmiştir.

Diyarbakır bugün, tümüne yakın bölümü ayakta kalan, Anadolu'nun en önemli savunma yapısı olarak adlandırılabilir, gösterişli süslemelerle dolu tarihi surlara sahip olmakla övünür. Doğu ile batıyı, kuzey ile güneyi birbirine bağlayan tarihi yolların kavşağındaki kent, gösterişli surların kenarından kıvrılarak akan Dicle Nehri'yle hayat bulur.

Doğu'nun Paris'i olarak anılan kent, seyyar satıcılarla dolu dolambaçlı arka sokakları, alışveriş sevenlerin müdavimi olduğu dükkânların, hanların bulunduğu geniş caddeleri, şık mağazaların sıralandığı büyük bulvarlarıyla modernizmin ve geleneğin omuz omuza olduğu, günden güne büyüyen ve hızla modernleşen kalabalık bir metropoldür.

Gerek Anadolu'da, gerek Mezopotamya'da egemenlik kuran hemen her kavim kenti ele geçirmiş ya da Diyarbakır Kalesi'ni kuşatmıştır. M.Ö.3000'lerde Hurrilerin yaşam alanı olan bölge, Asur, Med, Pers, Selevkos, Part, Roma, Emevi, Abbasi, Şeyhoğulları, Hamdani, Büveyhi ve Mervani egemenliğini yaşamıştır. Büyük Selçuklular, İnaloğulları, Hısn Keyfa Artukluları ve Eyyubilerin yönetiminde kaldıktan sonra 1240'ta Anadolu Selçukluları'nın, 1259'da İlhanlılar'ın eline geçmiştir. Mardin Artukluları, Timur, Akkoyunlular ve Safeviler'den sonra Osmanlılar, Çaldıran Seferi'yle (1514), Diyarbakır'ı topraklarına katmayı başarmıştır.

Araplar'dan sonra Türk dünyasına geçen kent, siyasal, kültürel ve sanatsal olarak zengin bir tarihi yaşamıştır. Diyarbakır'a gelen Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, İran seferi dönüşü Amida'ya uğramış (1535), yolda hastalanınca veciz sözü "*Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*"yi burada dinlenirken söylemiştir.

Padişah IV. Murat, Bağdat'ı aldığı anda "Emakin-i Mübareke" süslemelerini, bu kentteki kuyumculara yaptırmıştır. Osmanlı sınırları içinde gazete basılan az sayıdaki illerden biri yine Diyarbakır olmuş (1869), Ergani Maden Ocağı 1810 yılında işletilmeye başlanmış, 1908'de Ziraat Bankası kurulmuştur. Aslında Diyarbakır sadrazamların, vezirlerin göz bebeği bir Osmanlı şehri olarak hep gözde olmuştur.

"Diyarbakır Surları, tek başına dünyanın en büyük kitabeler müzesidir."

Albert Gabriel

Karacadağ lavlarının üzerine kurulan ve geçmişi Paleolitik döneme kadar inen kent, zenginliği nedeniyle hayli cazip olduğundan dışarıdan gelecek saldırılara karşı, Roma İmparatoru II. Konstantin tarafından kalkan balığına benzer biçimde surlarla çevrelenmiş ve bu surlar zaman içinde yıkılmış, onarılmış, büyütülmüş ama hep kentin simgesi olmuştur.

Kentin tarihini taşlarına yansıtan bu eşsiz yapının dışında ikinci bir surun varlığı ve iki sur arasındaki derin hendeğin suyla doldurularak güvenliğin artırıldığı bilinmektedir. Dıştaki surlar, 1232 yılında Eyyubi hükümdarı Melik Kamil tarafından yıktırılarak, buradan çıkan taşlar bugünkü surların onarımında kullanılmıştır.

Kuzeyde Dağ Kapı (Harput Kapısı), güneyde Mardin Kapı, doğuda Yeni Kapı ve batıda Urfa Kapı, sur içine girişi sağlayan, sağlam ve gösterişli kapılardır. Baktıkları yöndeki komşu şehrin adını alan kapılar, iki yanlarına yapılmış burçlarla korunmuştur. Zaman içinde, surlar yer yer yıkılarak geçiş amaçlı yeni kapılar açılmıştır.

Diyarbakırlıların "beden" olarak andığı, uzunluğu 5 km., yüksekliği 10-12 m., genişliği 3,5 m. olan surlar, Abbasiler'den Selçuklular'a, Bizanslılar'dan Osmanlılar'a değin değişik dönemlerden kalma çok sayıda yazıt ve çift başlı kartal, kaplan, boğa, güneş, yıldız, at, insan ve akrep sembolleri gibi kabartmalarla süslenmiştir.

"Diyarbakir surlarının bir seyyaha yaptığı tesir çok kuvvetlidir. Hele trenden inip de burçlara doğru yürüdüğüm vakit, ninemin efsaneler diyarından bana sunduğu tarihi hikâyeler; Kan kaleleri, Hyber kaleleri ve Hazreti Ali'nin kale kapısını bir eli ile koparıp küffar ordusuna atarak yüz binlercesini helak ettiği... İşte bu hikâyelerin çocukluk ruhumdaki azamet ve dehşeti, hep birden hislerime hücum etti..."

Sedat Çetintaş
19 Mart 1937, Cumhuriyet

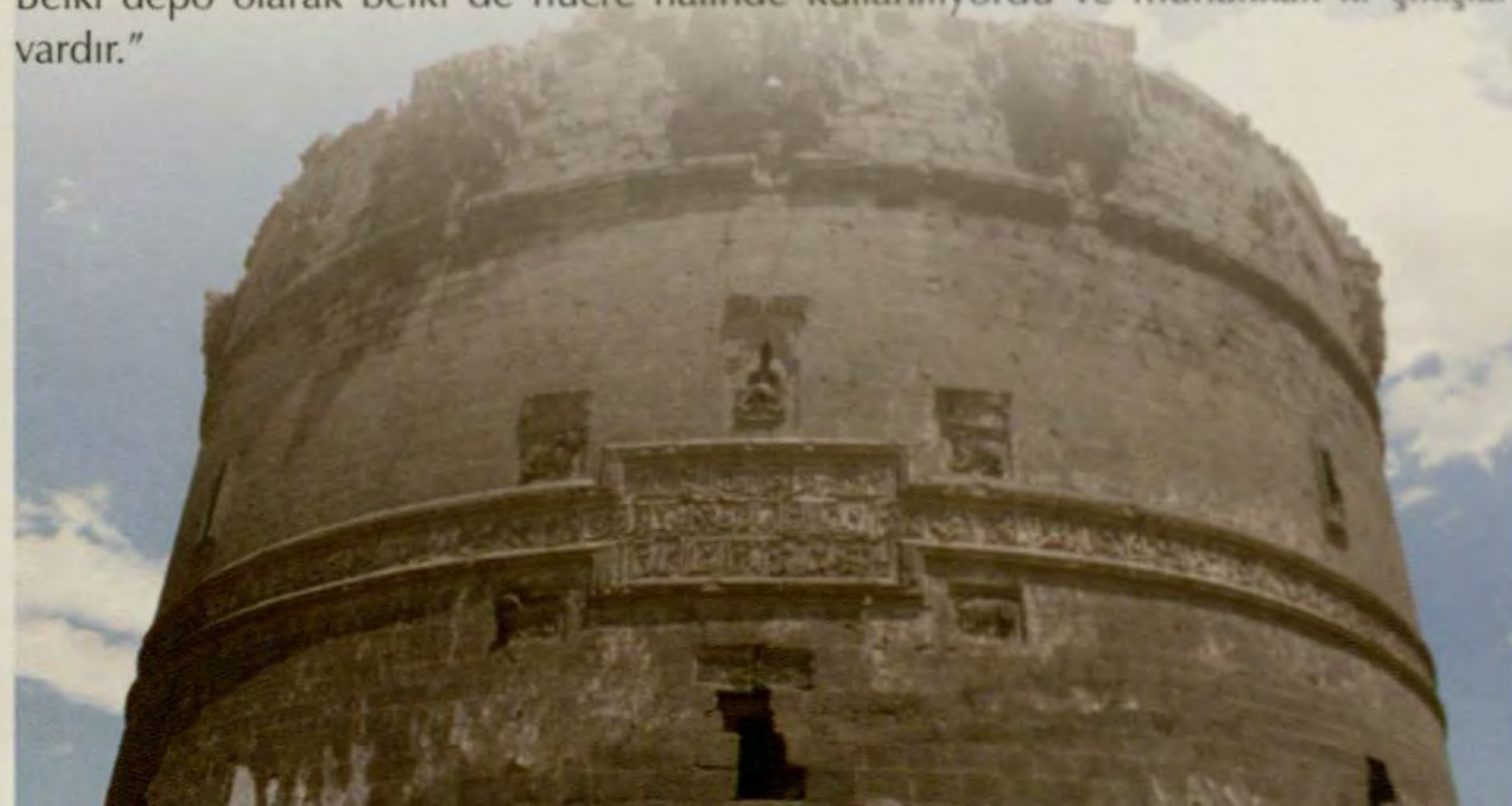

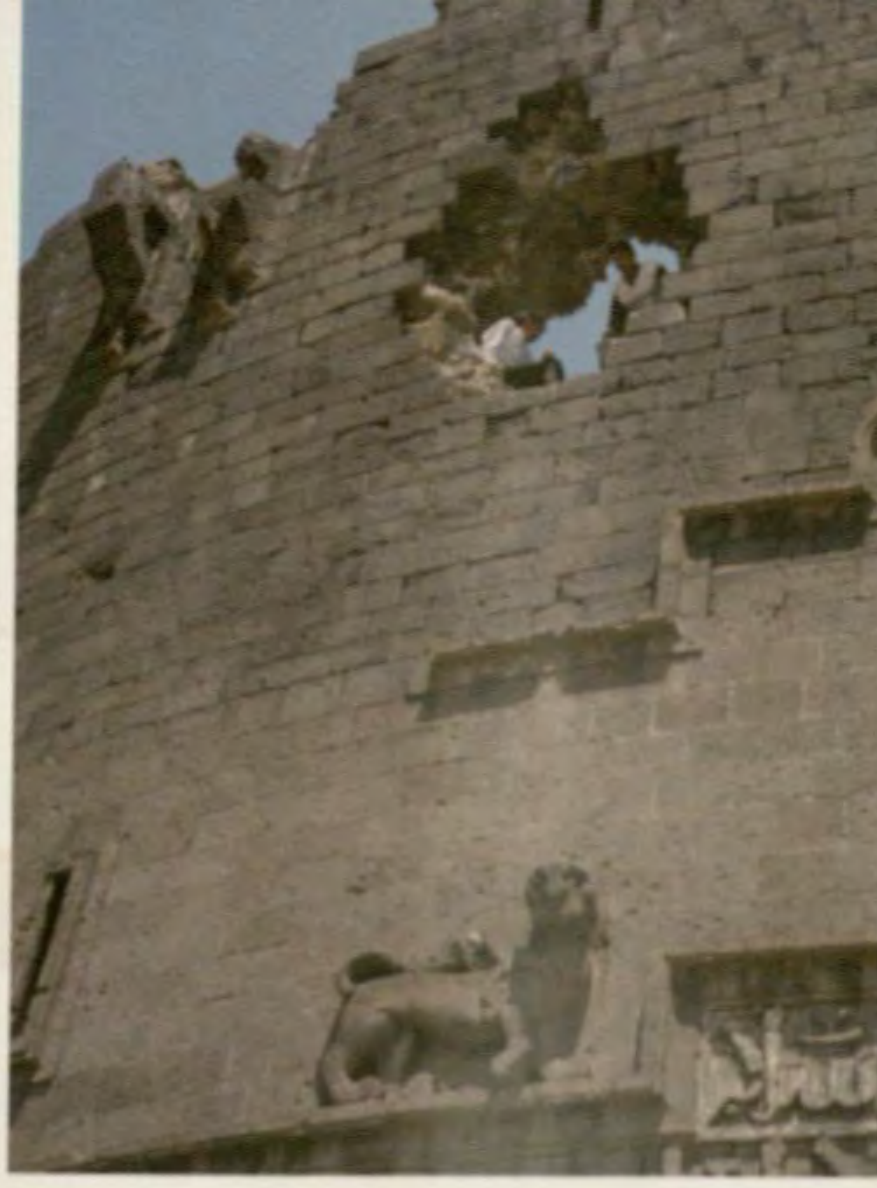

Dış surlar, 82 burçludur ve çoğunlukla çok köşeli, Ben-u Sen ve Dicle Vadisi'ne bakanlar ise dört köşelidir. Surlara çıkmak için burçların iç yüzlerindeki kapı yanlarında sağlam soltu merdivenler vardır. Surların üstünde ve burçların içinde çeşitli yönlerde açılmış mazgallar bulunur. İki katlı olan burçların alt katları cephane ve erzak depoları olarak kullanılmış, üst katlar ise savaş zamanı kenti koruyan askerler için koğuş olarak yapılmıştır.

Yedi Kardeş, Evli Beden (Ulu Beden), Keçi, Nur ve Ben-u Sen burçları özelliklerini kaybetmeden bugüne dek gelebilmişlerdir. Diyarbakır surları, pek çok hikâyeye de sahiptir. Yedi Kardeş burcuna dair efsane ise, burcun adının "Ben-u Sen"e dönüşmesinin hikâyesidir; "Zamanın hükümdarı bu bölgede çok sağlam ve süslü iki burç yaptırmak istemiş. Bir yarışma açmış. Yedi Kardeş'i bir usta, Evli Beden'i şagirdi (çırağı) yapmış. İş bitince, birinciliği şagirdinin yaptığı Evli Beden'e vermişler. Buna içerleyen usta, kendini yaptığı burçtan aşağı atmış. O günden beri buraya Ben-u Sen (ben ve sen) denmiş..."

Kenti çevreleyen surların güney kesiminde yer alan Yedi Kardeş Burcu, Artuklu hükümdarı Melik Salih adına 1208 yılında Ben-u Sen burcunu yapan Mimar İbrahim oğlu Yahya tarafından yapılmış. Artuklu Türkleri'nin anıtsal bir yapısı olan bu tarihi burç hakkında Prof. Dr. Ara Altun şu bilgileri vermektedir: "Tamamen bazalt kesme taştan yapılmıştır. Sur içi toprak zemininden hafifçe yükseltilmiş zemin kata niş şeklinde içeri çekilmiş geniş bir kemerin altındaki basit kapıyla girilmektedir. Zemin kat enine dikdörtgen genişçe bir mekân durumundadır. Üzeri, kat boyunca yükselen sivri bir beşik tonozla örtülüdür. Girişin karşısında, iki sütun ve üç kemerle ayrılmış, dar, dikdörtgen bir bölüm görülür. Gerek bu bölümün arkasında, gerekse yanlarında ve yan duvarlarda sivri kemerli iri nişler dikkati çeker. Bu nişler yerden 2,5 m. yüksek ve oldukça büyük ölçüdedirler. Ne maksatla kullanıldıkları hakkında bir ipucu yoktur. Belki depo olarak belki de hücre halinde kullanılıyordu ve muhakkak ki çıkışları vardır."

Tarihi ve mimari değeri olan Yedi Kardeş Burcu'nun üstünde, Selçuklu sembolü olan çift başlı kartal ve kanatlı arslan kabartmaları ile burcu saran bir kitabe görülür. Sur duvarları yüksekliğinde bütün burcu kuşatan kitabe şeridi sadece üst tarafından bir sıra silmeyle çevrilmiştir. Dikdörtgen kısmın iki tarafındaki pençeleri iri, kanatlı arslanlar simetrikler, gövdeleri kaba ve detaysızdır. Başlar cepheden, gövdeler yandan verilmiştir. İki arslanın ortasında ve biraz üstte eğri kesim tekniğiyle işli, yüksek kabartma çift başlı bir kartal yer alır. Gövdenin ortasında ise mazgal deliği vardır.

Mardin Kapi'nın doğusundaki kaya kitlesinin üstüne inşa edilen görkemli Keçi Burcu, surlar üzerinde bulunan burçların en büyüğü ve eskisidir. 11 kemerli burcun, son bölümünde bir kuyu ve yeraltı geçidini andıran dehliz bulunmuşsa da üzeri beton bir blokla kapatılmıştır. Mervaniler, küçük bir burç olan "Keçi Burcu"na içe doğru eklemeler yaparak onu en büyük burçlardan biri haline getirmişlerdir. Son yıllarda onarılan Keçi Burcu'nun iç kapısı üzerindeki kitabe taşları kaybolmuş ve yerine konulmamıştır. Bugün kapı üzerinde sadece ilk satırdan, ikinci satırdan ve alt satırdan bir taş kalmıştır.

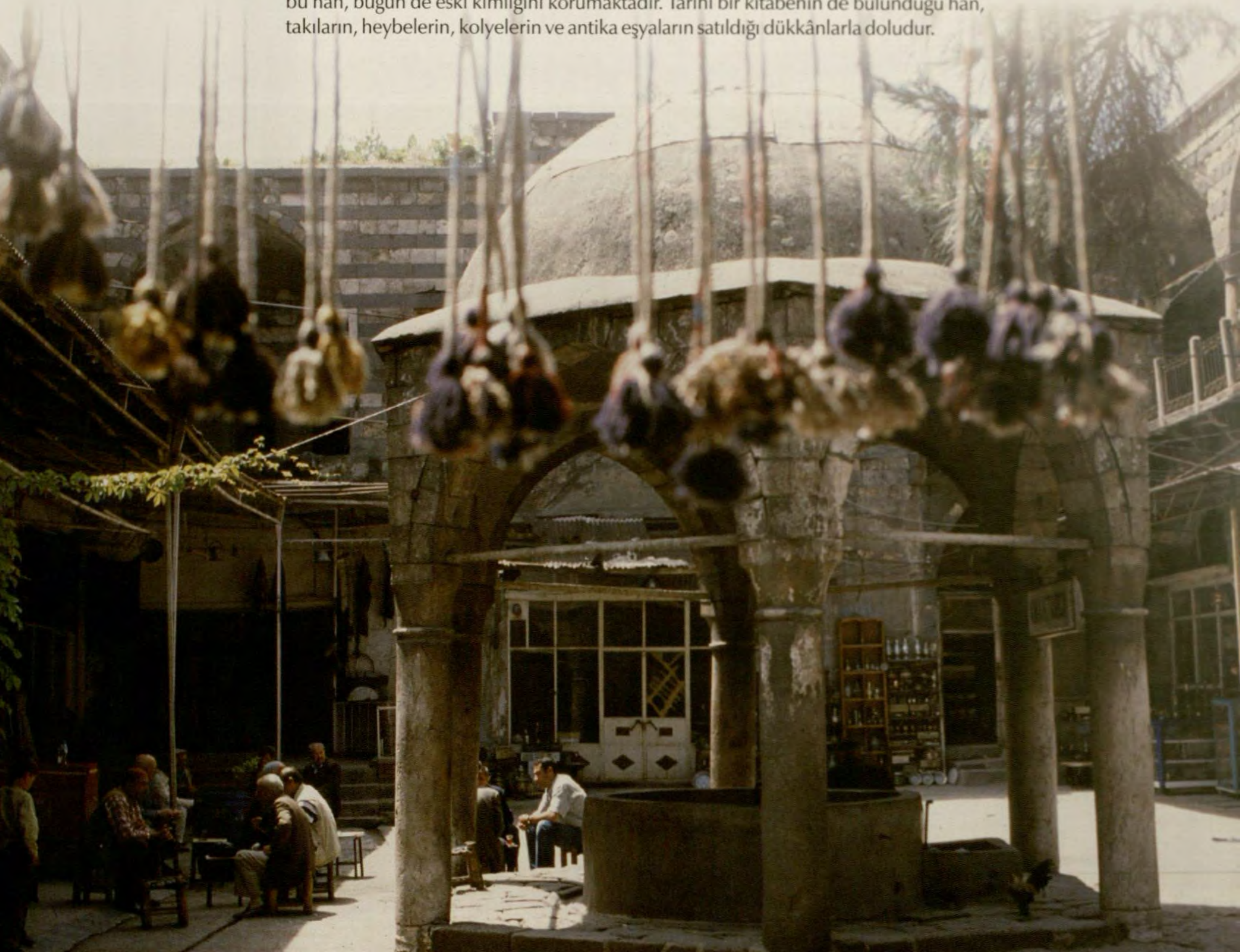

Kente Mardin Kapı'dan girince karşılaşılabak ilk bina, 1527 yılında Diyarbakır Valisi Hüsrev Paşa tarafından arkasındaki cami ve medreseyle birlikte külliye olarak yaptırılan Deliller Han'ıdır. Hicaz'a gidecek hacı adaylarını götüreceb delillerin (rehber) ve İpek Yolu üzerinden Suriye, İran ve Hindistan'a giden tüccarların konakladığı han, bugün kentin tarihi otellerinden biri olarak hizmet verir. Dışta dükkânların, şadırvan orta avlu etrafında revakların ve arkalarında han odalarının yer almasıyla biçimlenen Deliller Hanı, Osmanlı Hanlarının genel planını yansıtır. İki katlı inşa edilen yapıda malzeme olarak bazalt ve kalker taşı kullanılmıştır.

Ulu Cami'nin doğu girişinin karşısındaki Hasan Paşa Hanı, kentin Osmanlı Dönemi Valisi Vezirzade Hasan Paşa tarafından 1572-1575 tarihleri arasında kentin sanatkar kuyumcuları için yaptırılmıştır. 1612'de Diyarbakır'a gelen Polonyalı gezgin Simeon, Seyahatnamesi'nde han için şunları yazmıştır: "Şehre girdikten sonra Hasan Paşa Hanı'na indim. Muazzam bir bina olan hanın, yeraltında 500 beygiri barındırabilen büyük bir ahır, çok güzel bir havuzu, üç kat üzerinde birçok kâgir odası vardı. Kuyumcu Hanı'nda emsali yalnız İstanbul'da bulunan, çok usta kuyumcular, zernişancılar, bıçakçılar, pabuçcular, çizmeciler ve diğer zanaat erbabı çalışır." O dönemde altın bileziklerin, kişniş gerdanlıkların, avizelerin, hançerlerin sergilendiği bu han, bugün de eski kimliğini korumaktadır. Tarihi bir kitabenin de bulunduğu han, takıların, heybelerin, kolyelerin ve antika eşyaların satıldığı dükkânlarla doludur.

Yontma bazalt taşlardan yapılmış olan dünyaca ünlü Diyarbakır Kalesi iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır.

Dış Kale'nin kuzeydoğu köşesinde, Dicle Nehri'nden 100 m. kadar yüksekteki Fis Kayası üzerine kurulan ve Dış Kale'den surlarla ayrılan İçkale'nin ilk yerleşik halkının Hurri-Mitanniler olduğu sanılmaktadır. Romalılar tarafından şehir surlarıyla çevrelenen ve yönetim merkezi olan İçkale, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde (1524-1526) 16 burçlu surlarla çevrilerek, genişletilmiştir. İçkale'nin de dört kapısı bulunur; Fetih ve Öğün kapıları kentin dışına, Saray ve Küpeli kapıları da sur içindeki eski kente açılmaktadır.

İçkale'deki Virantepe, kentin ilk yerleşme noktasıdır ve tepenin etrafı surlarla çevrilidir. 1961-1962 yılları arasında yapılan kazılar sonucunda burada bulunan Artuklu Sarayı, Melik Salih Nasirettin Mahmut Dönemi'ne ait olup, saraya iki yanında aslan ile boğanın mücadelesini anlatan kemerli bir kapıyla girilir. Zengin renkli taş mozaik ve çini süslemelerle oldukça gösterişli selsebil ve haçvari eyvanlarla çevrili fiskiyeli bir havuza sahip olan sarayın, renkli taş ve cam küplerden oluşan mozaik süslemeleri, Türk mimarisinde ilk kez burada görülmektedir. Doğu bölümünde saraya çıkışı sağlayan merdivenler açığa çıkarılmış ve saray girişinin, alttaki kemerin yanında olduğu belirlenmiştir. Bugün 19. yüzyıldan kalma aslan heykelli çeşme görülebilir. Sarayda Cizreli bilgin Ebu'l iz El Cezeri'nin imal ettiği mekanik sitemlerin kullanıldığı düşünülmektedir.

İçkale'de bulunan 1917'de Mustafa Kemal'in Ordu Komutanı iken kullandığı karargâh, 1973'den beri Atatürk Müzesi olarak hizmet vermektedir.

İçkale'nin Dicle Nehri'ne bakan doğu cephesinde bulunan Hazreti Süleyman Camisi (Kale Cami), minaresinde yer alan bir kitabeye göre 1156-1179 yılları arasında yaptırılmıştır. Cami içerisinde Arap komutan Halid Bin Velid'in oğlu Süleyman ve Diyarbakır'ın Müslüman Araplar tarafından alınışı sırasında şehit düşen 27 sahabenin yattığı türbe bulunmaktadır.

Melik Ahmet Paşa tarafından 1587-1591 yılları arasında yaptırılan Melik Ahmet Paşa Cami'nin çinili mihrabı dikkat çekicidir. Altında depo ve bazı mekânlar bulunan camiye merdivenle çıkılır. Kuzey ve güney tarafı siyah-beyaz taş sıralarından diğer tarafları ise siyah taşlardan yapılmıştır. Gerek kullanılan malzemenin renkliliği, gerekse taş kapı ve minaresinin zengin bezemeleri yapıyı önemli kılmaktadır.

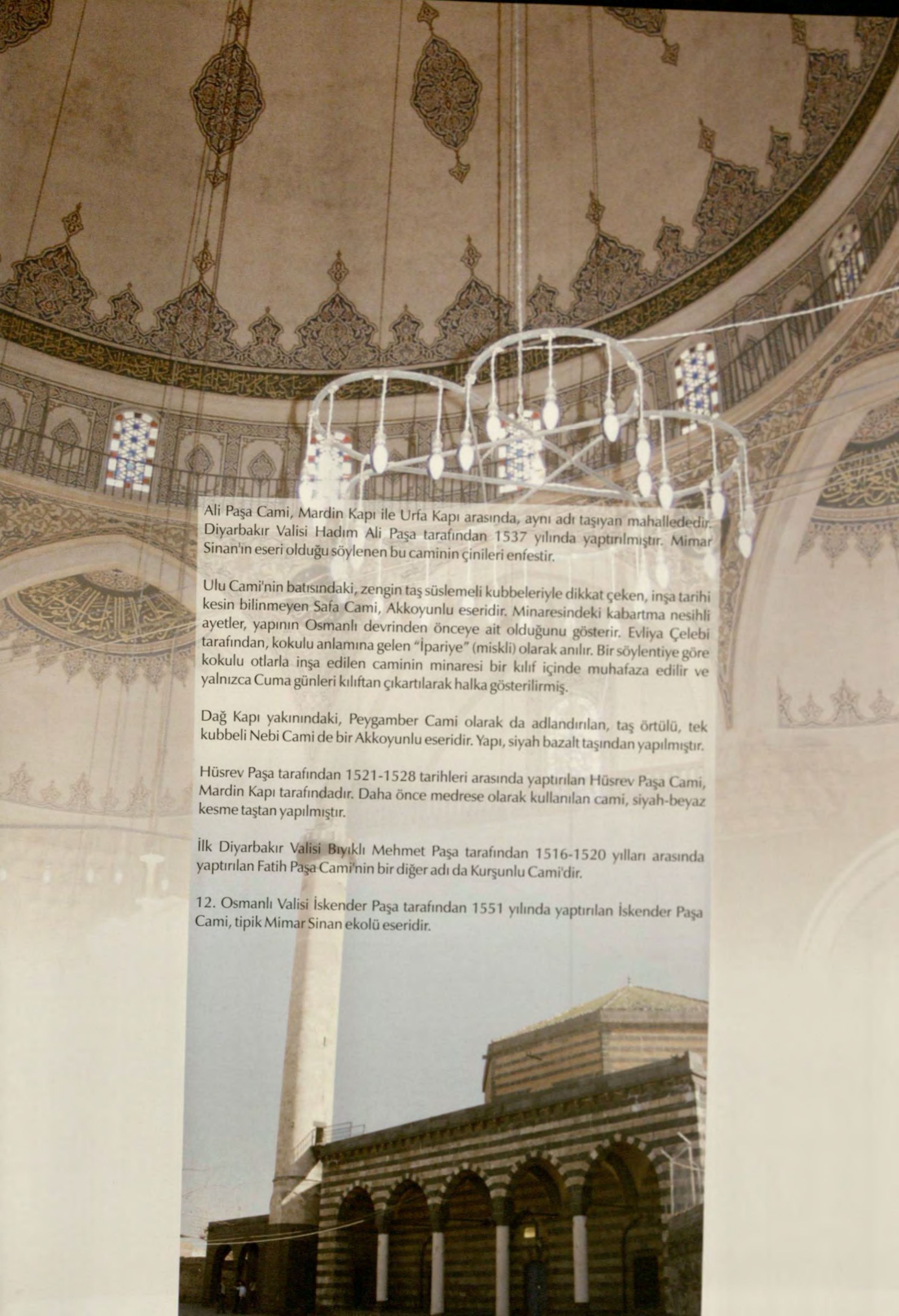

Özdemir Mahallesi girişindeki Akkoyunlu eseri Şeyh Mutahhar Cami (Dört Ayaklı Minare Cami), kentin bilindik sembollerinden biridir. Şeyh Mutahhar Türbesi'nin üzerine yaptırıldığı için bu adla anılır. Siyah-beyaz kesme taştan inşa edilen caminin minaresi, yekpare taş sütun üzerine yükselir ve 4 köşelidir. Halk arasında minarenin dört ayağının dört mezhebi işaret ettiği, gövdesinin ise İslam inanişını temsil ettiğı söylenir. İnanışa göre sütunların arasından yedi defa geöenin dileğı gerçek olur.

The image shows the interior of a mosque with a large, ornate dome. The dome is decorated with intricate geometric and floral patterns in gold and brown. A large, multi-tiered chandelier hangs from the center of the dome. The walls are also decorated with similar patterns. The floor is made of dark stone tiles. The overall atmosphere is one of grandeur and historical significance.

Ali Paşa Cami, Mardin Kapı ile Urfa Kapı arasında, aynı adı taşıyan mahallededir. Diyarbakır Valisi Hadım Ali Paşa tarafından 1537 yılında yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olduğu söylenen bu caminin çinileri enfestir.

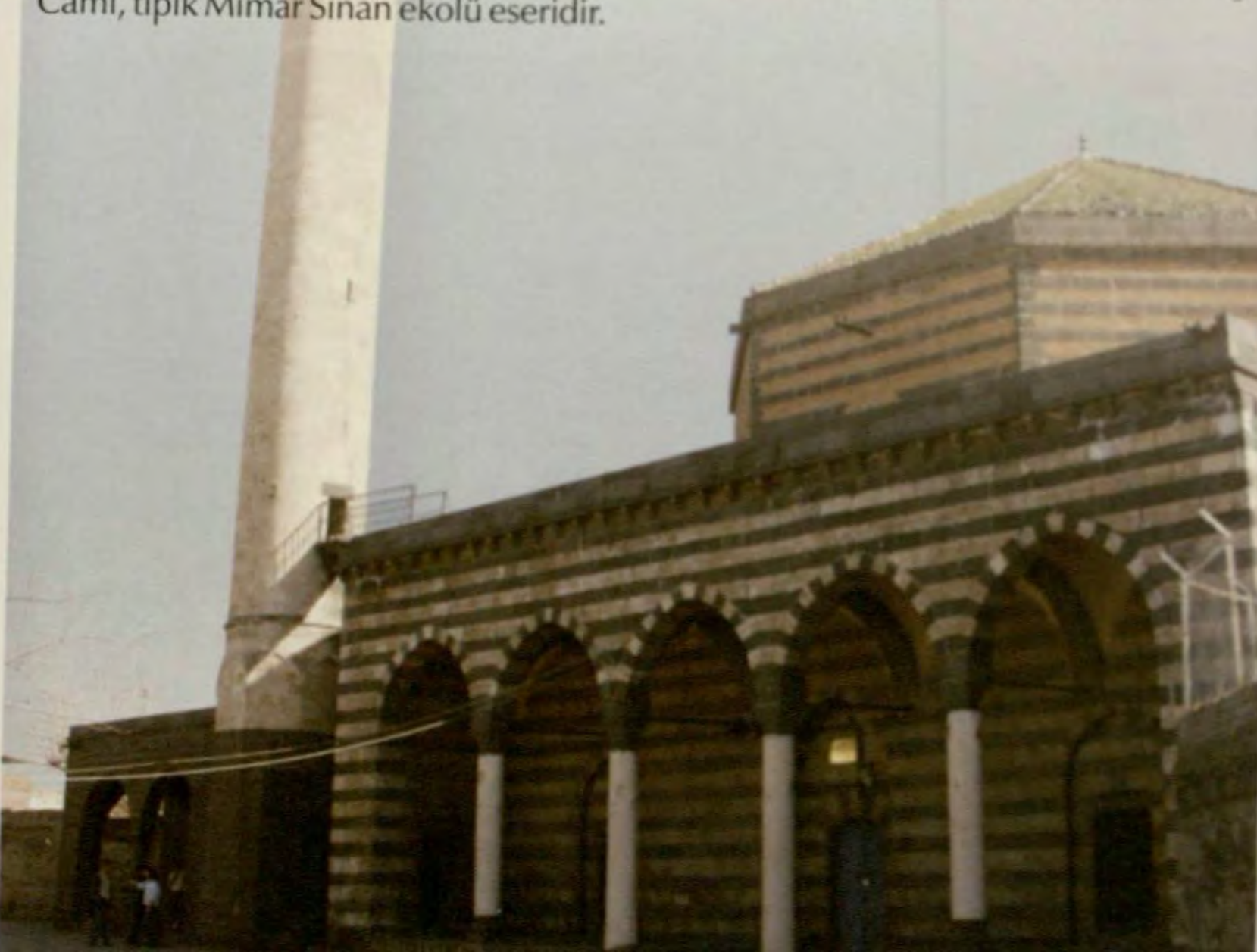
Ulu Cami'nin batısındaki, zengin taş süslemeli kubbeleriyle dikkat çeken, inşa tarihi kesin bilinmeyen Safa Cami, Akkoyunlu eseridir. Minaresindeki kabartma nesihli ayetler, yapının Osmanlı devrinden önceye ait olduğunu gösterir. Evliya Çelebi tarafından, kokulu anlamına gelen "İpariye" (miskli) olarak anılır. Bir söylentiye göre kokulu otlarla inşa edilen caminin minaresi bir kılıf içinde muhafaza edilir ve yalnızca Cuma günleri kılıftan çıkartılarak halka gösterilmiştir.

Dağ Kapı yakınındaki, Peygamber Cami olarak da adlandırılan, taş örtülü, tek kubbeli Nebi Cami de bir Akkoyunlu eseridir. Yapı, siyah bazalt taşından yapılmıştır.

Hüsrev Paşa tarafından 1521-1528 tarihleri arasında yaptırılan Hüsrev Paşa Cami, Mardin Kapı tarafındadır. Daha önce medrese olarak kullanılan cami, siyah-beyaz kesme taştan yapılmıştır.

İlk Diyarbakır Valisi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından 1516-1520 yılları arasında yaptırılan Fatih Paşa Cami'nin bir diğer adı da Kurşunlu Cami'dir.

12. Osmanlı Valisi İskender Paşa tarafından 1551 yılında yaptırılan İskender Paşa Cami, tipik Mimar Sinan ekolü eseridir.

The image shows the exterior of a mosque with a tall, slender minaret. The building is constructed from dark stone and features a series of arches along its base. The minaret is decorated with intricate patterns and has a small dome at the top. The sky is clear and blue.

Mar Thoma Kilisesi, İslam ordularının 639'da Diyarbakır'ı almasıyla, camiye dönüştürüldükten sonra yalnız bir ibadethane olarak değil, kentin anıtsal yapılarından biri olarak da simgeselleşmiş ve yolu Diyarbakır'a düşen her yabancıнын uğrak yeri olmuştur. Kilisenin yerinde bugün Müslümanlar tarafından 5. Harem-i Şerif (Mukaddes Mâbed) olarak bilinen Ulu Cami vardır.

Diyarbakır üzerine yazdığı kitaplarla tanınan Orhan Cezmi Tuncer, yapının M.S.7. yüzyıldan önce putperestlere ait bir tapınak olduğunu aktarır, bu durumda yapının tarihlenmesi hakkında kesin bir fikrinin olmadığını söyler. Ona göre avluyu çevreleyen mermer kolon ve başlıklar Bizans Dönemi kilise dikmeleridir ve Meryem Ana Kilisesi'ndeki apsis duvarında duran üst başlık ve kemerdeki akantüs yapraklı silme üst başlıklarla benzerlik taşır. Cami avlusundaki Romalılardan kalma güneş saati ile binanın süslemelerinin de aynı dönemden kaldığı düşünülür.

Eski kent çekirdeği içinde yer alan, Anadolu'nun en eski camilerinden biri olan Ulu Cami, Şam Emeviye Cami'nin Anadolu'ya yansıması olarak yorumlanmıştır. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah İnal ve Nisanoğulları, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev, Artuklular, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ve Osmanlı padişahlarından birçoğuna ait kitabe ve fermanlar, caminin görmüş geçirmişliğinin ispatı olarak yapının farklı yerlerindedir. 1115 yılındaki büyük deprem, yangın ve ardından tekrar yaşanan deprem Ulu Cami'nin sürekli onarımını gerekli kılmışsa da yapı, kentin en değerli eserlerinden biri olarak bugüne sapasağlam ulaşmıştır.

"Şehrin ortasında eski mâbed, Diyarbekir'in yüzüsuu yani Camii Kebir'dir. Kale her kimin eline geçmiş ise, yine bu mâbed, mâbed olarak kalmıştır. İçinde öyle ruhaniyet var ki bir kimse iki rekât namaz kılsa kabul olunduğunda kalbi şahitlik eder. Haleb'in Ulu Camii, Şam'ın Emevi Camii yahut Kudüs'ün Mescidi Aksa'sı, Mısır'ın Ezher Camii, İstanbul'un Ayasofya'sıdır."

Evliya Çelebi

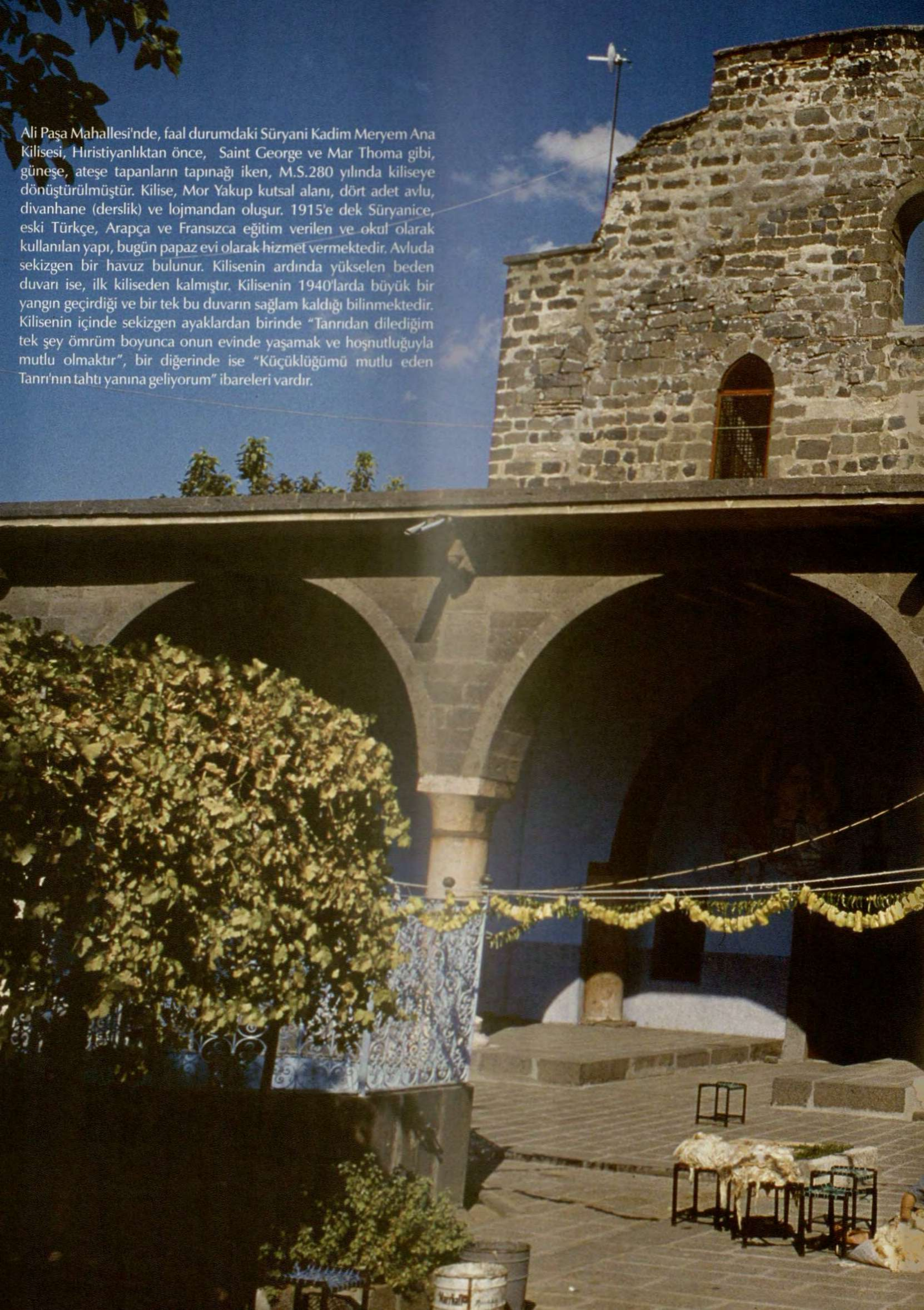
1198 tarihinde İsa Ebu Dirhem tarafından yaptırılan, asıl adı "Sincariye Medresesi" olan Zinciriye Medresesi, Ulu Cami'nin batısındadır. 1. Dünya Savaşı'na kadar medrese olarak kullanılan yapı, savaş sırasında fakirler için barınak olmuş ve 1934'de onarılmıştır. Medresede en belirgin yer büyük eyvandır. Ana eyvanın sağ ve solunda iki beşik tonozlu uzun oda, en sağda bir başka oda vardır. Genel olarak yapı revak kemerlerinin çeşitli ve hareketli görünümüyle dikkati çeker.

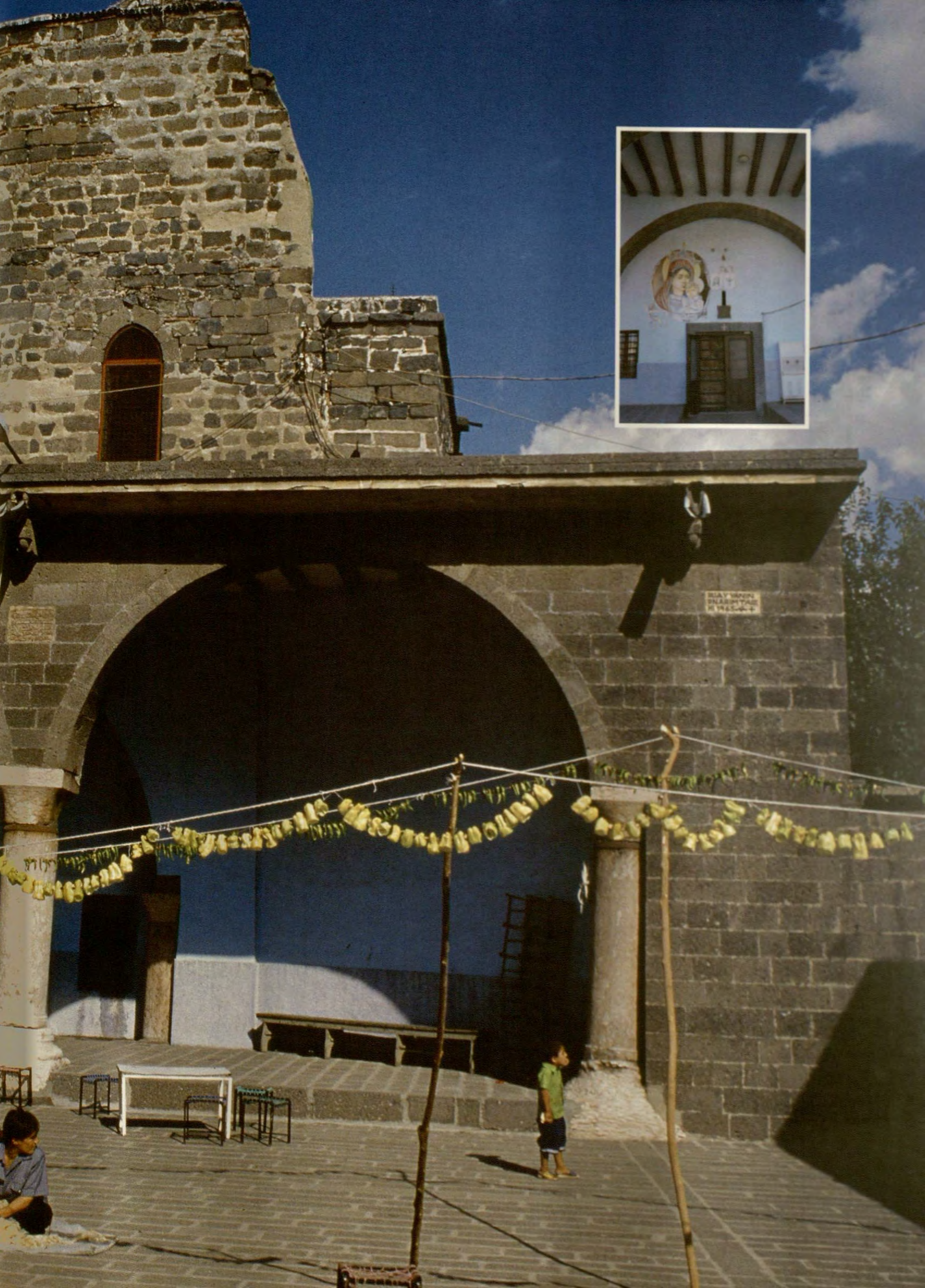
Ulu Cami'nin kuzeyinde, camiye bitişik olan Mesudiye Medresesi, Diyarbakır'daki ilk büyük medresedir. Artuklu Melikül Mesut Kutbüddin Ebu Muzaffer Sökman zamanında hükümdarın emriyle 1198 yılında inşa edildiği üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Medresede astronomi, tıp, fizik, kimya, matematik, biyoloji, ilahiyat, edebiyat ve felsefe okutulmuş, bilginler arası ilmi tartışmalar yapılmıştır. İçindeki motif ve kitabeleriyle değerli bir sanat eseri olan medresenin avlusundaki mihrabın iki yanına ustaca yerleştirilmiş döner taş sütunlar, binanın herhangi bir yerinde meydana gelecek çökmeyi veya kaymayı tespit için konulmuştur. Bina kesme taşlardan iki katlı olarak yapılmıştır. Medreseye hem kuzeydeki ana girişten, hem de caminin avlusundan girilmektedir.

Ali Paşa Mahallesi'nde, faal durumdaki Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi, Hristiyanlıktan önce, Saint George ve Mar Thoma gibi, güneşe, ateşe tapanların tapınağı iken, M.S.280 yılında kiliseye dönüştürülmüştür. Kilise, Mor Yakup kutsal alanı, dört adet avlu, divanhane (derslik) ve lojmandan oluşur. 1915'e dek Süryanice, eski Türkçe, Arapça ve Fransızca eğitim verilen ve okul olarak kullanılan yapı, bugün papaz evi olarak hizmet vermektedir. Avluda sekizgen bir havuz bulunur. Kilisenin ardında yükselen beden duvarı ise, ilk kiliseden kalmıştır. Kilisenin 1940'larda büyük bir yangın geçirdiği ve bir tek bu duvarın sağlam kaldığı bilinmektedir. Kilisenin içinde sekizgen ayaklardan birinde "Tanrıdan dilediğim tek şey ömrüm boyunca onun evinde yaşamak ve hoşnutluğuyla mutlu olmaktır", bir diğerinde ise "Küçüklüğümü mutlu eden Tanrı'nın tahtı yanına geliyorum" ibareleri vardır.

1945-46

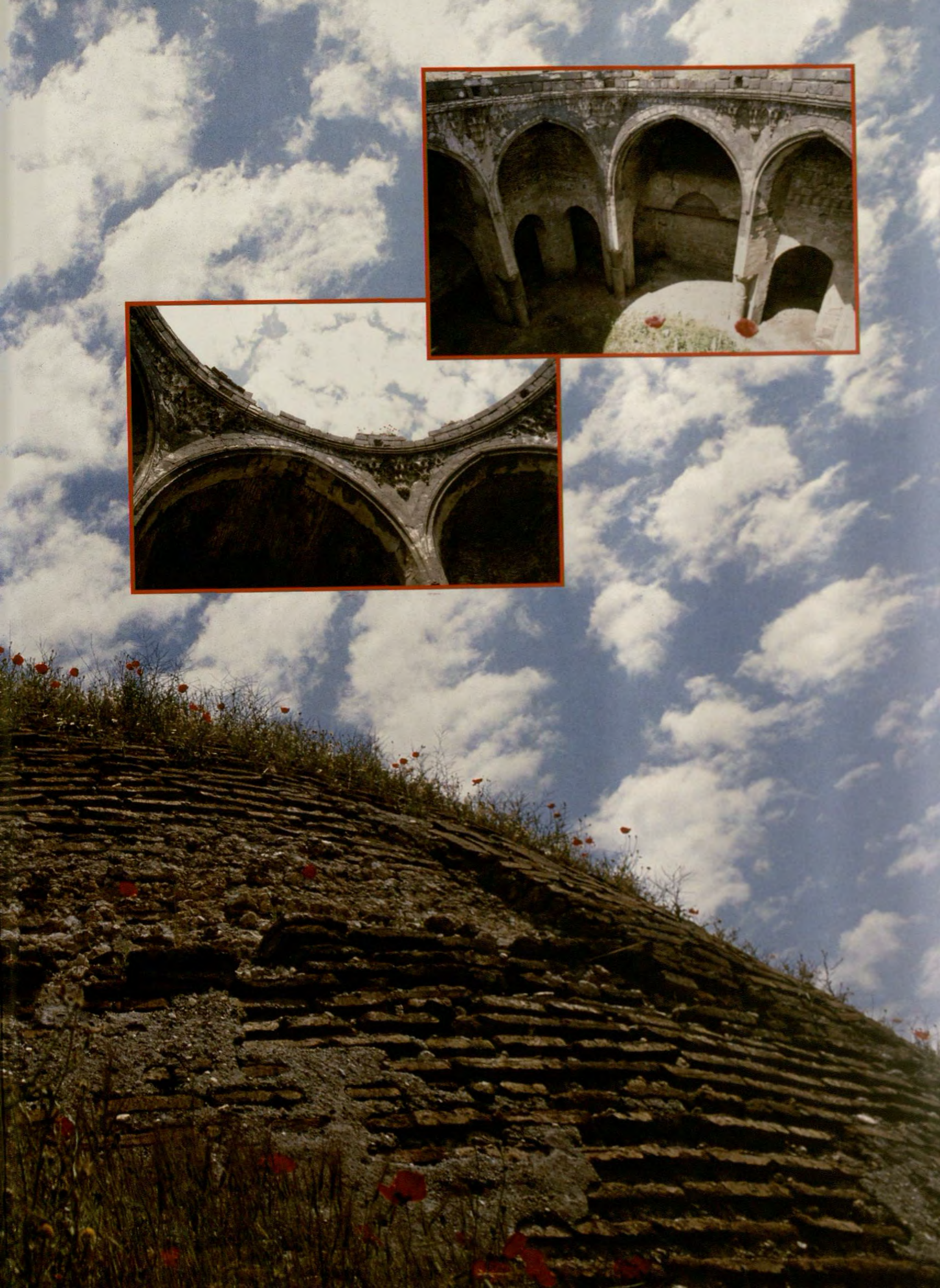
Bugün işlevini sürdüren iki kiliseden biri olan ve tarihi 17. yüzyıla kadar inen Mar Petyun Keldani Kilisesi'nde, cemaat azaldığı için, Meryem Ana Kilisesi papazının haftada bir gelişyle ayinler sürmektedir. Şeftali Sokak'tan girilen kilisenin kapısının kemerinde, baş ve ön ayakları birbirine değen, yüzü dışa dönük iki aslan kabartması bulunur. Beş mihraplı, tabanı bazalt taşıyla döşeli yapıda kiliseyi yaptıran iki kişiden biri olan Papaz Yusuf Kara Dayı'ya ait bir gömü taşı vardır.

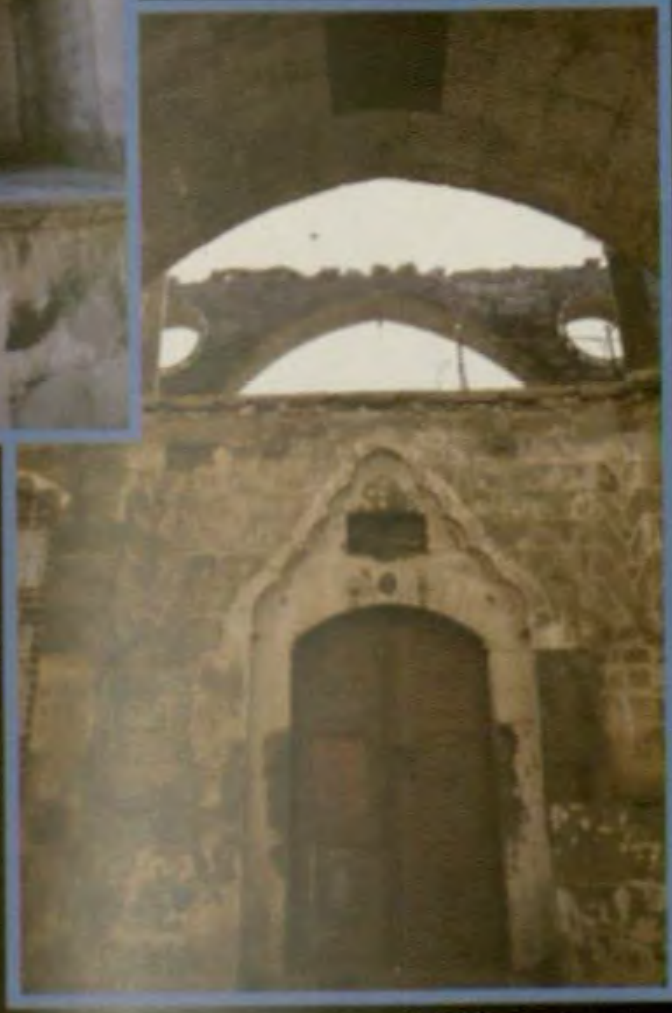

Diyarbakır'ın Dicle Vadisi'ne bakan tarafında, sur duvarlarıyla bütünlük teşkil eden, içkale içinde, harap durumdaki Saint George Kilisesi (Kara Papaz), putperestler için yapılan bir yapıyken daha sonra kiliseye dönüştürülmüştür. Kilisenin yanında Artuklu Dönemi'nde eklendiği sanılan bir hamam vardır, eskiden hamamı örten alaturka kiremitli fener yıkılmıştır. Yapı bir dönem silah deposu olarak kullanılmıştır.

Dört Ayaklı Minare'ye yakın olan Yedi Apsisli Surp Giragos Klisesi

Cahit Sıtkı Tarancı Müze-Evi

Şair Cahit Sıtkı Tarancı'nın doğduğu ve gençliğini geçirdiği bina, Cami-i Kebir Mahallesi'ndedir ve yapımı 1820 yılına tarihlenmektedir. Diyarbakır sivil mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan ve haremlik-selamlık olarak inşa edilen evin, selamlık kısmı sonradan yıkılmıştır. İki katlıdır ve kesme siyah bazalt taşından inşa edilmiştir. Binada içe dönük mimari plan uygulanmış olup, cepheler iç avluya bakmaktadır. Tek katlı ahşap giriş kapısı dar bir koridorla avluya açılmaktadır.

Binada mekânlar, iklim şartlarına uygun olarak mevsimlere göre cephelere yerleştirilmiştir. Beyaz renkli "ciz" veya "kehal" denilen süslemeler kullanılmıştır. 1973 yılında, şairin kişisel eşyalarıyla ve Diyarbakır yöresinin etnografik nitelikli eserleriyle düzenlenerek müze-ev olarak ziyarete açılmıştır.

Arkeoloji Müzesi

Diyarbakır'da ilk müze 1934 yılında Ulu Cami'nin devamı olan Senceriye (Zinciriye) Medresesi'nde açılmıştır. 1985 yılında ise Elazığ Caddesi üzerinde bulunan yeni binasına taşınmıştır. Müzede, Neolitik Çağ'dan itibaren Eski Tunç, Urartu, Asur, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı devirlerine ait eserler kronolojik olarak sergilenmektedir. Çoğunluğu Artuklu Dönemi'nden kalma çok sayıda sikke ile yöresel, etnografik nitelikli eserler de müzede teşhir edilmektedir.

*"Çocukluğumda uçurduğum uçurtmalar olacak bacalara takılan şu beyaz bulutlar
Belki de rüzgarda namaz bezidir yüzüne hasret kaldığım anacığımın..."*

Ziya Gökalp Müze-Evi

Diyarbakır'ın tipik sivil mimari örneklerinden biri olan ev, 1808 yılında inşa edilmiştir. İki katlı yapıda malzeme olarak siyah bazalt taşı kullanılmıştır. Haremlik-selamlık olmak üzere iki bölüm halindedir ve mekânlar ortadaki iç avlunun etrafına yerleştirilmiştir. Cepheleden biri iki kemerli, revaklı, eyvan şeklindedir ve bu bölümdeki havuz ile serin bir oturma mekânıdır. Süs ögesi olarak, mahalli tabirle "ciz" veya "kehal" adı verilen beyaz renkli bezemeler dikkati çekmektedir. Ayrıca bazı kapıların üst kısımlarında Arapça yazılmış kitabeler bulunmaktadır.

Ünlü düşünür Ziya Gökalp'in 1876 yılında doğduğu bu ev, 1953'de varislerinden satın alınarak, 23 Mart 1956 tarihinde müze-ev olarak ziyarete açılmıştır. Müzede yazara ait kişisel eşyaların yanı sıra, yörenin etnografik eserleri sergilenmektedir.

Gazi Köşkü

Dicle Vadisi'ne hâkim bir noktada bulunan, siyah-beyaz bazalt taştan inşa edilen Gazi (Seman) Köşkü, Akkoyunlular zamanında yapılmış ve Mustafa Kemal Diyarbakır'da Kolordu Komutanı iken hem karargâh olarak kullanılmış, hem de dostlarının ve silah arkadaşlarının sıcak sohbetlerine ev sahipliği yapmıştır. Hatta 1917'nin mehtaplı bir gecesinde, köşkün bahçesinde Dicle'yi seyreden Mustafa Kemal Paşa'ya, Diyarbakırlı ses sanatçısı Celal Güzelses, "Ben şehidi badeyim, dostlar demin yad eyleyin" gazelini burada okumuştur. Bugün Atatürk'ün kullandığı eşyaların, belgelerin ve fotoğrafların bulunduğu köşk, 1937 yılında Diyarbakır Belediyesi'nce müze haline getirilmiştir.

Büyük ve gölgesi serin ağaçlardan oluşan müze bahçesi ise, Diyarbakırlıların sıcak yaz günlerinde nefes alabildikleri, lokantaların ve çay bahçelerinin bulunduğu bir mesire yeri olarak düzenlenmiştir.

DOĞU'DAKİ BATI

Diyarbakırlılar hakkında söylenenlerden biri de, yaşamayı iyi bildikleridir. Bu nedenledir ki kent, "Doğu'daki Batı" olarak anılmış, civar illerden gelenlerin alışveriş ettikleri, gezip eğlendikleri bir yer olagelmıştır. Taşı toprağı altın sayılan Diyarbakır'ın bu denli çok göç almasının sebebi belki de budur.

Kent, sıkça düzenlenen kültürel etkinlikler ve sanatsal hareketliliği ile geçmişte olduğu gibi bugün de kültürün Doğu'daki başkenti olmaya sürdürür. Her geçen gün yenisi eklenen kent parklarında, tarihe tanıklık etmiş burçlarda, sur önlerinde Tarkan'dan Fazıl Say'a, Goran Bregovic'ten Sezen Aksu'ya dek ulusal ve uluslararası çapta önemli sanatçıların konserleri, çeşitli içerikteki paneller, sempozyumlar, tiyatro gösterileri, plastik sanat sergileri, atölye çalışmaları, yeni açılan sinema salonlarında film günleri gibi etkinliklerle kent, modern hayatın tüm gereklerini karşılayabilecek şekilde sosyal anlamda rengârenktir.

Birikimlerin Kenti Diyarbakır

Prof. Dr. Metin SÖZEN
ÇEKÜL Vakfı Başkanı

Dünyada, kentsel tarihin gelişimini ve geçmiş birikimini tüm evreleriyle simgeleyecek örnekler arandığında, "**Diyarbakır Kenti ve Kalesi**", tarihin en erken dönemlerinden başlayarak büyük uygarlıkların yaratıcılarının bıraktıkları belgelerin varlığını günümüzde de taşıması açısından önemli bir kültürel kimliktir.

Asya-Avrupa arasında çağlar boyu köprü kuran büyük yönetimlerin, büyük uygarlıkların kültürel ilişkileri içinde yaratıcı bir ortamı sürekli kılabilen Diyarbakır kenti ve çevresi, insanlık tarihinin de birçok "**ilklerine tanık**" olmuş, son yapılan kazılarla Çayönü ve benzeri örneklerin de gösterdiği gibi, bu büyük bir süreklilik içinde günümüze kadar uzanabilmektedir.

Arkeolojik araştırmaların ötesinde, yüklü bu tarihsel derinliğin ışığında, bugün toprakların üstünde kalabilen yüzünü de toplu bir biçimde yansıtan Diyarbakır, yerleşim ilkeleri ve özellikleriyle çevresindeki uygarlıklara yaşam şansı veren Dicle nehriyle, özel bir ilişki kurabilmiş en görkemli kenttir. "**Suyla gelen bu büyük kültür**" çağlar boyu kesintisiz gücünü göstermiş, örneğin Roma İmparatorluğu'nun bile bu anlamda doğu sınırını belirlemiş, imparatorluğun kimliğini yansıtabilmiştir.

Her dinin, her inancın, her yönetimin "**kendini yansıtmak, varlığını gücünü kanıtlamak ve açıklamak**" için bırakmak istediği yapıtların bugün bir bölümünün Diyarbakır'da ayakta olması, uygarlık tarihi ve kültürel çeşitlilik açısından büyük bir şanstır.

Değişik uluslara ve yönetimlere başkent olma gibi bir süreci yaşayan Diyarbakır kenti, aynı zamanda dünyadaki "**kentsel tarihin evriminin**" önemli basamaklarını içermesi açısından da ayrı bir inceleme konusudur. Bu nedenle dünyada bu bölgelere ilgi duyan araştırmacılar için bu kültür kenti, her zaman öncelikli kaynak olmuştur.

Bugün dünyanın sayılı savunma yapılarının başında yer alan surlarının da aynı yoğunlukta araştırmacılar tarafından kentle birlikte çok yönlü değerlendirmesinin temel nedeni, özel bir topografyada farklı bir tasarımla her dönemde eklenen belgelerle, bir anlamda taşlar üzerinde "**kentin tarihinin ve her evresinin**" okunabilir olmasıdır.

Bugün büyük sorunlarla yüklü bu özgün mirasın korunması, yeni işlevlerle donatılması, kimliğine uygun onarılabilmesi için çalışmalar başlatılmış, bu çalışmalar bir bakıma **"yol gösterici belge"** olma noktasına ulaşmıştır.

Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı işbirliğiyle süren bu özverili çabaların sonucunda, Diyarbakır Kalesi'nin korunması-değerlendirilmesi için aşamalı bir plan üretilmiş, ulusal-uluslararası desteklerle **"dünyaya yaşatılması yolunda çağrı"** yapılmış bulunmaktadır...

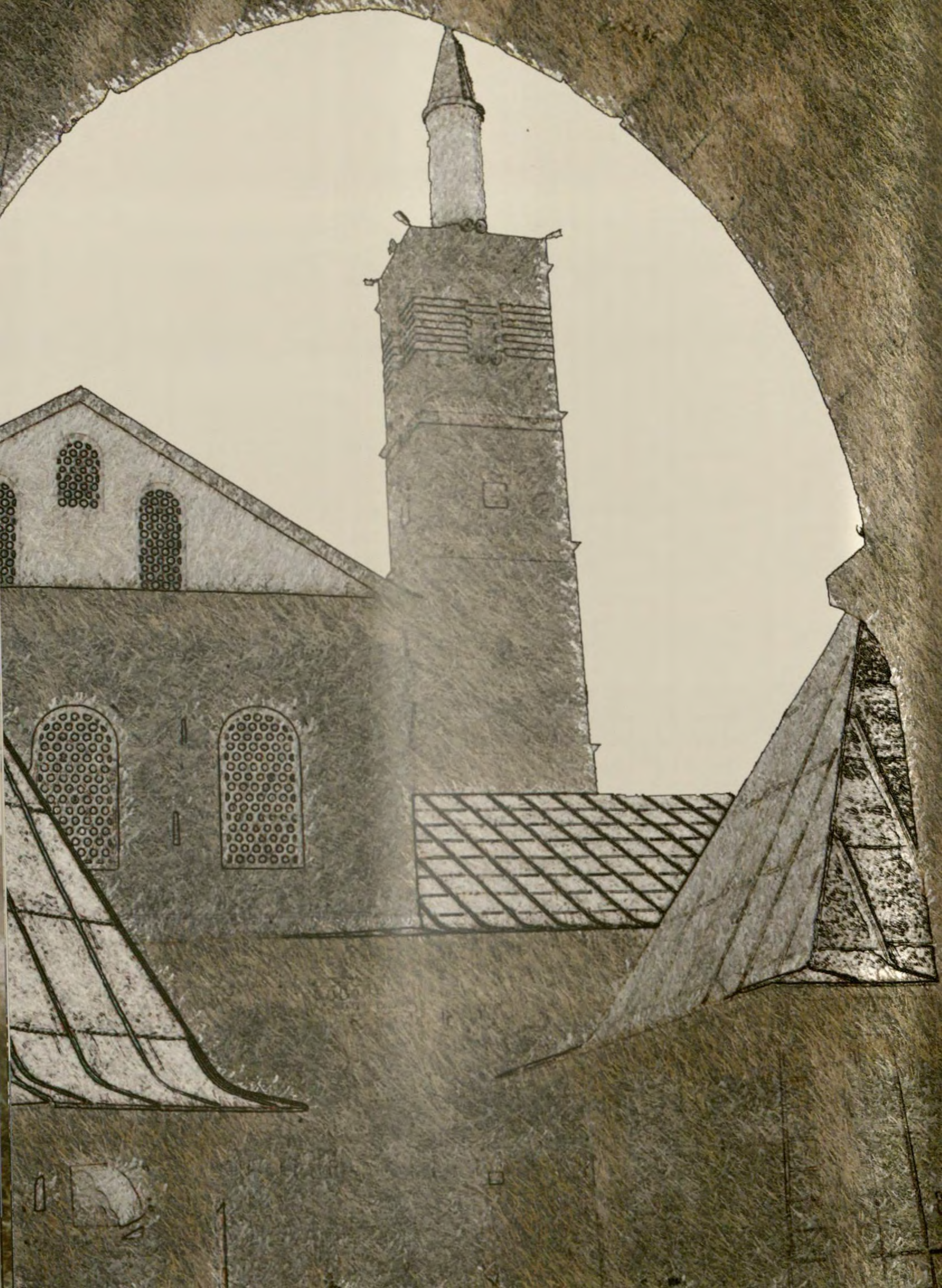
Böylesi bir evrensel boyut içeren Diyarbakır'a farklı başlıklar altında bakıldığında, ilk akla gelen temel nokta, kentsel tarihin evrimi konusunda bugün bile önemli ipuçları içermesidir. Doğal olarak bölgenin ve yakın-uzak çevresinin tarihsel gelişimini öğrenmek için de güçlü bir **"yönetim-kültür merkezi"** olarak varlığını duyurmasıdır.

Bir kent için çok yüklü bu birikimin değerlendirilmesi, öncelikle **"ayrıntıların yaşatılması"**, adım adım izlerin korunması, temel ilke olmalıdır. Oysa bu yönden yarım yüzyıl içinde kent, olanaklarının bir bölümünü yitirmiş, kalan her noktanın hızla yeniden ele alınması kaçınılmaz hedef olmuştur.

Kenti çok yönlü okumaya başladığımızda, tarihin her döneminde büyük savunma yapısı surları, gelişme evrelerinin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Anıtsal kapıları, birbirinden ilginç burçları, üzerindeki yazıtları ve kabartmaları, **"kesintisiz araştırma konusu"** olacak birikime sahiptir. Bir bakıma bu durum, yönetenleri-yönetilenleri, emek vermiş mimarları-sanatçıları, bu özgün coğrafyaya egemen olmak isteyen yönetimlerin varlıklarının ne noktalara uzanmış olduğunu gösteren verileriyle de, ayrı bir önem taşımaktadır.

İçkale'de yer alan Virantepe'den başlayarak adım adım kenti çözmeye başladığımızda, her noktanın ele alındığı yoğun bir **"sanat ve kültür odaklı"** birikimle karşılaşılmaktadır. Anıtlardan evlere uzanan, dar sokaklarla birbirine bağlanan bu tarihsel doku içinde çarşı bölgesinin merkezinde yer alan Ulu Cami, çevresindeki medrese ve diğer yapılarla kenti tanımada kilit noktası oluşturmaktadır. Ayrıca Roma ve Büyük Selçuklu gibi imparatorluklardan başlayarak her yönetimin izlerini

barındırması, **"öncü yaklaşımları içermesi"**, ilgi odağı olmasının temel nedenlerinin başında gelmektedir. Çevresindeki görkemli Osmanlı dönemi hanları ve çarşıları, sürekliliğin ve bölgenin önemli ticaret merkezi olduğunun somut işaretleri olarak, dünü bugüne bağlamaktadır...

Değişik işlevli yapıları, kent içindeki ağırlıkları, tasarım açısından dönemlerine ve izleyen yıllardaki etkilerine göre değerlendirildiğinde, birçok yeniliğin kaynağı olarak **"bilim ve kültür ortamına katkı"** sağladıkları, önce bölgede sonra geniş bir coğrafyada değişik gelişmelere yol açtıkları görülmektedir.

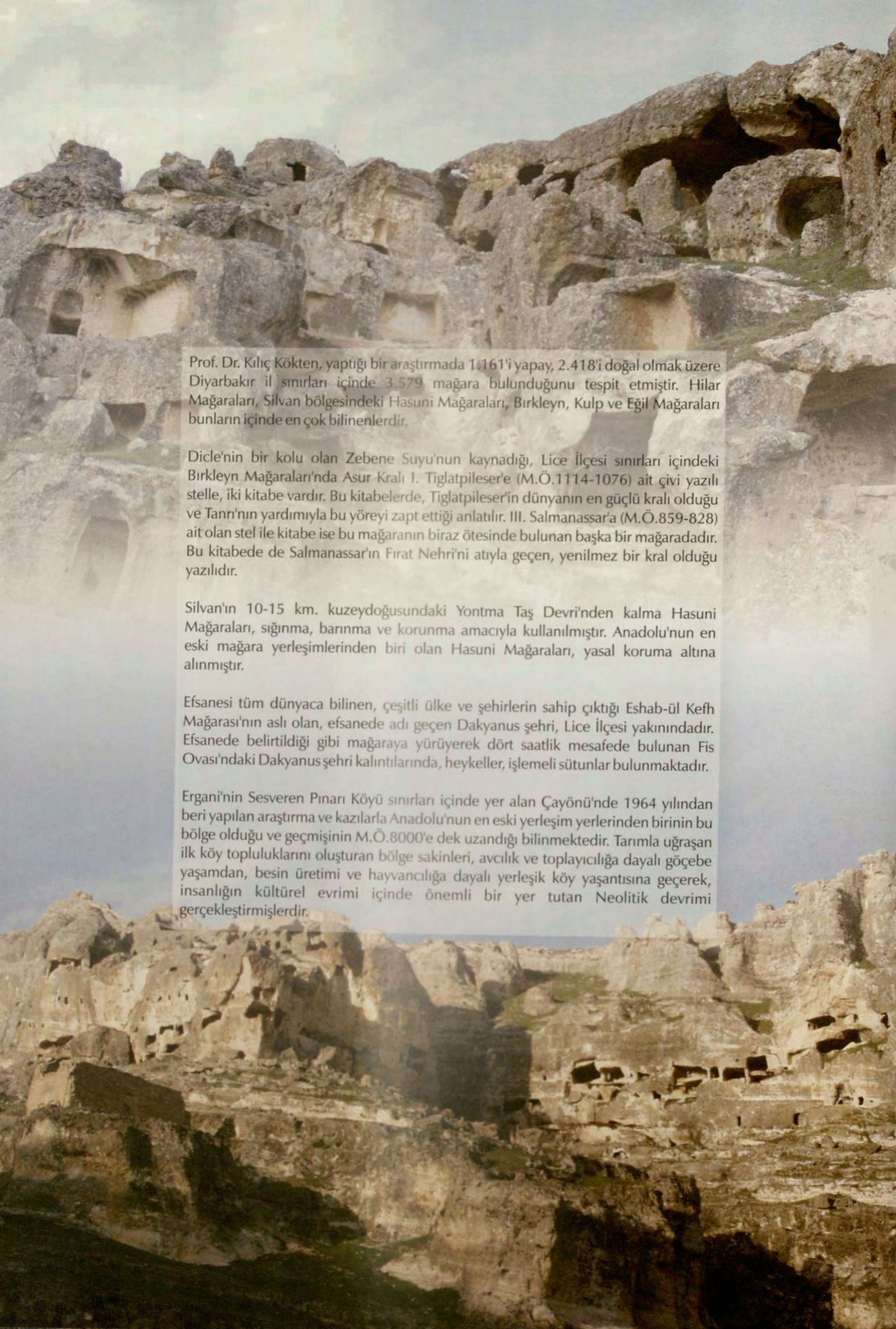
Bu durum, başta dinsel yapılarda olmak üzere eğitim, konaklama, ticaret yapılarında da karşımıza çıkmaktadır. Artukoğullarının kazılarla aydınlatılan İçkale'deki sarayından camilere ve medreselere uzanan tasarım özellikleri, bezemenin Anadolu'da aldığı nitelik, önce Akkoyunlulara ardından Osmanlılara esin kaynağı olmuş, Mimar Sinan'ın Diyarbakır'daki yapılarında da görüleceği gibi bu temel özellikleri **"imparatorluk coğrafyasında da izleme"** olanağı doğmuştur.

Böylesi kaynak olma, etki yaratma ortamının Diyarbakır'da güçlü biçimde ortaya çıkması, hiç kuşkusuz **"kültürlerin kesiştiği"** bir konumun, **"yeni atılımlara uygun"** bir zeminin varlığıyla açıklanabilir. Bölgeye egemen olanların merkez olarak Diyarbakır'ı seçmeleri, mimarlık ve sanat adına üretilenlerin niteliğini de etkilemiş, Ortaçağ'ın önde gelen bilim insanlarının alanlarında **"çağın ilerisinde ürün"** vermeleri, toplumun her noktasını etkilemiştir.

Günümüze kadar gücünü koruyarak gelen bu farklı geleneksel ortamın çok yönlü değerlendirilmesi, Anadolu'da gelişen binlerce yıl derinliği olan ortamın **"doğru öğrenilmesini"** kaçınılmaz kılmaktadır.

Yerli-yabancı bilim insanlarının, doğal-tarihsel-kültürel mirasın varlığını koruyabilen bölümlerini çağın gereklerine uygun irdeleyerek ve **"yeniden yorumlayarak"** gün ışığına çıkarmaları, dönün belgeleriyle buluşturmaları, Anadolu'nun yakından ilişki içinde olduğu Kuzey Mezopotamya ve İran'ın kültürel akışını da açıklığa kavuşturacaktır.

Prof. Dr. Kılıç Kökten, yaptığı bir araştırmada 1.161'i yapay, 2.418'i doğal olmak üzere Diyarbakır il sınırları içinde 3.579 mağara bulunduğunu tespit etmiştir. Hilar Mağaraları, Silvan bölgesindeki Hasuni Mağaraları, Birkleyn, Kulp ve Eğil Mağaraları bunların içinde en çok bilinenlerdir.

Dicle'nin bir kolu olan Zebene Suyu'nun kaynadığı, Lice İlçesi sınırları içindeki Birkleyn Mağaraları'nda Asur Kralı I. Tiglatpileser'e (M.Ö.1114-1076) ait çivi yazılı stelle, iki kitabe vardır. Bu kitabelerde, Tiglatpileser'in dünyanın en güçlü kralı olduğu ve Tanrı'nın yardımıyla bu yöreyi zapt ettiği anlatılır. III. Salmanassar'a (M.Ö.859-828) ait olan stel ile kitabe ise bu mağaranın biraz ötesinde bulunan başka bir mağaradadır. Bu kitabede de Salmanassar'ın Fırat Nehri'ni atıyla geçen, yenilmez bir kral olduğu yazılıdır.

Silvan'ın 10-15 km. kuzeydoğusundaki Yontma Taş Devri'nden kalma Hasuni Mağaraları, sığınma, barınma ve korunma amacıyla kullanılmıştır. Anadolu'nun en eski mağara yerleşimlerinden biri olan Hasuni Mağaraları, yasal koruma altına alınmıştır.

Efsanesi tüm dünyaca bilinen, çeşitli ülke ve şehirlerin sahip çıktığı Eshab-ül Kefh Mağarası'nın aslı olan, efsanede adı geçen Dakyanus şehri, Lice İlçesi yakınındadır. Efsanede belirtildiği gibi mağaraya yürüyerek dört saatlik mesafede bulunan Fis Ovası'ndaki Dakyanus şehri kalıntıları, heykeller, işlemeli sütunlar bulunmaktadır.

Ergani'nin Sesveren Pınarı Köyü sınırları içinde yer alan Çayönü'nde 1964 yılından beri yapılan araştırma ve kazılarla Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden birinin bu bölge olduğu ve geçmişi M.Ö.8000'e dek uzandığı bilinmektedir. Tarımla uğraşan ilk köy topluluklarını oluşturan bölge sakinleri, avcılık ve toplayıcılığa dayalı göçebe yaşamdan, besin üretimi ve hayvancılığa dayalı yerleşik köy yaşantısına geçerek, insanlığın kültürel evrimi içinde önemli bir yer tutan Neolitik devrimi gerçekleştirmişlerdir.

Dicle suyu taşıyor
Dere tepe aşıyor
Ya Rabb çok şükür sana
Yar bana yanaşıyor

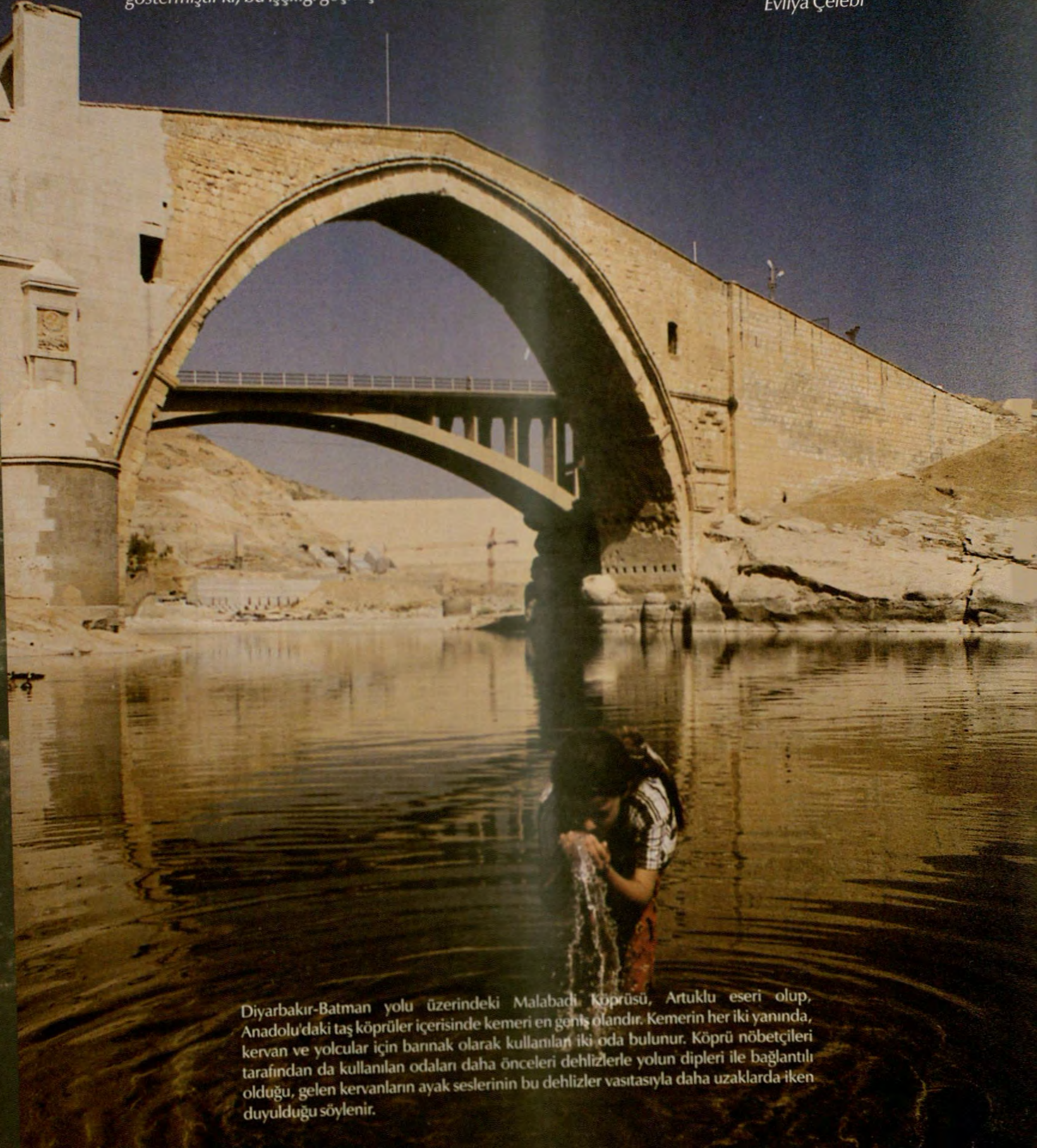
Dicle gibi ak güzel
Gül menekşe tak güzel
Ben sokaktan geçerken
Pencereden bak güzel

Dicle, Diyarbakır'ın az uzağında kıvrılarak akarken, kenti çevreleyen surlara uzaktan bakar. Diyarbakır, Dicle'siyle bilinir, Dicle Diyarbakır'ıyla... Kente hayat veren bu ırmak, adını coğrafyasında yetişen, gelişen ve geleceğinden umut edilen tüm iyiliklere taşır. Gazetesinden, üniversitesine, yeni doğmuş bebeklerinden, hayat kurtaran iş yerlerine Dicle adı taşınır durur. Çünkü Dicle, bereketin olduğu kadar ölümsüzlüğün de adıdır... Genç kızların, anaların, çaresini bağrından çıktığı toprağın içinde arayanların sularına dileklerini bıraktıkları Dicle, su gibi akan aşkların, doğması dilenen çocukların, tüm iyi niyetlerin, geleceğe dair düşlerin aktığı bir koca ırmaktır...

"Köprünün iki tarafında kale kapıları gibi demir kapılar vardır. Bu kapıların içinde, sağ ve solda köprünün temeli beraberliğinde, kemerin altında hanlar vardır ki gelip geçen, sağdan ve soldan geldikleri vakit misafir olurlar. Köprünün kemeri altında birçok oda vardır. Demir pencereler şahnişinlerine misafir oturup, kemerin karşı tarafındaki adamlarla kimi sohbet eder, kimi ağ ve oltalarla balık avlarlar. Bu köprünün sağ ve solunda da nice pencereli odalar vardır. Köprünün sağ ve solundaki bütün korkuluklar Nehcivan çeliğindendir. Ama demirci ustası da var kudretini sarf ederek bir türlü sanatlı kafesli korkuluklar yapmış ve doğrusu elinin ustalığını göstermiştir. Doğrusu, üstad mühendis var kuvvetini sarf ederek bu köprüde öyle sanatlar göstermiştir ki, bu işçiliği geçmiş mimarlardan hiç birisi göstermemiştir."

Evliya Çelebi

Diyarbakir-Batman yolu üzerindeki Malabadi Köprüsü, Artuklu eseri olup, Anadolu'daki taş köprüler içerisinde kemeri en geniş olanıdır. Kemerin her iki yanında, kervan ve yolcular için bannak olarak kullanılan iki oda bulunur. Köprü nöbetçileri tarafından da kullanılan odaları daha önceleri dehlizlerle yolun dipleri ile bağlantılı olduğu, gelen kervanların ayak seslerinin bu dehlizler vasıtasıyla daha uzaklarda iken duyulduğu söylenir.

Şehrin Kırklar eteğindeki Dicle Köprüsü'nün (On Gözlü Köprü), Mervaniler Dönemi'nde Übeyd oğlu Yusuf adlı bir mimar tarafından inşa edildiği üzerindeki kitabelerden öğrenilir. Kesme bazalt taştan inşa edilen, Dicle'nin sularına karşı duran köprüde, Diyarbakırlı kadın ve gençler nehri kutsal sayıp "Allah'a Giden Yol" olduğuna inandıklarından, her yıl Kurban Bayramı'nda toplanıp, Allah'a sundukları dilekçelerini dualar okuyarak nehre atarlar.

Arpalar hasıl oldı
Muradlar vasil oldı
Herkesin yari oldı
Ya benim nasıl oldı

Arpa biçtim az kaldı
Kamış biçtim saz kaldı
Merak etme sevdiğim
Kavuşmamız az kaldı

“Sevgiyle biçilen arpanın, buğdayın türküsü Karacadağ’ın eteklerinde yaşayıp giden, hayatını çift sürerek, ekin biçerek geçiren Diyarbakır köylüsünün dilinden bizlere ulaşır... Buğdayın, arpanın neslini asırdan asıra sürdürdüğü etekleri serin Karacadağ, yaylaları, sıcaktan uzak derinliği ile yalnız çift sürenlerin değil, kıl çadırları ile konaklayan konar-göçerlerin, bağ köşklerine yazın yerleşen kentlilerin de durağıdır...”

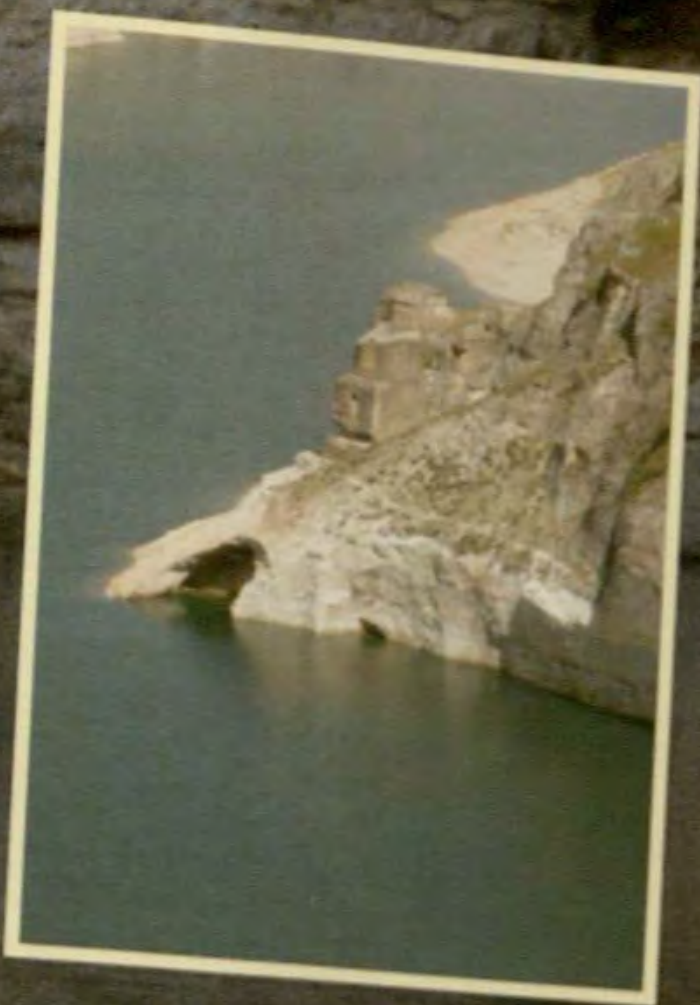

“Eğil, eğik bir kemer üstüne kurulmuş sağlam bir kaledir ve o kadar yüksektir ki, ona bakan herkese korku ve vehim hâkim olur. Halkın ağzında ve dilinde dolaşan söylentiye göre, Allah'ın evliyalarından biri oradan geçerken o kemere işaret edip Türkçe olarak “eğil” demiş; bunun üzerine kemer Allah'ın izniyle eğilmiş ve eğik bir durumda kalmıştır.”

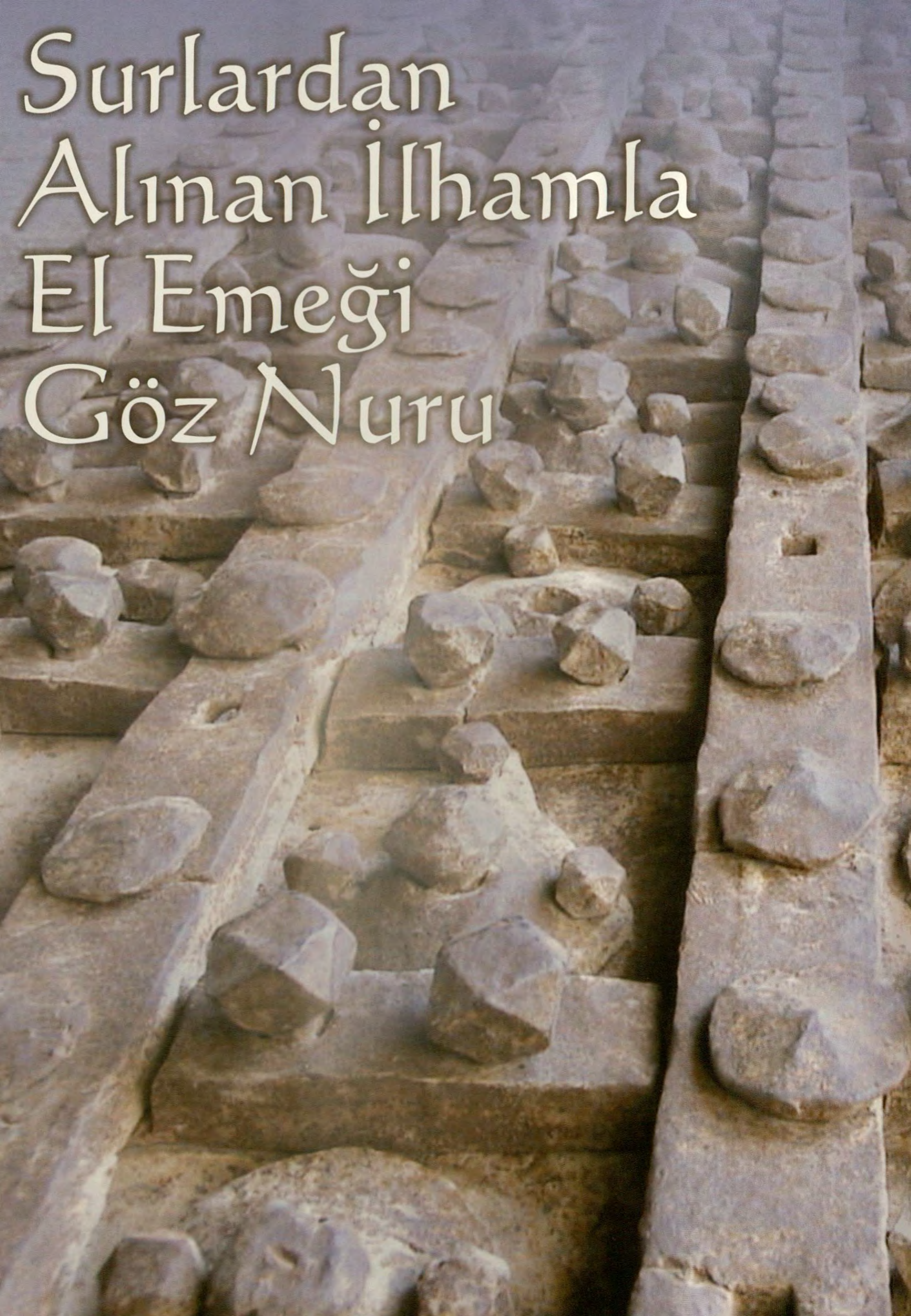
Şeref Han, Şerefnâme

Eğil Mağaraları ve Kalesi, Diyarbakır'ın kuzeyinde, Dicle Irmağı'nın sarp yamaçları üzerine kurulmuştur. Kaleden günümüze sur kalıntıları, kayalara oyularak yapılmış ve Dicle'ye ulaşımı sağlayan merdivenler, sarnıçlar, yapı temelleri ulaşmıştır. Ayrıca, Asur krallarından birine ait olduğu bilinen stel de kaledeki önemli eserlerden biridir.

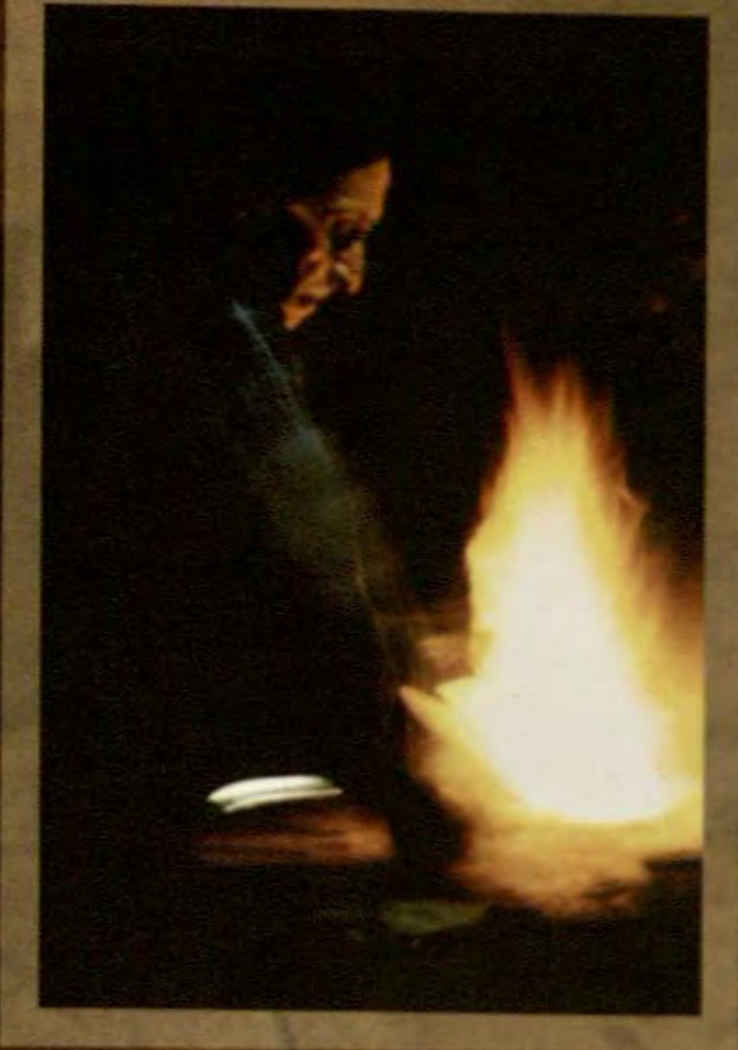
Surlardan
Alınan İlhamla
El Emegi
Göz Nuru

mizraklardan etkilenerek, demircilerin çıkardıkları sesi anenklî bir melodiye benzetmiş ve kentteki ipekçiliğin, halı ve kilimciliğin, şal ve aba dokumasının, renkli sahtiyandan yapılan pabuç, çizme, mes gibi kunduracılık sanatının yörede ün saldığını, bu ustaların, en az demircilerin sanatkârlıkları ile yarışacak denli maharetli olduklarını aktarmıştır.

Yöredeki çok kültürlülüğten etkilenen, farklı kültürlerin estetik değerleri, sanatkârlıkları ile beslenen Diyarbakır el sanatları, Birinci Dünya Savaşı'na kadar hayli ileri düzeydeydi. Diyarbakır'ın türkölere konu olan puşusu, pamuklu çitarisi, renkli sahtiyanları, Diyarbakır kirbası denilen pamuklu çadır bezi pek meşhurdu. Zengin el sanatları ürünlerinin satıldığı çarşılar ve eli ve gözü kuvvetli sanatkâr ustalar pek çok seyyahın notlarında yer almıştı. Konya'daki Mevlana Türbesi'nin ikinci kapısı, Bağdat'taki İmam-ı Azam Türbesi'nin altın ve gümüş işlemeli kapısı ile avize, şamdan ve kandilleri Diyarbakır'da yapılmıştı. Bugün camilerin, köşkların, konakların üzerlerinde görülen çinçilik, Osmanlılarla birlikte kentteki sanatların arasına girmişti.

Kentte geleneksel el sanatlarından kuyumculuk, ipekçilik, bakırcılık hâlâ sürmektedir. Ermenilerin, Süryanilerin katkılarıyla gelişen bu el sanatlarında 'hasır bilezik', 'kişniş gerdanlık', 'gümüş işlemeli nalın' ve 'çekmece'ler Diyarbakır kuyumcularının beğenilen ürünleri arasında yer alır. Eski Diyarbakır kuyumcularının önemli bir bölümü uzun yıllar önce İstanbul'a göç etti ve onlardan geriye eski ailelerin "peştahtan" olarak adlandırılan gümüş işlemeli sandıklarında korunan ayna, gülban ve ziynetler yadigâr kaldı. Bugün kentin kuyumcuları, Balıkçılarbaşı semtinde, Hasanpaşa Hanı'nın bitişiğinde, restore edilen Kuyumcular Çarşısı ile Kapalı Çarşı'nın bitişiğindeki eski Kuyumcular Çarşısı'nda hizmet veriyorlar. Altın gibi gümüş işlemeciliği de kentte süregiden el sanatlarından biridir; sigaralık, halhal, muska, kemer, bilezik, gerdanlık, çay tabakları gümüşten üretilir.

Asur ve Sümerler'den kalma bir sanat olan keçecilik hâlâ Diyarbakır'da yaşamayı sürdüren sanatlardan biridir. Bölgede hayvancılığın gelişmiş olması dolayısıyla dabakçılık (dericilik), postal, yemeni yapımı gibi kimi biçimlerde sürdürülür. Sehpa, masa, kaval, ney, zurna gibi tahta oymacılığı eserleri, kente özgü motiflerle süslenmektedir.

Eskiden kozacılık ve ipekçilik kentte öylesine ileriye ki Cumhuriyet kurulduktan sonra devlet teşvikiyle İpekçilik Okulu kurulmuştu. Yörede ipekten üretilen kumaşa "mantin" adı veriliyordu. Bu kumaşlardan gelinlik, yorgan ve yastık yüzü yapılmaktaydı. Diyarbakır mantinleri 1929 İzmir Sergisi ve 1973 Almanya El Sanatları Fuarı'nda altın madalya almıştı. Kentte dokunan ve iki yılda işlenen IV. Murad'a armağan edilen ipekli otağ ise dillere destan olmuştu. Zamanla sermayesizlik nedeniyle ipek fabrikaları suni ipek kullanmaya başladılar ve ipek dokuma tezgâhları da bir bir yok oldu.

Karpuzu, kaburga dolması, tarçınlı-irmikli helvası, üzümden yapılan pestilleri, sucukları, peyniri ile meşhur Diyarbakır mutfağı, bol yağlı, bol ekşili, bol acılıdır...

DIYARBAKIR MUTFAK KÜLTÜRÜ

*Ocakta duman olur
Gün olur zaman olur
Diyarbakır karpuzu
Her yerde yaman olur*

Patlıcan Meftune

Yarım kilo dana eti, ince kıyılmış 2 baş soğan, 1 kemer patlıcan, 1 domates, iki-üç tane sivri biber, iki diş sarımsak, sumak, tuz, karabiber.

Parçalanmış süt dana eti tuzla ovularak bir tencerenin dibine yerleştirilir. Üstüne halka halka doğranmış patlıcan ve domates konur, daha sonra sumak ve karabiber eklenip pişirilir, dövülmüş sarımsak ve közlenmiş biberle sunulur.

Ekşili Dolma

2 su bardağı pirinç, 500 gr. et (kuyruk tarafından yağlı), 3 patlıcan, 3 domates, 3 kabak, 2 kuru soğan, 2 doğranmış biber, 2 doğranmış domates, 2 yemek kaşığı salça, 1 çay bardağı çekilmemiş sumak, 1 yemek kaşığı pul biber, 1 çay bardağı sıvı yağ, tuz ve karabiber.

Sumak 1 su bardağı sıcak suda 10-15 dakika bekletilerek suyu bir kaba süzülür. Etler bıçakla ufak ufak doğranır. Soğan, sivri biber, domates, pirinç, tuz, pul biber, karabiber, salça, sıvı yağ karıştırılıp sumak suyunun yarısı da katılarak dolma içi hazırlanır.

Oyulmuş patlıcan, kabak ve domateslerin içine hazırlanan dolma içi doldurulup tencereye dizilir. Süzölmüş olan sumak suyu üzerine ilave edilir ve dolmaların dağılmaması için üzerine yassı bir taş konularak pişmeye bırakılır. Ocaktan alındıktan sonra tencere kapağı 15 dakika açılmaz ve dolma servise hazır duruma gelir.

Kaburga Dolması

- 1 su bardağı pirinç
- 1 çay bardağı iri çekilmiş badem
- 2 çorba kaşığı tereyağı
- 1 su bardağı su
- 2 çay bardağı pul biber
- 1 çorba kaşığı reyhan veya fesleğen
- 1 demet ince kıyılmış maydanoz
- Tuz, karabiber
- Kaburga Malzemesi: 1.5 kilo kaburga (ön kol)
- Yarım çorba kaşığı biber salçası
- 1 çay kaşığı karabiber

Pirinç yıkanıp, süzülür. Tereyağı eritilip, pirinç ve badem kavrulur. Karışımın yarısı bir kaba alıp ayrılır. Kalan karışıma 1 su bardağı su eklenip pirinçler yumuşayınca kadar pişirilir. Pilav soğuyunca pul biber, tuz, karabiber, maydanoz, reyhan ve ayrılan pirinçli karışım eklenip karıştırılır. Kaburga iç pilavla doldurulup sağlam bir iple dikilir. Kaburga dolması büyük metal bir süzgece yerleştirilir ve uygun bir kapakla kapatılır. Süzgeç, içinde su bulunan büyük bir tencerenin üzerine yerleştirilir (suyun süzgece değmemesine dikkat edilir.) Buharda 3 saat pişirilir. Biber salçasına karabiber ve çok az su ekleyip karıştırılır. Kaburga dolması fırın tepsisine alınıp salça üzerine sürülür. 190-200 derece ısıtılmış fırında üzeri kızarıncaya kadar yaklaşık 20 dakika pişirilip, servis yapılır.

Kibe Bumbar

Kibe ve bumbarlar (bağırsaklar) iyice yıkanıp temizlendiğine kanaat getirildikten sonra iç hazırlanır. İç ise pirinç, pul biber, nane, kuyruk yağı kıyma, soğan ve maydanozla hazırlanır. Kibeler yumurta büyüklüğünde kesilir, içi doldurulup dikilir. Bumbarlar da doldurulup her iki başı iple bağlanır. Doldurulan kibe ve bumbarlar tuzlanır. Daha sonra kaynatılıp pişirilir.

Kadayıf

Baklavalık un ile hamur yapılır. Hamur iyice yoğrulur ve inceltir. Kadayıf hamuru bir müddet rahatlaması için iki, üç saat dinlenmeye bırakılır. Daha sonra bir çömçe ile hamura su katılıp inceltir. Hamur tam kıvamına gelince biraz bekletilir daha sonra işlemeye başlanır. Önceden yakılan odun kömürü üzerine veya hava gazıyla çalışan ocak üzerine çapı 1.40 cm. olan ince bir bakır sac koyulur. Adına “kır” denilen süzgeçli bir kap içine hamur doldurulur. Hamur bakır sac üzerine daire şeklinde dökülür. Daha sonra dökülen hamur ister burma şeklinde, ister düz olarak toplanır. Bu iş hamur bitene kadar yapılır.

Kadayıf tatlısı yapılması için, tepsi altlarına katı yağ katılmış pekmez sürülür. Bu tereyağı olursa daha makbul ve lezzetli olur. Daha sonra burmalı kadayıf yapmak isteniliyorsa, hamurdan yapılmış tel burmanın içine ceviz kırıntısı ile tel kadayıf doldurulup sarıldıktan sonra tepsiye sırayla koyulur. Sonra dizilmiş olan çiğ kadayıf üzerine inceltirilmiş yağ dökülüp ateşe koyulur. Ateş, tepsi altını komple sararak yanmalıdır.

Kadayıfın ateş tarafı pişen yüzü çevrilmeden önce tepsi içindeki yağı bir kaba süzülür. Sonra alt yüzü çevrilir. Diğer tarafı pişirilmeye koyulur. Pişirildikten sonra tepsi içindeki yağ iyice süzülür, ateşten alınıp üzerine, hazırlanmış olan kadayıf şiresi dökülür. Yemeğe hazır duruma getirilir.

İçli Köfte

Yağsız kıyma, doğranmış kuru soğan, pul biber, baharat, kara reyhan ve maydanoz iyice pişirilir ve soğumaya bırakılır.

Köftelik bulgur ile döğme kırıntısı karıştırılıp bir miktar tuz ve sıcak su ilave edilir. Yarım saat bırakılır. Köftelik hamur haline gelir. Köftelik iyice yoğrulur. Hazırlanan hamur, yumurtadan küçük bir şekilde hazırlanır. Köfte içi açılır.

İçi açılan köftelere hazırlanan iç doldurulup kapatılır. Kaynatılan suyun içine köfteler bırakılır. Köfteler, su yüzüne çıkarsa pişmiş olur. Daha sonra yumurta kırılıp çırpılır ve haşlanmış köfteler çırpılan yumurtaya batırılıp, tavada kızartılır.

GAZİANTEP

HER DÖNEMİN KÜLTÜR
VE TİCARET MERKEZİ

Güneyden ve Akdeniz'den gelip doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağı, ülkenin 6. büyük ili, dünyanın yaşayan en eski kentlerinden biridir Gaziantep...

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne hâkim olan kültür, inanç çeşitliliği ve zengin tarihi birikimin etkileyici bir örneğidir Gaziantep. Suriye, Kilis, Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Adıyaman'ın komşusu ve Bölge'nin en büyük ilidir.

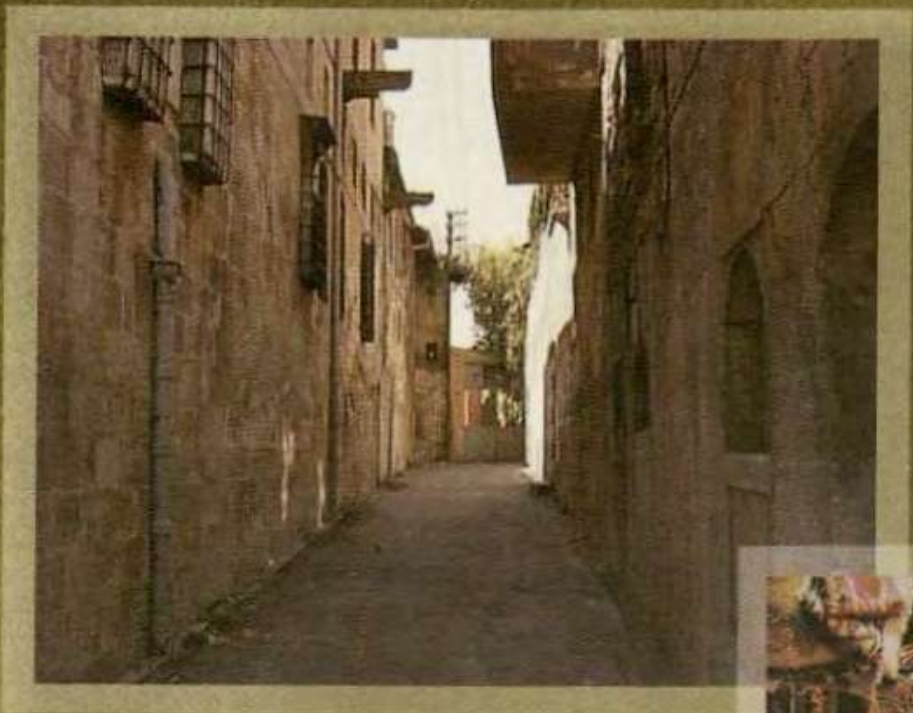
Gelişmiş sanayisi, girişimci ruhu, ticarete yatkınlığı, dinamik beyin gücü ve yorulmak bilmeyen işgücüyle gelişmiş, çağdaş ve yeniliklere açık, sürekli üreten ve paydos borusu hiç çalmayan bir fabrikadır. Ormanları, mesire yerleri, parkları, bahçeleri, bulvarları, alışveriş ve eğlence merkezleri, gelişim ulaşım altyapısı ile zengin, mamur, rahat ve temiz bir kenttir.

Paleolitik Dönem'den beri süregelen kültürel birikim Gaziantep'in modern yapısı ile bütünlenmiştir. Şehrin merkezinde tüm heybetiyle yükselen Gaziantep Kalesi, çarşının orta yerinde III. Napolyon'un yardımıyla yapılan Kendirli Kilisesi ya da mahalle arasında 1886'da yapımı tamamlanmış tarihi sinagog bu kültürel birikimin ve zenginliğin örnekleridir.

Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz Bölgesi arasında bir sur gibi yükselen Amanos Dağları'ndan tek geçittir Gaziantep... Asya'dan, Avrupa'dan, Mezopotamya'dan gelen yolların birleştiği tarihi İpek Yolu üzerinde, önemli bir merkezdir. Asurlu tüccarlar, Mezopotamya'dan getirdikleri malları Gaziantep üzerinden Anadolu'ya sevk ederler. Bu ticari akım tarih boyunca devam eder.

"Bu kenti anlatmaya ne dil ne de kalem yeter. Dünya yüzünden geniş bir kenti, göz alıcı büyük yapıları, her yerden aranan eşyası, birçok mezarları, bolluk ve verimliliği, bitimsiz yiyecek ve içecek pınarları ve ırmaklarıyla, burası 'Şehr-i Ayıntap-ı Cihan' yani dünyanın gözbebeği bir kenttir."

Evliya Çelebi

Gaziantep görsel, tarihsel, gastronomik ve kültürel bir cennettir... Hanları, kervansarayları, höyükleri, kastleleri, hamamları, camileri ve kiliseleri ile geçmişin ve geleceğin bir arada yaşandığı bir gaziler şehridir...

AYINTAP'DAN GAZİANTEP'E

Gaziantep'in yetiştirdiği ünlü tarihçi ve şair Bedrüddin Aynî'ye göre, şehrin eski ve asıl adı Yüzük Kalesi anlamına gelen "Kala-ı Füsüs"tur. İlk Arap coğrafyacılarının eserlerinde Dülük adı sık geçse de, Antep (Ayıntap) adının Araplarca buraya verildiği söylenebilir. XIII. yüzyıl müelliflerinden Yakut-el Hamevî'nin ifadesine göre "Aynütap" sağlam kale anlamına gelip, Dülük adıyla anılmaktaydı. Bu ad muhtemelen Haçlı seferleri öncesinde yaygınlık kazanmıştır. Haçlı seferleriyle ilgili vekayinâmelerde "Hamtap", Ermeni kaynaklarında "Anthoph", diğer bazı kaynaklarda ise "Hantap", "Entap", "Hatap" gibi adlandırmalara rastlanır.

Kurtuluş Savaşında halkın gösterdiği kahramanlık nedeniyle dünyada hiçbir şehre kismet olmayan gazilik unvanı 1921 yılında bu şehre verilir ve adı "Gaziayıntap" olur. 1928 yılında da şehrin adı "GAZİANTEP" olarak değiştirilir. 25 Aralık 1925'de özgürlüğüne kavuşan kent zerine; "Ben Gaziantep'lerin gözlerinden nasıl pmem ki, onlar yalnız Gaziantep'i değil Türkiye'yi de kurtardılar" diyen Kemal Atatürk'ün nüfusa kayıtlı olduğu yerdir aynı zamanda Gaziantep.

Stratejik konumu nedeniyle cazip bir merkez olan Gaziantep, tarih boyunca birçok medeniyetin hâkimiyetine ve çöküşüne sahne olur. Sakçagözü, Tilmen, Zincirli, Dülük, Yesemek ve Karkamış'ta yapılan kazı ve araştırmalar, Gaziantep yöresinde M.Ö.1800-1700 yılları arasında 20 küçük krallığın oluşturduğu büyük bir devletin varlığını ortaya koyar.

Antik Kommagene bölgesi sınırları içinde bulunan, bu yörede adı bilinen ilk yerleşim merkezi ve Hititlerin önemli bir din merkezi olan Dülük, aynı zamanda Anadolu'da Taş Çağı kalıntılarının bulunduğu ilk yer olarak bilinir. İlk kez mağara duvarlarında sayı sistemi bu bölgede kullanılır. Antep fıstığının 5.000 yıllık geçmişi sahip olduğu Oylum Höyük kazılarından anlaşılır. İlk kez Hitit Dönemi'nde yine bu coğrafyada madenler işlenmiş ve çelik elde edilmiştir. Aynı zamanda bölge, Hititlerin önemli dini merkezlerinden biridir. Osmanlı Dönemi'nde ilk Tıp Fakültesi 1876 yılında Gaziantep'te kurulur.

Bölge'deki ilk krallık Halep'teki Halpa'dır. Büyük İskender'den sonra bölge, Selevkos Krallığı'na dahil olmuştur. Kommagene, Roma ve Bizans imparatorluklarının hâkimiyetinden sonra bölgeyi, İslam orduları ele geçirmiştir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra bölgede bir Türk devleti kurulmuştur. Moğollar ve Memluklar'ın ardından Mercidabık Savaşı'yla Osmanlı yönetimine giren bölge, bu tarihten sonra istikrarlı bir döneme girmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda İngiliz ve Fransız işgaline uğrayan kent, 11 ay boyunca bu işgale direnmiştir.

GAZİANTEP TARİHİ

Adil DAİ

Araştırmacı, Tarihçi ve Gazeteci

"Amerikalı ünlü araştırmacı George Thomas Kurlan'a göre, dünyanın en eski şehrinde yaşıyormuşuz da haberimiz yok: Gaziantep 5.600, Zürih 5.000, Çin'in Sian Shensi şehri 4.200, Portekiz'in Lizbon şehri de 4.000 yaşındaymış..."

Kazılarla arkeoloji dünyasına bir yıldız gibi doğan ZEUGMA da, dünyanın en eski şehri Gaziantep'in boynuna altın gerdanlık gibi takıldı... Bugüne kadar Tunus'un mozaik müzesi 650 m2.lik mozaığı ile dünyanın 1 numaralı yani en büyük müzesi sayılıyordu. Artık değil... Dünyanın en büyük mozaik müzesi unvanını Zeugma ile Gaziantep aldı. 1999 yılında başlayan ve dünyanın en meşhur arkeologlarının yaptığı kazılar sonucunda, modern metodlarla sergilenecek hale getirilen 886 m2.lik mozaik ve fresklerle; dünyada bir eşi daha bulunmayan, 1.55 cm. boyunda gözlerinin altındaki çizgiler altından, göz bebekleri gümüşten 2.000 yıllık Mars Heykeli Gaziantep'i dünyanın en büyük Mozaik Müzesi yaptı. Önce 500 m2 ile ikinci olan Antakya Mozaik Müzemiz de üçüncülüğe düştü. 2.000 yıl önceki çatısı kiremitli villalı mozaikleri ile İstanbul'da, hatta Amerika'da sergileneceği söylenen Zeugma antik Roma Kenti, su ve kanalizasyon sistemleri ile de görenleri hayrete düşürmekte.

Hayal bu ya... Rüyasında Hz. Muhammed'i görüp heyecandan şaşırarak "Şefa'at ya Resulullah" dendiği için dünyayı dolaşan ünlü seyyahımız Evliya Çelebi şu Zeugma'yı da görseydi, kimbilir nasıl sayfalar dolusu anlatır, ne güzellemeler düzenlerdi.

Gaziantep'i Evliya Çelebi'den dinleyen, bu şehri daha çok sever.

"Ayıntap şehri tümüyle 32 mahalledir. Bakımlı, yüksek, saray gibi evleri vardır. Bu evlerin 300'ünde özel hamam bulunuyor. 3.900 dükkânlı büyük bir çarşısı, sayısız cami ve 70 çeşmesi vardır. Her ev, bahçesi, fışkıyeli havuzları, cennet ırmağı gibi suları, çeşit çeşit meyve ağaçları ile İREM BAĞLARI'na benzer. Şehir bakımlı, bezeli temiz caddeleri ile gerçekten şirindir. Geceleri tüm sokakları kandillerle aydınlatılır.

Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağdır. Bağları 93 kere yüz bin ve kırk altı bin tiyaktır.

Kırk çeşit üzümü, binlerce tulum pekmezi, bademli fıstıklı sucuğu, pestili vardır ki, Arab'a, Acem'e, Hindistan'a kadar gönderilir. Hele helvası, bir diyarda yoktur.

Velhasıl bu şehrin mehdinde lisan kasirdir (bu şehrin övülmesinde lisan yetersiz kalır).

Garip dost, marifetli, halim ve selim halkı vardır. Havası ve suyu çok güzeldir. Bu nedenle halkın yüzü pembe pembedir.

Daima bağ ve bahçede yiyip içerler. Cümle halkı şirin yediklerinden şirin söylerler..."

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında Antep, 83.000 nüfuslu bir şehirdir. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun ölüm fermanıdır. 17 Aralık 1918'de İngilizler Antep'e girerler. 23 Ocak 1919'da Hükümet Konağı İngilizler tarafından işgal edilip halkın ileri gelenleri ve aydınları Suriye'ye sürülür ve şehir bir yıl İngiliz işgalinde kalır. Daha sonra İngilizler şehri boşaltıp Fransızlara bırakırlar. Fransızlar 29 Ekim 1919'da Kilis'i, 5 Kasım 1919'da da Antep'i işgal ederler ve 1920'de savaş başlar.

11 Ocak 1920'de Büyük Araptar (Yeşilce) Köyü'nde Fransızların yağma ve saldırılarına karşılık, Türkler, Çatalmazı'da Fransızları kısıtlayarak savaşa mecbur ederler. Burada Fransızların çok azı kurtulur. 19 Ocak 1920'de Fransızlar Karabıyıklı'da Karayılan Çetesi tarafından pusuya düşürülür. Fransız işgal kuvvetleri, şehir merkezi ve çevresindeki çatışmalarda İtilaf Devletleri'nce eşine sadece Verdün Savunması'nda rastlandığı belirtilen Gaziantep Savunması'yla karşılaşır. Dışarıdan hiç yardım alamayan, yiyeceği ve cephanesi biten Antep, 10 ay 9 günlük direnişi sonucunda 9 Şubat 1921'de Fransızlara teslim olmak zorunda kalır. 1 Nisan 1920'de başlayan ve 11 ay süren Antep Savunması tüm dünyanın hayranlık ve takdirini kazanan kahramanlıklara rağmen açlık nedeniyle son bulur. Bu süre içinde şehre 70.000 bomba atılır, şehir bir kül ve enkaz yığını haline gelir. Antepliler şehri savunmak için 6.000 den fazla şehit verir.

Antep savunması son günlerini yaşarken bu savunmanın olağanüstü anlam ve önemi dolayısıyla şehre, TBMM tarafından 6 Şubat 1921 tarihinde dünyada hiçbir şehre nasip olmayan Gazilik unvanı verilir.

İşgal, 15 Mart 1921 tarihinde Londra'da varılan mutabakat gereğince 25 Aralık 1921'de Fransızların şehri terk etmesi ve Türklerin şehre gelmesiyle son bulur. Gaziantep Savunması, Kurtuluş Savaşı tarihinde eşsiz kahramanlıklarla hem kendi ilini, hem de Güneydoğu Anadolu'yu düşman işgalinden kurtaran halkın zaferi olur. Gaziantep savunmasında Şehir Kamil, Şahin Bey, Karayılan gibi kahramanlar seve seve canlarını vererek şehit olmuşlardır.

KARAYILAN TÜRKÜSÜ

Atına binmiş elinde dizgin
Vardığı cephe de hiç olmaz bozgun
Çeteler içinde Yılan'ım azgın
Vurun Antep'liler namus günüdür

Sürerim, sürerim, gitmez kadana
Fransız kurşunu değmez adama
Benden selam söylen nazlı anama
Analar da böyle yavru doğurmuş

Karayılan der ki, harbe oturak
Kilis yollarından kelle getirek
Nerde düşman varsa orda bitirek
Vurun Antep'liler namus günüdür

GAZİANTEP KALESİ

Şehir merkezinde bulunan Gaziantep Kalesi gerek ihtişamı ve heybeti, gerekse bir sır gibi gizlediği tarihiyle Türkiye'deki kalelerin en güzel örneklerindendir. Esas adı "Kala-i Füsüs" olan kalenin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Roma Dönemi'nde gözetleme kulesi olarak yapıldığı ve zaman içerisinde genişletildiği anlaşılmaktadır.

Bugünkü görünümünü M.S. 6.yüzyılda Bizans imparatoru Justinianus Dönemi'nde almıştır ve 1481'de Mısır Sultanı Kayıtbay tarafından ikinci kez elden geçirilmiştir. Kale köprüsünün iki yanındaki kuleler, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde 1557'de Kanunî Sultan Süleyman tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Daire planlı olarak tasarlanan kalenin çevre uzunluğu 1.200 m.dir ve büyük taşlardan örülmüş duvarlar 12 kule burçla desteklenmiştir. Kalenin içinde Mehmet Gazali'nin türbesi, cami, sarnıç, burç ve yapı kalıntıları yer alır. Alt bölümlerde büyük odalar, bahçe, çeşme ve suya inen yollar vardır.

GELENEKSEL GAZİANTEP MİMARİSİ ÜZERİNE...

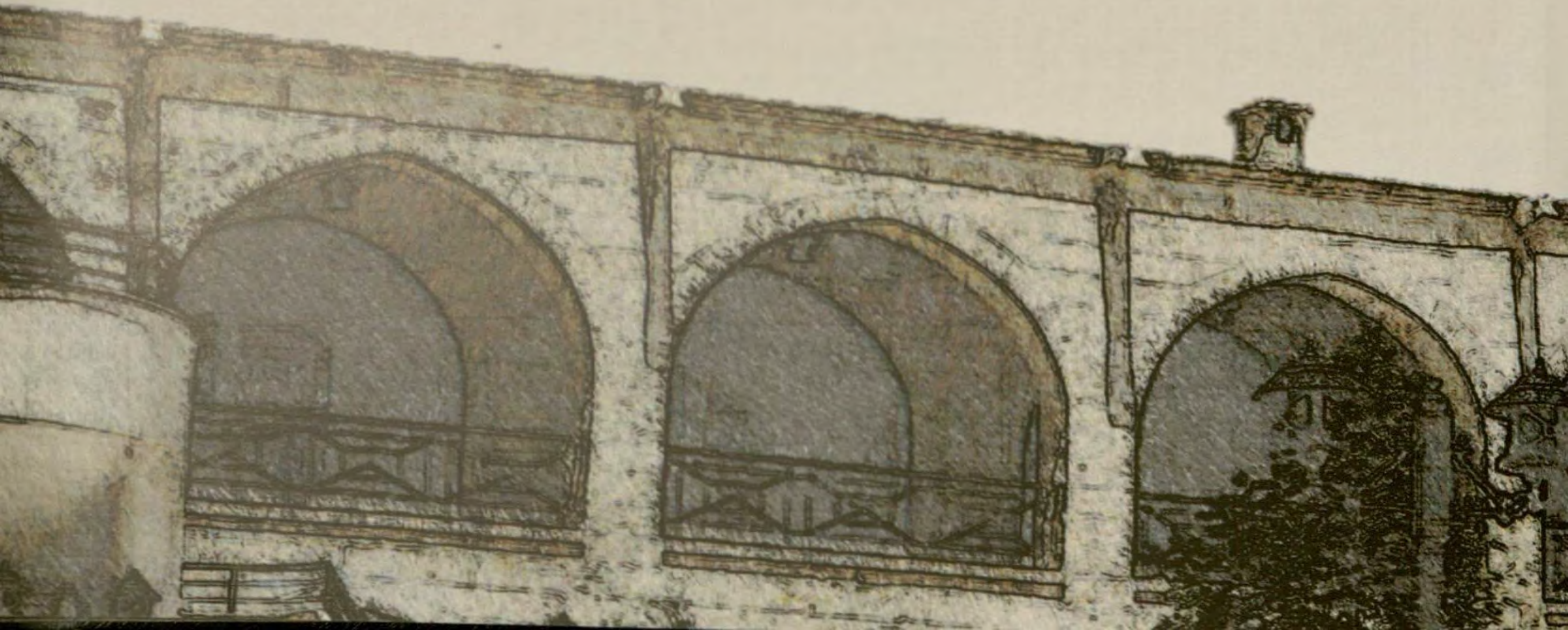
M. Cemil AÇIKKOL
Mimar

Gaziantep'in geçmişten günümüze tarih içindeki oluşumuna baktığımızda köklü ve zengin bir mimarisi olduğunu görüyoruz. Şehrin kent karakterindeki yapılarını sıralayacak olursak ilk sırayı konutlar, camiler, hanlar ve hamamlar alır.

Bu kâgir yapıların fonksiyonlarının oluşumunda yörenin iklimi, topografik özellikleri, bitki örtüsü ve sosyal yaşantıları etkili olmuştur. Tipik bir İslam kenti olan Gaziantep, kent dokusu olarak Kuzey Mezopotamya geleneğine uygun yapılaşmaya sahiptir. Yani dini yapılar etrafında yer alan ve organik olarak gelişen yapılar topluluğu şeklindedir. Karasal iklimi ve yazların çok sıcak olması nedeniyle avlu anlayışı hâkimdir. Evlerdeki avlulara, yaşantının büyük bir bölümünün burada geçmesi nedeniyle hayat denmektedir.

Gaziantep'te mahalle oluşumlarını daha çok dinsel farklılıklar etkilemiştir. Müslümanlar ve Museviler kale yakınlarındaki mahallelerde gruplaşırken Beytepe, Eyüpoğlu ve Kayacık Ermenilerin yaşadığı mahallelerdir. Şehirde tarımdan çok, imalat ve ticarete yönelik bir yapılanma olmuştur. Kale çevresi ve Kozluca'ya doğru yerleşim alanlarında hanlar yapılmıştır. Tuz Hanı, İki Kapılı Han, Hışva Hanı, Yüzükçü Han, Millet Hanı 16.yüzyılda yoğun olarak kullanılan yapılardır.

Sokaklar dar ve gölgedir. Bazı yerlerde kabaltı denilen altı yol üstü konut olan mekânlar vardır. Günümüzde kabaltıdan sadece altı tane kalmıştır. Bu sokaklara dik olarak bulunan çıkmaz sokaklara da dehliz denir. Antep evleri; yüksek duvarları arkasında, dış mekânlardan mümkün olduğunca soyutlanmış, hayat'a dönük yapılardır. İçeride dönük yaşam tarzında, kadınların gün boyu evde oluşları ve yaşamın, özellikle yazların sürekli hayatta geçmesi nedeniyle buraya önem verilmiştir. Hayatta işlemeli taşlar vardır. Kenarlarda çiçekler, genellikle ortada gane adı verilen havuz bulunmaktadır. Evlerin ikinci katında sokağa yapılan konsol çıkıntılara köşk denir. Dışı metalle kaplanan bu tür yapılar köşklü ev diye adlandırılır. Ana giriş sokaktan hayata girişlerle sağlanır. Hayat etrafında ocaklık (mutfak), hazna, hela gibi mekânlar yer alır. Evlerin altında bulunan mahzene hazna adı verilir. Haznalar genellikle kiler amaçlı kullanılır. Soğuk mahaller olan bu bölüm yiyeceklerin saklanması için iyi bir mekândır.

Evler tek, iki, üç katlı olarak yapılmıştır. Üst katlara dıştan merdivenlerle ulaşılır. Buralarda sofa etrafında sıralanmış, çoğu zaman eyvanlı odalar yer alır. Yörede livan adı verilen bu bölümün üst tarafı kapalıdır ve ön yüzü avluya bakar. Sıcak yaz günlerinde gölgeli bir mekândır. Bu odalar yeme yatma gibi günlük yaşamı içeren fonksiyonlara cevap verecek biçimde inşa edilmiştir. Hatta eşik dediğimiz girişte yıkanma işlevi dahi gerçekleştirilmektedir.

Odada yatakların konduğu döşeklik ve yemek kapıları için "kübbiye" adı verilen dolap nişleri de vardır. Nacar denilen çok güzel ahşap işçiliğine sahip bu odalardan bina dışına yansıyan merdivenlerle çatı arasına çıkılan bölümler vardır. Önceleri toprak çatı olan mekânlar, daha sonra yerlerini alaturka kiremite (yörede bunlara bardak denir) bırakmıştır. Çatı altları havalandırmanın iyi olması nedeni ile kiler olarak kullanılmaktadır. Genelde tavanlar ahşap kalaslar üzerine geçerken, bir kısmı da bağdadi sıvayla geçmiştir. Bunların üzerine boya ile resimler, tavan süslemesi yapılmıştır.

Cephelerde genellikle sosyal yaşam şekillerinden oluşan fonksiyonların yansıması vardır. Örneğin, mahrumiyet sağlamak için zemin katlara pencere açılmamıştır ve tamamen hayata yönelmiştir. Üst katlarda yola bakan büyük kafesli pencereler bulunmaktadır. Tüm pencerelerin üzerinde ışık ve hava sağlamak için kuş taası vardır. Kuş taalar aynı zamanda güvercin ve kuşların da barındığı yerlerdir. Bazı pencereler ev sahiplerinin dini görüşünü de yansıtmaktadır. Örneğin, gayri müslüm evlerinde havari pencerelere rastlanmaktadır. Yörede ahşabın az, taş ocaklarının çok olması kâgir malzemelerin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Taş cinsleri olarak kıymık, minare kayası, havara taşı ve kara taş kullanılmıştır. Karataş genellikle hayatta süslemelerde kullanılır. Taş kâgir yapılar mekân içini yazları serin, kışları sıcak tutma özelliğine sahiptir.

Antep Evleri diye adlandırdığımız bu kâgir yapılara genel bir bakış yaptık. Ancak günümüzde bu mirasları koruyabildiğimizi söyleyemeyiz. Her gün biraz daha kaybettiğimiz bu tarihi dokuyu acilen korumaya ve yaşatmaya başlamalıyız.

Birçok Anadolu kentinde olduğu gibi Gaziantep'te de camiler, mahallelerin merkezini oluştururlar. Genellikle dikdörtgen planlı olan ve son cemaat yeri bulunan iki nefli bu yapıların, duvarlarında nişler kullanılmış, bu nişlerin içine pencereler yerleştirilmiş ve üstleri çapraz tonozlarla örtölmüştür.

Gaziantep'in en büyük camilerinden biri olan Kurtuluş Cami, 1892 yılında kilise olarak yapılmış ve ardından cezaevi olarak kullanılmış, daha sonra camiye çevrilmiştir. Tepebaşı Mahallesi'nde, mimari çizgileriyle göz dolduran cami, eski ihtişamından hiçbir şey kaybetmemiştir.

Seferpaşa Mahallesi'nde bulunan Şirvani Cami, Şirvan Mehmet Efendi tarafından 1677 yılında yaptırılmıştır. Kentte minaresi iki şerefeli olan tek cami olduğundan, halk tarafından "İki Şerefeli Cami" olarak da bilinir. Bir efsaneye göre cami herhangi bir nedenle yıkılırsa onu yeniden yapacak kadar altın ve gümüşün temelinde gömülü olduğu söylenir. Camide eskiden dervişlerin zikrettikleri bir oda ve ahşap işçiliğinin güzel örnekleriyle süslenmiş bir müezzin mahfili bulunmaktaydı. Bir başka önemli bölüm ise Boyacı Cami'de olduğu gibi minberin alttan kızaklı olması, duvarda yapılan özel bölmesine girip çıkabilmesidir.

Kesme taş işçiliğinin en güzel örneklerinden olan Alaybey (Gani Bey) Cami, M.S.1595 yılında Alaybeyi olan bir komutan tarafından yaptırılmıştır. Camide kesme taş işçiliğinin güzel örnekleri bulunmaktadır.

Düğmeci Mahallesi'nde bulunan Ömeriye Cami şehrin en eski camisidir. Caminin taç kapısı ve mihrabı ak-kara taşlarla örülmüştür. Minarenin bedeninde Antep Savunması'ndan kalan mermi ve şarapnel parçalarının izlerini görmek mümkündür. Bir rivayete göre, bu cami her yıl tabana doğru çökmekte ve toprağa gömülmektedir. Tamamen battığı zaman kıyametin kopacağına inanılır.

Gaziantep'in en büyük camilerinden olan Boyacı Cami, Kadı Kemalettin tarafından yaptırılmıştır. Caminin minberi üzerindeki oyma kitabede 759 Hicri tarihi yazmaktadır. Caminin özelliklerinden birisi minberin alttan kızaklı olması ve duvarda özel olarak yapılan bölmesine girip çıkabilmesidir. Avlu girişinin sağında tek şerefeli çokgen gövdeli peteksiz bir minare bulunmaktadır.

Gaziantep savunmasında şehit düşen Karayılan'ın mezarının da bulunduğu Şeyh Fethullah Cami, Selçuklu mimarisinin özelliklerini taşıyan halinden hiçbir şey kaybetmeden günümüze dek gelebilmiştir.

M.S.1638 yılında, bir Türkmen ağası olan Mustafa Ağa tarafından yaptırılan Tekke (Mevlevi) Cami aslında bir mevlevihanedir. Cami, hücreler, semahane, yönetim ve mevlevi dervişlerinin oturma odaları, tuvaletler, havuzlar, küçük ve kısa minaresinden oluşan eserler topluluğudur. Caminin minaresi, altından geçen yol nedeniyle dikkat çekicidir.

Hacı Nasır, Handaniye, Kabasakal, Tahtani Ağa, Ali Nacar, Nuri, Mehmet Paşa, Ahmet Çelebi, Eyüboğlu, Kılınçoğlu, Bostancı, Kozanlı, Alaüddevle, Karatarla ve Hüseyin Paşa Camileri şehrin diğer önemli dini yapılarıdır. Hacı Nasır Cami'nin burmalı minaresi, Handaniye, Eyüpoğlu ve Esenbek Camilerinin portal süslemeleri önemlidir. Handaniye Cami minaresinin şerefesi altında İznik çinileri bulunmaktadır.

Gaziantep ve yöresinin Türkler tarafından fethedilip İslamlaştırılmasında, hatta Gaziantep'in kurtuluşunda evliyalara önemli rolleri olmuştur. Kentte inanç turizmi açısından önem taşıyan çok sayıda türbe bulunmaktadır.

Ökkeşîye Hazretleri Türbesi, Nurdağı İlçesi yakınlarındaki bir dağın tepesindedir. Ökkeşîye Hazretleri, Gaziantep'in Müslümanlar tarafından fethinde şehit düşmüştür ve Hz. Muhammed'in peygamberlik mührünü gören ve cennetle müjdelenen bir sahabe olduğu bilinir.

Yuşa Peygamber ve Pirsefa Hazretleri Türbesi, Boyacı Mahallesi'ndedir. Aynı zamanda Hazreti Musa'nın yeğeni olan Hz. Yuşa Peygamberin İsrailoğulları'nı göçebelikten kurtardığı, Pirsefa'nın ise Hz. Yuşa'nın türbedârı ve ensardan olduğu, öldükten sonra buraya gömüldüğü söylenir.

Bir evliyalar şehri olan Gaziantep'te, Dülük Baba, Nesimi, Hacı Baba, Şeyh Fethullah, Ali Baba ve Kurban Baba gibi pek çok türbe vardır.

20. yüzyılın başlarına dek Gaziantep'te yaşayan Katolik Ermenilerin, 1860 yılında Fransız misyonerler ve III. Napolyon'dan maddi destek alarak yaptırdıkları Kendirli Kilisesi, kentin içindeki tek Hristiyan yapısıdır. Halen Turizm ve Otelcilik Meslek Lisesi'nce kullanılan kilise, geniş bir bahçe içinde siyah kesme taştan temel üzerine oturtulmuş beyaz taşlarla dikdörtgen bir planla inşa edilmiştir. Roma'daki Saint Fransua Kilisesi'nden örnek alınan kilise planı Vatikan'daki Papalık makamından gönderilmiştir. Dikdörtgen planlı ve kırma çatılı olan kilisenin tabanı kırmızı ve beyaz taşlarla satranç tahtası şeklinde döşenmiştir. İç kısmı dört ayak üzerine çapraz tonozludur. Günümüzde kilisenin ana mekânı betonarme duvarla ikiye bölünmüştür. Apsis kısmı tamirat görerek sahne şekline dönüştürülmüştür.

Nizip'te Şıhlar Mahallesi'nde bulunan Fevkani Kilisesi'nin ise ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Bizanslılar Dönemi'ne ait olduğu sanılan ve bir süre han olarak kullanılan kilise, günümüze dek sağlam kalmıştır.

Tarihte pek çok medeniyete tanıklık etmiş Gaziantep, anıt mezarları ile de ilgi odağıdır. Araban İlçesi sınırları içerisindeki Elif, Hisar ve Hasanoğlu köylerinde üç adet Roma mezar anıtı yer almaktadır. Bu üç anıt, askeri ve ticari anlamda kuzey-güney yönünde ve batıdan doğuya Fırat'a doğru gelen çok önemli iki yolun kavşağında yer almaktadır. Roma Dönemi'nde bölgedeki zengin, asil, üst düzey yönetici veya yüksek rütbeli asker kişiler için yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Hasanoğlu Anıt Mezarı, estetik bir mimari anlayışıyla, kare planlı bir kaide üzerine kesme taştan inşa edilmiştir. M.S. 2. yüzyıl başlarında yapıldığı sanılan anıt mezarın kuzey ve doğu cephelerindeki duvarların tamamı, kaidenin ise yarısı yıkılmıştır.

Elif Anıt Mezarı'nın bulunduğu Elif Köyü, Fırat Nehri'ne paralel uzanan Zeugma-Samsat ve batıdan gelen Dülük yollarının kesişme noktasında yer alır. Roma Dönemi'ne ait olan ve M.S. 2. yüzyılda yapılan anıt mezarın korint tipi işlemeli sütun başlıkları üzerinde, yarım daire biçiminde kemerler bulunmaktadır. Kemerlerin üst köşelerinde Roma Dönemi'ne ait Medusa başları yer alır.

Fırat Nehri'ne yakın olan, bir komutana ya da yöneticiye ait olduğu sanılan, günümüze dek sağlam kalmış Hisar Anıt Mezarı'nın mimarisi diğerlerinden farklıdır. 11 m. yüksekliğinde üç bölümden oluşan ve içinde mezar odasının olduğu yapı yüksek kare bir podyum üstündedir. Kesme taştan inşa edilen ve sade çizgiler taşıyan mezarın dört köşesinde kalın işlemesiz sütunlar, üstünde külah biçiminde bir çatı, tepesinde de motifli bir sütun başlığı yer alır.

"Ey Rabbimiz, günümüzü aydın, pazarımızı hareketli, kazancımızı bereketli kıl. Kazancımıza haram katmadan, hileli mal satmadan, tembel tembel yatmaktan, aldatmaktan, aldanmaktan, hırsdan, hileden, faiz kazançtan, şeytana ve nefsimize uymaktan, düşman şerrinden, kul hakkından, insanları ezmekten ve ezilmekten bizi koru."

Gaziantep'te bedestenler eskiden her gün dua ile açılırdı. Bedestenler, eskiden alışveriş hayatının kalbinin attığı, içerisinde altın, gümüş gibi kıymetli eşyaların ticaretinin yapıldığı üstü kapalı, ince ve uzun çarşılardır. Günümüzde sağlam olan ve ticari fonksiyonlarını devam ettirenler Kemikli Bedesten, Hüseyin Paşa Bedesteni ve Zincirli Bedesten'dir.

18. yüzyılda yaptırılan Zincirli Bedesten, halk arasında "Kara Basamak Bedesteni" olarak bilinir. İçinde 80 dükkân bulunan bedestenin beş ayrı kapısı vardır.

18. yüzyılda Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılan Kemikli Bedesten ise dikdörtgen planlı, kesme taştan bir yapıdır ve doğu ve batı bölümlerinde ikişer girişi bulunur. Bedestenlerin tümü, inşa edildikleri zamanın mimari üslubunu taşırlar.

Selçuklu ve Osmanlı sivil mimarisinde önemli yeri olan hanlar, kervanların ve yolcuların konaklamaları için inşa edilmiş ve aynı zamanda hem misafirhane, hem de pazar olarak kullanılmıştır. Gaziantep, ekonominin merkezi olma özelliğini tarihin her aşamasında koruduğundan, kent ticari hanlar açısından zengindir. Savaş zamanlarında erzak ve mühimmat ambarı olarak da hizmet veren hanlar, önemli abidevi yapılardır. Dış görünüşleri ile bir kaleye benzeyen kervansaraylarda ise bir kervanın tüm gereksinimlerini karşılayabilecek sosyal tesis bulunmaktadır. Bir bölümde misafirlerin konaklamaları için ayrılmış odalar, diğer bölümde ise ambarlar ve geniş avlular yer alır.

Eskiden Gaziantep'te 31 han olduğu bilinir. Bunlardan bir kısmı yıkılarak yok olmuştur, bir kısmı ise mimari yönden değişikliğe uğrayarak varlıklarını devam ettirmektedir. XIV. ve XV. yüzyıllarda yapıp günümüzde eski fonksiyonlarını kısmen veya tamamen sürdüren, hanlar şunlardır: Şıra Hanı, Tuz Hanı, Paşa Hanı (Lala Mustafa Paşa Hanı) Mecidiye Hanı, Emir Ali Hanı, Anadolu Hanı, Kürkçü Hanı, Belediye Hanı, Elbeyli Hanı, Yeni Yüzükçü Hanı, Tütün Hanı, Hacı Ömer Hanı, Büdeyri Hanı, Millet Hanı, Yeni Han.

Temizliğin simgesi olan hamamlar, eskiden sosyal hayatın vazgeçilmezlerindendi. Gaziantep'te evlerin hemen çevresinde yer alan, eski ve tarihi değer taşıyan 17 hamamdan günümüze dek sağlam olarak kalabilen tarihi hamamlar; Şeyh Fethullah, Hüseyin Paşa (Tuğlu), Keyvanbey, Paşa, İki Kapılı, Naip, Nakipoğlu, Tabak, Pazar ve Eski Hamam'dır.

Kasteller, dünyada eşi benzeri bulunmayan ve su mimarisinin eşsiz örneklerindendir. Geçmişte yeraltı suları bakımından çok zengin olmayan Gaziantep'te, bulunan suyun buharlaşma veya başka bir yolla kaybolmasını önlemek amacıyla yerin altından açılan kanallarla şehre su dağıtımı yapılmış. Kısmen ya da tamamen yeraltında bulunan kasteller, sade ve gösterişsiz yapılarına karşın, hizmete girdikleri ilk günden evlerin içme suyuna kavuştuğu ve çeşmelerin yapıldığı tarihe dek önemini korumuştur. Günümüze dek sağlam kalanlar, Pişirici, Şeyh Fethullah, İmam-ı Gazali, Kozluca, İhsan Bey ve Ahmet Çelebi kastelleridir.

ARKEOLOJİ MÜZESİ

Gaziantep'te müzecilik çalışmaları, Sebahat Göğüş'ün çabalarıyla 1944 yılında başlar ve ilk teşhir Halkevi'nde gerçekleştirilir. Gün geçtikçe artan eserler Halkevi'ne sığmaz ve daha geniş bir mekân olan, Nuri Mehmet Paşa Cami'ne taşınarak sergilemeye devam edilir. Zamanla bu mekân da dar gelmeye başlar ve 1969 yılında müze binası hizmete açılır. Gaziantep çevresinde yürütülen kazı çalışmaları ve Zeugma Antik Kenti'nde bulunan eserler nedeniyle kentin daha büyük bir müzeye ihtiyacı olduğu ortaya çıkar ve eski müze binasının bitişiğine 2005 yılında Zeugma Mozaik Müzesi açılır. Müze, ülkemizin en büyük mozaik müzesi, özgün teşhiriyle ise dünyanın sayılı müzelerinden biridir. Eski ve yeni müze binası bir galeriyle birbirine bağlanır. Eski müze, kültür varlıklarının kronolojik sırayla sergilendiği "kronolojik müze" olarak düzenlenmiştir.

Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nin 14 adet deposunda, 700 m² mozaik ve 90.227 adet eser korunmaktadır. Teşhir alanı ise 3500 m²'dir. Yeni binadaki teşhir salonlarında Zeugma kurtarma kazılarında bulunan 550m² mozaik, 120 m² fresk ve heykel teşhir edilirken, eski binada Gaziantep çevresinin kronolojisiyle ilgili 1752 adet eser teşhir edilmektedir.

Kronolojik müzede 5 adet teşhir salonu bulunmaktadır. Bu salonlarda, bakır, demir gibi minarellerden ve deniz canlıları ile yaprak fosillerinden oluşan tabiat tarihini aydınlatan buluntular, mamut iskeleti, insanlığın ilk izlerini yansıtan 600.000 yıl öncesine ait, özellikle Dölükte bulunan Paleolitik taş aletlerinin ve bunların kullanımına yönelik didaktik materyallerin yer aldığı eserler sergilenmektedir. Ayrıca, Hitit ve Asurlara ait taş eserler, takılar, Zeugma'nın sembolü olan Çingene Kızı Mozaïği, Akamenid-Pers, Helenistik, Kommagene ve Roma Dönemi'ne ait heykelticikler, cam eserler, kırmızı astarlı kaplar ve tıp aletleri de sergilenen eserler arasındadır.

Zeugma Mozaik Müzesi'nin alt katında, 2000 yılı kurtarma kazılarında gün ışığına çıkarılan Poseidon ve Euphrates villalarının sütunlu avlusu, yemek odası, iç avlusu, mozaikleriyle, freskleriyle ve orijinal mimarisiyle birlikte sergilenir. Duvarlara Zeugma kurtarma kazılarında bulunan mozaikler monte edilmiştir. Bu salonda ayrıca, savaş tanrısı Mars'ın bronz heykeli yer alır. Göz bebeği gümüş ve altından yapılan Mars, bir elinde mızrak, diğer elinde çiçek tutarak betimlenmiştir. Savaş ve bereketi simgelemesiyle Dünya'da bilinen tek Mars heykelidir.

Müze girişinin karşısında, *Theonoe Mozaïği* yer alır. Bu mozaikte, Kointus Kalpornius adlı mozaik sanatçısının adı yer alır. On salondan sağa doğru gezi yolu izlenildiğinde, solda duvara monte edilen *Dionysos'un Döğünü Mozaïği* görülür. 1998 yılında Zeugma'da, teşhir edildiği salondan çalınan bu mozaikte, on iki adet figürden, günümüze sadece üç figür kalmıştır. Bu salondan ulaşılan Okeanos Salonu'nda, nehir tanrılarının anne ve babası Okeanos ve *Tethis Mozaïği* yer alır.

Mars Salonu'nun karşısında "Kadınlar Odası" bulunmaktadır. Odanın tabanında, Samsatlı Zosimos imzalı *Aphrodite'nin Taçlandırılması Mozaïği* yerleştirilmiştir. Bu odanın karşısında, Zeugma yontusunun kadın ve erkek büstleri ve heykelleri sergilenir.

Kadınlar Odası'nın solundan, Euphrates Salonu'na ulaşılır. Solda genç nehir tanrıları arasında Fırat'ın ve nehir tanrısı Euphrates'in resmedildiği mozaik yer alır. Yanında, Zosimos ustanın bilinen ikinci eseri olan, "*Kahvaltıdaki Kadınlar*" adlı tiyatro oyununun bir sahnesinin resmedildiği mozaik mevcuttur.

İkinci katta, mozaikler ve mezar heykelleri teşhir edilmektedir. Bu katın balkonundan, Poseidon villasının avlusundaki *Poseidon Mozaïği* ve oturma odasındaki *Perseus Mozaïği* yukardan seyredilmektedir. Ayrıca, salondaki oturma sıralarından, Zeugma ve Gaziantep çevresiyle ilgili kısa tanıtım filmleri izlenebilmektedir.

HASAN SÜZER ETNOĞRAFYA MÜZESİ

20. yüzyılın başında inşa edilmiş eski bir Antep evi, 1985 yılında Hasan Süzer tarafından restore ettirilerek Gaziantep Müzesi'nde bulunan Etnografya seksiyonu bu binaya taşınmıştır. Konak-müze tarzında tanzim edilen bina ana kaya içine oyulmuş mahzen üzerine üç kattan oluşur. İki ana yola, diğeri ara sokağa açılan üç giriş kapısı bulunur ve ön cephedeki işlemeli büyük kapıdan "Hayat" adı verilen avluya, küçük kapıdan ise "selamlık" denilen bölüme geçilir. Bina içerisinde ayrı bir bölümde Antep Savunması'nda kullanılan silahlar, savaş araçları, belgeler, kahraman, gazi ve şehitlerin fotoğrafları sergilenir. Müzede yer alan diğer bölümler günlük yaşamdaki fonksiyonlarına göre yörenin eşyaları ile donatılmış, kullanılan mankenlerle sunuma gerçekçilik verilerek geçmiş hayatlar günümüze taşınmıştır.

Sıcak bir iklime sahip olan Gaziantep'te bahar ve yaz aylarında yeşil alanlar dolar, taşar. Şehrin sıcağı ve gürültüsünden uzaklaşmak isteyen Gaziantep'lıler, bağ evlerinde ve piknik alanlarında, doğayla baş başa "sahre" adı verilen aile ve akrabalarla paylaşılan yemekli kır gezileri düzenlerler.

İlin 4 km. uzağında, 40 km².lik alanıyla Türkiye'nin en büyük koruluklarından olan Dülük Baba Koruluğu, karaçam ve sedir ağaçları ile kaplıdır. Aynı anda 1500 kişinin piknik ve kamp yapmasına olanak veren koruluğun market ve lokantası da vardır.

Gaziantep'linin balık tutmak, serinlemek, yüzmek, piknik yapmak, bisiklete binmek, yürüyüş yapmak için tercih ettiği Burç Ormanları ve Göleti, Gaziantep'in 2 km. batısındadır.

Ortadoğu'nun ve Balkanlar'ın en büyük kültür parkı olan 100. Yıl Atatürk Kültür Parkı şehrin içinde, 2.200.000 m2.lik bir alanı kapsamaktadır. Toplam uzunluğu 22 km.dir. Yürüme yolları, oturma grupları, bisiklet yolları, çocuk oyun alanları, festival alanı, odeon ve 1.000 kişilik amfiteyatronun bulunduğu kısımda ayrıca çay bahçeleri, kahvehaneler ve ışıklı gösteri havuzları bulunmaktadır. Ayrıca, olimpiik spor kompleksi ve içerisinde futbol sahası, açık ve kapalı voleybol, hentbol, basketbol sahaları, tenis kortları, olimpiik yüzme havuzları, atletizm pistleri gibi her türlü sporun yapılabileceği tesisler yer almaktadır. Çocuk oyun alanları, otomobille izlenen açık hava sineması, paraşüt kulesi ve çocuklar için uçurtma tepelerinin bulunduğu alan Gaziantep'liilerin keyifle zaman geçirdikleri bir parktır.

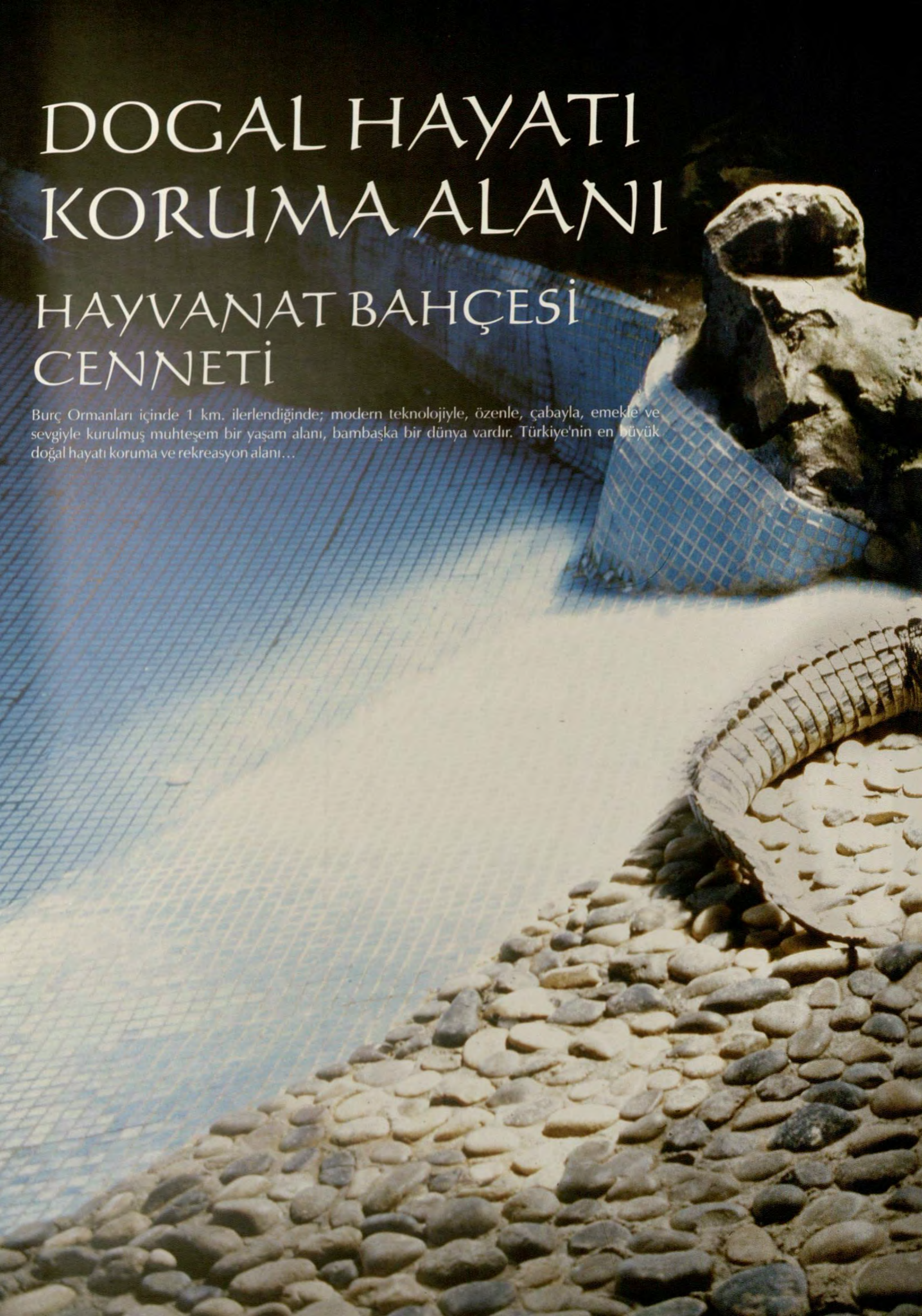

DOĞAL HAYATI KORUMA ALANI HAYVANAT BAHÇESİ CENNETİ

Burç Ormanları içinde 1 km. ilerlendiğinde; modern teknolojiyle, özenle, çabayla, emekle ve sevgiyle kurulmuş muhteşem bir yaşam alanı, bambaşka bir dünya vardır. Türkiye'nin en büyük doğal hayatı koruma ve rekreasyon alanı...

Giriş kapısındaki kanatlarını açmış dev bir kuş figürü ile konuklarına hoş geldiniz diyen Hayvanat Bahçesi, Türkiye'nin mekânsal olarak en büyük, dünyanın ise sayılı hayvanat bahçelerinden biridir.

Burç Ormanları içerisinde 1000 dönümlük bir alan Doğal Hayatı Koruma ve Rekreatyon Alanı olarak tahsis edilmiş ve Büyükşehir Belediyesi tarafından tanzim edilmiştir. Doğal Hayatı Koruma Alanı (Hayvanat Bahçesi) çalışmalarına 1998 yılında başlanılmış olup, 2002 yılında tamamlanmıştır.

Doğal Hayatı Koruma Alanı (Hayvanat Bahçesi) içerisinde idari bina, kafeterya, maymun evi, dünyanın iki büyük akvaryumundan birisi olan 21 bölümlü akvaryum, deve-lama evi, at evi (Hartinger ve Midilli atları), kanguru evi, deve kuşu evi, kanatlılar için büyük kuş kafesi, küçük kuş kafesi, tavuk-sülün-kum keklği-kum tavuğu kafesi ve yırtıcı kuşlar için kafes (kartal-şahin-atmaca) alanları inşaa edilmiştir.

Ayrıca yırtıcı hayvanlar için büyük kafesler, yaban keçileri, yaban koyunları, geyikler, ceylanlar, kamerun koyunları ve mutlon koyunları için kışlık barınaklar yapılmıştır. İçinde yüzlerce kuş türünün bulunduğu kuş kafesi 400 m2 alana sahip olup, 30 m. yüksekliğinde, hayvanların yaz ve kış içerisinde rahatlıkla uçabilecekleri şekilde dizayn edilmiştir. Tropik ortamda yaşayan kuşlar için kışın ısıtılan kapalı bölümler de mevcut olup, kuş kafesinde 90 cins hayvan bulunmaktadır.

Deniz ve tatlı su canlılarının bulunduğu akvaryum bölümü 1200 m2 alana sahip olup, 450 ton su kapasitelidir. 3 adet deniz akvaryumu ve 18 adet tatlı su akvaryumu olmak üzere toplam 21 adet akvaryum bulunmaktadır. Akvaryum bölümünde ise 74 tür ve 2700 adet balık bulunmaktadır.

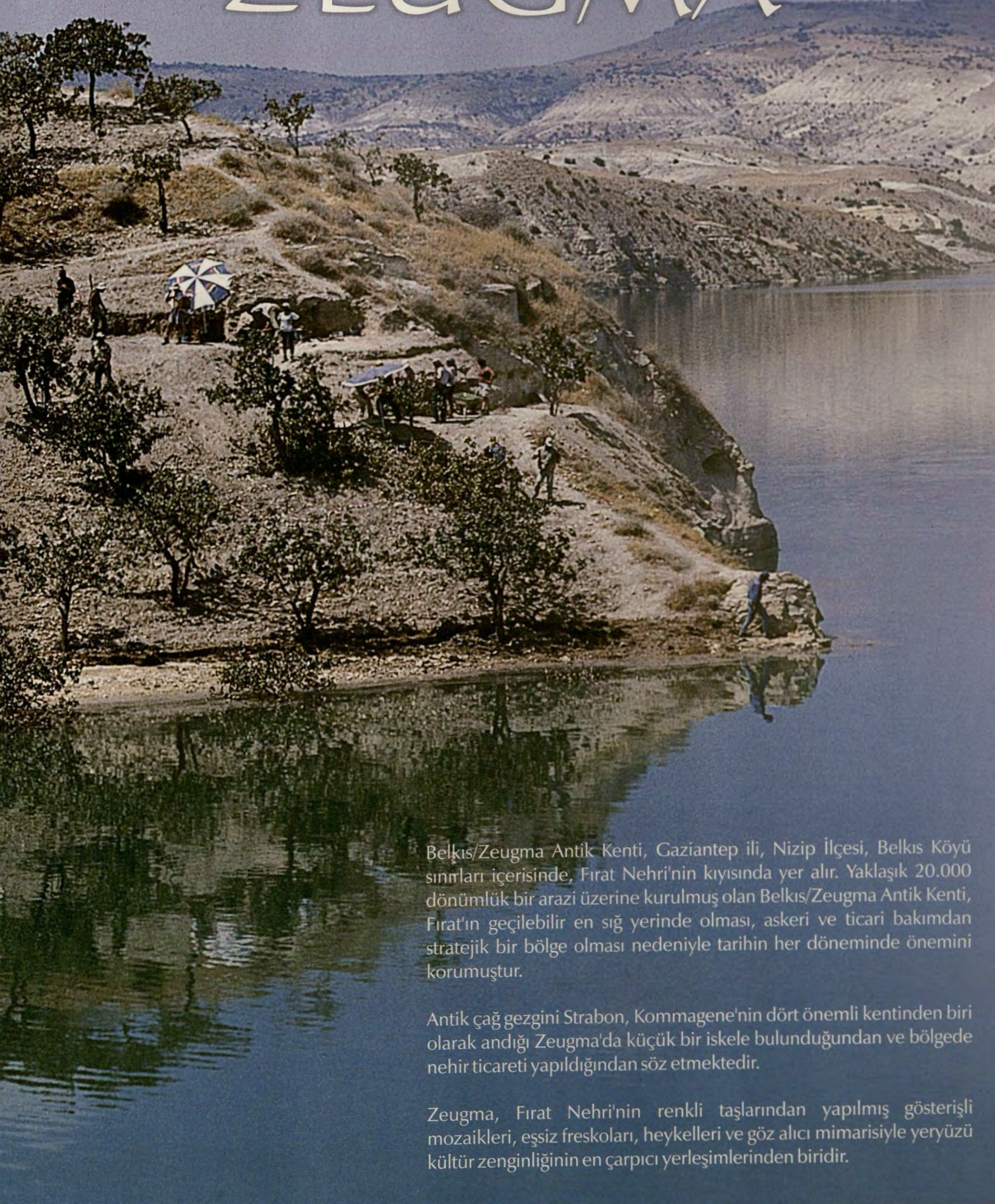

Çift tırnaklı her cins hayvanlar, kendilerine ayrılan 20-25-30 dönümlük alanlar içinde etrafı şok telleri ile muhafaza edilmektedir. Maymun evi yazlık ve kışlık olmak üzere iki bölümden oluşmakta, toplamda 8 cins ve 30 adet maymun bulunmaktadır. Yırtıcı hayvanlar bölümünde ise yazlık ve kışlık bölümler bulunmakla beraber kışlık bölümler kaloriferle ısıtılmaktadır. Zürafa, deve, zebra, kanguru, atlar, yak ve deve kuşları kışın kapalı, yazın açık alanda barınmaktadırlar. Sürüngen evinde bulunan yılanlar ve timsahlar ise kışın alttan ısıtmalı bölümlerde muhafaza edilmektedir.

Gaziantep Hayvanat Bahçesi içerisinde tren turları ve fayton turları düzenlenmekte olup, ziyaretçiler bu turlarla Hayvanat Bahçesi'nin tamamını kolayca gezme fırsatı bulmaktadırlar. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Hayvanat Bahçesi toplamda 250 tür ve 4.000 adet hayvanıyla sadece Gaziantep'e değil tüm bölgeye ve Türkiye'ye hizmet etmektedir.

MOZAİKLER DİYARI ZEUGMA

Belkıs/Zeugma Antik Kenti, Gaziantep ili, Nizip İlçesi, Belkıs Köyü sınırları içerisinde, Fırat Nehri'nin kıyısında yer alır. Yaklaşık 20.000 dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan Belkıs/Zeugma Antik Kenti, Fırat'ın geçilebilir en sık yerinde olması, askeri ve ticari bakımdan stratejik bir bölge olması nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuştur.

Antik çağ gezgini Strabon, Kommagene'nin dört önemli kentinden biri olarak andığı Zeugma'da küçük bir iskele bulunduğundan ve bölgede nehir ticareti yapıldığından söz etmektedir.

Zeugma, Fırat Nehri'nin renkli taşlarından yapılmış gösterişli mozaikleri, eşsiz freskoları, heykelleri ve göz alıcı mimarisiyle yeryüzü kültür zenginliğinin en çarpıcı yerleşimlerinden biridir.

Tarihte Zeugma...

Zeugma, Büyük İskender'in generallerinden Seleukos Nikator tarafından M.Ö.300'lerde kurulmuştur. General, Zeugma'nın ilk yerleşimi olan kenti, kendi adıyla Fırat'ı birleştirip "Seleukeia Euphrates" olarak adlandırmıştır. Nehrin karşı kıyısına da eşinin ismini taşıyan "Apameia" şehrini inşa ettirmiştir. İki şehrin arasında bağlantının sağlanması amacıyla Fırat üzerine yaptırmış olduğu köprüyse yüzlerce yıl sonra yıkılıp yok olmuştur.

M.Ö.1. yüzyılda Selevkos'un kızı Laodikeia, Kommagene Kralı Mithridathes I. Callinichos ile evlenince, Seleukeia Euphrates Kommagene Krallığı'na çeyiz olarak verilmiş ve böylece Kommagene Krallığı'nın dört önemli kentinden biri olmuştur.

Antik Kent, M.Ö.64'te Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmış ve adı *"geçit"*, *"köprü"* anlamına gelen *"Zeugma"* olarak değiştirilmiştir. Bölgenin Roma İmparatorluğu egemenliğine girmesinden sonra, buraya "IV. Lejyon" olarak adlandırılan askeri garnizonun yerleşmesi ile kentin önemi artmıştır.

Garnizonunun burada konuşlandırılması ve ticaret sebebiyle kısa zamanda 80.000 nüfusa ulaşan Zeugma'da Fırat manzaralı yamaçlara villalar inşa edilir ve Zeugma dünyanın en büyük kentlerinden biri haline gelir. Örneklemek gerekirse Zeugma, komşusu sayılan Antakya (Antiokeia) ile Mısır'daki İskenderiye'den (Aleksandreia) daha küçük, Atina (Athena) ile aynı büyüklükteydi. Pompei ve şimdi dev bir metropol olan Londra'dan (Londinum) ise birkaç kat büyüklükteydi.

Hellenistik dönemde Selevkos Nikator zamanında Zeugma'da önemli imar faaliyetleri yapıldığı bilinmektedir. Kentteki Akropolün üzerine kader tanrıçası Thyke'nin bir tapınağı yapılmıştır. Bu tapınak halen toprak altındadır. Zeugma Antik Kenti kendi şehir sikkesini de basmış Roma kentlerinden biridir. Sikkeler üzerine bir tarafına Thyke tapınağı, diğer tarafına da güçlülüğü simgeleyen Roma Kartalı motifi basılmıştır.

Ayrıca, M.S.1. yüzyıldan itibaren gerek askeri alanda, gerekse ticari ve kültürel faaliyetlerde Suriye'nin güneyinde bulunan Palmyra kenti ile sıkı ilişkiler kurulmuş ve ticaret ilerlemiştir. Antakya'dan Çin'e uzanan İpek Yolu'nun Zeugma'dan geçmesi ve antik yolların burada birleşmesi, Samsat'tan ırmak yoluyla ticaret yapılması Zeugma'da yeni oluşumların, kültürel hareketlerin başlamasına ve sanat ve kültür seviyesi yüksek bir tabakanın oluşmasına neden olmuştur. Kültür ve sanatta ulaşılan bu yüksek seviyenin taleplerini karşılayabilmek için, heykeltıraş, mozaik ve fresk ustaları gibi sanatçılar Zeugma'ya gelerek eşsiz güzellikte eserler yaratmışlardır. Bugüne kadar ele geçen, mimari, plan ve yapı malzemesi ile heykel, mozaik, fresk gibi sanat eserleri, bu yüksek kültürü yansıtan özelliklerin bir bölümünü oluşturmaktadır.

M.S.256 yılında Sasani Kralı I. Şapur, Zeugma'yı ele geçirerek yakıp yıkmış, bu istiladan sonra kent, bir daha Roma Dönemi'ndeki eski görkemine ulaşamamıştır. 4. yüzyılda Geç Roma, 5. ve 6. yüzyıllarda ise Erken Bizans hâkimiyetine giren Antik Kent, Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde ana yol güzergâhlarının Birecik tarafına kaymasıyla önemini kaybetmiştir. İslam akımları sonucunda 7. yüzyılda terk edilen Zeugma'nın, 11. yüzyılın ortalarından itibaren adı kayıtlarda geçmemeye başlamıştır. Günümüze kadar ulaşan Belkıs Köyü ise 17. yüzyılda kurulmuş.

Zeugma Antik Kenti'ndeki ilk kazı çalışmaları 1987 yılında, Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından Belkıs Tepesi'nin güneyinde başlatıldı ve ana kayaya oyulmuş bir mezarda yapılan kazılar sırasında, kaçakçılardan arta kalan çok sayıda heykel bulundu.

GAP kapsamında Fırat Nehri üzerinde yapımı öngörülen Birecik Barajı inşaatının başlamasıyla, Zeugma'da yürütülen kazı çalışmaları da ayrı bir boyut kazandı. Baraj inşaatının belirlenmesinden sonra ise Kültür Bakanlığı tarafından 1992 yılından itibaren "acil kazı ve kurtarma çalışmaları" başlatıldı. Gaziantep Müzesi'nce yürütülen çalışmalarda; mimari olarak villalar, taban mozaikleri, freskolar, kartal ve yün sepeti kabartmalı mezar stelleri, başı kesilmiş bir heykel ve mevsim tanrıçalı resimli taban mozaiği ve çeşitli sanat eserleri ortaya çıkarıldı. Dionysos ve Ariadne'nin düğününün resmedildiği eşsiz güzellikteki mozaik de, bir villanın salonunda taban döşemesi olarak bulundu.

Kazıda ortaya çıkarılan Roma Hamamı'nın, "Hipokaust" sistemi (mekânları alttan ısıtma sistemi), taban mozaikleri, su künkleri, su dağıtım deposunun kaidesini içeren 36 parça geometrik mozaik de yerinden kaldırılarak Gaziantep Müzesi'ne taşındı.

Çingene Kızı Mozağı

1998-1999 yıllarında Kelekağızı Mevki'nde gerçekleştirilen kurtarma kazısı sırasında, anıtsal bir yapının salonunda yer alan resimli taban mozaik döşemesinin, kaçakçılar tarafından parça parça sökülüş olduğu saptandı. Geriye kalan, Akrotos, Mevsim tanrıçası, Satir ve Çingene Kızı mozaikleri kaçakçıların elinden kurtarılabilenlerdir.

Yunuslu Eros Mozaiği

1999-2000 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar sırasında "Mezarlıküstü Mevkii" olarak adlandırılan alanda iki Roma villası tümüyle gün ışığına çıkarıldı. Villalarda yapılan kazı çalışmaları sırasında bulunan 17 adet taban mozağının 4'ü geometrik, diğerleri mitolojik konuluydu. *Akhileus, Musalar, Eros, Priske, Fırat ırmak tanrıları, tanrıça Demeter, Dionysos-Telete-Skyrtos, Perseus-Andromeda, Satiros kılığındaki Zeus-Antiope, Galatia, Tanrı Poseidon-Okeanos-Tethis, Dionysos-Andromeda, Venüs'ün doğuşu ve Satiros-Anitope* mozaikleri, orijinal haliyle belgelendikten ve bilimsel çalışmalar yapıldıktan sonra yerlerinden kaldırılarak Gaziantep Müzesi'ne taşındı. Tonozlu kilerin ön kısmındaki erzak küplerinin arasında bulunan, bronz Mars heykeli de aynı bilimsel çalışmalardan sonra Müze'ye taşındı.

Gaziantep Müzesi'nin meslek sorumluluğu ve özverisiyle 2000 yılına kadar yürütülen kazı çalışmaları, Zeugma Antik Kenti'nin dünya çapında tanıtılması ve evrensel mirasa sahip çıkılması konusunda kamuoyu oluşturulmasında önemli rol oynadı.

Zeugma'da yürütülen kazı çalışmaları, Birecik Barajı'nın tamamlanma ve faaliyete geçme süresinin yaklaşmasıyla birlikte 2000 yılında ayrı bir boyut kazandı. Buna bağlı olarak baraj göl aynası altında kalacak alanda acil, kazı ve kurtarma çalışmalarının başlaması ve kısa sürede bilimsel olarak yapılabilmesi için kalabalık bir uzman ekibe ve büyük miktarda finansmana gereksinim doğdu. Girişimler sonucunda Packard Humanity Institute'nün (PHI) mali desteği, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları, Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni sağlandı. Gaziantep Müzesi'nin denetimi, Gaziantep Valiliği ve Birecik A.Ş'nin katkıları ve Oxford Arkeoloji Birimi'nin de (OUA) kazı alanındaki profesyonel yönetiminden yararlanılarak, çok uluslu bir kazı ve kurtarma çalışmasına başlandı.

Kazılar sırasında, *Europa'nın Kaçırılışı*, *Eros ve Psyche* ve *Üç Kadın* mozaikleri, vazgeçilmez öneme sahip olduklarından kazı alanından kaldırılarak Müze bahçesinde yer alan laboratuvara taşındı.

Üç Kadın Mozaîğı

Europa'nın Kaçırılışı Mozaiği

Zeugma mozaiklerine konu olan Europa, Fenikye kralı Agenor'un kızıdır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte deniz kıyısında eğlenirken, güzel ve uysal bir boğa kılığına girmiş olan Zeus'u görür. Zeus olduğunu bilmediği için, boğanın üzerine binerek boynuzlarını çiçeklerle süsler. Boğa, sırtında Europa ile dalgalara atlayarak Girit Adası'na doğru koşar. Peşinden deniz tanrıları Nereidler, borularını çalan Tritonlar ve Poseidon onlara eşlik eder. Sulardan ve çevresine kaynaşan bu yaratıklardan korkan Europa, düşmemek için bir eliyle boğanın boynuzuna sarılırken, diğer eliyle de ıslanmasın diye mor eteğini tutar. *Europa'nın Kaçırılışı Mozaği*'nde bu sahne betimlenmiştir.

Çalışmalar sırasında bulunan pek çok yapı kalıntısı arasında; evler, dükkânlar, atölyeler ile Hristiyanlık Dönemi'ne ait çeşitli dini yapılar ile bir tapınağa ait olduğu sanılan kalıntıları içeren iki yapı da vardır. Kommagene Kralı Antiokhos ve Güneş Tanrısı Helios'un tokalaşmasının betimlendiği kabartmalı stel, bir mezarlık, kentin altyapısına ait pek çok kalıntı, yollar ve atık su kanalları bulunmuştur. Böylece incelikli bir su dağıtım sisteminin varlığını gösteren önemli kanıtlara ulaşılmıştır.

Çalışmalar sırasında elde edilen binlerce arkeolojik buluntu örnekleri, günlük yaşama ait çeşitli yemek pişirme kapları gibi basit nesneler, çok sayıda sikke, metal eşya, küçük bir bronz heykelcik, altın yüzük ve fibula gibi zengin süslemelere sahip yüksek statü simgesi objelere kadar uzanmaktadır.

Zeugma'nın dünya çağında tanınmasına yol açan Mars heykeli de, restorasyon çalışmalarından sonra eşsiz güzellikteki mozaiklerle birlikte, Gaziantep Mozaik Müzesi'nde sergilenmeye başlandı. Böylece Savaş Tanrısı Mars, kazandığı bir savaşın daha simgesi olarak Gaziantep Müzesi'ni ziyaret edenleri karşılamayı sürdürmektedir.

Balık Avlayan Eros Mozaïği

YESEM EK

3.500 YILLIK

HEYKEL ATÖLYESİ

Tahtalı Köprü Barajı'nın üst tarafında yer alan yemyeşil bir dağın eteğinde, kimi düzgün kimi yatık duran, kiminin yüzü yere bakan tonlarca ağırlıkta, yüzlerce heykel... Çoğunluğu oturan, ayakta duran, yeleli, kanatlı aslanlar... Ayrıca kadın sfenksler, dağ tanrıları, yaratıklar, ayı adamlar...

Günümüzden 3.500 yıl önce kullanıma açılan eski adıyla "Hitit Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi", resmi yayınlardaki adıyla "Yesemek Açık Hava Müzesi", İslahiye İlçesi'nin güneydoğusundaki yamacın üzerinde yer alır. Bu yamaç "Karatepe Sirtı" adı ile tanınmakta olup, Kurt Dağı'nın güney uzantısını teşkil etmektedir. Müze'nin İslahiye'ye uzaklığı 23 km., Gaziantep'e uzaklığı ise 133 km. olup, yol asfalttır. Ulaşım İslahiye'den olduğu gibi Hatay'a bağlı Akbez yolu ayrımından Kilis'e giden yolla da sağlanmaktadır.

Müzenin bulunduğu arazi, meneksemsi gri renkte, "dolarit" olarak adlandırılan oldukça sert ve ince gözenekli bazalt taşlardan oluşmaktadır. Dağın üst tarafı bazalt taşın çıkarıldığı tarihi ocaklar, alt tarafı ise yontucuların eserlerini ortaya koyduğu atölyelerden oluşmaktadır.

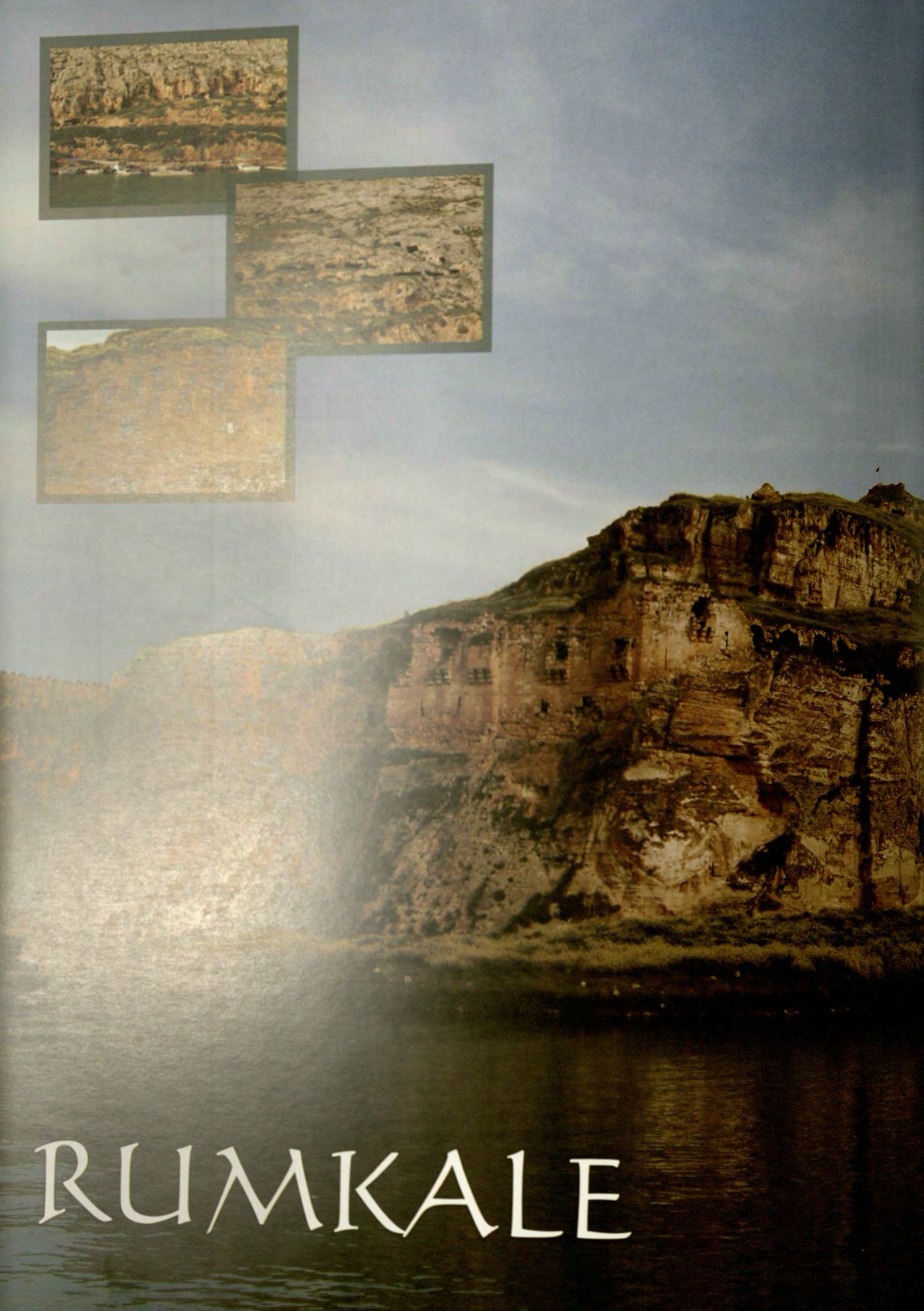

Yesemek, 1890 yılında Zincirli'de (Sa'mal) kazı yapan Felix Von Luschan tarafından keşfedilmiş, sistemli araştırma ve kazı çalışmaları ise 1958-1961 yılları arasında Prof. Dr. Bahadır Alkım başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmüş ve 200'e yakın heykel taslağı çıkarılmıştır. 1989'dan beri arkeolog İlhan Temizsoy tarafından yapılan arkeolojik kazılarda toprak altında kalan heykellerin gün ışığına çıkarılması ile 300 adet yontu ve heykel taslağına ulaşılmıştır. Söz konusu alan Gaziantep Müzesi Müdürlüğü tarafından çevre düzenlemesi yapılarak Açık Hava Müzesi haline getirilmiştir.

Bölgenin Hitit hâkimiyetine girdiği, M.Ö.1375-1335 tarihleri arasında İmparator Suppilluma zamanında işletmeye açılan atölyede Hurriler çalışmıştır. Hitit İmparatorluğu, kentlerinin denizden gelen kavimlerce ele geçirilmeye başlamasından sonra, Güneydoğu Anadolu'ya çekilerek feodal krallıklar haline gelmiştir. Bunlardan Sa'mal Krallığı M.Ö.9. yüzyılda Yesemek'inde içinde bulunduğu bölgeye hâkim olduktan sonra atölye yeniden çalışmaya başlamıştır. Daha sonra Aramiler'in izlerini taşıyan heykeller, M.Ö.8. yüzyıl sonlarına doğru Sa'mal Krallığı Asurlularca yıkılınca heykel atölyesi de işlevini kaybetmiştir. Yesemek, o zamandan 1890 yılına dek suskunluğunu koruyarak beklemiş, ta ki Alman arkeolog tarafından keşfedilinceye dek...

Dünyada eşi benzeri bulunmayan bir heykel okulu olan, yaklaşık 110.000 m2'lik alanı kapsayan o dönemde bu büyüklükte bir sahayı kaplayan atölyeye ve atölyede meslek icra eden heykeltıraş sayısına, günümüzde tüm teknolojik ve sanatsal gelişmelere karşın hâlâ ulaşamamış olması da, o dönemlerde yaşayan uygarlıkların sanata ve sanatsal çalışmalara verdiği önemin büyüklüğünü vurguluyor. Yesemek Açık Hava Müzesi'nde toprak üstüne çıkarılmış ve çıkarılmayı bekleyen 1.000 heykel bulunduğu tahmin edilmektedir.

RUMKALE

Gaziantep'in Yavuzeli İlçesi'ne 25 km. uzaklıkta bulunan, Fırat'a hâkim yüksek kayalara kurulmuş devasa yapıları barındıran Rumkale, Fırat Nehri ile Merzimen Çayı'nın birleştiği, Fırat'ın batı sahilinde yüksek kayalarla örtülü bir tepe üzerindedir. Günümüzde üç tarafı baraj gölüyle çevrelenmiş bir yarımada görüntüsündedir.

Stratejik konumundan dolayı Asurlulardan beri bölgeye yerleşildiği, hatta buranın M.Ö. 855'te Asur Kralı III. Salmanassar tarafından zaptedilen "Şitamrat" olduğu rivayet edilmekte; fakat kalenin esaslı olarak M.Ö. 9. yüzyıl sonlarında Geç Hitit döneminde tahkim edildiği zannedilmektedir. Tarihi bölge, M.Ö. 9. yy. ortalarından itibaren Asur, Med, Pers, Roma ve Arap medeniyetlerinin yönetiminde kalmıştır.

Rumkale, askeri özelliğinin yanı sıra dini öneme de sahiptir. İsa'nın havarilerinden Aziz İoannes'in İncil'in bir kopyasını burada yazdığı ve bu kopyanın halen buralarda saklı olduğu rivayeti yaygın olduğundan Hristiyanlarca sıklıkla ziyaret edilir. Rumkale Yavuz Sultan Selim tarafından Memlukulardan alınarak Osmanlılara katılmıştır.

Büyük bir bölümü toprağa gömülü halde olan Rumkale'de M.S.1173 yılında Aziz Nerses tarafından yaptırılmış Aziz Nerses Kilisesi de bulunuyor. Kalenin güney yöndeki kayalık uzantısı 12. yüzyılda 30 m. derinliğinde ve 20 m. genişliğinde oyularak uçurum (hendek) haline getirilmiştir. Böylece, savunmaya yönelik olarak karayla kalenin doğrudan ilişkisi kesilmiştir. Ayrıca 8 m. genişliğinde 75 m. derinliğinde bir su kuyusu mevcut. Döner merdiven şeklinde basamaklarla inilen kuyunun kale ile aynı tarihte oyularak yapıldığı varsayılmaktadır. Kalenin içinden Fırat Nehri seviyesine dek inen kuyu, kuşatma halinde, kalenin su ihtiyacını süresiz olarak karşılayabiliyordu.

Bölge, biyolojik ve kültürel çeşitliliği bir araya getiren büyüleyici bir coğrafyadır. Günümüzde, Gaziantep İl Özel İdaresi tarafından Zeugma-Rumkale arasında 5 saatlik gemi seferleri düzenlenmektedir. Kumla Vapuru ile gerçekleşen bu turistik turlar, Fırat'ın güzelliklerini görmek isteyenler için büyük bir fırsat yaratmaktadır.

YAKINDOĞU ARKEOLOJİSİ'NİN GÖZDE KENTİ: KARKAMIŞ HARABELERİ

Fırat'ın batı kıyısında Türkiye-Suriye sınır hattı üzerindeki Karkamış İlçesi'nde bulunan Karkamış Antik Kenti, Yakındoğu arkeolojisinin en önemli yerleşim yerlerindendir. Kent M.Ö.2000 yıllarında Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Mısır'a uzanan yolların kesişme noktasında yer alıyordu. Karkamış krallarından söz eden ilk belgeler, M.Ö.1700'e doğru ortaya çıkar. M.Ö.1650'li yıllara Hitit Kralı Hattuşili, Karkamış ve çevresindeki kentleri alarak, Kuzey Suriye yollarının güvenliğini sağlamıştır.

Daha sonra, Mitanniler'in egemenliği altına giren kent, Suppiluliuma I. döneminde yeniden Hititlere bağlandı. Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 12. yüzyıl başlarında yıkılmasından sonra kent, yeni kurulan çok sayıda Geç Hitit Krallığından birinin merkezi oldu. Asur Kralı Aşurnasirpal II'nin Suriye Seferi (M.Ö. 876-866) sırasında, haraca bağlanan Karkamış, M.Ö. 717'de Asur Kralı Sargon II tarafından yakılıp yıkılarak Asur topraklarına katıldı.

George Smith'in (1876) Cerablus yakınındaki kalıntıların, Karkamış'a ait olduğunu bulmasından sonra, Hogarth, Lawrence, Campbell-Thompson ve Woolley, 1878-1881, 1911-1914 ve 1919-1920 yılları arasında kentte British Museum adına kazı çalışmaları yapmışlardır.

Kalenin bulunduğu tepede, tarih öncesi kalıntıların yanı sıra, Erken ve Geç Hitit dönemlerinden iki ana yerleşim yeri saptanmıştır. Dış Kent, İç Kent ve Kale olmak üzere üç bölümden oluşan dikdörtgen planlı Karkamış'ta; yönetsel ve dinsel işlevli yapılar, kentin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Yapılar; Hitit-Asur üslubunda kabartmalarla kaplı siyah bazalt ve beyaz kireç taşı ortostatlarla süslüdür. Bulunan kabartmaların çoğunluğu, Geç Hitit dönemine tarihlendirilmektedir. Karkamış kabartmalarının, büyük çoğunluğu bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

ANTİK KENT DÜLÜK

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden olan Dülük, Gaziantep'in 10 km. kuzeyinde Dülük Köyü'nün karşısındaki Keber Tepesi ve çevresindedir. Antik dönemde "Antiohya ad Torum" olarak bilinen Dülük, Hititler'den Roma Dönemi'ne kadar önemli din merkezleri arasında yer almıştır. Büyük bir bölümü toprak altında olan kentten, arkeolojik kazılarda yeraltında inşa edildiği anlaşılan Mitras tapınaklarının en büyüğü olan "Mitras Yeraltı Tapınağı" ve geçmişi 600.000 yıl öncesine dayanan "Şarklı Mağara" gün yüzüne çıkarılabiliştir. Şarklı Mağara'nın duvarlarında ilk sayı sisteminin kullanıldığı tesbit edilmiştir.

Keber Tepesi'nin karşısındaki Dülük Köyü bölgenin nekropolü konumundadır. Hemen hemen her evin altında bir mağaranın olduğu köyde; üçlü, dördlü, beşli kaya mezarları, iki kaya kilisesi, antik dönemden kalma su kanalları bulunur.

Dülük Köyü'nün yaklaşık 3 km. ilerisinde sedir ve çam ağaçlarıyla kaplı Dülük Baba Tepesi'ndeki Jupiter Dolikhenos Tapınağı, Hititler Dönemi'nde "Teşup", Helenistik Dönem'de "Zeus", Roma Dönemi'nde de "Jupiter Dolikhenos" adını almıştır. Aynı alanda bu tapınaktaki görevlilere ait olduğu sanılan 16 kaya mezarı bulunur.

KAHVENİN HASI TAHMİS'TE

Gaziantep'e gidip Tahmis Kahvehanesi'nde bir kahve molası vermemek büyük kayıptır. Gün boyunca genç, yaşlı her kuşaktan insanı konuk eden, her tarafı buram buram tarih ve anı kokan kahvehane öyle kolay kolay bırakmaz insanı... Kahvehanenin en has içeceği olan menengiç kahvesinin her yudumunda sandalyenize biraz daha yerleşir, biraz daha dost olursunuz Tahmis'le ve kahvehane sakinleri ile... Kıssa devasa odun sobasının başına çevrelenir sandalyeler ve masalar. Bir yandan nargileler yakılır, bir yandan klasik kahvehane oyunları... Hele bir de ince belli bardaklarda gelen tavşankanı çayın yanında derin sohbetlerin doyumsuz içeriklerinde zamandan koparsınız. Bir de bakarsınız akşam olmuş, vaktin nasıl geçtiğini anlamamışsınızdır bile...

Kozluca Mahallesi'nde Tekke Cami'nin yan tarafında yer alan Tahmis, 1640 yılında Osmanlı Padişahı IV. Murat zamanında yaptırılmış iki katlı bir mekândır. 1903 yılında bir yangında harap olan kahve, Mevlevi Şeyhi Mehmet Münif tarafından restore edilmiştir.

Türkiye'nin en iyi semt kahvehanelerinden biri olarak nitelendirilen Tahmis, birçok tanınmış televizyon dizisine de mekân olmaktadır

ÇAĞININ TANIĞI EL SANATLARI

Gaziantep, üretildikleri çağa tanıklık eden zengin el sanatları örneklerinin birçoğunu günümüze dek getirmeyi ve koruyabilmeyi başarabilmiş nadir şehirlerimizden biridir. Kentte teknolojinin gelişimi karşısında ayakta kalmaya çalışan, neredeyse yok olmaya yüz tutmuş el sanatları ile ilgili birçok mesleğin yaşatılması ve Bölgenin kültürel dokusunun kaybolmaması için kentte çeşitli projeler uygulanıyor.

PADIŞAHLARIN VAZGEÇİLMEZİ KUTNU KUMAŞ

Eski bir dokuma türü olan ve tamamen el tezgâhlarında dokunan kutnu, Türkiye'de sadece Gaziantep'te dokunmaktadır. Kutnunun hammaddesi, gökkuşağı renklerinin hâkim olduğu floş denilen suni ipek ve pamuk ipliği olan, çeşitli boyalara defalarca batırılarak, kendine has renk ve motifler verilerek yapılan özel bir dokumadır. Geçmiş 16. yüzyıla dek dayanan kutnu, o yıllarda Anadolu'da alımlı giyinmek isteyenlerin hayallerini süslemiştir. Kutnuya en çok ilgi gösterenlerse padişahlar olmuştur. Kutnudan yapılan padişah kaftanları, hem zarafet hem de görkem sembolü olarak tarihte yer almış ve Avrupa'ya ve Amerika'ya dek ulaşmıştır. Renk harmonisi ile göz alan kutnu, yöresel kıyafet olarak kullanılabildiği gibi, çeşitli aksesuar; giysi, çanta, terlik yapımında, perdelik kumaş olarak ya da folklorik kıyafet yapımında kullanılmaktadır.

SARAYLARA LAYIK BAKIR İŞLEMECİLİĞİ

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan bakır ve bakır işlemeciliğinin Gaziantep'teki tarihi de çok eskilere dayanır. Bakır ve çinkonun karışımından elde edilen maddeden işlenen bakır işleminin özelliği tek parça olmasıdır, lehim ya da ekleme yoktur. Sabır isteyen hassas bir uğraş olan bakırcılık sanatı, oya gibi işlenmiş el emeği göz nuru eşsiz örnekleriyle, kralların, devlet başkanlarının saraylarını ve sergileri süslemeye devam eder.

YÜZ YILLARIN GÖRKEMLİ SANATI SEDEF KAKMA

Hammaddesi, midye kabuğu, çeşitli teller ve ceviz ağacı kabuğu olan sedef ve sedefkârlık sanatı; Ortadoğu ülkelerinde doğmuş ve 15. yüzyıldan sonra Osmanlılar'a geçmiştir. Sadece masif, özellikle de ceviz ağacı üzerine tatlı su istiridyesi kabuğunun kesilerek kakılması ile ortaya çıkan sedefçilik, asırlarca değişik motif ve desenlerle zenginleştirilerek mimari yapılarda, kullanım eşyalarında ve silah süslemelerinde kullanılmıştır. İnce bir zarafetin göstergesi olan sedef işçiliği, günümüzde de hâlâ pek çok eşyayı süslemeye devam etmektedir. Gaziantep sedef kakmacılığının görkemi ve tutkusu ülke sınırlarını çoktan aşmıştır. Aynı zamanda Avrupa'nın birçok ülkesine ihraç edilerek ülkeye hem tanıtım açısından hem de ekonomik olarak katkı sağlar.

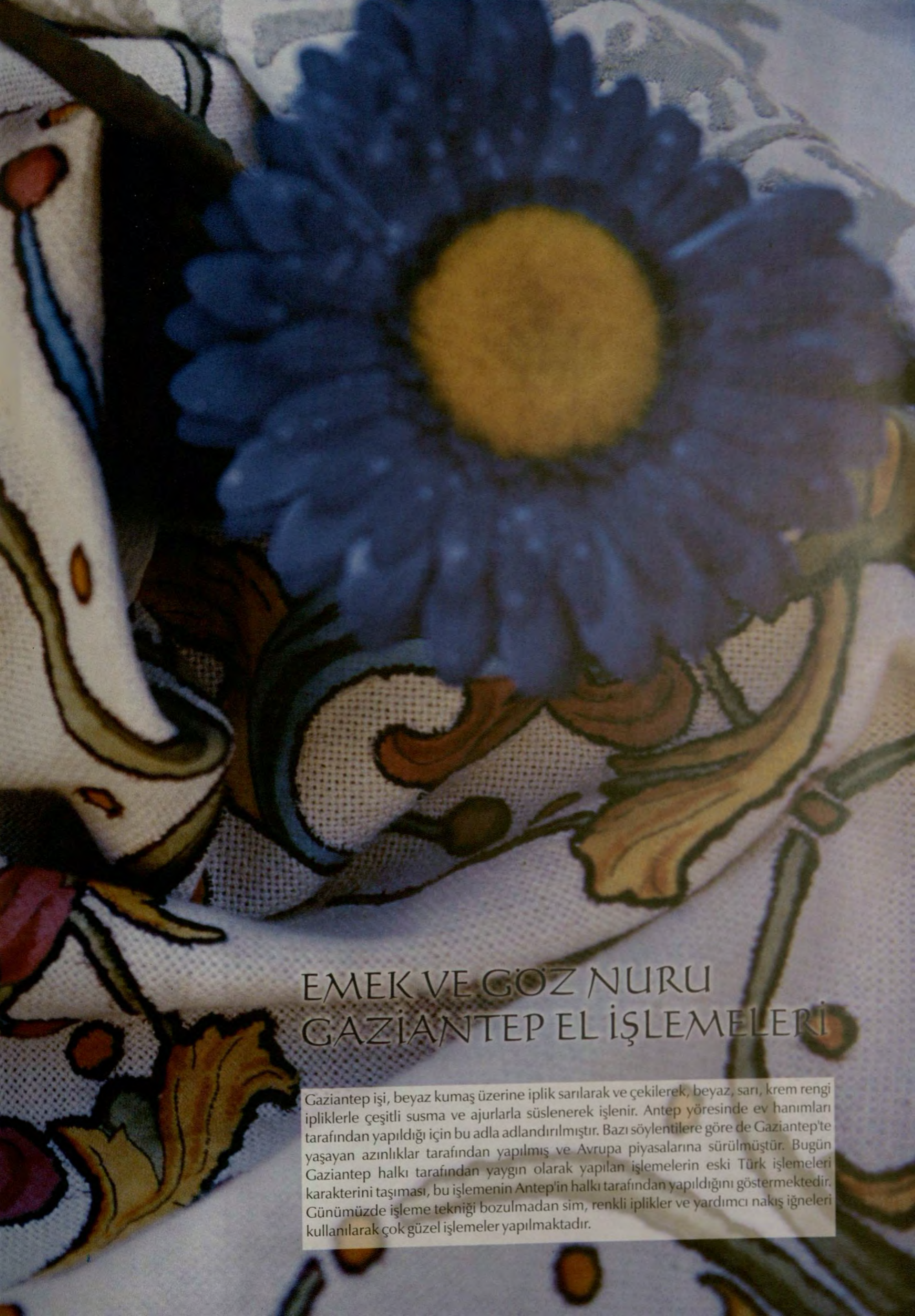
ATA SANATI YEMENİ'NİN ÜNÜ DÜNYADA

Üstü kırmızı ya da siyah deriden, tabanı ise köseleden dikilen topuksuz ve kullanımı oldukça sağlıklı olan ayakkabıya "yemeni", diken ustaya da "köşker" denir. Eskiden iki renkle sınırlıyken, şimdilerde renk renk, model model yemeniler üretilmektedir Gaziantep'te atadan, babadan kalma iki küçük dükkânda... Yemenici Hayri Usta'nın morları, mavileri, yeşilleri, sarıları, gökkuşağı gibi ustaca kullandığı yemenilerin albenisi içeri çeker şehri gezmeye gelenleri... Büyük bir emekle elde dikilen yemeniler için İstanbul'a, Bodrum'a sipariş yetiştiremediklerini, Amerikan yapımı "Truva" filmi için 4.000 çift yemeni yapıp gönderdikleri belirten Hayri Usta, filmin baş oyuncusu Brad Pitt'in posterini dükkânın girişine yerleştirmeyi de ihmal etmemiştir.

EMEK VE GÖZ NURU GAZİANTEP EL İŞLEMELERİ

Gaziantep işi, beyaz kumaş üzerine iplik sarılarak ve çekilerek, beyaz, sarı, krem rengi ipliklerle çeşitli susma ve ajurlarla süslenerek işlenir. Antep yöresinde ev hanımları tarafından yapıldığı için bu adla adlandırılmıştır. Bazı söylentilere göre de Gaziantep'te yaşayan azınlıklar tarafından yapılmış ve Avrupa piyasalarına sürülmüştür. Bugün Gaziantep halkı tarafından yaygın olarak yapılan işlemlerin eski Türk işlemleri karakterini taşıması, bu işlemin Antep'in halkı tarafından yapıldığını göstermektedir. Günümüzde işleme tekniği bozulmadan sim, renkli iplikler ve yardımcı nakış iğneleri kullanılarak çok güzel işlemler yapılmaktadır.

GÜMÜŞSÜZ OLMAZ

Karkamış, Dülük, Belkis Antik Kentleri ve höyüklerden çıkartılan gümüşlerin bolluğu, gümüş işçiliğinin ve kullanımının eski devirlere dayandığını göstermektedir. Gümüş işlemeciliği, özellikle İslamiyet'in Anadolu'ya yayılmasıyla daha da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Günümüzde de hızla çoğalan gümüş işleme atölyeleri, bu sanatın Gaziantep'te çok hızlı geliştiğinin ve önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır.

ALTININ EN GÜZELİ BURADA

Anadolu'da ve Gaziantep çevresinde M.Ö.3. yüzyılda Romalılar Dönemi'nde altına rastlanmakla birlikte, altın işletmeciliği esas olarak Gaziantep'te Cumhuriyet'in ilanında sonra gelişmiştir. Gaziantep altın işletmeciliğinin en önemli özelliği ürünlerin 22 ayar olarak imal edilmesi, daha düşük ayarda çalışma yapılmamasıdır. Sarı maden, yakut, zümrüt, firuze ve benzeri taşlı yüzüklere, çöp, telkari, yılanlı, burmalı, çakma ve benzeri bilezik, kemer gibi pek çok çeşitte takıya eşlik etmektedir.

BİÇİMDE NAKIŞTA FARKLI KİLİM

Öküz, deve, at tüyü, koyun yünü ve keçi kılından yapılan Gaziantep kilimleri tezgâh, şekil, dokunuş biçimleri ve nakışları yönünden diğer yörelerin kilimlerinden oldukça farklıdır.

Yörede yapılan araştırmalar neticesinde, kilimin yalnız el tezgâhlarında imal edildiği ve bu iş kolunun çok canlı olduğu devirlerde Gaziantep'te 7.000 civarında el tezgâhının faaliyette olduğu, 1960'larda bu sayının 100-150'ye düştüğü saptanmıştır.

Antep kilimleri günümüzde, genel olarak köylerde kendi ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla kadınlarca dokunmaktadır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezleri tarafından çeşitli kurslar açılarak kilimciliğin yaygınlaştırılması çalışmaları yapılmaktadır. Antep kilimlerinin bilinen çeşitleri şunlardır; Baklava Dilimi, Habaş (Kalın) Ayacı, Kuş Kanadı, Zincir Göbek, Dirsek Göbek, Pençe Göbek, Çarkı Felek, Parmak Göbek, Arın Göbek.

TOPRAKTAN DOĞAN SANAT KÜPÇÜLÜK

Gaziantep'te küpçülüğün başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö.6000'li yıllardan beri yörede seramikçiliğin olduğu, çeşitli ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır. Eski dönemlerde toprak eşyalar; kap, kazan, tencere, kupa, küp ve benzeri saklama, pişirme ve servis kapları, çiçek saksısı, boru, tuğla, çatı örtüleri ve bunlara benzer malzemeler olarak üretilmiştir. Bakır, çinko, gümüş gibi madenlerin bulunması ile kap ve kacak yapımında yeni malzeme ve tekniklerin keşfiyle, topraktan yapma mutfak eşyalarının kullanımı da yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak küp ve toprak mutfak malzemesi üreten atölyeler de birer birer kapanmış, küpçülük de günümüzde birkaç yaşlı ustanın zorunluluktan yürütmeye çalıştığı bir meslek haline gelmiştir. Topraktan yapılan bu ürünler, günümüzde süs eşyası, çiçek saksısı ve turistik hediye olarak değerlendirilmektedir.

DOYUMSUZ LEZZETLER MUTFAĞI

Tarihi birikim, yaşayan birbirinden farklı onlarca medeniyet hiç kuşkusuz yöresel mutfağı da etkilemiş, çeşitlendirmiş ve renklendirmiş. Doğanın tüm olanakları, bitki ve hayvan çeşitleri, tahıl ve baklagiller Gaziantep mutfağında lezzet için bir araya gelmiştir.

Gaziantep mutfağı, aracı gereci, pişireni, ürünü ve yiyeni ile bir uygarlıktır, bir kültürdür. Kırk yıllık mutfak gelenek ve göreneklerini sürdüren, karınca gibi çalışkan oldukları ileri sürülen Gaziantep'linin beslenme ile ilgili özelliklerine kısaca değinecek olursak; her ailenin bebeklikten kurtulmuş tüm bireyleri, kış dönemi için bahardan başlayarak güz sonlarına dek yoğun bir hazırlık devresine girer. Antepli kadın doğal lideri bulunduğu aile ekibi ile bu çetin ve uzun çalışmaları akraba ve komşularının ciddi yardımları ile tasasız sürdürür ve rahatlıkla bitirir.

Böylece evde, kuruluk, salça, reçel, nişasta, bulgur, turşu ve şire hazırlama çabaları tamamlandığında, yıllar boyunca geleneklerinin ve yöresel damak tadının zenginliği ile ülkemiz ve dünya mutfakları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Gaziantep mutfağında, yemeği oluşturan tüm malzemeler büyük bir titizlikle seçilir. Değişik tat ve lezzet veren baharatlar, salçalar ve karışımlar, yemeklerde bol miktarda kullanılır. Gaziantep yemeklerinde yemeğin güzelliğinde, lezzetinde malzemenin niteliği kadar yemeği pişirenin ustalığının ve el becerisinin de payı büyüktür. Gaziantep'te erkeklerin de mutfağa çarşı pazar gereksinimlerini karşılayarak katkı sağlamalarının yanı sıra, yemek yapma konusunda da uzman oldukları söylenir.

Kebablar: Ali Nazik, Altı Ezmeli Kıyma, Altı Ezmeli Tike Kebabı, Altı Ezmeli Tavuk Şiş, Adana Kebabı, Ayvalı Kebabı, Beyti Kebab, Böbrek, Yürek Şiş, Çağirtlak Kebabı, Ciğer Kebabı, Domatesli Kuşbaşı, Domatesli Kıyma Kebabı, Döner, Elma Kebabı, Keme Kebabı, Kıyma Kebabı, Koç Yumurtası, Külbastı, Patlıcan Kebabı, Pirzola, Sarmısak Kebabı, Simit Kebabı, Sebzeli Kebab, Soğan Kebabı, Tavuk Şiş, Terbiyeli Şiş, Vali Kebabı, Visneli Kebab, Yeni Dünya Kebabı, Yoğurtlu Kebab, Yarım Tava.

Köfteler: Akıtmalı Köfte, Arap Köftesi, Arap Köftesi (Patatesli), Analı Kızılı, Ekşili Köfte, Ayvalı Ufak Köfte, Çiğköfte, Ekşili Ufak Köfte, Enginarlı Ufak Köfte, Haveydu Köftesi, İç Katması, İçli Köfte, İçli Yapma Kıymalı Köfte, Közleme, Maltıhalı Köfte, Misviyye, Domatesli Yapma, Simit Kebabı, Sini Köftesi, Tene Katması, Topaçlı Köfte, Yağlı Köfte, Simit, Yoğurtlu Ufak Köfte, Yumurtalı Köfte, Yuvarlama.

Et Yemekleri: Beyin Haşlama, Beyran, Et Haşlama, Kara Kavurma, Kelle Paça, Ciğer Yahnisi, Et Kızartması, Daraklı Tavası, Topaç Eritmesi, Erik Tavası, Butanya, Çağla Asi, Çiğdem Asi, Sarmısak Asi, Şiveydiz, Ufak Köfte, Yoğurtlu Fasulye, Yoğurtlu Kabak Dolması.

Dolmalar, Sarmalar: Acur Dolması, Biber Dolması, Domates Dolması, Havuç Dolması, Haylan Kabağı Dolması, Hıyar Dolması, Kabak Dolması, Keme Dolması, Mıhşı, Mumbar Dolması, Patates Dolması, Patlıcan Dolması, Yaz Dolması (Nakışlı Dolma), Yoğurtlu Kabak Dolması, Soğan Dolması, Lahana Sarması, Marul Sarması, Pancar Sarması, Yaprak Sarması.

Pilavlar: Börçlü Pilav, Bulgur Pilavı, Ciğerli Pilav, Domatesli Bulgur Pilavı, Domatesli Pirinç Pilavı, Etli Bulgur Pilavı, Etli Pirinç Pilavı, Etli Firik Pilavı, Firik Pilavı, Firikli Simit Asi, Havuçlu Pilav, Hindili Pilav, Kapamalı Pilav, Lolazlı Pilav, Mercimekli Bulgur Pilavı, Mercimekli Pirinç Pilavı, Maltıhalı Pilav, Meyhane Pilavı, Mukasserli Pilav, Müceddere, Nohutlu Pilav, Özbek Pilavı, Patlıcanlı Pilav, Pirinç Pilavı, Pirpirimli Pilav, Simit Asi, Şehriyeli Pilav.

Börekler: Baklava Böreği, Kabak Böreği, Karnıyarık, Lahmacun, Puf Böreği, Suböreği, Sis Börek, Tarhınlı Peynirli Börek, Zeytinli Börek.

Yuvarlama

500 gr. pirinç, 300 gr. yağsız çiğköftelik et, 1 baş kurusoğan, 500 gr. kemikli yada parça et, 1 bardak nohut, 3 bardak süzölmüş yoğurt, 1 yumurta, 1 yemek kaşığı un, yeteri kadar su, yağ, nane, tuz, karabiber.

Pirinç yıkanıp süzgece konur. Soğan ince ince doğranır. Et, yıkanmış pirinç, tuz ve karabiber bir kapta karıştırılıp et makinasında çekilir. Çekildikten sonra, yuvarlanacak kıvama gelinceye kadar yoğrulur ve üzeri ıslak bir bezle örtölür. Hamurdan alınan ceviz büyüklüğündeki parça elde bir 10-15 cm. uzunluğunda bir çubuk haline getirilir. Sonra 0.5 cm. uzunluğunda minik parçalara bölünür. Bu parçalar avuçların için yuvarlanıp top haline getirilir. Tüm hamuru yuvarladıktan sonra kaynayan bir su tenceresinin üzerine oturtulmuş süzgece konarak fazla pişmeyecek şekilde haşlanır. Haşlanan yuvarlamalar iyice soğutulur. Diğer taraftan kemikli et nohutla pişirilir ve yuvarlamalar içine atılır. Yemeğin yoğurdu ayrı bir tencerede içine yumurta ve un konarak iyice çırpıldıktan sonra pişirilir. Kaynamaya yakın diğer malzeme yavaş yavaş yoğurdun içine konur. Bir taşım kaynadıktan sonra ocak kapatılır. Bir tavada yakılmış ve üzerine kuru nane dökölmüş yağ pişen yemeğin üzerine dökölür. Yemek servise hazırdır.

Doğrama

1 kg. parça et, 1,5 kg. patlıcan, 1 kg. domates, 4 adet yeşilbiber, 2 orta boy soğan, bir baş sarmısak, 1 su bardağı nohut, tuz, nane, 2 yemek kaşığı sadeyağ, biber salçası. Akşamdan ıslatılan nohut, parça et ile birlikte pişirilir. Diğer taraftan patlıcanlar kabukları soyulmadan dörde bölünüp, 3-4 cm. uzunluğunda doğranır. Bir tencere içerisinde domateslerin kabukları soyulup çekirdekleri çıkartılır. Biberler doğranır, sarmısaklar konur, tuzu atılır ve biraz su ilavesi ile pişirilmeye bırakılır. Patlıcanlar pişmeye yakın limon suyu, domates ve biber salçası ilave edilir. 15-20 dakika da ekşili suyla kaynatılır. Pişince üzerine ateşte kızdırılmış sadeyağ ve nane gezdirilir.

Patlıcan Kebap

1,5 kg. patlıcan (iri ve uzun), 1,5 kg. az yağlı kıyma 5-6 adet domates, 5-6 adet yeşil biber, karabiber, tuz.

Patlıcanlar yıkanıp sapları kesildikten sonra enine kesilir. Bu arada kıyma biraz tuz ve karabiber ile iyice yoğrulur. Daha sonra şişlere bir patlıcan ceviz büyüklüğünde kıyma saplanır ve elle biraz yassılaştırılır. Domatesler ve biberler ayrı ayrı şişlere geçirilir. Alevsiz orta harlı mangalda çevrilerek iyice pişirilir. Pişirilen patlıcanlar, sırası bozulmamak kaydıyla düzgün bir şekilde tepsiye çıkarılır. Üzerine pişirilen domates ve biberler yerleştirilir ve tepsinin ağız bir kapakla kapatılarak terlettirilir ve servis edilir.

Tatlılar: Baklava, Künefe, Katmer, Lokma, Müsebbek ve Fukara Künefesi, Taş Kadayıfı, Aşure, Pekmezli Aşure, Bastık, Bastık Kızartması, Tarhana Eritmesi, Küsbe Akıtması, Şirinli Şora, Pekmezli Kuymak, Nefse Emi, Güllaç, Muhallebi, Sütlu, Zerde, Muni, Tahinli Pekmez, Ağızlı Pekmez, Fakıbeyni.

Astarlı Sütlaç

2 çay bardağı pirinç, 1 kg. süt, 13 su bardağı su, 3,5 çay bardağı şeker 2 kaşık safran gülsuyu yeteri kadar kabukları çıkarılmış fıstık.

Süt kaynatılır, kaynadıktan sonra içine iyice yıkanmış pirinç eklenir. Kısık ateşte pişirilmesi önerilen karışım boza kıvamına gelince ateşten alınır ve cam kâselere yarısını dolduracak şekilde paylaştırılır. Sütlaç kâseleri ılınca, buzdolabının derin dondurucu bölümüne yerleştirilir. Diğer yandan iki kaşık safran yarım çay bardağı su ile ıslatılır. Bir tencereye 13 su bardağı su, bir bardak pirinç konup pişirilir. Zerde yoğunlaşmaya başlayınca içine süzölmüş safran suyu eklenir. İndiremeye yakın, üç buçuk çay bardağı şeker ve kabuğu çıkarılmış fıstıklar eklendikten iki dakika sonra tatlının altı kapatılır ve içine iki kaşık gül suyu dökülür. Sütlaçlar dondurucudan çıkarılır, üzerine zerde döküldükten sonra bu kez tatlının altı kapatılır ve soğumaya bırakılır. İsteğe göre servis öncesinde pudra ile süslenir.

BİBER VE FISTIK EFSANESİ

Tüm dünyaya nam salmış Gaziantep biberi ve fıstığı, dilden dile dolaşan bir efsane ile gelmiştir günümüze dek...

Bir bahar günü, Antep'li iki kız kardeş bahçelerinde tohum atıyor, çapa yapıyorlarmış. Tanımadıkları yaşlı ve yoksul bir derviş yanlarına gelerek selam vermiş. Kızlardan büyüğüne; aç olduğunu, karnını doyuracak bir parça ekmek vermesini söylemiş. Kız dervişin eline bir parça kuru ekmekle acı bir soğan tutuşturarak başından savmış.

Derviş:

- Ektiğini biçsin, diyerek uzaklaşmış.

Bu kez küçük kızın yanına gelerek ondan da biraz yiyecek istemiş.

Küçük kız:

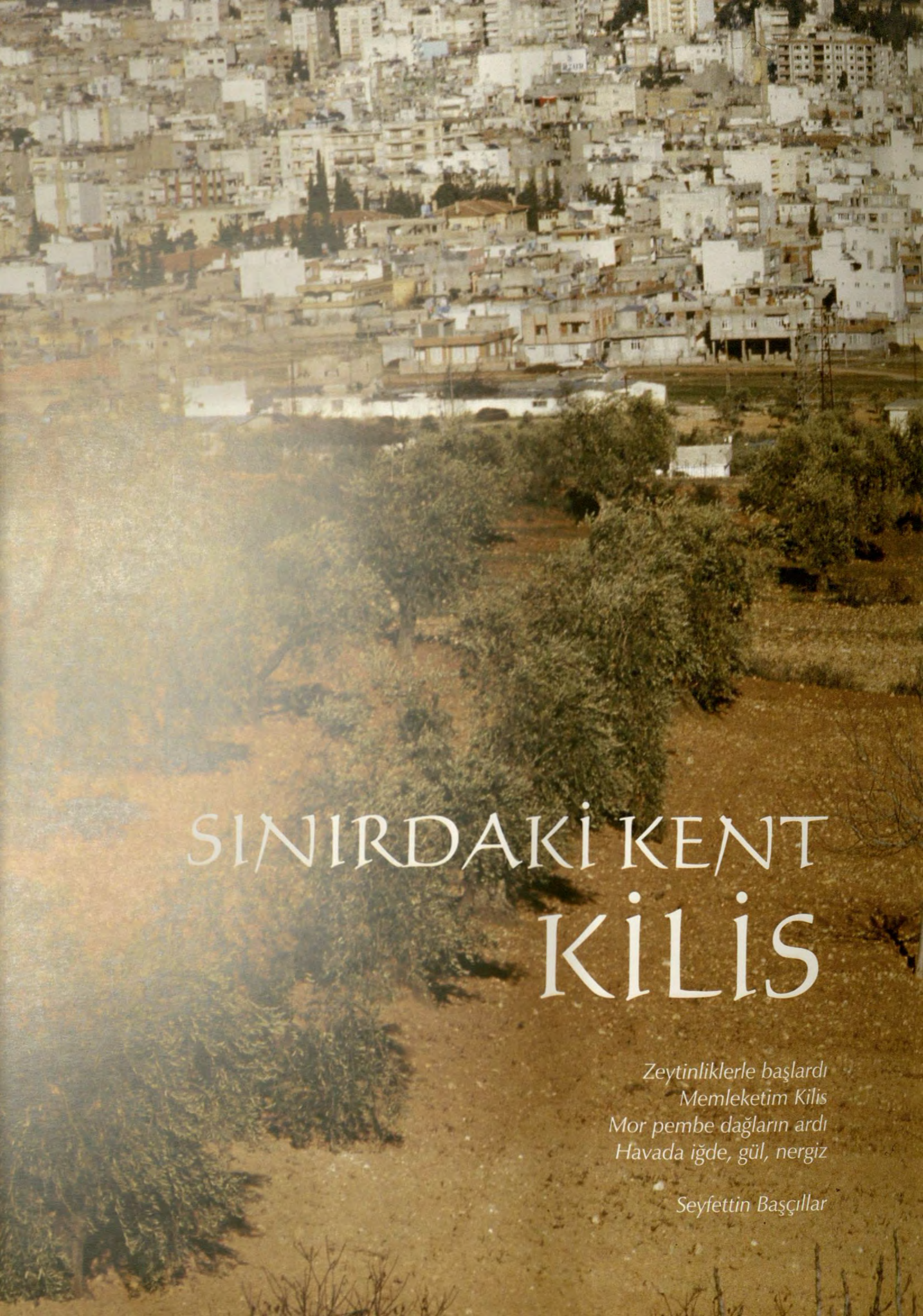
- Hoşgeldin, safa geldin, misafir kısmetiyle gelir. Bu sabah helva yapmıştım, otur şuraya afiyetle ye, diyerek onu karşılamış.

Derviş helva çıkını alarak:

- Sağol kızım. Sen de ektiğini biç demiş ve ayrılmış.

Bir süre sonra büyük kızın ektiği tohumlar yeşermiş, yeşilbiber olmuş, sonra soğan gibi kızarmış ve kırmızıbiber dönüşmüş. Küçük kızın tohumlarında da fıstık ağaçları boy vermiş. O gün bugündür Antep'li ne ekmek ne soğan gibi acı biberden vazgeçmişler, ne de helva gibi tatlı fıstıktan...

SINIRDAKI KENT KILIS

*Zeytinliklerle başlardı
Memleketim Kilis
Mor pembe dağların ardı
Havada iğde, gül, nergiz*

Seyfettin Başçılar

Gaziantep Platosu'nun güneybatısında, Acar Dağı'nın eteklerine kurulan ve coğrafi anlamda çok yaygın olmayan kent, görece düzenli ve merkezde toplanmış bir yapı sergiler. 1995 yılına dek Gaziantep'e bağlı bir ilçe durumundaki Kilis, bu tarihten sonra kasaba giysisinden sıyrılıp, medeni bir kent olmanın yollarında ağır ağır ilerler.

Suriye'den gelen çeşitli malların sergilendiği Cumhuriyet Caddesi'ni çevreleyen pasajlar, eski zamanlardaki cazibesini yitirse de sınır kapısında, komşusunun malını merak eden ve ülkesine taşıyan tüccar görüntüleri hiç azalmaz. Uzun zaman önce topluca alışveriş etmeye gidilen ve neredeyse Paris'ten alışverişten dönülür gibi heyecanla alınan malların konu komşuya gösterildiği bu kentin adı, başka şehirlerde benzer malların satıldığı pasajlara da adını verirken şimdilerde değişen zaman ve sunumdaki bolluk; kaçak çay, elektronik ve plastik eşyalara olan bu talebi de yok etmiştir.

Minyatür benzeri mimari dokusu, bitişik nizam cumbalı evleri, daracık sokakları ile güneşin sarısıyla yıkanmış bir masal şehri andıran Kilis, Suriye sınırına yalnızca 8 km. uzaklıktadır. Antep'ten Halep'e, Hatay'a gidenlerin yolunun mutlaka düştüğü bu kent, Suriye ve Türkiye'deki akrabaların Öncüpınar Sınır Kapısı'ndaki bayramlaşma görüntüleri ile televizyon ekranlarına, gazetelere sık sık yansır. Yalnızca iki ülke arasında değil, bölgesel coğrafya anlamında da sınır olan kent, Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz arasında ikâmet eder.

Babil, Hurri-Mitanni, Asur, Hitit, Arami ve Pers egemenliklerini yaşayan kent, sık sık el değiştirmiştir. M.Ö.356'da Makedonya Kralı Büyük İskender, Anadolu'ya geçerek İskenderun'u kurmuş ve doğuya ilerleyip Kilis'e gelerek, kente Makedonya'daki "Cyrrhus" olarak bilinen kentin adını vermiştir. Osmanlı kaynaklarında, Makedonya'daki kente "Bosna Kilis'i", Anadolu'dakine ise "Halep Kilis'i" dendiği yazılır. Cambridge Üniversitesi yayını olan "Dünya Tarihi"nde ise, Kilis'in M.S.4 yüzyılda büyük açık hava tiyatrosuyla tanınan, 117.000 nüfuslu, yolların kavşağında bir kent olduğu, Cyrrhus adıyla anıldığı ve şimdiki Kilis'in 10 km. batısında yer aldığı yazılmaktadır. İskender, öldükten sonra imparatorluk üç generali arasında paylaştırıldığında, Kilis, Selevkoslar'ın payına düşmüş ve yöre, Selevkos devleti sınırlarında 227 yıl kalmıştır. Bu dönemde Kilis, Halep'ten daha önemlidir ve Halep buraya bağlıdır. Selevkos devleti, M.S.64'te Romalıların gelişi ile ortadan kalktıktan sonra Roma eyaletine dönüşen Kilis, Ortaçağ döneminde İslam fethi, Abbasi halifeleri egemenliği gibi önemli olaylara sahne olur.

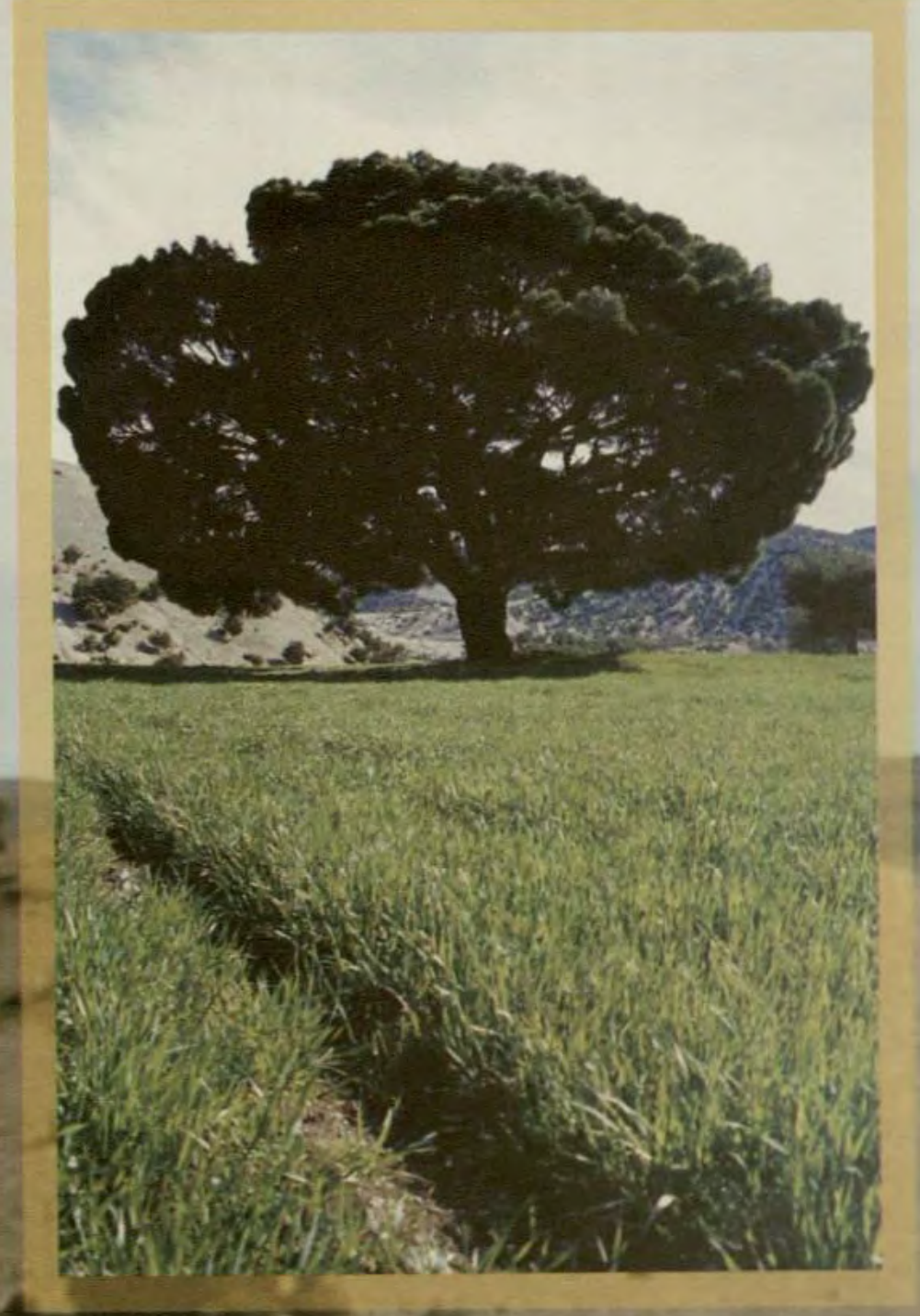
Balazuri, "Fütüh'ul Buldan" adlı kitabında, M.S.638 yılında Kiris'in, Kuris adıyla fethedildiğini yazar. Hz. Ömer zamanına rastlayan fetih savaşı başarılmıştır. Bu tarihten sonra Kilis, İslam kenti kimliğine bürünmüştür. 1151'de Haçlılar, Kiris, Azez, Telbaşar, Ayntap, Ravanda ve Besni'yi zapt etmişler ve Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlamışlardır. Daha sonra Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan tarafından alınmış ve 16. yüzyıla kadar bölge güçlü beylikler arasında el değiştirip durmuştur. 1516'da Kansu Gavri ile Yavuz Sultan Selim arasında yapılan ve Osmanlıların zaferiyle sonuçlanan Mercidabık Savaşı, Kilis ili sınırları içindeki Telhabeş (Yavuzlu) Köyü yakınlarında meydana gelmiştir. Bölge böylece Osmanlı sınırları içerisine girmiştir. Kilis'in kentleşmesi Osmanlı yönetimiyle birlikte olmuş ve 1550 yılında bağımsız bir sancak haline gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kilis yöresi beylerbeyi olan Canbolat Bey burada bedesten, cami, tekke, hamam, kervansaray yaptırmış ve imar etmiştir. 1. Dünya Savaşı sonunda Mondoros Ateşkesi ile Fransızlara bırakılan Kilis, Kurtuluş Savaşı sırasında direnmiş 7 Aralık 1921 günü düşman işgalinden kurtararak Hükümet Konağı'na Türk Bayrağı çekilmiştir.

Ravanda Kalesi'ne yaklaşıldığında yolun sağ tarafında yemyeşil şimenlerin arasında tablo görüntüsüyle uzaktan bile dikkat çeken görkemli bir ağaç vardır. Bölgede tür olarak başka bir benzeri olmayan am ağacı Kilis Kültür Müdürlüğü'nce tescil ettirilmif tek ağaç unvanını taşır.

Karataş Tepesi'ndeki Şurahbil Bin Hasene Türbesi, Anadolu'nun dört bir yanından gelenler tarafından ziyaret edilir. Türbe, 1902 tarihinde II. Abdülhamit'in emriyle onarım görmüştür. Şurahbil, Hz. Muhammed'le birlikte savaşa katılmış bir kumandandır.

Hz. Muhammed'in yanında gelen sahabelere hizmet edip, açların karnını doyuran, fakirlere sofraya kuran Şeyh Mansur'un Türbesi, Kalles Dağı'nın güneyinde bir tepe üzerinde bulunan, savaşa ve barışta hurma dağıtan meşhur sahabelerden Şeyh Muhammet Bedevi'nin (Rittali) Türbesi ve Hz. Muhammed'in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla bilinen, hayatı boyunca müezzinlik yapan Bilali Habeşi'nin Türbesi'nin yanı sıra daha pek çok kutsal mekân Kilis sınırları içerisinde yer almaktadır.

Taç kapı üstündeki kitabede 1638 yılında Hacı Ali Ağa tarafından yaptırıldığı yazılan Çalık Cami, tek kubbelidir. Avluya yuvarlak kemerli bir niş içerisindeki kemerli bir kapıdan girilir. Üç revaklı bir cemaat yeri vardır. Örtü sistemi betondur. Minaresi güney sağ köşededir. Şerefe altı çinilerle süslüdür.

Hacı Ali Ağa tarafından yaptırılan Çalık Cami, kesme taştan yaptırılmıştır ve tek kubbelidir. Avluya yuvarlak kemerli bir niş içerisindeki yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Üç revaklı bir cemaat yeri vardır. Caminin ana mekanı tek kubbelidir. Örtü sistemi betondur. Minaresi güney sağ köşededir. Dörtköşe bir kaideden üçgenlerle gövdeye geçirilir. Gövde çok köşelidir. Şerefe altı mukarnaslarla süslüdür. Korkuluklar taştır. Petek yuvarlak, külâh konik köşelidir.

'Otuz camisinden en güzeli, padişahlara özgü olan Canbolat Camii'dir. Şahane minberi ve mihrabı, türlü türlü renkli mermerlerle süslenmiştir. Bunları işleyecek bu yüzyılda usta bulunamaz. Canbolat Camii'nden sonra Ulu Camii ve Şeyh Camii gelir . Çarşı içinde (Bedesten ve çevresinde) Hasan Bey Camii (Muallakaltı Camii) gelir ki, çok sağlam merdivenle çıkılan bir yapıdır. Tabakhane Camii toprak damlıdır. Cüneyne Camii de kubbelidir ve Ali Subaşı Camii kireç örtülüdür. '

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden

Kilis'in en büyük ve en eski camisi olan, siyah-beyaz kesme taşlı, motifli kapısıyla ünlü Ulu Cami (Cami-i Kebir), 1339 yılında Memlukler döneminde yaptırılmıştır. Oldukça geniş bir avluya sahip caminin minaresi depremde yıkılmış ve bir hayırsever tarafından onarılmıştır.

Kilis Beyi Emir Canbolat tarafından yaptırılan Cumhuriyet Caddesi'nin güneyindeki Tekye (Canbolat) Cami'nin avlusuna taş merdivenlerle inilmekte olup, merdivenin solunda medrese odaları yer alır. Kare planlı ve tek kubbeli caminin, son cemaat yerinin üzeri yuvarlak kubbeli, sivri kemerli eyvanlardan oluşur. Caminin çinko kaplı büyük bir kubbesi vardır. Kubbenin alt kısımlarında basık kemerli aydınlık pencereler yer alır. Caminin güney avlusunda mezarlar bulunmaktadır.

1570 yılında yaptırılan, Büyükküttah Mahallesi'ndeki Kadı Cami'nin (Kara Kadı Cami) avlu kapısı batıya açılır. Kemer üstündeki beyaz taşta şu kitabe okunur: "Kapı 1307 H.1889 M. yılında tamir edilmiştir". Son cemaat yerini yedi yığma sütunun üstünde yükselen tonoz kubbeler örter.

Meşetlik Mahallesi'ndeki Muallak Cami (Hasan Bey Cami), Kilis'in tek iki katlı camisidir. Caminin alt katında dükkânlar, üst katında ibadethaneler vardır. Ak kesme taşla yapılmıştır ve minaresi ile ünlüdür.

Kilis'te hamam kültürüne benzer bir gelenek de kaste yani çeşmelerde görülür. Kentin pek çok yerinde dönemlerinin özelliklerini yansıtacak şekilde süslemelerle donatılmış kaster, hayırsever vatandaşlarca yaptırılmış anıtsal mimari eserleri oluştururlar. Bunlardan bazıları, Kurdağa, Fellah, İbşir Paşa, Nemika, Aynönü, Salih Ağa çeşmeleridir.

Tarihi
**TUGLU
HAMAMI**

Kentin hamam kültürü Kilis'i 266 yıl egemenliğinde tutan Memlukler zamanından başlar ve hikâyesi oldukça renklidir; eskiden sokaklar ve binalardaki atıklar ikiye ayrılarak toplanırdı. Selülozik artıklar, "Külhan zibili" adı verilen hamamlarda yakıt olarak kullanılır, organik maddeler ve atıklar da adına "kömelik" denen yerlerde stoklanıp, özel bir yöntemle için için yanmaya bırakılır ve daha sonra gübre olarak tarımda kullanılırdı. Böylelikle külhan zibili, hem atıkların değerlendirildiği hem de yöre halkını sıcak sularla hamamda ak-pak ferahlatan bir geleneğin de başlangıcı olur. Meşetlik Mahallesi'ndeki Eski Hamam, hala işler durumdaki Aşit Mahallesi'ndeki Hoca Hamamı, Vaiz Mahallesi'ndeki 200 yıllık Paşa Hamamı, Çaylak Mahallesi'ndeki Hasanbey Hamamı, Şeyhler Mahallesi'ndeki Tuğlu Hamamı bu eski gelenekten bugüne kalmış mimari yapılarıdır.

Yolların Kavşağındaki Kilis

Sıdıka BEBEKOĞLU

Mimar

1906 yılında bölgeyi gezen İngiliz diplomat Mark Sykes Kilis için şöyle diyor "Kilis zarif yapıları olan önemli bir kenttir. Çarşısı büyüktür; birçok dilin konuşulduğu çarşı tam bir Babil kulesi gibidir. Hanlar dolup taşmakta, bir yandan yeni hanlar yapılmaktadır. Arabalar üzeri kapalı faytonlar, çingirakları ile neşeli sesler çıkararak şehri dolaştırmaktadırlar."

Kilis, Anadolu Platosu'nun Suriye Ovası'na uzandığı bir yerde, kuzeyinde çok dik olmayan Resul Osman Dağı'nın eteğine kurulmuştur. Güneye doğru uzanan uçsuz bucaksız ova, ufuk çizgisine kadar yeşil bir denizi andırarak uzanır. Osmanlı'nın Ortadoğu, Mısır ve Arabistan'a açılmasını sağlayan Mercidabık Savaşı bu ovada yaşanmıştır. Kilis coğrafyası konumu gereği Akdeniz iklimi ile kara iklimi arasında geçiş bölgesindedir. Akdeniz üzerinden gelen batı rüzgarının etkisiyle mikro klima iklimi gerçekleşmektedir. En sıcak günlerde dahi ferahlatıcı esintiler ve geceleri serin bir iklim yaşanmaktadır.

Taş mimari geleneğe sahip olan Kilis'te evler avluludur. Bu avlu mekanına yerel dilde 'haviş' denir. Haviş, evin üzeri açık salonu gibidir. Diğer mekanlar buraya açılır ve hayat burada geçer. İçeride dönük sessiz, huzurlu, renk renk çiçekler ve bunların kokularıyla dolan haviş, kuşların da mekanıdır. Ayrıca *livanlar* da (eyvan) avluya bakan zengin bakış açısına sahip mekanlardır. Odalar yüksek tavanlı, üzeri direkli, bazen renkli kalem işleriyle süslenmiş ve duvar boyunca zengin ahşap işçilikleriyle donatılmıştır. Pencereler ve üzerindeki kuş pencereleri avluya açılır. Nadiren sokağa penceresi vardır. İklim, estetiğe ve her türlü konfora göre tasarlanmış bu evler Kilis'in en önemli kültür değerlerindendir.

Son Osmanlı Dönemi mimari özelliğine sahip 20'ye yakın konak tipi evden bazıları sofalı plan tipine göre yapılmıştır. Dar, dolambaçlı, çıkmaz sokaklar, taş duvarlar üzerinde az sayıda pencere, cumba ve sarmaşıklarla çevrelenir. Kentte Osmanlı dönemine ait 45 han, 3 bedesten yapılmış olması burada yapılan ticaretin boyutunu göstermektedir. Bu mimari yapıları gezmek isterseniz Cumhuriyet Meydanı'ndan başlayarak 1553 tarihli Tekye Camisi'nden başlayabilirsiniz. Klasik Osmanlı eseri olan caminin arkasında Canbolat Paşa Türbesi yer alır. Külliye niteliği taşıyan yapı grubuna ait Paşa Hamamı, Mevlevihane ve Hanı görebilirsiniz. Ancak 160 dükkanlı bedestenin yerinde bugün sadece sabah pazarının boşluğu bulunur.

Tekye Cami'nin hemen solundaki ara sokakta korunmuş bir Kilis evi örneği olarak Alaaddin Yavaşca Evi gezilebilir. Tekye Camiisi avlusundan ve kabaltından geçerek Eşref Kasteli'ne doğru ilerlerken Şeyh Camisi'nin kare üzerine sekizgen gövdeli minaresinin estetiği, dar çarşı aksına güçlü bir katkı sağlar, karşıya baktığınızda Daldaban Hanı ve arkasında Tuğlu Hamamı'nı bulursunuz. Güneye doğru hafif meyilli bu sokaklardan önceleri Halep'ten ve köylerden gelen kervanların geçip hanlarda konakladıktan sonra çarşıya uğrayarak bedestene gittiklerini hayal edebilirsiniz. Zaten geriye doğru bakıp apartmanlar arasından Tekye Camii kubbесinin, dar sokaklardan sonra büyük mabedin davetini de duyabilirsiniz.

Geriye dönüp sağ ara sokakta Memlûk döneminden kalmasına karşılık epey değişiklikler geçirmiş olan Ulu Cami'ye batı kapısından girip, kuzey kapısından bedestene (sabah pazarına) doğru dar sokaklardan ilerleyebilirsiniz. Bedestenden kalan geniş alanda her sabah başlayan alış-veriş devam ediyordur muhtemelen. Karşı köşede Muallak Camii'ni, sağ yanda bedesten kervansarayından kalan yıkıntıyı bırakıp, caminin yanındaki sokağa saparsanız, sağdaki dümdüz duvarın Sinagog duvarı olduğunu gösteren bir iz bulamazsınız. Şansınız varsa komşu misafirperverliği ile yukardan harap yapıyı görebilirsiniz. Yapının yaşadığı ilgisizliğe rağmen, Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi burada da farklı dinlerin mabedini yanyana görmek sizi duygulandırabilir.

Sokağı devam edip Odun Pazarı'na çıkıp karşıya geçtiğinizde tek kalmış yemenici ustası, Ahmet Usta ile söyleşip yemenilere bakabilir veya hediye alabilirsiniz. Buradan ilerleyip, ara sokaklardaki ÇATOM'u bulursanız, hem bir Kilis Evinde (Çağlayan Evi) dinlenme imkanı bulur, hem de kadınların yaptığı el işlerini tanıyabilir, belki hatıra eşyalar alabilirsiniz. Hatta Kilis'e gelmeden önce haber vermiş olursanız, kadınların hazırlayacağı Kilis ev yemeklerini tadabilirsiniz. Buradan çıkınca Cumhuriyet İlköğretim Okulu bahçesindeki Protestan Kilisesi'nden kalan eski Ruhban Okulu binasını görerek ilerleyip, Cumhuriyet Caddesi'nden karşıya geçebilirsiniz. Karşıya geçince ara sokağa girip Akcurun Mahallesi'ne gelebilirsiniz. Burada Çalık Camii ve kabaltını geçerek, Kilis'in sivil mimarlık örneklerinin yoğun olduğu bir alanı dolaşabilirsiniz. Dönüşte Ayşecik Çay Bahçesi veya Öğretmenevi bahçesinde bir çay molası verebilirsiniz.

Eğer alışveriş yapmak isterseniz cadde üzerinde çeyiz mağazaları, pasajlar, baharatçılar, yorgancılar bulabilirsiniz. Küçük esnaf lokantalarında yemek yiyebilirsiniz. Yemek için daha konforlu bir mekan isterseniz, şehrin batısındaki bir tepe üzerinde Polisevi teras lokantasına arabayla gidebilirsiniz. Burada Kilis'in meşhur 'kerbi havası'nı (garbi) alabilirsiniz. Polis evinin terasından Kilis'in yerleşimini ve aşağılara doğru uzanan bütün ovayı görebilirsiniz. Batıdan Antakya'ya doğru çıkarsak zeytinler, bağlar arasından Suriye sınırına paralel ilerlerken net havalarda uzaklarda Helenistik döneme ait Kirus harabeleri, anfitiyatrosu, Roma dönemi su kemeri kalıntıları görülebilmektedir. Yolun devamındaki Musabeyli ilçesi Halk Ozanı Karacaoğlan'ın köyüdür. Bu yörenin zengin folklor geleneği vardır. Elbeyli yöresinde ise Barak geleneği belirgindir.

20 km ilerde Ravanda Kalesi sapağı görülür. Önemli tarihi değere sahip olan kale bugün harap ve bakımsız olmasına karşın görkemini hissettirmektedir. Kalenin eteğinde Afrin Suyu, Ravanda Köyü ve tarihi çınar ağacı gölgesi, piknikli bir mola için iyi bir seçim olur. Antakya'ya doğru devam ederek Tahtaköprü Barajı'na saparak Yesemek Açık Hava Heykel Atölyesi'ni de mutlaka görmelisiniz.

Kilis'in "hayat"a açılan kapıları...

TARİHE TANIKLIK EDEN OYLUM HÖYÜK

Prof. Dr. Engin ÖZGEN
Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü Eski Başkanı ve
Oylum Höyük Kazı Başkanı

Yrd. Doç. Atilla ENGİN
Cumhuriyet Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölüm Başkanı

Oylum Höyük, Kilis İli'nde, Kilis Gaziantep karayolu üzerinde, aynı adı taşıyan köyde yer almaktadır. Höyük, 460 m. uzunluğunda 370 m. genişliğindedir. Biri 22 m. diğeri 37 m. yüksekliğinde, bir boyunla birbirine bağlanan iki yükseltiden oluşmaktadır. Oylum Höyük, yüksek Anadolu platosunun bittiği ve Suriye'ye doğru uzanan düzlüklerin başladığı verimli topraklar üzerinde yer almaktadır. Höyüğün batı etekleri boyunca akan ve Kilis Ovası'ndan doğan Akpınar deresi yerleşmeye hayat vermiştir. Höyük, ovadaki alçak bir yükselti üzerine kurulmuştur. Doğu Akdeniz'in bereketli kırmızı toprağına sahip Kilis Ovası'nda bugün bağcılık ve zeytin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kilis, Mezopotamya'dan Filistin'e kadar uzanan Bereketli Hilal'in kuzeybatı ucunda yer almaktadır. Bu bölge, doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan yollar üzerinde bulunması nedeniyle çeşitli dönemler boyunca oldukça stratejik bir öneme sahip olmuştur.

Araştırma Tarihçesi :

Kilis'deki ilk araştırmalar, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım tarafından 1968 yılında gerçekleştirilmiştir (Alkım 1969). Alkım, İslahiye çevresinde yürüttüğü çalışmalar sırasında, Kilis Ovası'nda da bir yüzey araştırması yapmıştır. Aynı yıl, İtalyan bir ekip tarafından, daha çok bölgenin tarihi coğrafyası üzerine odaklanan bir yüzey araştırması yapılmıştır (Arci ve diğ. 1971).

Oylum Höyük'deki arkeolojik çalışmalar, Prof. Dr. Engin Özgen tarafından 1987 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırması ile başlamıştır. Kazı çalışmaları ise, köylülerce toprak alımı sonucu gerçekleştirilen bilinçsiz tahribatı önlemek ve bölge arkeolojisine katkılarda bulunmak amacıyla 1989 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir.

Kazı Alanları:

Oylum Höyük'deki kazı çalışmaları; höyüğün toprak alımı sonucu tahrip edilen kuzeydoğu ve batı yamaçları ile kuzey, güney ve batı alanları olmak üzere 5 farklı alanda yürütülmüştür. Ayrıca höyüğün güneybatısındaki bir tarlada yer alan 'Mozaikli Kilise' alanında da bir sezon kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1) Kuzeydoğu Yamaç :

Kuzeydoğu yamaçtaki kazı çalışmaları, höyüğün bu kesimindeki stratigrafiyi ortaya çıkartmak amacıyla açılan basamaklı açmalarda yürütülmüştür. Bu alandaki çalışmalarda şimdiye kadar, Roma Devri'den Geç Kalkolitik Dönem'e kadar devam eden bir stratigrafik süreklilik belirlenmiştir.

Geç Kalkolitik:

Basamaklı açmaların en alt kesiminde yer alan ZAA 11 plankaresinde, hemen ETÇ I-Geç Kalkolitik geçiş evresi tabakasının altında Geç Uruk Devri yapı katları gün ışığına çıkartılmıştır (Resim 2). Bu evreye ait aynı planı yansıtan yapı birimleri uzun süreli kullanıma işaret etmektedir. Dikdörtgen mekanlı yapılar, moloz taşlarla oluşturulmuş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Kireçli harçla kaplanmış mekan tabanları içerisinde, kaplar içerisinde gömülmüş bebek mezarları açığa çıkartılmıştır. Bu tabakalarda, Geç Uruk Devri'ne ait pişmiş toprak kap parçaları ile birlikte, mühür baskı işlerinde kullanılmış olabilecekleri düşünülen çok sayıda küçük oval kil parçaları ele geçmiştir.

Eski Tunç Çağı (ETÇ):

1989 yılında tahrip edilen alanda gerçekleştirilen çalışmalarda, ETÇ III-IV'e tarihlenen 6 yapı evresi açığa çıkartılmıştır. Taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiş bu yapıların iç duvarları ve tabanları, kireç katkılı kalın ve beyaz bir harçla sıvanmıştır. Mekanlar içerisinde yenilenmiş ocak ve fırınlar belirlenmiştir. Bu alandaki yapılar ETÇ'na ait yerleşim içi ölü gömme geleneğinin varlığını ortaya koyan basit toprak, çömlek ve küp mezarlar tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Basit toprak mezarlar bebeklere aittir. Diğer mezarlar ise çocuk ve yetişkin mezarlarıdır. Çömlek ve küp mezarlar (Resim 3), genellikle eğik biçimde yatırılmış ve ağızları yassı bir taş ya da pişmiş toprak kap parçaları ile kapatılmıştır. ETÇ IV'e tarihlenen bu mezarlarda (Resim 4), mezar eşyası olarak çok sayıda pişmiş toprak kap, bakır ve bronzdan top başlı iğneler, bilezikler, küpeler ile altın ve gümüş süs eşyaları ele geçmiştir.

M.Ö. 3. Binin ikinci yarısına ait kalıntılara Y 10, Y11a ve Z11b plankarelerinde de rastlanmıştır. Y 10 açmasındaki ETÇ IV'e tarihlenen basit toprak, çömlek, küp ve oda mezarların olduğu alanda, bu mezarlarla bağlantılı görünen yan yana yapılmış küçük mekanlar, bölgenin ETÇ ölü gömme gelenekleri ile ilgili yeni bilgiler ortaya koymaktadır. Tamamı mutfak mekanı olan bu ilkel yapı birimleri içerisinde mutfak kapları, ocak ve fırınlar açığa çıkartılmıştır. Z 11b plankaresinde devam eden çalışmalarda ise, ETÇ I-Geç Kalkolitik geçiş evresinden ETÇ IV'e kadar bir yerleşim sürekliliği belirlenmiştir.

Orta Tunç Çağı (OTÇ):

Basamaklı açmalardan Y 11, Y 10, Y 9, Z11 ve X 9'da 1997-2000 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında OTÇ yapı katları açığa çıkartılmıştır.

Kuzeydoğu yamacının oldukça dik bir kesiminde yer alan X9b1 plankaresinde, OTÇ'na ait korunan kısmı 2.30 m olan büyük bir yapıya ait olduğu anlaşılan bir duvar açığa çıkartılmıştır. Yaklaşık 90 cm genişliğinde olan bu duvarın üzerinde bir sıra kerpiç izi korunmuştur. Büyük bir yangın tahribatı ile son bulmuş olan bu yapı en az iki katlıdır. Duvarın sınırlandırdığı mekanın tabanı üzerinde (Resim 5), taban üzerine kırılarak dağılmış çok sayıda büyük küp parçaları ele geçmiştir.

X/Y 9-10 plankerelerinde, 1996 ve 1997 yılları arasında yürütülen kazı çalışmalarında, iyi korunmuş OTÇ mimari kalıntıları gün ışığına çıkartılmıştır (Resim 6). Bir kısmı düzgün kesilmiş bazalt bloklarla inşa edilmiş taş temelli yapılar bir sokak üzerindedir. Y 10 plankaresinde yer alan yapının işlik olarak kullanılan avlusunda, büyük bir kireçtaşı tekne ile ocak altlığı olarak kullanılan parçalanmış, büyük yuvarlak bir bazalt blok açığa çıkartılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bu yapının avluya açılan mekanının tabanı yassı taşlarla kaplanmıştır.

Y11 plankaresinde, açmanın güneybatı köşesinde yer alan ve büyük bir yangın tahribatı ile son bulan bir yapının köşesi açığa çıkartılmıştır. Bu yapının tabanı üzerinde, *in-situ* durumda çok sayıda kap ele geçmiştir. Y11 plankaresindeki çalışmalarda, üzerinde kanatlı bir tanrısal figür bulunan bir kireçtaşı stel ele geçmiştir (Resim 7). Açmada gün ışığına çıkartılan basit toprak, çömlek ve oda mezarlar, OTÇ'nda ölülerin yerleşim içine gömüldüğünü göstermiştir (Resim 8). Açmanın kuzeybatı köşesinde açığa çıkartılan, OTÇ'na ait büyük bir oda mezar, ilginç bulgular sunmaktadır. Güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan ve içten boyutları 2.80 X 1.60 metre olan bu oda mezar içerisinde en az 14 yetişkine ait iskelet parçaları düzensiz bir şekilde ele geçmiştir. Höyüğün bu kesiminde açığa çıkartılan OTÇ'na ait basit toprak ve çömlek mezarlardan farklı olarak bu oda mezarda hematit bir silindir mühürden başka mezar eşyası ele geçmemiştir.

Geç Tunç Çağı (GTÇ):

GTÇ kalıntıları Y 10 ve Y 11 b plankarelerinde belirlenmiştir. Ancak maalesef bu açmalar yamacın daha dik olan bir kesiminde yer aldığından, GTÇ'na ait korunmuş sağlam mimariye rastlanamamıştır. Açığa çıkartılan kerpiç bir podyum ile birkaç duvar uzantısı, bir mimari bütün oluşturmaktan uzaktır. Bu açmalarda bölgenin GTÇ seramik özelliklerini yansıtan monokrom ve boyalı parçalar ele geçmiştir.

Demir Çağı:

Demir Çağı'nda höyüğün kuzeydoğu kesiminin yoğun olarak yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak Demir çağı yerleşimlerinde sıkça rastlanan çöp çukurları ve mekanlar içerisinde tabanlara açılan sıvalı tahıl siloları nedeniyle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu yapı katlarında, çakıl döşeli dar sokaklara açılan dikdörtgen yapılar içerisinde, tandırlı ve kısmen tabana gömülmüş olan büyük küplü mekanlar açığa çıkartılmıştır. Bu tabakalarda, çok sayıda küp parçası ile açık renk zemin üzerine kırmızı ya da siyah boyalı, bir kısmı konsantrik daire bezekli Demir Çağı boyalı parçaları, dokuma ağırlıkları, ağırşaklar, kemikten spatulalar, çeşitli demir parçaları ve demir cürufları ele geçmiştir.

Helenistik Dönem:

W 11b ve X 11a açmalarında, çapları 1-2 m arasında değişen çok sayıda çöp çukuru tarafından tahrip edilmiş Helenistik dönem yapı katları belirlenmiştir. Ancak höyüğün bu kesiminin Roma Devri yerleşimleri tarafından gerek çok sayıdaki çöp çukurları ile, gerekse mimariye ait taşların çıkartılması nedeniyle büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu döneme ait yapı katları, çok az alanda belirlenen taban parçalarının yardımıyla belirlenebilmiştir.

2) Batı Yükselti:

Batı yükseltisi kazı alanında, 1991-1996, 1998 ve 2002 yılı çalışmalarında, iki yapı evreli büyük bir kerpiç yapı açığa çıkartılmıştır (Resim 9). Standart kare şekilli kerpiçlerle inşa edilmiş bu büyük yapı, 1.80 metre genişliğinde duvarlara sahiptir. Küçük hücre mekanlara sahip bu yapıda bugüne kadar tabana rastlanmadığı için yapının işlevi belirlenememiştir. Yapının geç kullanım evresinde, kerpiç kaplı bir avlu içerisinde 'V' şekilli bir kanal açığa çıkartılmıştır. Yapının geç evresine ait kanallı avlu içerisinde M.Ö. 4. Yüzyıla tarihlenen Roma Devri sikkeleri ele geçmiştir. Yapı içerisindeki bir çukur içerisinde ele geçen Helenistik Dönem seramik parçaları, başka bir geç kullanım evresini temsil etmektedir. Böylece yapının erken kullanım evresinde, Akamenid/Pers evresinde, savunma amaçlı inşa edilmiş bir yapı olabileceği düşünülmektedir.

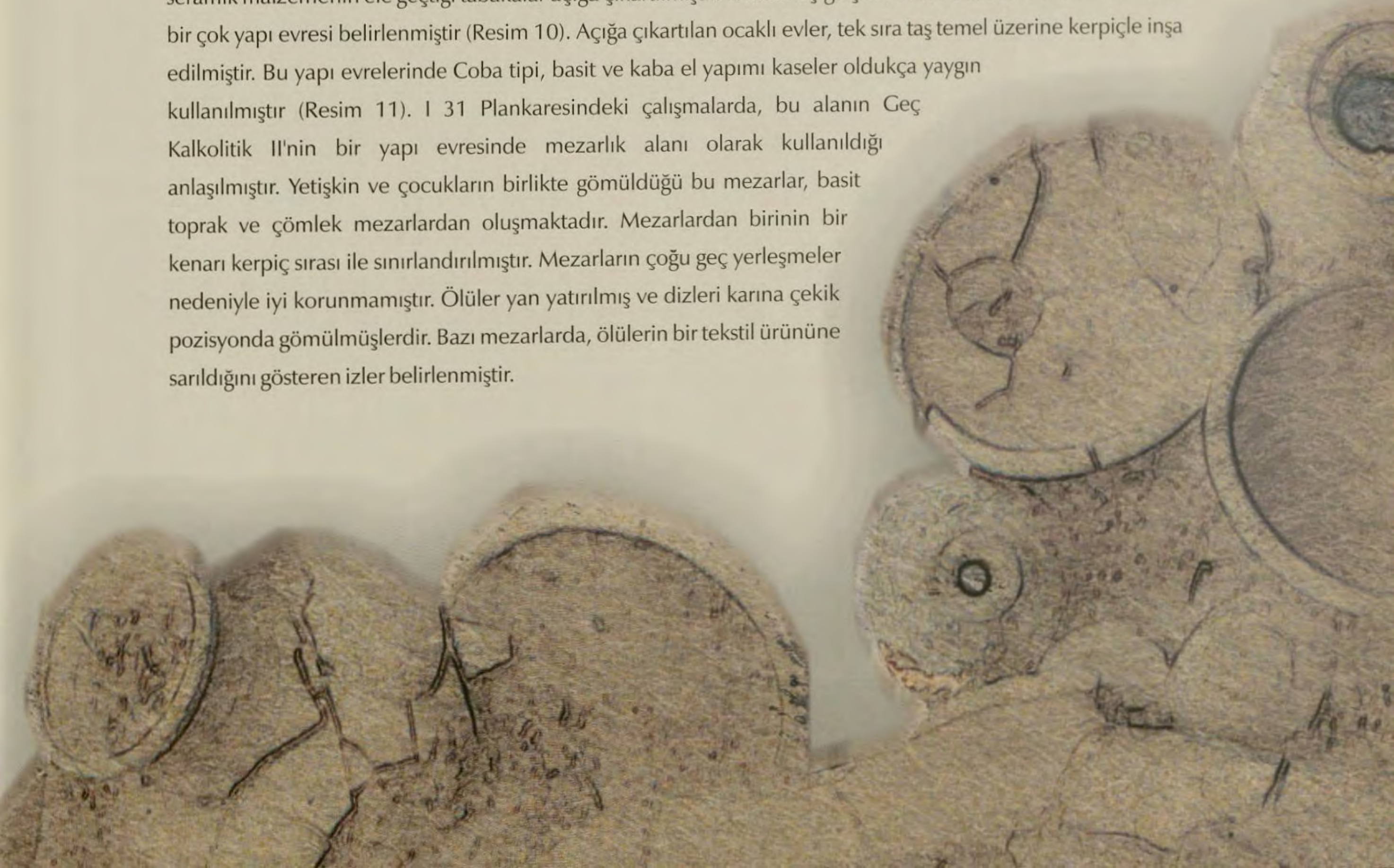
Seviye olarak büyük yapının daha altında yer alan ve iyi korunmuş olan yapı katları ise höyüğün kuzeydoğu yamacında açığa çıkartılan Demir Çağı yapı kalıntıları ve buluntuları ile büyük bir paralellik göstermektedir.

3) Kuzey Yükselti:

R 15, R 16, S 15 ve S 16 plankarelerindeki çalışmalarda, Helenistik döneme ait kalıntılar açığa çıkartılmıştır. Bu döneme ait tabakada, 0,90-1.60 metre arasında duvar genişliğine sahip taş temelli, çok mekanlı yapı birimleri görülmektedir. Bu tabakada, demirden ok uçları, gümüş ve bakır sikkeler, pişmiş topraktan figürinler ele geçmiştir. Helenistik Dönem yapı evresinin altında Demir Çağı'na tarihlenen iyi korunmamış bir tabaka açığa çıkartılmıştır. Duvarları iyi korunmuş bu tabakada ise silindir mühürler ve Demir Çağı seramiği ele geçmiştir.

4) Batı Yamaç:

Höyüğün batı yamacında, toprak alımı sonucu tahrip edilen alandaki çalışmalarda Geç Kalkolitik tabakalara ulaşılmıştır. I 31b, I 31c ve J 31c plankarelerindeki çalışmalarda, çoğu Ubeyd seramiğe ile ilişkili Amuk E benzeri seramik malzemenin ele geçtiği tabakalar açığa çıkartılmıştır. En altta açığa çıkartılan bazalt bir duvarın üzerinde bir çok yapı evresi belirlenmiştir (Resim 10). Açığa çıkartılan ocaklı evler, tek sıra taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Bu yapı evrelerinde Coba tipi, basit ve kaba el yapımı kaseler oldukça yaygın kullanılmıştır (Resim 11). I 31 Plankaresindeki çalışmalarda, bu alanın Geç Kalkolitik II'nin bir yapı evresinde mezarlık alanı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Yetişkin ve çocukların birlikte gömüldüğü bu mezarlar, basit toprak ve çömlek mezarlardan oluşmaktadır. Mezarlardan birinin bir kenarı kerpiç sırası ile sınırlandırılmıştır. Mezarların çoğu geç yerleşmeler nedeniyle iyi korunmamıştır. Ölüler yan yatırılmış ve dizleri karına çekik pozisyonda gömülmüşlerdir. Bazı mezarlarda, ölülerin bir tekstil ürününe sarıldığını gösteren izler belirlenmiştir.

5) Güney Yükseltisi:

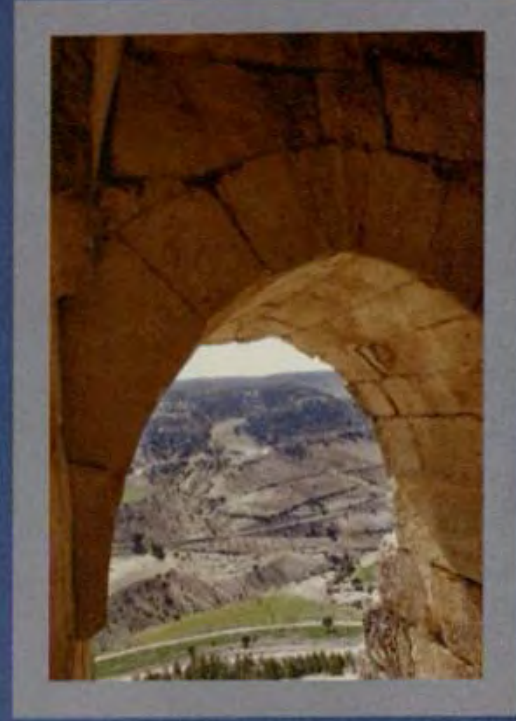
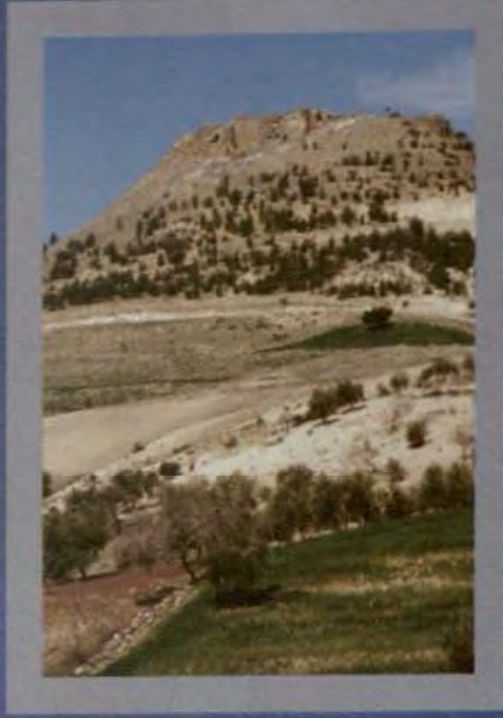
2000 Yılında, höyüğün güney yükseltisi üzerinde, köy evlerinin hemen kuzeyinde yer alan X Y42 ve X41a plankarelerinde, Ortaçağ'a ait 11 basit toprak yetişin ve çocuk mezarı, bu alanın bu dönemde bir mezarlık alanı olarak kullanıldığını göstermiştir. Mezarlarda buluntu olarak ölülerin kollarına takılmış cam bilezikler ele geçmiştir. Mezarlar kaldırıldığında ise, iyi korunmuş Geç Tunç Çağı tabakasına ulaşılmıştır. Bu tabakada, Geç Tunç Çağı'na ait yapılara ait taş temeller, içleri sıvalı büyük tahıl siloları ve ocaklar açığa çıkartılmıştır.

6) Mozaikli Kilise:

1999 Yılında, höyüğün yaklaşık 200 metre batısında yer alan bir tarlada, kaçak kazılar sonucu tahrip edilen alanda mozaik parçaları ile kireçtaşından sütun altlıkları açığa çıkartılmıştı. Bunun üzerine bu alanda 20 X 10 metrelik bir alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, Erken Bizans Devri'ne ait bir kilise yapısının tabanı mozaikli bir galerisi gün ışığına çıkartılmıştır (Resim 12). Yapının batı duvarı yakınlarında ise kireçtaşından bir serkofaj bulunmuştur. Mozaik taban kırmızı, kahverengi, beyaz ve siyah renkte küçük kare taşlarla yapılmış çeşitli geometrik motiflerle süslenmiştir. Gerek kaçak kazılar, gerekse alanın daha önce tarla olarak kullanılması nedeniyle kısmen tahrip olan kilise yapısının mozaikli tabanları temizlenerek açığa çıkartılmış ve koruma altına alınmıştır.

RAVANDA KALESİ

Kilis'in 24 km. kuzeyindeki Polateli İlçesi'ne bağı Ravanda Köyü'nün yakınında bulunan Ravanda Kalesi, eteklerinden Suriye'ye doğru kıvrıla kıvrıla akan Afrin Çayı'nın geçtiğı bir dağın sivri tepesine kurulmuştur. Müthiş bir perspektifle çevrelenen kalenin, Hititler'e dek uzanan bir geçmişı vardır.

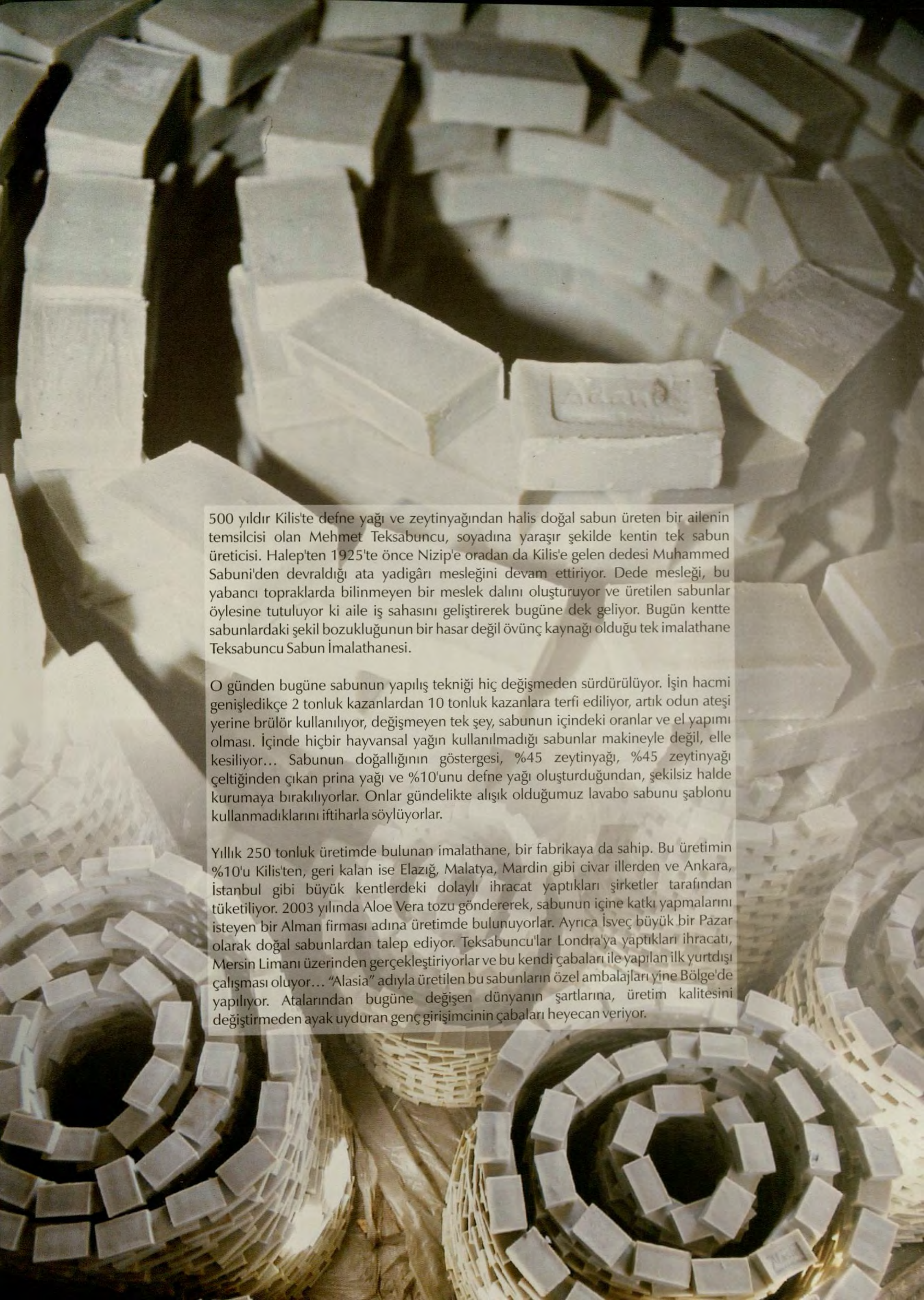
12. yüzyılda Ravanda (1183), Eyyubi Devleti egemenliğı altına girmiştir. Kale kapısının solunda bulunan ancak daha sonra kaybolan kitabenin fotoğrafından okunan şöyledir: "Eyyüb oğlu El Melki-Ün-Nasr, Allah, mülkünü (yurdunu) muhallad etsin." Burada sözü edilen kişı Eyyubi Devleti'nin kurucusu, 1236-1260 yıllarında bölgede hükümdarlık yapan En Nasr Selahaddin Yusuftur ve kalenin onun tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır.

Selçuklu, Artuklu, Eyyübi ve Memlukler tarafından kullanılan kale, 1516'da Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Batı kaynaklarında "Ravandel" olarak bilinen kalenin bugün ayakta kalmış kısmı İçkale'dir. Dış Kale duvarlarının sadece temelleri kalmıştır.

BABADAN OÇULA, ZEYTİNYAĞINDAN SABUNA....

500 yıldır Kilis'te defne yağı ve zeytinyağından halis doğal sabun üreten bir ailenin temsilcisi olan Mehmet Teksabuncu, soyadına yaraşır şekilde kentin tek sabun üreticisi. Halep'ten 1925'te önce Nizip'e oradan da Kilis'e gelen dedesi Muhammed Sabuni'den devraldığı ata yadigârı mesleğini devam ettiriyor. Dede mesleği, bu yabancı topraklarda bilinmeyen bir meslek dalını oluşturuyor ve üretilen sabunlar öylesine tutuluyor ki aile iş sahasını geliştirerek bugüne dek geliyor. Bugün kentte sabunlardaki şekil bozukluğunun bir hasar değil övünç kaynağı olduğu tek imalathane Teksabuncu Sabun İmalathanesi.

O günden bugüne sabunun yapılış tekniği hiç değişmeden sürdürülüyor. İşin hacmi genişledikçe 2 tonluk kazanlardan 10 tonluk kazanlara terfi ediliyor, artık odun ateşi yerine brülör kullanılıyor, değişmeyen tek şey, sabunun içindeki oranlar ve el yapımı olması. İçinde hiçbir hayvansal yağın kullanılmadığı sabunlar makineyle değil, elle kesiliyor... Sabunun doğallığının göstergesi, %45 zeytinyağı, %45 zeytinyağı çeltiğinden çıkan prina yağı ve %10'unu defne yağı oluşturduğundan, şekilsiz halde kurumaya bırakılıyorlar. Onlar gündelikte alışık olduğumuz lavabo sabunu şablonu kullanmadıklarını iftiharla söylüyorlar.

Yıllık 250 tonluk üretimde bulunan imalathane, bir fabrikaya da sahip. Bu üretimin %10'u Kilis'ten, geri kalan ise Elazığ, Malatya, Mardin gibi civar illerden ve Ankara, İstanbul gibi büyük kentlerdeki dolaylı ihracat yaptıkları şirketler tarafından tüketiliyor. 2003 yılında Aloe Vera tozu göndererek, sabunun içine katkı yapmalarını isteyen bir Alman firması adına üretimde bulunuyorlar. Ayrıca İsveç büyük bir Pazar olarak doğal sabunlardan talep ediyor. Teksabuncu'lar Londra'ya yaptıkları ihracatı, Mersin Limanı üzerinden gerçekleştiriyorlar ve bu kendi çabaları ile yapılan ilk yurtdışı çalışması oluyor... "Alasia" adıyla üretilen bu sabunların özel ambalajları yine Bölge'de yapılıyor. Atalarından bugüne değişen dünyanın şartlarına, üretim kalitesini değiştirmeden ayak uyduran genç girişimcinin çabaları heyecan veriyor.

EHLI HİREF KİLİS...

Evliya Çelebi, "Kilis halkı ehli hireftir" diyerek yöre halkının sanatta ve zanaatta becerisini vurgulamıştır. Kilis'te el sanatları, kadınların el emeği göz nuru işleriyle oldukça zengindir, kâh gergefle, kâh kasnakla küçük el tezgâhlarında "ciğerdeldi", "mercimek", "kartopu", "filtre", "cemaliyan" gibi sırmalarla zenginleştirilen işler artık yerini makine işlerine bırakmış durumdadır.

Kilis'te de hemen hemen Anadolu'nun birçok ilinde olduğu gibi el sanatları kaybolmuştur; culhacılık, saraçlık, semercilik, hallaçlık, postalcılık, nacarlık, tenekecilik, kalaycılık, bakırcılık, tabaklık, helvacılık, hasırcılık ve zembilcilik Kilis'in zamana teslim ettiği el sanatlarından bazılarını oluşturur.

Zaman değişir, eski alışkanlıklar da yerini daha pratik çözümlere bırakırken, değişmeyen geleneklerden biri de şimdinin fabrikasyon yorganlarına hâlâ alternatif olmayı sürdüren rengârenk, elde işlenen saten yorganlardır. Kilis yorgancılığıyla tanınır ve kentin çarşısında büyük yorgan atölyeleri oldukça ekonomik fiyatlara yeni gelinlerin çeyizlerini süslemek için son hızla üretimlerine devam eder. Üstelik karanfil, şahmeran, zeytindalı işlemeli bu sanat, tümüyle erkekler tarafından icra edilmektedir.

A close-up photograph of numerous leather shoes hanging from a metal rack. The shoes are in various colors including brown, tan, blue, purple, and red. They appear to be loafers or casual dress shoes. The background is slightly blurred, showing more shoes and the structure of the rack.

ÇİFT SÜRENE,
GELİNE,
BEKÇİYE,
HERKESE
RENGARENK
YEMENİ....

Küçük, derme çatma bir yemeni atölyesinde zanaatını heyecanla sürdüren Ahmet Özuslu baba mesleğini devam ettirirken, ürettiği birbirinden zahmetli ve manda gönünden rengârenk yemenilerin fotoğraflarını gösterip artık daha çok el sanatları fuarlarında yer almayı ve iş hacmini büyütmek istediğini söylüyor.

Ahmet Özuslu, bugün Gaziantep Üniversitesi El Sanatları Fakültesi'nde mesleğini öğretmeyi sürdüren babasından devraldığı zanaatının çeşitliliğini dükkândaki ürünleri göstererek anlatıyor; daha çok taşlı bölgelerde giyilen "kayıslı postal", ovalık, bol yerler için üretilen "rabatiya", gelinlerin giydiği, altından demirden nalça olan "edik", çift sürenlerin, çiftçilerin giydiği "acem postası", tarla, dağ bekçilerinin giydiği "bekçi postalı" ve daha nice...

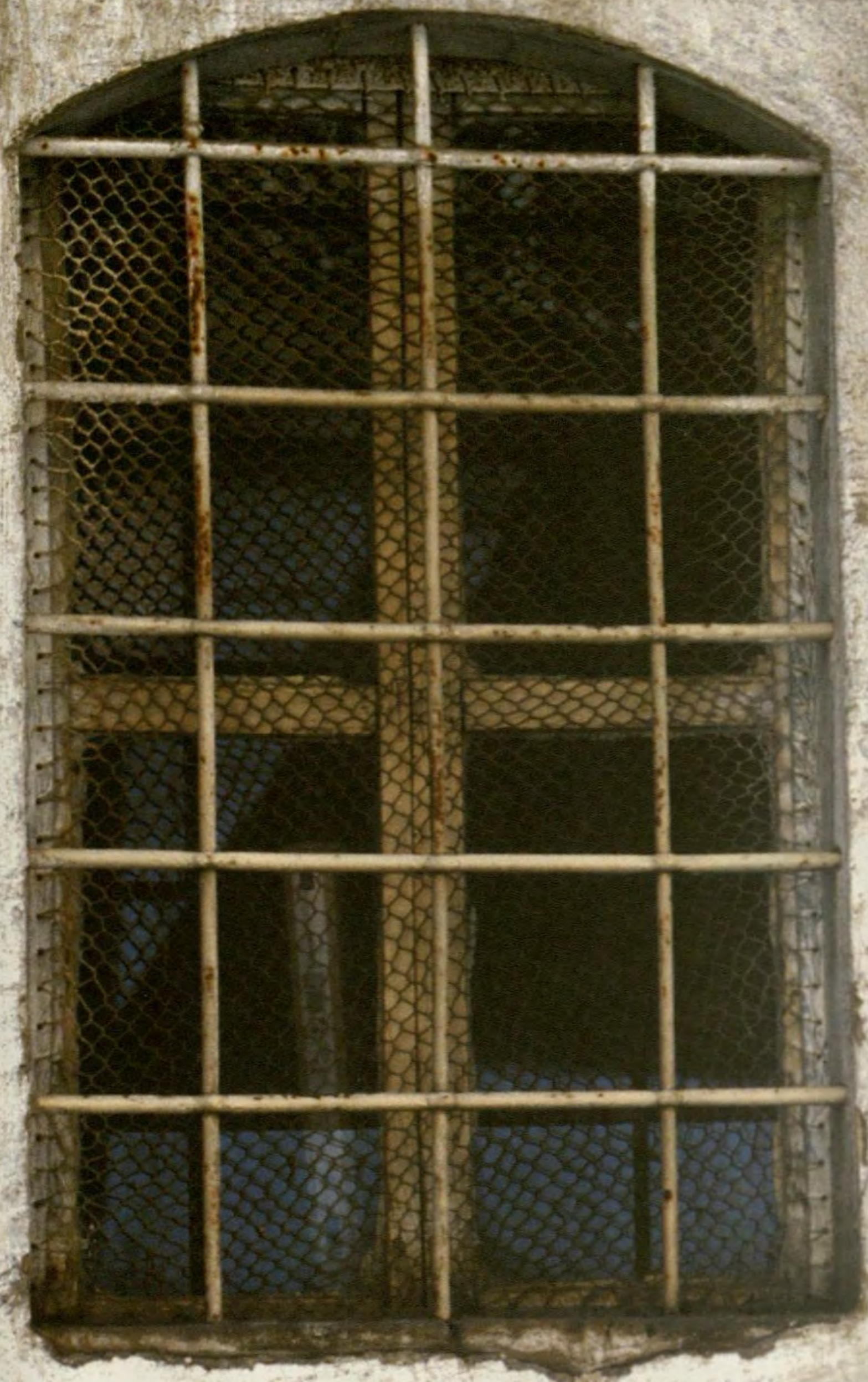
HER TATDAN
BİR TUTAM LEZZET...

Kilis mutfağı et ve bulgur ağırlıklı yemekleriyle, Türk mutfağı kadar Halep mutfağından aldığı özellikleriyle hayli zengindir. Yörede bolca yetişen zeytinden üretilen zeytinyağı nedeniyle, sebze ve zeytinyağlı yemekler de yöre mutfağında yer alır.

Güneydoğu'nun kavurucu sıcakıyla Akdeniz'in bereketli iklimi kol kola verip ovanın ortasında konumlanan Kilis'i çevreler. Zeytin ağaçları ve üzüm bağları bu melez iklimi sevdiklerinden kenti süslemekte cömerttir. Ağaçtan yapılar kaplarda sunulan Kilis pekmezi de üzüm bağlarının verimkârlılığının göstergesidir.

Eskiden Kilis'te evin hanımları Ocak ayında hummalı bir çalışmaya girer, sütün bollasıyla yoğurt, sadeyağ ve peynir yapımını bitirir, acurların içini oyup, kurutur dolmalık olarak hazırlar, buğday başaklarının içi sertleşince, ateşte kılçıkları ayırıp firik üretimini tamamlar, buğdayları nişastalık, bulgurluk, unluk ve döğmelik olarak ayırır, böylelikle gelecek kışın ihtiyaçlarını depolamaya başlardı... Evlerin avlularına ateşler yakılır, ocaklar kurulur, "halle" adı verilen büyük kazanlarda bulgur kaynatılır, sıra yapılırdı. Bağda üzümler olgunlaşırken koruklar toplanıp koruk ekşisi yapılır, taze yapraklardan leziz yaprak sarması, şırası alınan üzümün posasından da sirke elde edilir, daha sonra bu sirke, turşu yapımında kullanılırdı.

Nar ekşisi, nar pekmezi, domates ezmesi, biber pekmezi ve daha nice Kilis mutfağının geleneksel ürünleridir. Bugün evlerde eskisi kadar emek yoğun malzeme üretimi yaygın olmasa da her pişen yemekte bu geleneksel lezzetin varlığı bâkidir...

Ekşili Malhıta

3 su bardağı kırmızı mercimek, 1 çay bardağı zeytinyağı, 1 adet patlıcan veya 8 yaprak pazı, 3 limon veya limon tuzu, 2 baş sarımsak, nane, tuz.

Kırmızı mercimek 2 kez soğuk suda yıkandıktan sonra tencereye konur. Mercimeğe seviyesini geçecek kadar temiz su ilave edilir. Kaynamaya başlamadan önce oluşan köpükler alınıp. Doğranmış patlıcan veya pazılar tencereye dökülür. Çorba pişince ekşi konur. 5 dakika sonra ocaktan alınır. Dövülmüş 10-12 diş sarımsak ile nane ilave edilir. Kalan 1 baş sarımsak dişlerine ayrılmış ve her diş 2 parçaya bölünmüş olarak zeytinyağında pembeleştirilir. Çorbaya dökülür. Servis yapılır.

Oruk

3 su bardağı çiğ köftelik bulgur, 1 kg. orta yağlı, makinada iki kez çekilmiş veya dövülmüş et, 2 çorba kaşığı nane, 1 baş soğan, 1 baş sarımsak, kırmızıbiber, karabiber, tuz.

Bulgur tepsiye konur. Suyu ıslatılır ve kaşıkla karıştırılır. Soğan ve sarımsak üzerine doğranır, nane, kırmızıbiber, karabiber ve tuz ilave edilerek yoğrulur. 20-25 dakika sonra et karıştırılır. Yumuşayınca kadar yoğurma işlemine devam edilir, köfte, tepsinin bir yanında toplanır. "Adana şiş kebab" şekline getirildikten sonra, hafif meşe kömürü ateşinde pişirilir. İstenirse ızgara köfte olarak da yenebilir.

Şıhlı Möhşe

3 kg. taze acur veya kısa kabak, 1 baş soğan, 1/2 baş maydanoz, 1 su bardağı zeytinyağı, 1 komposto tabağı tuzsuz ikiye bölünmüş sarı leblebi, 1 su bardağı yoğurt, 6 diş sarımsak, karabiber, tuz.

Kabaklar veya acurlar, kabak dolmalarında veya acur dolmalarındaki gibi oyulur, hazırlanır. Yıkandıktan sonra karabiber ve tuzla ovulur. Süzgece alınır. Tekrar yıkanır, süzgeçte bırakılır. Suyu süzülünce, zeytinyağında kızartılır.

Kızartmadan artan zeytinyağında kıyma kavrulur. Ufak ufak doğranan soğan kıymayla kavrulur. Doğranan maydanoz, ocaktan alınırken kıymaya ilave edilir. İki saat kadar soğuk suda ıslatılmış olan leblebiler, kıymaya karıştırılır. Karabiber ve tuz ilave edilir. İçleri, dolma doldurur gibi doldurulur, Ağzlar birbirine geçecek yöntemle dizilir. Bir bardak su eklenir. Serviste sarımsaklı yoğurtla ikram edilir.

Teşrübe

1 kg. küçük ve ince patlıcan, 750 gr. kemikli orta yağlı parça kuzu eti, 1/2 komposto tabağı nohut, 1 çay bardağı tereyağ, 1 çorba kaşığı salça, karabiber, tuz.

Et ve nohut düdüklü tencerede pişirilir. Suyu çekilir. Kabukları soyulmuş patlıcanlar tereyağında bütün olarak kızartılır. Pişmiş haldeki et ve nohut karışımının üzerine, kızarmış patlıcanlar, tek sıra olarak dizilir. Bir bardak suda eritilmiş salça tencereye dökülür. Tekrar pişirilir. Ocaktan alınır. Geniş bir kaba, tencere ters çevrilerek, yemek alınır. Böylece etler ve nohut üste gelmiş olur. Servis yapılır.

Tahinli Katmer

1/2 kg. un, 1 Yumurta, 1/3 bardak tahin, su ve süt.

Un, yumurta, süt ve su karışımıyla kulak memesinden daha sertçe bir hamur yapılır. Yumurta büyüklüğünde toplara (beze) ayrılarak 15 dakika bekletilir. Her bir beze oklava veya merdane ile 3 mm. kadar açılır, üzerine tahin sürülür. Açılan bu hamur bir kenarından kıvrılarak rulo yapılır. Sonra bir kenarından yine kıvrılmak suretiyle yuvarlak hale getirilir. Hepsi bu hale getirildikten sonra tekrar aynı işlem yapılır. Yani açılır tahin sürülür ve yine açılır. Hafif yağlanmış veya yağlanmamış sac veya teflonda iki tarafı pişirilerek hazırlanır.

Gerebiç

2 kg. un, 1 kg. irmik, 1/2 kg. şeker, 1/2 kg. pudra şekeri, 2 komposto tabağı ceviz içi, 1 kg. zeytinyağı, 1 kahve kaşığı karbonat, yeterince hazırlanmış gerebiç baharatı (tarçın, karanfil, zencefil, Hindistan cevizi, mahlep).

Un ve irmik karıştırılır. Bu karışıma tuz, dövülmüş mahlep ve karbonat katılır. Zeytinyağı tavlansın bunların üzerine soğuduktan sonra dökülür. İyice yoğrulur ve bir tarafta toplanır.

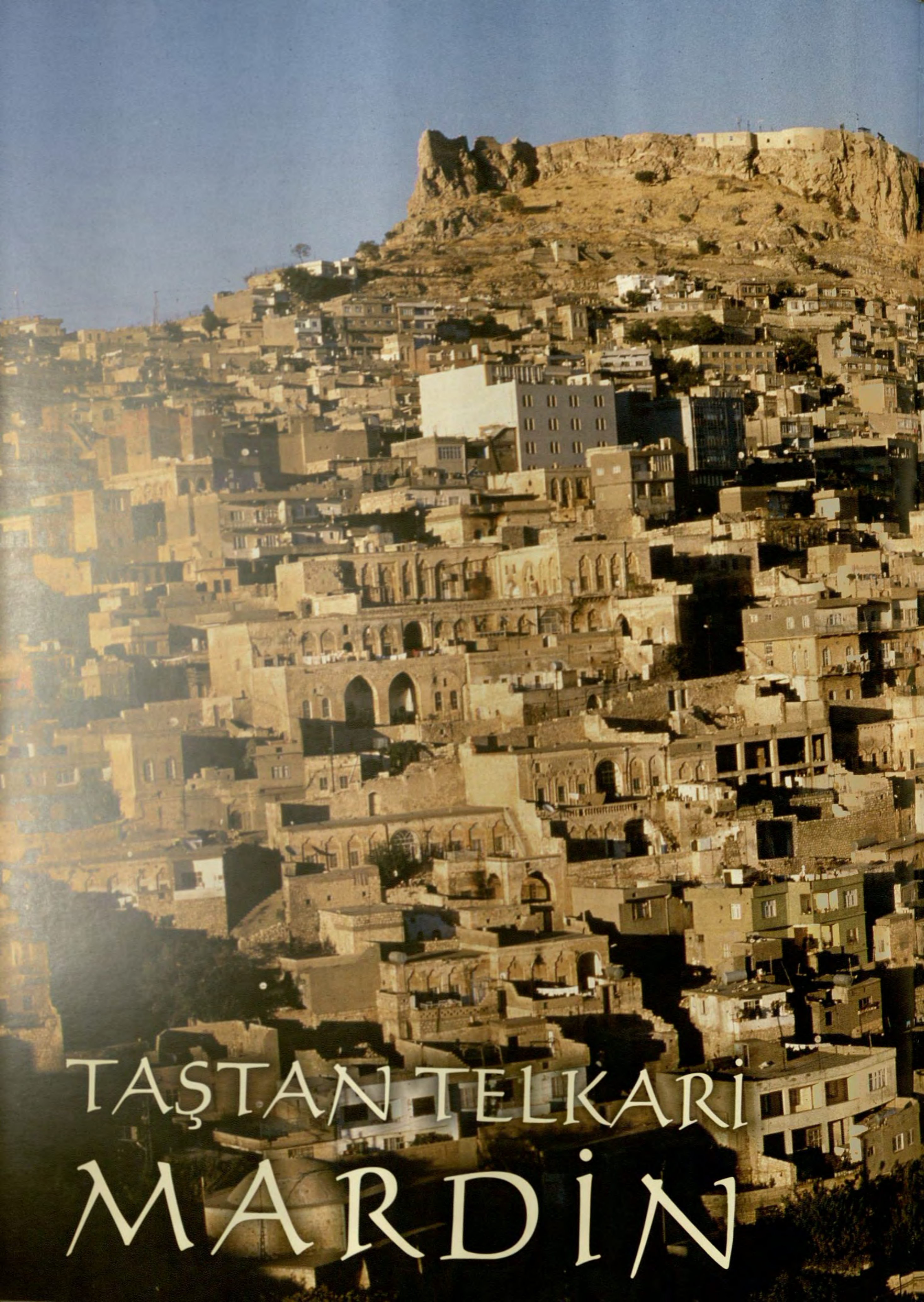
Ceviz içi ufak doğranır ve dövülmüş gerebiç baharatı ve şeker karıştırılır. Hazırlanan hamurdan içli köfteden daha küçük parçalar koparılır. El yardımıyla içli köftede olduğu gibi ortası oyulur. Oyarken zaman zaman el, zeytinyağı ile yağlanır. Her birinin içersine hazırlanan içten yarım çorba kaşığı konur. Ağız kapatılır ve gerebiç kalıbına konarak şekil verilir. Kalıba vurulmuş gerebiçler tepsilere tek sıralı diziler halinde sıralanır. Gerebiçlerin tepsiye yapışmaması için tepsi yağlanır. Çarşı fırınında pişmesi tercih edilir. Pişen gerebiçler sıcakken üzerlerin pudra şekeri serpilir.

Kilis'te Ramazan Bayramı'nın simgesi gerebiçtir. Her Kilis evinde bayram öncesi, yapılır ve bayram ziyaretlerinde misafirlere ikram edilir.

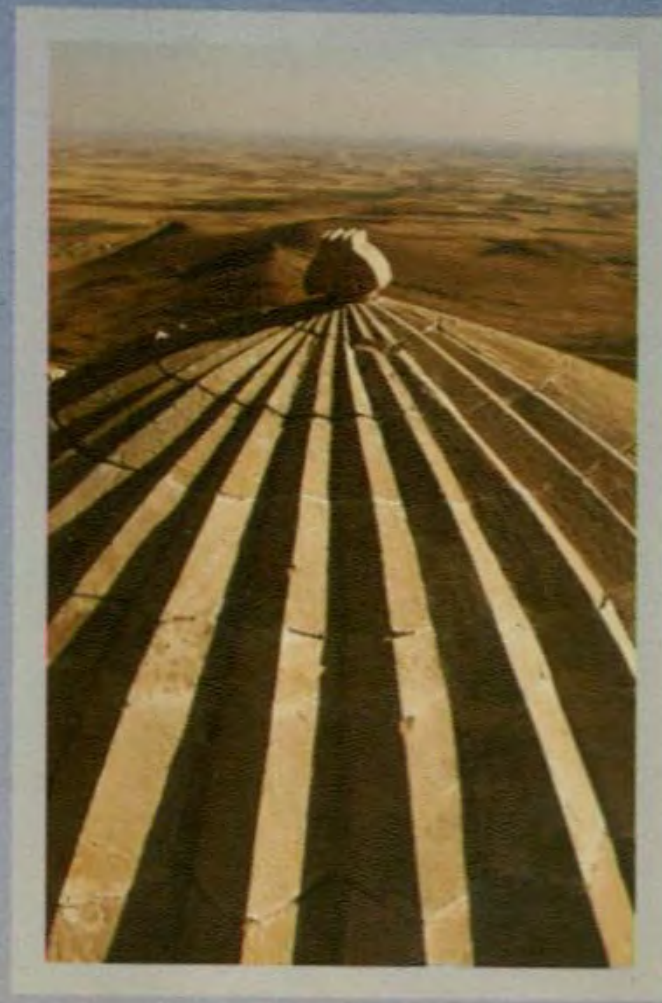
Züngül

500 gr. üzüm pestili, 2 su bardağı un, 1 yumurta, 1 kaşık kabartma tozu, 2 su bardağı zeytinyağı.

Un, yumurta, kabartma tozu karıştırılarak bulamaç yapılır. Kare şeklinde avuç içi kadar kesilen üzüm bastıkları hazırlanan bulamaç hamuruna batırılarak, kızgın zeytinyağında kızartılır. Servis tabağına alınarak üzerine çekilmiş ceviz içi veya fıstık serpilir. Arzuya göre tarçınla servis yapılır.

TAŞTAN TELKARI
MARDİN

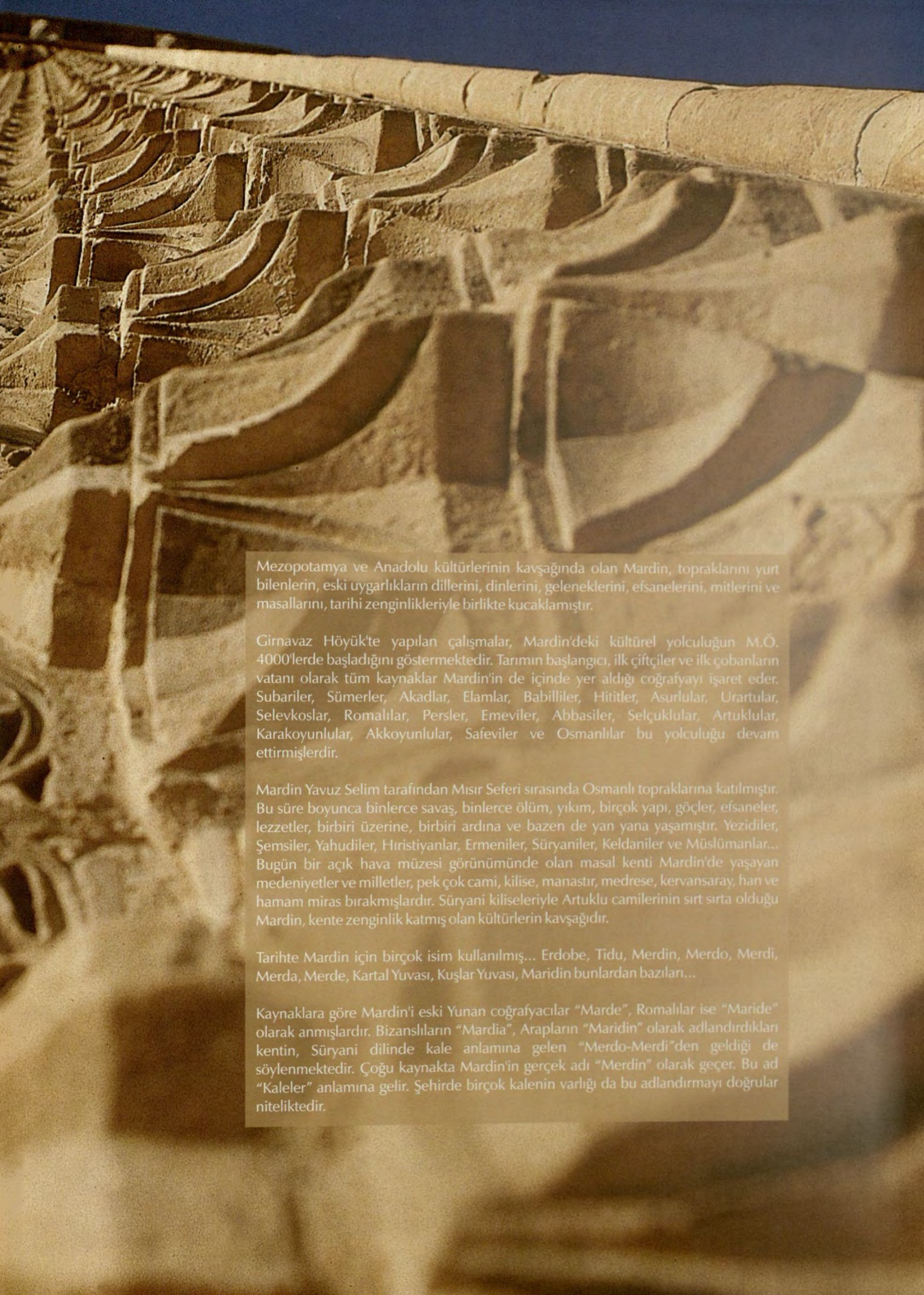

M.S.1200'lü yıllarda Venedikli gezgin Marko Polo, Avrupa'dan Asya'ya giderken, Artuklu Beyliği'nin başkenti olan Mardin'e uğrar. Mardin'de kaldığı günlerde duygularını şöyle ifade eder: *"Ben insanları uygar olan iki şehir gördüm; bunlardan birincisi Venedik, ikincisi ise Mardin'dir."*

Dar, merdivenli sokakları, yaz güneşi için sığınak olan abbaraları, taş işlemeli evleri, tarihi camileri, medreseleri, kiliseleri, manastırları ile bir masal kentini andıran Mardin, Yukarı Mezopotamya'ya bakan sarp bir dağın yamacına kurulmuştur. Kentten ovaya bakarken, kendinizi tepeden uçsuz bucaksız bir denize bakar gibi hissedersiniz. Gündüzün seyranlıklar taşkenti, geceleri gerdanlığa benzer, Suriye'nin ışıkları görünür kentten.

Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinin kavşağında olan Mardin, topraklarını yurt bilenlerin, eski uygarlıkların dillerini, dinlerini, geleneklerini, efsanelerini, mitlerini ve masallarını, tarihi zenginlikleriyle birlikte kucaklamıştır.

Girnavaz Höyük'te yapılan çalışmalar, Mardin'deki kültürel yolculuğun M.Ö. 4000'lerde başladığını göstermektedir. Tarımın başlangıcı, ilk çiftçiler ve ilk çobanların vatanı olarak tüm kaynaklar Mardin'in de içinde yer aldığı coğrafyayı işaret eder. Subariler, Sümerler, Akadlar, Elamlar, Babilliler, Hititler, Asurlular, Urartular, Selevkoslar, Romalılar, Persler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Artuklular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar bu yolculuğu devam ettirmişlerdir.

Mardin Yavuz Selim tarafından Mısır Seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu süre boyunca binlerce savaş, binlerce ölüm, yıkım, birçok yapı, göçler, efsaneler, lezzetler, birbiri üzerine, birbiri ardına ve bazen de yan yana yaşamıştır. Yezidiler, Şemsiler, Yahudiler, Hristiyanlar, Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler ve Müslümanlar... Bugün bir açık hava müzesi görünümünde olan masal kenti Mardin'de yaşayan medeniyetler ve milletler, pek çok cami, kilise, manastır, medrese, kervansaray, han ve hamam miras bırakmışlardır. Süryani kiliseleriyle Artuklu camilerinin sırt sırta olduğu Mardin, kente zenginlik katmış olan kültürlerin kavşağıdır.

Tarihte Mardin için birçok isim kullanılmış... Erdobe, Tidu, Merdin, Merdo, Merdi, Merda, Merde, Kartal Yuvası, Kuşlar Yuvası, Maridin bunlardan bazıları...

Kaynaklara göre Mardin'i eski Yunan coğrafyacılar "Marde", Romalılar ise "Maride" olarak anmışlardır. Bizanslıların "Mardia", Arapların "Maridin" olarak adlandırdıkları kentin, Süryani dilinde kale anlamına gelen "Merdo-Merdi"den geldiği de söylenmektedir. Çoğu kaynakta Mardin'in gerçek adı "Merdin" olarak geçer. Bu ad "Kaleler" anlamına gelir. Şehirde birçok kalenin varlığı da bu adlandırmayı doğrular niteliktedir.

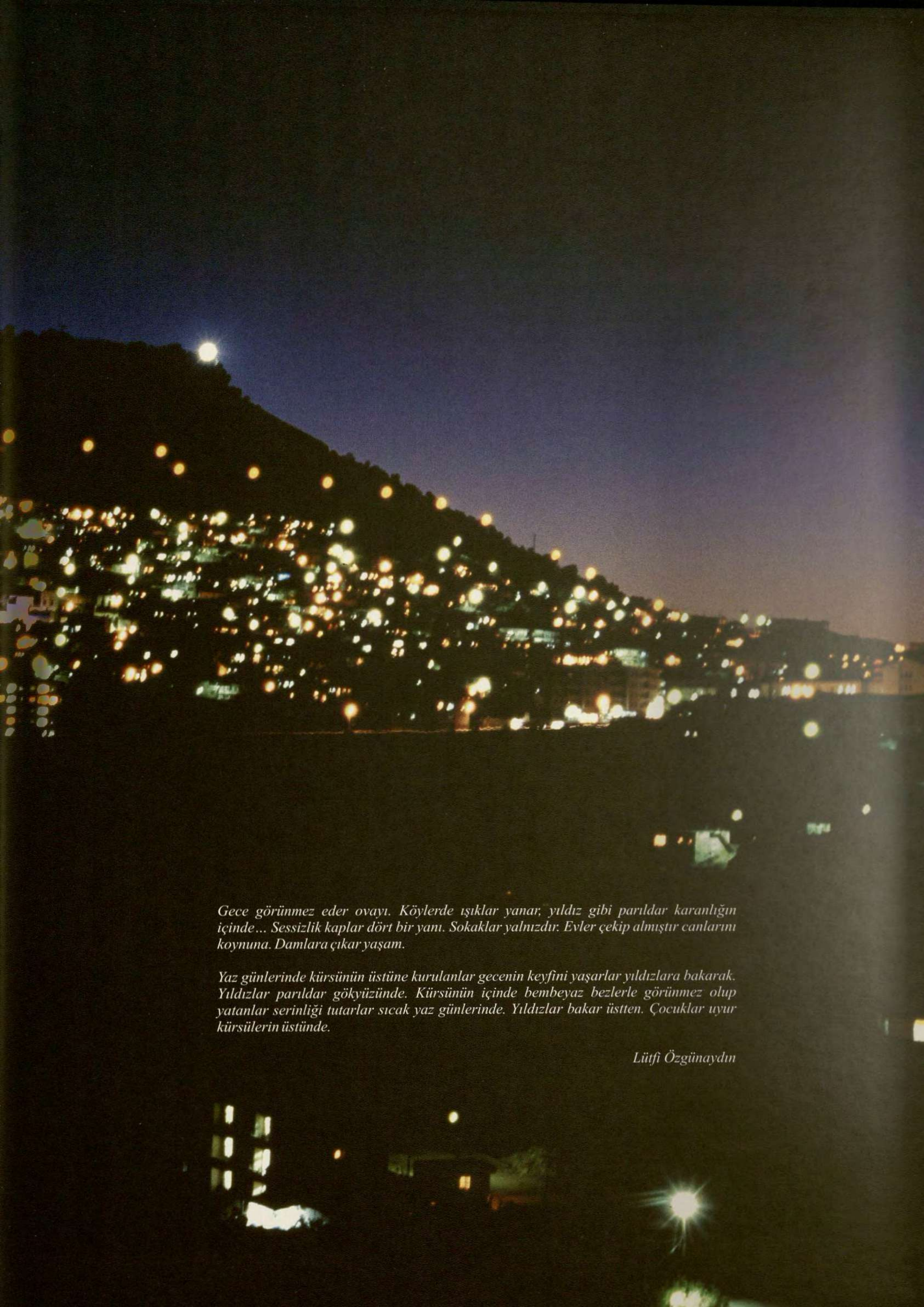
Dinlerin, dillerin, kültürlerin kaynaştığı Mardin'in göz alıcı miraslarından biri de hayata açılan kapılardır...

İnançları ve gelenekleri yansıtan motifli kenar süslemeler, büyüleyici taş işlemler ve geçmişin tanıklığıyla eskimiş demir dövme kapı tokmakları Mardin kapılarının estetik öğeleri ve kentin zenginlikleridir.

Gece görünmez eder ovayı. Köylerde ışıklar yanar, yıldız gibi parıldar karanlığın içinde... Sessizlik kaplar dört bir yanı. Sokaklar yalnızdır. Evler çekip almıştır canlarını koynuna. Damlara çıkar yaşam.

Yaz günlerinde kürsünün üstüne kurulanlar gecenin keyfini yaşarlar yıldızlara bakarak. Yıldızlar parıldar gökyüzünde. Kürsünün içinde bembeyaz bezlerle görünmez olup yatanlar serinliği tutarlar sıcak yaz günlerinde. Yıldızlar bakar üstten. Çocuklar uyur kürsülerin üstünde.

Lütfi Özgünaydın

Bir Mardinlinin Dilinden; Mardin ve Mimari Özellikleri

Şeyhmus DiNÇEL

Mimar

Mardin tarihi ve kültürel güzelliklerini farklı medeniyetlere ev sahipliği yaparak cömertçe sergileyen nadide kentlerden biridir. Mezopotamya'da başkentlik yapmış sevgi, hoşgörü hamuru ile yoğrulmuş ve bu hamurdan yaratılmış bir şehirdir Mardin... Farklı diller, kültürler ve medeniyetler birbirleriyle bu şehirde harmanlanmıştır. Dünyanın nadide birkaç açık hava müzesinden biridir Mardin...

Mardin şehri; sırtını kuzeye dayamış, güneşin sıcak ve bereketli gücünü geniş avluları ile kucaklamış bir kenttir. Mardin evleri, suya hasreti simgeleyen damla motifinin binlerce örneği ile doludur. Evlerin pencereleri, ihtisamlı taş işçiliği, farklı renk ve özellikte taşları ile görenleri hayranlığını ve ilgisini üzerine toplar. Odaları genellikle ana kullanıma açık büyük bir mekânın ardından alçak kapılı ve küçük ebattaki pencereleri ile dikkat çeker. Evler komşu rahatı ve huzurunu engellemeyecek mimari düzende U ve L tipi şeklinde inşa edilmiştir.

Mardin evlerinin karakteristik mimari özelliği, genellikle taş ağırlıklı işlemeli-kemer sütunlu odalar ile geniş büyük avlularda kendini gösterir. Evlerin cephelerinin güneşe inşa edilmesi, hem komşu rahatını, hem de düzenli bir görkemi beraberinde getirmiştir. Evler ihtiyaca karşılık verebilmek için iki-üç katlı hatta birkaç girişe sahip düşünülmüştür. Evde hizmet edenler ile yakın akrabalar ayrı mekânları kullanarak bir arada yaşamanın en güzel örneğini sergilerler. Birbirinin havasını, güneşini ve görüntü cephesini engellemeyecek tarzda özenli bir komşuluk geleneği sürdürülen şehirde sergilenen hoşgörü, dünya kentlerinin hiçbirinin elde edemediği bir zenginliktir.

Kusursuz bir yaşantı için en ince ayrıntılar bile dikkatle düşünülerek gerçeğe dönüşmüştür. Büyük buluşmalara ve komşuluk ilişkilerine ev sahipliği yapan, çocukların oyun alanları ve büyük ihtiyaçların mekânlarıdır açık havaya nazır geniş avlular. Kışın soğuk ve uzun gecelerde birkaç ailenin bir araya gelip, destansı öyküleri büyüklerinin ağzından dinleyeceği geniş mekânlara sahiptir bu evler. Yazın sıcak ve kavurucu sıcaklarından korunmak için evlerin duvarları kalın, terasları çapraz veya beşik tonozlu yapılmıştır. Mardin evleri bu özellikleri ile ev sakinlerinin yazın serin, kışın ılık yaşamalarına olanak sağlar. Su ihtiyacı için genellikle evlerde akıcı halde su sarnıçları mevcuttur. Akıcı halde olan su sarnıçları içme suyu ihtiyacında, yağmur suyu ile doldurulan kuyular ise kullanım amaçlı olarak değerlendirilmektedir.

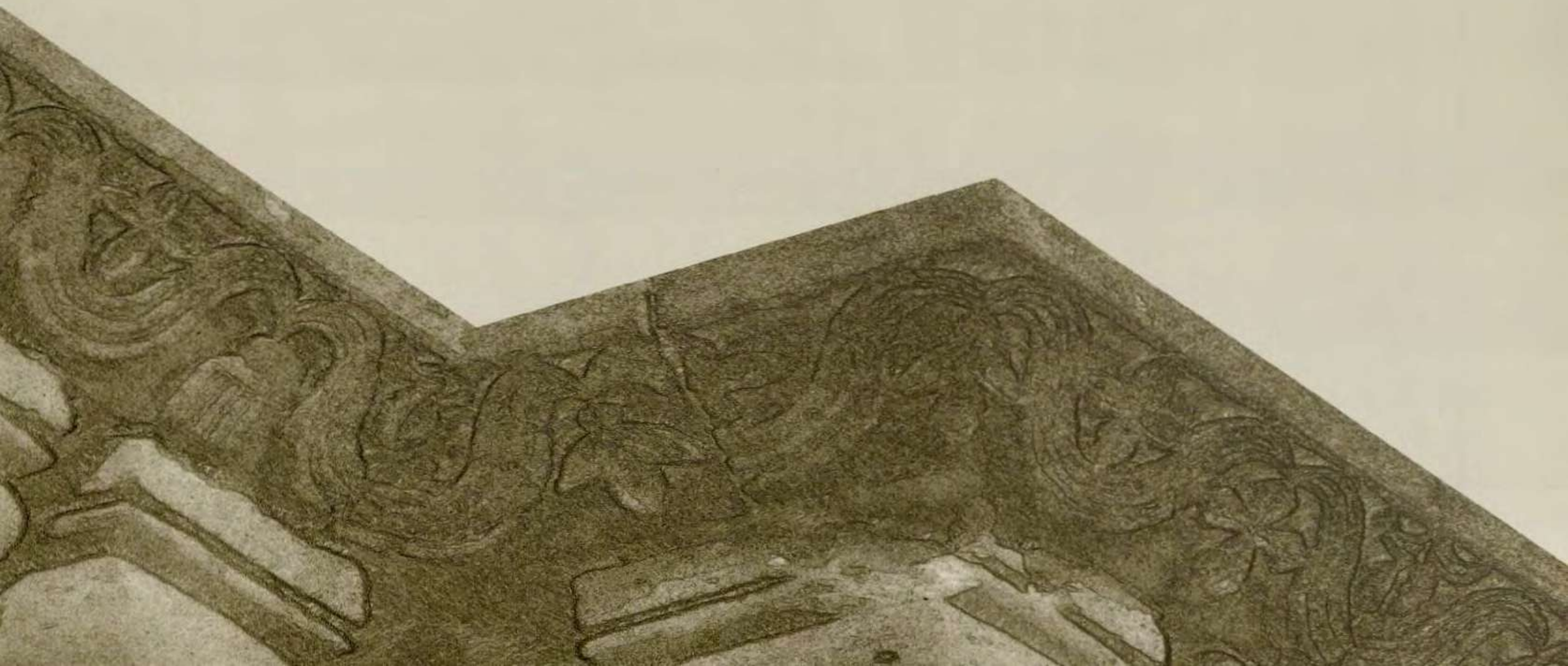
Mardin sokakları şehrin dağın yamacına konuşlanmış kartal yuvasını andırır konumu nedeniyle dardır ve çoğunlukla merdivenlidir. Bu yapısı ile insanlarını her daim dinç ve hareketli tutar. Dar sokakları birbirine bağlayan abbara denen alt geçitlere sıklıkla rastlamak mümkündür. Abbaralar (Kabaltı) yamaç kentlerin vazgeçilmez geçiş yollarındandır. Altı kamuya ait, üstü ise özel mülkiyet olan bu mekânlar, mülk sahipleri tarafından aile isimlerinin yaşatılması için kamu geçişine imkân sağlamıştır. Mardinlilerin birbirleriyle buluşma noktasında referans, ayrıca manilere, türkû ve destanlara ilham kaynağı olmuş yazın kavurucu sıcaklığında serin bir doğal iklimlendirme alanlarıdır abbaralar...

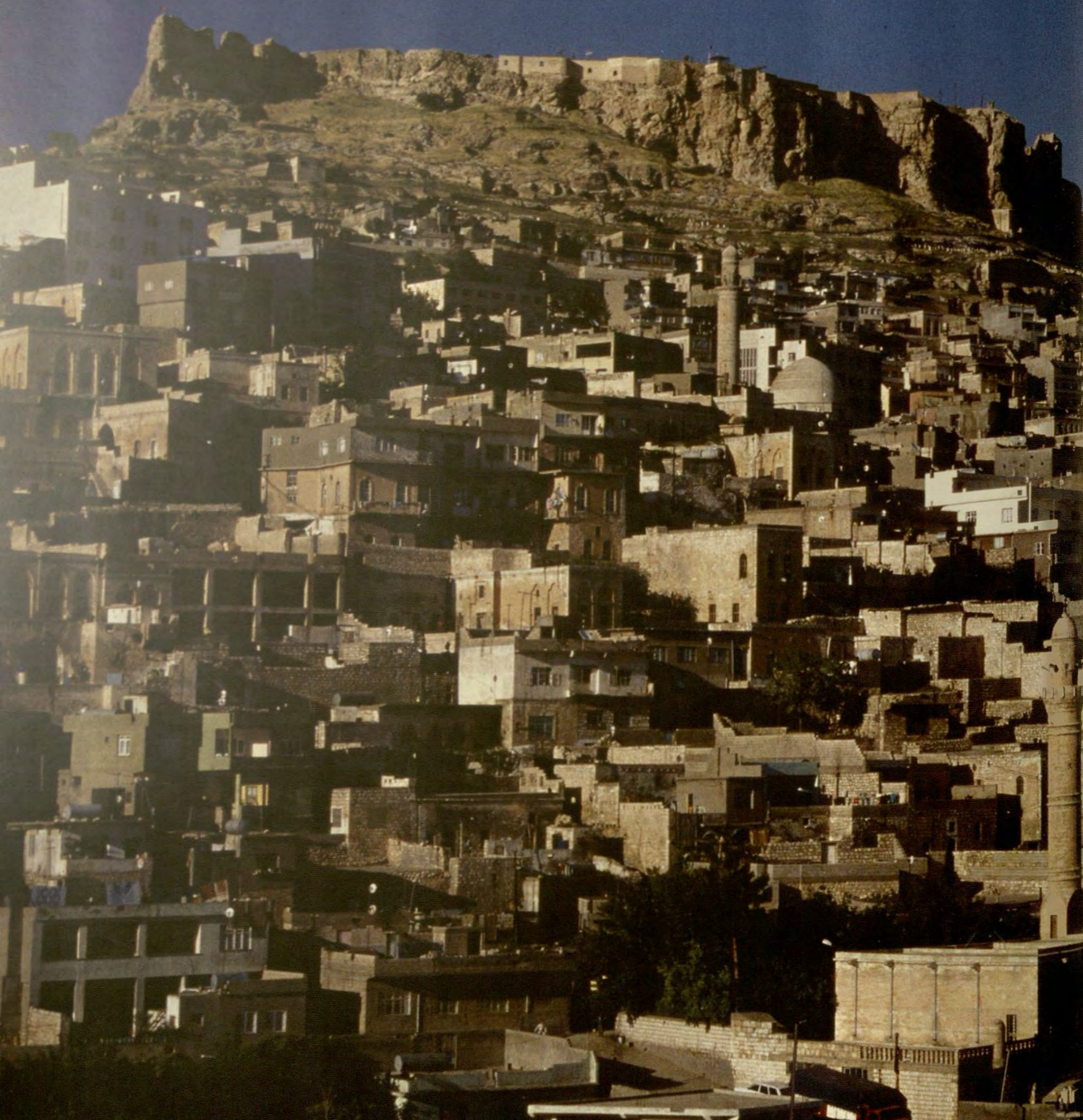
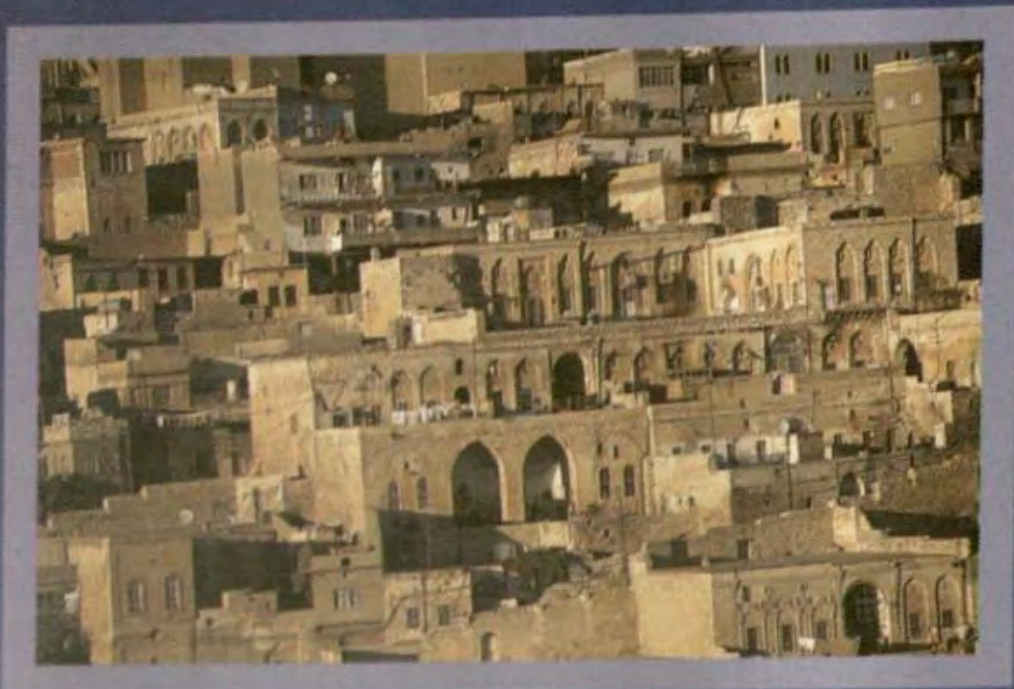
Anıtsal yapılar, özellikle camiler, ulu Artuklu'nun destansı tarihini taşa ve mekâna işlediği birer canlı örnektir. İhtişamlı ana kapı girişinin ardından heybetli iç mekânları ve büyük avluları ile toplanma ve birlikte yaşamının gereğidir bu mekânlar...

Mardin'deki medreseler, döneminin en üst bilim ve eğitim merkezleri olması nedeniyle Mezopotamya'nın bilim ve kültür merkezleri olmuştur. Genellikle cami ve medreselerde farklı mezheplerden cemaatlerin ihtiyacı için birlikteliğin ön gördüğü değerlerde ayrı mekânlar bulunur (Şafi-Hanefi bölümü gibi). Medrese ve camilerde mutlaka akar halde su çeşmesi ve ihtiyaçların karşılanabileceği kadar ayrı mekânlar mevcuttur.

Kiliseleri, yüzlerce yıllık Süryani liderliğinin tüm ihtişamını taşıyan eserlerdir. Mekânlarda farklı dil ve ırktaki dindaşların rahatça bir arada ibadet edebilmesi için mekân farklılığının ötesinde bir birliktelik ortamı sağlanmıştır.

Mardin'deki çeşmelerin her biri genellikle felsefik çağrışımlar içeren sanatsal örneklerdir... Genellikle suyun çıktığı yerde değil, ihtiyacın olduğu yerlerde çeşmeler yapılmıştır. Bu nedenle su kaynakları, yeraltı su galerileri ile (bazen 2 km. uzunlukta) çeşmelere taşınmıştır. Çeşmeler genellikle özelliğine ve yapım amacına yönelik olarak isimlendirilmiştir; Yahudi çeşmesi, tatlı çeşme, tuzlu çeşme, âşıklar çeşmesi, berrak çeşme gibi... Çeşmelerinde insan hayatının tüm evrelerini felsefi anlamda görmek mümkündür: Doğumu simgeleyen su kaynağı, ardından hayata başlama biriktirme yeri, uzun-ince bir gençliğin ardından olgunluk yıllarını andıran mekân, ihtiyarlık ile yorgunluğu belirten havuzdan sonra ölümü simgeleyen durgun mekân... Sonrasında mahşeri niteleyen büyük biriktirme havuzunun da ötesinde, yeniden doğuşu andıran yeşil ve bereketli bahçeleri ile yaşamın tümü anlatılmak istenmiştir.

KÜLTÜRLER MOZAIĞI BİR HOŞGÖRÜ KENTİ

Mardin'in kültürel dokusu ve yaşam biçimi, diğer Güneydoğu illerine göre önemli farklılıklar gösterirler. Tarih boyunca pek çok uygarlık ve kültür hareketlerine sahne olan İpek Yolu'nun önemli bir durağı olan yerleşmede, binlerce yıl yaşam bulmuş farklı uygarlıkların din, dil ve geleneklerinin etkileri renkli bir kültür ortaya koyar. Mardin ve çevresi, özellikle Ortaçağ'da ve Hristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle 8. ve 9. yüzyıllarda bölgeye yayılarak çoğunluk kazanan topluluklardan birisi de, Nasrani ve Aramiler olarak da bilinen Süryanilerdir. Süryaniler, Mardin-Midyat çevresinde pek çok manastır inşa etmiş, 5. yüzyılda Mardin'de kurdukları Deyrülzafaran Manastırı Süryani Kadim Cemaatinin patriklik merkezi olmuştur.

Yüzyıllardan gelen birikimle yörenin kültürel yapısını belirleyen gruplar arasında Süryanilerin yanı sıra; Şemsiler, Yahudiler, Yezidiler, Türk, Kürt ve Araplar, Müslümanlar ve Hristiyanlar bulunur. Her topluluğun karşılıklı saygı ve hoşgörü göstererek sergilediği örnek yaşam biçimi ve kültürel birikim de, kent kültürünü ve yapısal çevresini oluşturmada belirleyici rol oynamış...

Şehrin tepe noktasında bulunan Mardin Kalesi, Mezopotamya Ovası'na hâkim, tarihte elde edilmezliği ile ünlü ve olağanüstü görkemlidir. 9. yüzyıldan beri konuk ettiği tüm uygarlıkların bayraklarının dalgalandığı canlı bir tarihtir. Subari, Sümer, Babil, Mitaniler, Asur, Pers, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Hamdaniler, Selçuklular, Artuklu, Karakoyunlu, Safeviler ve Osmanlı dönemlerini yaşamış önemli bir kaledir.

Kayıtlara göre, M.S.330 yılında ateşe ve güneşe tapan Şad Buhari isimde bir kral gelip Mardin Kalesi'nde kalır. Rahatsız olan kral, kalede kaldığı süre içerisinde iyi olunca, kendisine bir kasır yaptırıp, 12 yıl burada yaşar. Daha sonra memleketi olan Pers ve Babil'den birçok asker ve sivil getirtip, onları Mardin'e yerleştirir. M.S. 442 yılına kadar birçok ilerlemeler görülen kentte, o tarihten sonra baş gösteren veba salgınından dolayı kalede sağ kalan olmaz ve 542 yılına dek Mardin Kalesi boş kalır. 975-976 yıllarında Hamdaniler tarafından yapılan eklemelerle daha korunaklı hale getirilir.

Arap tarihine göre, Din isminde Mardin Kalesi'nde yaşayan ünlü bir rahip, kale komutanı ile dost olmuş ancak komutanla dostlukları uzun sürmeyen rahip, Heraklus tarafından gönderilen bir kumandan tarafından öldürülmüştür. Bu olay üzerine kaleye "Din öldü" anlamına gelen "Mate Din" adı verilmiş. Bir başka söylenceye göre de, bir İran Hükümdarının Mardin ismindeki hasta oğlunun hava değişimi için geldiği bölgede iyileşmesi nedeniyle bölgeye Mardin adının verildiğine inanılır.

Kuşlar yuvası, Kartal Kalesi ve Kartal Yuvası olarak anılan Mardin Kalesi dışında, Derik İlçesi'ndeki Rabat Kalesi, Nusaybin İlçesi'ndeki Marin, Rahabdium-Hafemtay ve Aznavur kaleleri, Mazıdağı İlçesi'nde Dermetinan Kalesi, Savur İlçesi'nde Savur Kalesi, Mardin-Diyarbakır karayolu üzerindeki Zarzavan Kalesi tarihte şehrin çevresindeki diğer savunma alanları olmuştur.

Tarihin Tanıklığıyla Yaşamak Zamanı

"Bir kentin hayatı nedir ki... Kendisinden başka kim anlatabilir geçmişini ve şimdisini ve geleceğini kendi tarihinin, tanıklığından başka... Benden başka kaç kent var yeryüzünde ve altında, hem kendisi ola, hem de tarihinin tanıklığını yaşayan? Çünkü taşın tarihi, benim de tarihim. Sabrın ve inancın tarihi olduğu gibi... İpeğin ve safranın, cami ve kiliselerin, medrese ve manastırların, çeşme ve kervansarayların, tekke ve zaviyelerin keder ve sevinçlerin, hüznün ve neşelerin, tütün ve ketenin tarihi, benim de tarihim... Suyun ve toprağın, havanın ve ateşin tarihi benim de tarihim..."

Refik Durbaş

Mardin'i keşfe başladığınızda daracık merdivenler sizi gizemli incecik sokaklara taşır. Paralel uzayıp giden sokaklar, birbirine "abbara" denilen alt geçitlerle bağlanır. Çoğunlukla evlerin altından geçen abbaralar, kentin tarihi ve kültürel dokusunun en çarpıcı öğelerindendir. Geçit anlamına gelen iki yüz metreye yaklaşan uzunluktaki abbaralar tek giriş ve kaçış kapıları ile Mardin'i Mezopotamya Ovası'yla buluşturur...

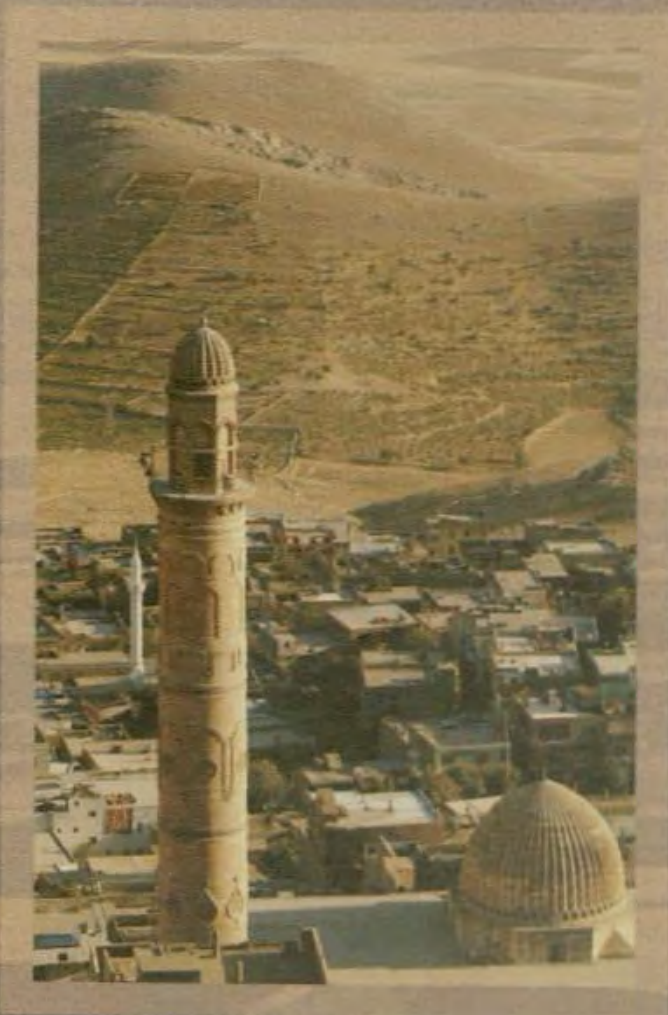
Mardinliler çoğunun bir "abbara anısı" bulunur... Ya abbaralar sevdalılar arasındaki mektuplaşmalara sahne olmuştur ya bıçkın delikanlıların hesaplaşmalarına... Öyle ki Mardin'de "Erkeksen abbaraya gel" sözü bir deyim gibi yerleşmiştir kulaklara.

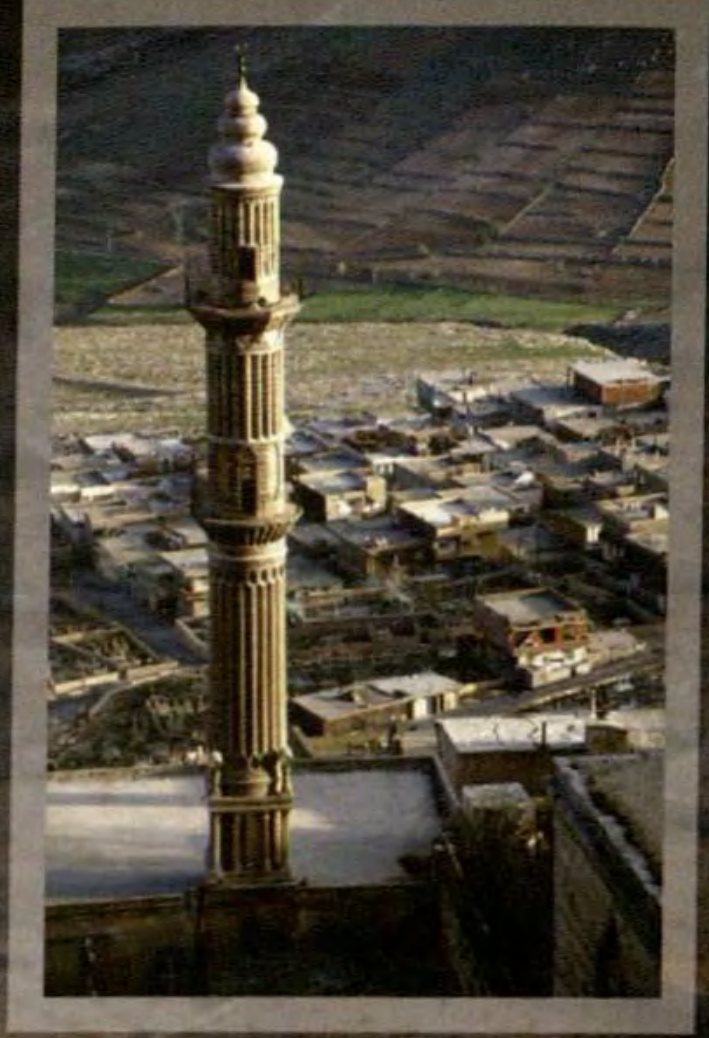

Mardin'in en önemli ve en eski yapılarından biri olan Ulu Cami, 12. yüzyıl başlarında Artuklular tarafından inşa edilmiştir. Kentin her yerinden görülebilen cami, çarşılar içinde yer alır ve dikdörtgen bir alanı kapsayan oldukça görkemli bir yapıya sahiptir. Gövde zemininde kare bir oturtmalıkla başlayan minaresi; uzunluğu, taş işçiliği ve bezemeleri ile dikkat çeker ve tarihin ihtişamını gururla gökyüzüne taşır...

Abdullatif ya da Latifiye Cami, şehrin orta kesiminde, Cumhuriyet alanının güneyindedir. Artuklu Sultanlarından ikisine hizmet etmiş olan Abdullatif bin Abdullah tarafından M.S. 1371'de, bugünkü minaresi ise 1845 yılında Musul Valisi Gürcü Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami, ana mekânı enine gelişme gösteren avlusu ve Mardin yapıları içinde en iyi korunmuş portali ile dikkat çeker.

Şeyh Çabuk adıyla da bilinen Şehidiye Cami'nin Sultan Melik Mansur Nasruddin Artuk Arslan tarafından 1201-1239 yılları arasında yaptırıldığı ve kendisinin de buraya gömüldüğü bilinmektedir. Bugünkü minaresi 1916 yılında inşa edilmiştir ve şerefeye çıkan çift merdivenleri helezonik yapıdadır.

Cami avlusunun iki yanında yer alan Şehidiye Medresesi, 80 odalı ve iki katlıdır.

Bab Es Sur (Melik Mahmud) Cami, şehrin doğu kesiminde, Savur (Sur) kapısına giden yolun kuzeyinde yer alır. 14. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapılan caminin ana mekânı; enine gelişme gösteren, ortada kubbeli, iki yanında beşik tonozlarla örtülü mekânlardan oluşur.

Reyhaniye Cami ise ana caddenin güneyinde, çarşı içinde Ulu Cami ile Şehidiye Medresesi'nin arasındadır. 15. yüzyıl sonlarında ya da 16. yüzyılın başlarında inşa edilip, 18. ve 19. yüzyıllarda esaslı onarımlar gördüğü düşünülmektedir.

Artuklular Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilen Zeynel Abidin Cami, Nusaybin İlçesi'ndedir. Düzgün olmayan kesse taştan yapılan cami, kare planlı, tek katlı bir yapıdır ve üst örtüsü düz damdır. Hz. Muhammed'in 13. kuşak torunlarından olan Zeynel Abidin'in adıyla anılan camide, kendisinin ve kız kardeşi Zeynep'in türbeleri bulunmaktadır.

Kızıltepe Ulu Cami, Artuklu mimarisinin şaheserleri arasında yer alır. Mihrap kemeri üzerinde yer alan kitabeye göre yapımı 1204 yılında tamamlanmıştır. Düzgün kesse taş ile inşa edilen yapının bezemeleri oldukça zengindir.

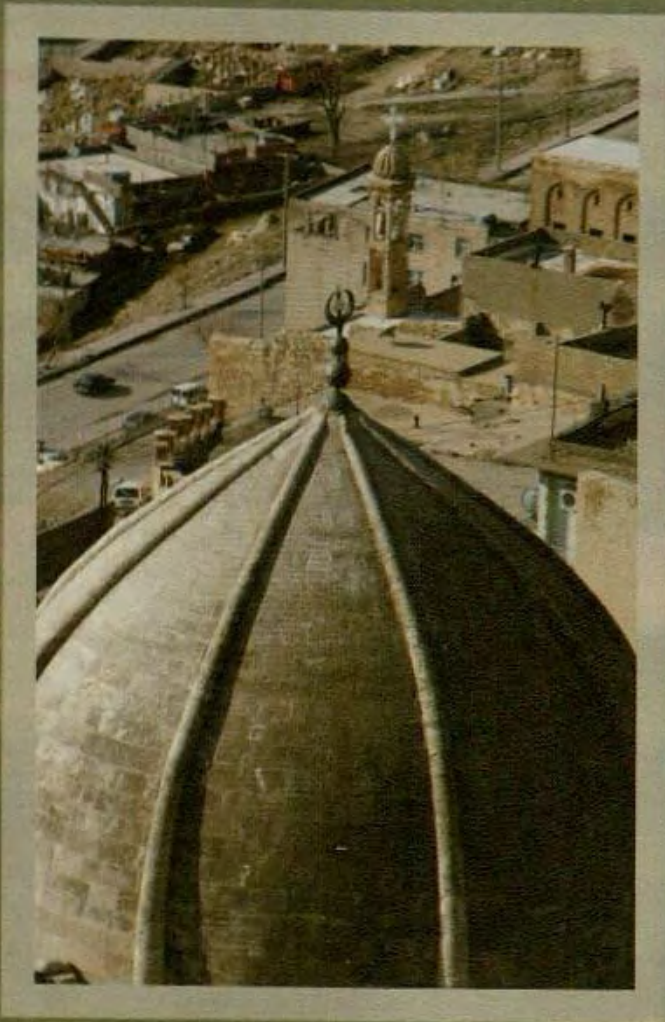
Melik Kutbeddin'in veziri Nizameddin Begaz tarafından M.S. 1186'da yaptırılmış Diyarbakır kapısında bulunan Nizameddin Begaz Cami'nin yanı sıra, Şeyh Salih Cami, Kale Cami, Hamidiye Cami, Süleyman Paşa Cami, Şeyh Çabuk Cami, Tekiye Cami, Şeyh Muhammed Ezzanar Cami, Pamuk Cami, Şeyh Zebur Cami, Sultan Hamza-i Kebir Cami, Molla Hari Süleymanpaşa Cami, Al-Asfar Cami, Muhammed Şeybullah Cami, Şeyh Yusuf Cami, Şeyh Abdulaziz Arap Cami, Hızır Cami, Kuseyri Cami, Kasım Ömer Halife Cami ve Sultan Hamza Mescidi, Şeyh Şaran Mescidi, Melik Mansur Mescidi, Şeyh Kasım Halveti Mescit ve Türbesi kentteki diğer ibadet ve ziyaret alanları arasındadır. Ayrıca Yalım beldesinde Muhammed Hâkim Mansuri Cami, Midyat'ta Midyat Cami, Nusaybin Zeynel Abidin Cami ve il merkezinden 20 km. uzaklıkta Sultan Musa Cami tarihi değer taşıyan diğer camilerdir.

1385'te Artuklu Sultanı Melik İsa tarafından yaptırılan Zinciriye Medresesi, Sultan İsa Medresesi olarak da bilinir. Külliye, cami, türbe ve çeşitli ek mekânlardan oluşan medresenin güneydeki basamaklarla çıkılan taş kapısı, taş işçiliğinin eşsiz örneklerindendir. Bir dönem rasathane ve müze olarak kullanılmıştır.

Sitti Radviyye (Hatuniye) Medresesi Gül Mahallesi'ndedir. Kutbeddin İlgazi'nin annesi Sitti Radviyye'nin adıyla da anılan medrese, 1184-85 yılları arasında yapılmıştır. Dikdörtgen bir alanı kaplayan ve kalıntılarından iki eyvanlı, revaklı avlulu, iki katlı bir medrese olduğu anlaşılan yapı, günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

Altın Boğa Medresesi, Şeyh Sultan Medresesi ve Marufiye Medresesi Mardin'de bulunan diğer medreseler arasındadır.

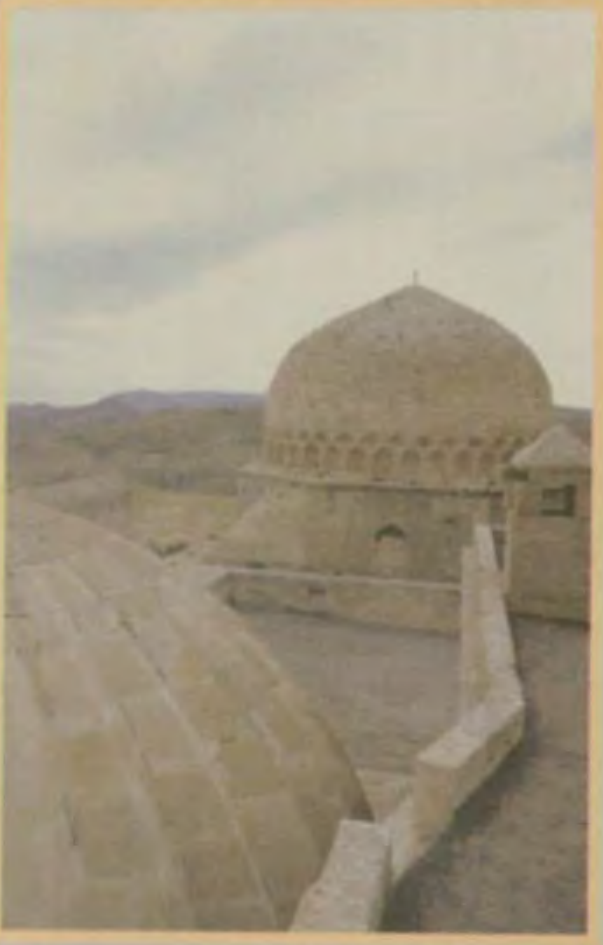
Mezopotamya'nın Görkemli Bekçisi...

Kitabesi bulunmayan Kasımiye Medresesi'nin yapımına Artukoğulları Dönemi'nde başlandığı ve Akkoyunlular Dönemi'nde Sultan Kasım tarafından 1487-1502 yılları arasında devam edildiği bilinmektedir. İki katlı Mardin yapılarının en büyüğü sayılan açık avlulu, kesme taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı medrese, uçsuz bucaksız Mezopotamya Ovası'nı ve Suriye'yi kucaklamaya devam etmektedir.

Günümüze kadar ayakta durmayı başarabilen medrese çok amaçlı kullanılmıştır. Medrese duvarlarında astronomi ve tıp bilimine ait simgeler mevcuttur. Medresenin revaklı avlusunda genişçe bir havuz yer alır, havuzdan birkaç metre uzaklıkta bir çeşmeden akan su, oluktan geçerek havuza ulaşır. Bu havuz, insan yaşamını doğumdan ölüme dek anlatmak için felsefi bir mimari yaklaşımla tasarlanmıştır. Bir zamanlar, geceleri yıldızların havuza yansısıyla avluda astronomi dersleri verildiği bilinir. Dersliklerin kapı yüksekliği bir metreden biraz fazla tutulmuştur, öğrenci hocasının huzuruna girerken başını eğsin, hürmette kusur etmesin diye...

Kulaktan kulağa aktarılan 600 yıllık efsaneye göre Kasım Sultan'ın başı, bu medresede Timur tarafından kesilir. Kasım'ın kız kardeşi, ağabeyinin kanının yerde kalmaması için yerdeki kanı sildiği başörtüyü savurmuş, kanlar medresenin eyvan kısmının duvarlarına sıçramıştır.

Günümüzde Kasımiye Medresesi konumu, akustiği ve büyümlü atmosferi ile çağdaş gereksinimlere yanıt verebilecek önemli kültür ve sanat etkinliklerine de sahne olmaktadır.

KIRKLAR KİLİSESİ

Şehrin merkezinde bulunan M.S. 569 yılında Süryani azizlerinden Şehit Mar Behnam ve kız kardeşi Saro adına yaptırılan Kırklar Kilisesi, ince taş işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Yapılış tarihi 6. yüzyıl olarak bilinmekte birlikte, günümüze dek gelen Şemsilere ait bölüm, yapının daha eskiye gidebileceğine ilişkin ipuçları vermektedir. 12. yüzyıla dek Mor Behnam olarak anılan kilisenin bugünkü adı "Kırkşehit"ten almış ve Kırklar Kilisesi olarak anılmaya başlanmıştır. Süryani Kadim Ortodoks cemaatine ait olan ve Mardin Metropolit Kilisesi özelliği taşıyan yapı, 400 yıllık ahşap mihrap kapıları, 1500 yıllık kökboyalı baskı perdeleri, geniş avlusu ile oldukça etkileyicidir.

MOR ŞMUNİ KİLİSESİ

6. yüzyılda inşa edildiği düşünülen Mort Şmuni Kilisesi Teker Mahallesi'ndedir. Kapıları Mardin'e özgü nakışlı, demirli, motifli ceviz ağacından olan yapının batı bölümünde; geçmişte tüm kiliselerde verilen dini, kültürel ve genel eğitimin yapıldığı medresesi bulunur. Kilise'nin birçok metropolite ev sahipliği yapan divanhanesindeki yazıtta ise bu bölümün 19. yy sonlarında Patrik 3. Petrus döneminde kilise cemaatine bağlı kimseler tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Çan Kulesi ise 1910 yılında yapılmıştır. Ayrıca yapının üç mezarlığı bulunur.

MOR PETRUS VE MOR PAVLUS KİLİSESİ

Mardin'de inşa edilen son kilise olan Mor Petrus ve Mor Pavlus, 1914'te Patrik 2. Abdullah Dönemi'nde yapılmıştır. Gül Mahallesi'nde bulunan kilise, kökboyalı el işi baskı perdeleri, sade taş işlemleri ve yüksek kemerli sütunlarıyla dikkat çekmektedir.

MOR MİHAİL KİLİSESİ

Burç Manastırı olarak da anılan Süryani Ortodoks cemaatine ait olan kilise, şehir merkezinin güneyinde, sur dışındadır. Süryani kaynaklarına göre Mardin'in en eski kilisesi olduğu belirtilen kilisenin tarihi, 4. yüzyılın sonlarına dek gitmektedir. İçinde Mor Yusuf, Mor Mihail ve Mor Siras'a ait mezarlar bulunmaktadır.

MERYEM ANA KİLİSESİ VE PATRIKHANE

1860 yılında yaptırılan kilise, akustik bir ses düzenine sahiptir. Kilisede, patriğin oturma yeri ve vaaz yeri ahşap el işçiliği ile süslenmiş olup, zarif bir görünüm sergilemektedir. Patrikhane, 1895 yılında inşa ettirilmiştir. 1988 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilen Patrikhane, restore edilerek 1995 yılından itibaren müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eski Patrikhane binasının bir kısmı, 1914-1915 yıllarında yapılan genişletme çalışmalarında yıkılmıştır.

Ayrıca Ermeni Katolik cemaatine ait Surp Kevurk ve Mor Yusuf Kiliseleri, 6. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen Mor İliyo Kilisesi, Süryani Kadim Ortodoks cemaatine ait Mor Yuhanna Kilisesi ve Savur Kapı Mahallesi'ndeki Meryem Ana Kilisesi, Keldani Katolik Cemaatine ait Mor Hürmüzd Kilisesi, Nusaybin'de bulunan Mor Yakup Kilisesi, Diyarbakır Kapı Mahallesi Kırkız bölgesindeki M.S. 326 yılında yapılmış olan Hamoro Manastırı, 17. yüzyıla ait Mor Barbara Manastırı, 1884 yılında Patrik Cencis Şelhet tarafından yapılan Mor Efram Manastırı, Midyat'taki Mor Melke Manastırı, Anıtlı Köyü'ndeki Meryem Ana Manastırı, Savur İlçesi Dereiçi Köyü'ndeki Mor Albay, Mor Teoduto, Mor Şabay, Mor Dimet Manastırları, Hemerin Köyü'ndeki Mor Şmuye Manastırı ve Derik'teki Mor Cırcıs Manastırı da Mardin'deki diğer inanç merkezleridir.

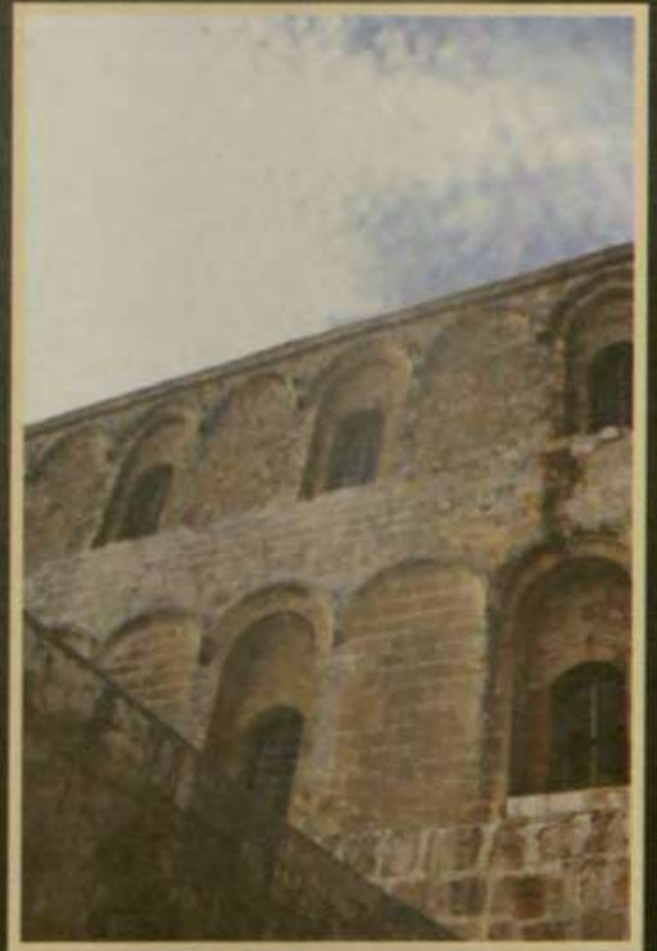
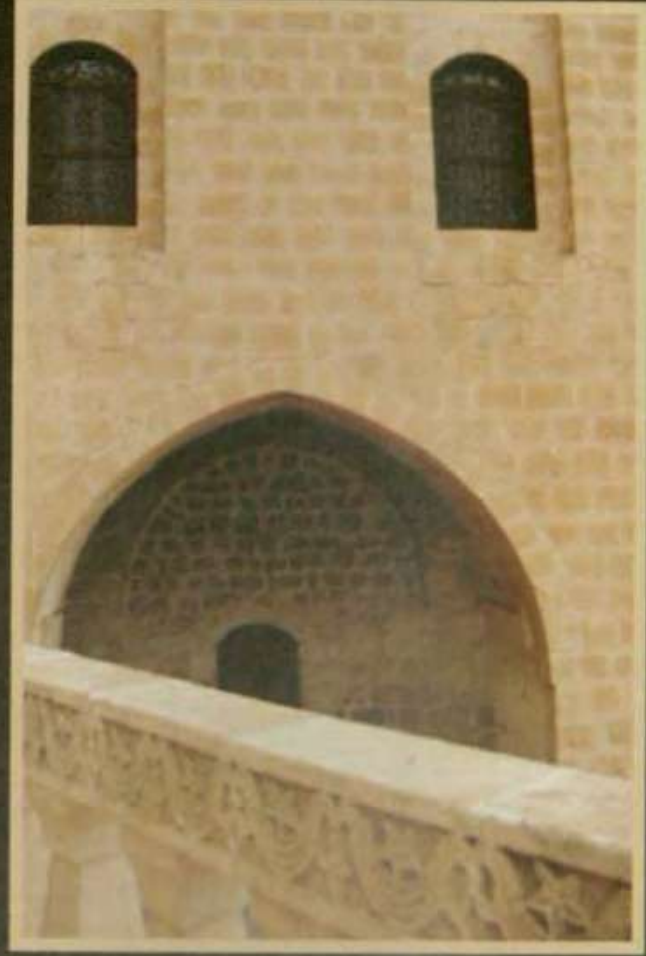
SÜRYANİ ORTODOKS MANASTIRI
DEYRÜLZAFARAN

Adını yörede yetişen zafaran (safran) çiçeğinin yapının harcında kullanılmasından alan, Süryani Kilisesi'nin önemli merkezlerinden biri olan Deyrülzafaran Manastırı, Mardin'den 5 km. uzaklıkta, Yukarı Mezopotamya'ya bakan yamaçlardadır.

1932'ye kadar 640 yıl boyunca Süryani Ortodoks patriklerinin ikametgâh yeri olan manastır, üç kattan oluşmaktadır. 5. yüzyıldan başlayarak farklı zamanlarda yapılan eklentilerle bugünkü haline 18. yüzyılda kavuşmuştur. Manastır, Milattan önce Güneş Tapınağı, daha sonra da Romalılarca kale olarak kullanılan bir kompleks üzerine inşa edilmiştir. Romalılar bölgeden çekilince Mor Şleymun bazı azizlerin kemiklerini buraya getirterek kaleyi manastıra çevirmiştir.

Kubbeleri, kemerli sütunları, ahşap el işlemleri, iç ve dış mekânlardaki taş nakışları ile ilgi çeken Deyrulzafaran Manastırı, uzun yıllar boyunca Süryani Kilisesi'nin dini eğitim merkezlerinden biriydi. Bölgeye ilk matbaayı getiren kişi de yine bu Manastır'da patriklik yapan ve 1895'te vefat eden 4. Petrus'tur. 1874 yılında İngiltere'ye yaptığı bir ziyaret sırasında satın aldığı matbaayı 1876 yılında Manastır'a getirtmiştir. Matbaada 1969 yılına kadar başta Süryanice olmak üzere Arapça, Osmanlıca ve Türkçe kitaplar ile 1953'e kadar Öz Hikmet adında aylık bir dergi basılıyordu. Matbaadan geriye kalan parçaların bir kısmı Manastır'da diğer bir kısmı da Mardin'deki Kırklar Kilisesi'nde sergilenmektedir.

Manastır bugün de Süryani Kilisesi'nin önemli dini merkezlerinden biridir. Mardin Metropolit'i'nin ikametgâhı olan Deyrulzafaran Manastırı, dünyanın dört bir yanına dağılmış Süryaniler tarafından ziyaret edilir.

Mardin'de Şehir Turu

Şehir eski ve yeni olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. 1960'lı yılların sonunda kentin sit alanı ilan edilmesiyle yeni inşaat yapımı yasaklanmıştır. O tarihten sonra bir yandan kamu birimleri şehir dışına taşınırken, bir yandan da gelişmeye balı olarak gerek duyulan yeni yerleşim ve iş alanları şehrin girişindeki düzlük alana kurulmaya başlanmıştır.

Mardin'i tempolu bir yürüyüşle 15-20 dakika sürede baştan sona kat etmek mümkündür. Toplu taşımacılığa olanak veren şehir içi ulaşım Yeni Şehir bölgesinden başlayıp şehrin alt bölümünden geçen yeni yol bağlantısı ile yapılmaktadır. İnşili çıkışlı dar yollarına araç giremediği için çöplerin eşekle toplanabildiği Mardin'de, yürüyerek gezmek mümkündür. Bölgenin özgün taşlarından işlenerek yapılmış Mardin evlerinin güzelliği ve sokakların muhteşem gizemi göz kamaştırmaktadır. Şehri ayrıcalıklı kılan taş işçiliği ve onunla ortaya konan konut mimarisi gerçekten büyüleyicidir.

Hoşgörüyü tüm kültürleri ve renkleri bünyesinde harmanlayıp kucaklayan şehirde; çarşılar, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, cami, mescit ve medreseler külliye, zaviyeler ve türbeler, eski ve yeni kiliseler, manastırlar, okullar, köşkler, kasırlar ve kahveleri tek tek dolaşmaya başlayınca, aslında her eserin kendi başına ne kadar bağımsız ve ne kadar özgün estetik değerler taşıdığı tüm görkemiyle ortaya çıkmaktadır.

Mardin Gündem Oluşturuyor...

Prof. Dr. Metin SÖZEN
ÇEKÜL Vakfı Başkanı

21. yüzyılın ilk günlerinde, yeni bir gündemle varlığını duyuran Anadolu kentleri içinde Mardin, kendine özel yer oluşturan kimlikli yerleşmelerin başında gelmektedir. Bulunduğu coğrafyanın verdiği olanaklarla, geçmişte yapılmış yanlışları düzeltmek için yoğun çaba gösteren tüm kesimler, bunun ilk sonuçlarını görmenin heyecanıyla, bir dizi etkinliklerle "**Dünya Mirası Listesi**" içinde yer almayı sağlayacak iyileştirmelere yönelmiş bulunuyorlar. Burada en büyük dayanak, uygarlıklar tarihinin, Anadolu tarihinin büyük birikimiyle yola çıkmalarından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten insanlık tarihinin geçirdiği evrimin ilk evreleri dikkatle izlendiğinde, Mardin'in uzak-yakın çevresinde yapılan yeni araştırmalar, bizleri şaşırtıcı sonuçlara götürmektedir. Böyle bir özellikli ortamın içinde Mardin, yeniden köklü geçmişini, bir daha yaratılması güç "**özgün kimliğini**" yeniden gözden geçirdiğinde, bazı temel noktaların altını yeniden çizmenin kaçınılmaz olduğunu görmektedir.

Mardin'in bölge içindeki konumu, "**yaslandığı yerin özelliği**", uzayıp giden ovayla ilişkisi, bir bakıma değişik yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Kenti ayrıntılı inceleyenler, bu noktadan hareketle, derinlikli tarihini belgelerle açıklamaya çalıştıklarında, benzer durumun geçmişte de söz konusu olduğunu görmektedirler.

20. yüzyılın ortalarında, kentin bütününe bakıldığında, tarihin belirli bir döneminde ve "**tek bir elden üretilmiş**" izlenimini veren yapı egemendi. Bu çarpıcı özellik, onu bir bakıma ayrıcalıklı kılıyordu. Bilindiği gibi bu bölge, kesintisiz süren yeniliklerle insanlık tarihinin bir dizi ilklerine tanık olmuştu.

Bugün değişik verileri içeren İçkale'nin bir bölümü ayakta kalmış olmasına rağmen, kaynaklardan ve günümüzde de yaşayan yer adlarından, ana surların ancak kapılarını ve geçtiği yerleri saptayabiliyoruz. Özellikle "**yatayda gelişen yollar**" dikkate alındığında, anıtsal yapılardan evlere uzanan bütünlük içinde bizleri dönemlerine göre günümüze bağlayacak, yapıların üzerindeki yazıtlar, bunları destekleyen belgelerdir.

Binlerce yıl geriye giden geçmiş bir yana bırakıldığında, bizlere bugün de varlığını duyuran belirgin dönem "**Ortaçağ**"dır. Ticaret ve konut bölgelerinden oluşan Anadolu kentleri arasında birbiri içine girmiş, güçlü bağlanmış bu iki temel dokunun bütününe bakıldığında, ortaçağın yapıları günümüzde bile görünüme egemen olmakta, ağırlığını korumaktadır.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun geliştirdiği yapı programının Anadolu'ya aktarıldığı değişik işlevli yapıların hemen hemen hepsinin günümüze uzanan örnekleri, özellikle **"Artukoğulları"** ve onu izleyen **"Akkoyunlular"** döneminden kalmadır.

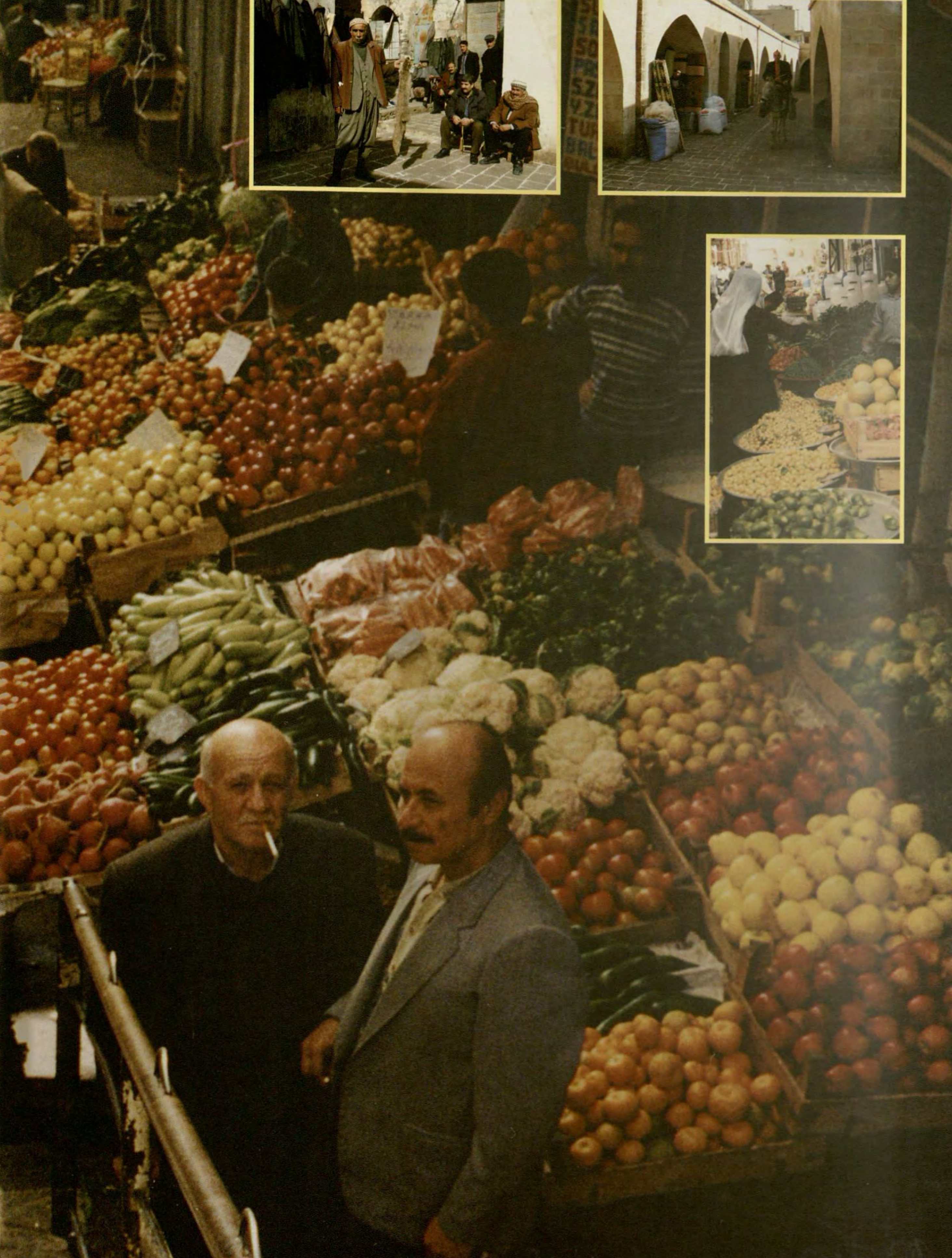
Ticaret merkezinde yer alan Ulu Cami ve çevresinden başlamak üzere tüm yapıtlar incelendiğinde, her dönemde yapılara yapılan eklerin sınırlarını belirlemek güçtür. Çünkü köklü biçimde yaşayan **"taş geleneği"**, Ortaçağ'dan günümüze akan değerleri taşıyarak, ortak bir görünümü kente egemen kılmıştır. Bu özellik her gelenin ne eklediğini güçleştirse de, kentin özgün yapısının oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca bu yapıların tasarımıyla bezemeleri arasındaki köklü bağ, sürekliliğin diğer bir işaretidir.

Mardin kentinin belirgin bir diğer niteliği ise, arazinin çok sınırlı olduğu bir alanda, avlunun temel öge olarak değerlendirildiği, sayısız incelikler içeren birbirine saygılı, iklime göre doğru yönlendirilmiş taştan evleridir. Zaman içinde gerekli görüldükçe avlu çevresinde yeni katlar eklenerek **"evlerin organik bütünlüğünün bozulmamasına"** dikkat edilmesi önemli bir özelliktir. Hiç kuşkusuz bu noktada da birbirini izleyen dönemleri belirlemek güçtür.

Doğudan getirilen değerlerle Anadolu'nun taş geleneğinin buluşmasının özgün örneklerini varlığında taşıyan Mardin, çevresiyle birlikte kentsel tarih, özgün tasarım, buna bağlı olarak zengin bezeme geleneğiyle ve değişik inançlar çevresinde **"ortak üretim dilinin yaratılması"** açısından, Anadolu'nun evrensel kültüre aktaracağı sayısız bilinmeyeni içermekte, bunu bugün de yaşatmakla sürekliliğin önemini vurgulamaktadır. Günümüze ulaşan belgeler ve yazıtlar ise, Ortaçağ'ın ilginç kimliklerini, kente katkı sağlayan yöneticilerini, bölgeye özgü yeniliklerin kaynaklarını açıklamaları açısından çok yönlü bir varlıklar bütünü bizlere açıklamaktadır. Bu birikim, hiç kuşkusuz yeni bilgilere ulaşmamızın da kaynağını oluşturmaktadır.

ESKİ
MARDİN
ÇARŞILARINA
YOLCULUK

Tarihî ve doğadan arta kalan zamanda şehrin çarşılarını gezmeden olmaz. Çarşıya Cumhuriyet Meydanı yönünden gelindiğinde önce, bol çeşit ve tazelikleriyle sebze meyve tezgâhları hoş geldiniz der... Sokulbakar'dan başlayıp Bezzazlar, Sobacılar, Kasaplar Çarşısı'nı izleyerek Ulu Cami'den Dellallar Çarşısı'na, oradan da Kazancılar Çarşısı'na ulaştığınızda yolda semerci dükkânlarını görürsünüz. Önceleri koca bir çarşı iken günümüzde sadece birkaç dükkânın kaldığı Bakırcılar Çarşısı'nda bakır döven ustaların çekiç sesleri, eskiyi anımsatmak istercesine genişleyerek yayılır Mezopotamya Ovası'na... Her köşede terzi tabelalarıyla karşılaşsınız. Ayakkabıcılık sanatı hâlâ devam etmektedir. Ustalar sadece tamirat değil, yeni ayakkabı da üretmektedir. Bedesten Çarşısı, bölgeye has eşarpların, puşilerin, iğne oyalarının Suriye'den, İran'dan ve Uzakdoğu'dan gelen kumaşların en güzel örnekleriyle doludur. Mardin Çarşısı'ndaki antikacıları da göz ardı etmemek gerekir. Mardin evlerinin taş duvarları arasındaki büyüğü yaşamdan izler taşır her parça...

Eski bir berber dükkânının önünden geçince baharatçı dükkânı karşılar gezginleri... Kahveciler, tütüncüler, çaycılar kendilerini göstermek için sabırla sıralarını beklerler... Marangozlar Çarşısı'nda takunya ustalarını var gücüyle çalışırken görebilir, Attarlar Çarşısı'na giderken yolda göreceğiniz leblebicilerdeki nefis kokulu leblebileri tatmadan geçemezsiniz. Taze taze önünüzde yapılan leblebiyi tattıktan sonra, bu özel lezzetin Mardin'le nasıl bütünleştiğine şahit olursunuz... Hele o kendine has badem şekerini denemeden hiç olmaz...

Tarihle beslenen el emeği göz nuru sanatlar...

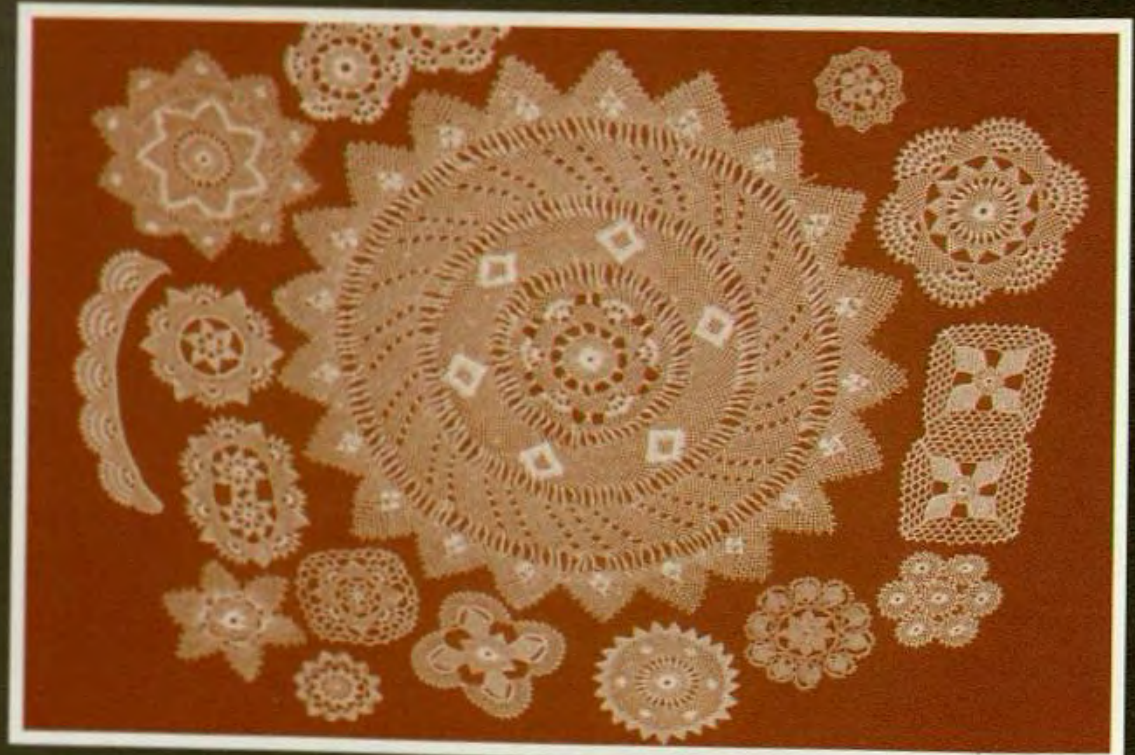
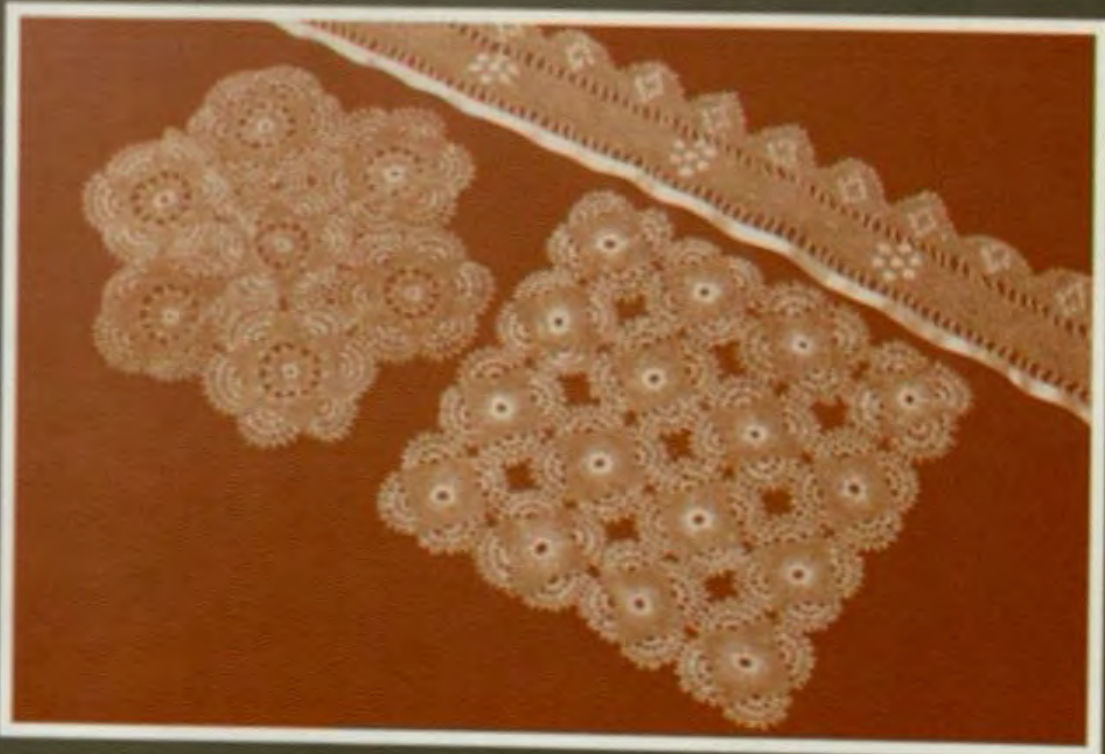
Farklı kültürlerin birbirine karıştığı Mardin, köklü el sanatlarının ve çeşitli meslek erbaplarının yurdudur. Demircilik, bakırcılık, kuyumculuk, gümüşçülük, boyacılık, basmacılık, kumaş dokumacılığı, çorap örücülüğü, semercilik, keçecilik, halıcılık, tahta oymacılığı, sedef işlemeciliğı, taş oymacılığı, sabunculuk, yorgancılık ve oya işlemeciliğı gibi birçok el sanatı kentin zengin tarihinden, farklı kültürlerin zevk ve estetiğinden izler taşır.

İğne Oyası ve Nakış

İğne oyası, Mardinli kadınların vazgeçemediği günümüzde de önemini koruyan bir sanattır. Göz nuru ve el becerisi ile bütünleştirilerek olağanüstü güzellikle ortaya konan motifler, bazen bir masa örtüsünde ya da oda takımında, bazen kırlent, yazma çevresi, yaka ve benzeri aksesuarlarda kullanılır.

1500 yıllık bir geçmişe sahip olduğu bilinen Midyat el nakışı ise, genellikle kırlent, yatak örtüsü, tablo, gömlek gibi malzemeler üzerine yerleştirilen, ipek iplikle işlenmiş lale, Midyat gülü, menekşe, üzüm dalı gibi yöresel motiflerden oluşur.

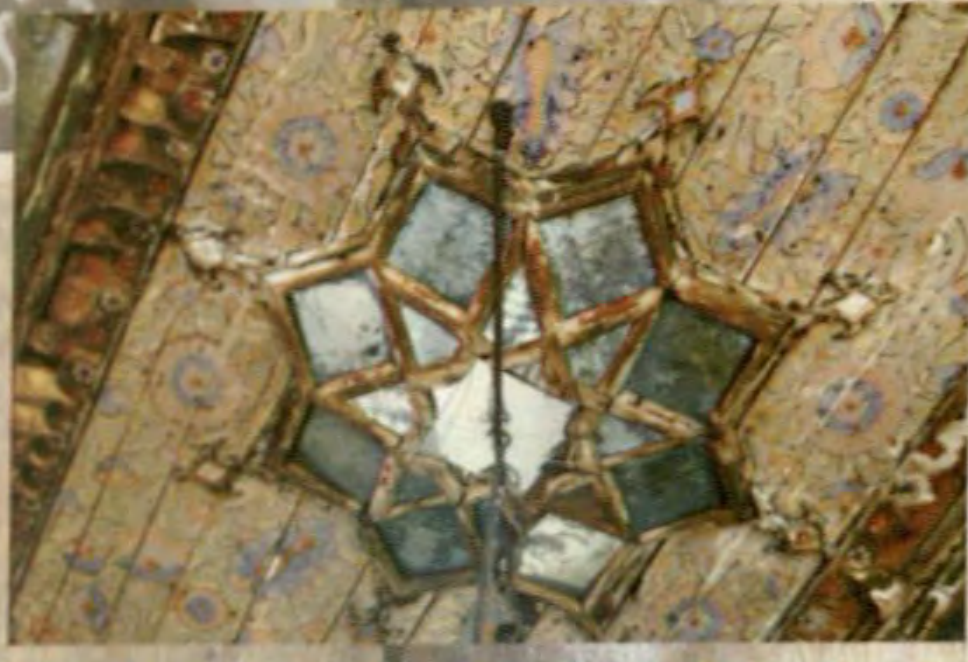

İlmek İlmek Kilimcilik

Kilim tezgâhlarında kullanılan iplikler, bir dönem evlerde eğrilir ve kökboyasıyla boyanırdı. Büyük emek, zaman ve sabır isteyen bir sanat dalı olan kilimciliğin, yöre kadınlarına gelir getirici bir uğraş haline gelmesi için Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından Mardin Merkez, Ömerli ve Dargeçit ilçelerindeki ÇATOM'larda (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) başlatılan kilim atölyeleri çalışmalarına devam edilmektedir.

Ahşabın Sıcak Yüzü; Ağaç Oymacılığı

Ahşabın türlü şekillerde yorumlandığı yontma sanatı, Mardin'de taş oymacılığı kadar eski ve yaygındır. Masif cevizden yapılan antika görünümlü koltuk takımlarındaki desenler yüz yıllardır değişmez. Kapı, mimber, divan, takunya, tarak, kanepeler, konsol, gelin sandığı gibi eşyalarda Mardin ağaç oymacılık sanatının izlerini sürmek mümkündür.

Semercilik

Kentin coğrafi konumu nedeniyle her zaman eşek, at, katır gibi hayvanlara gerek duyulmuştur. Mardin'in taşıt girmesi olanaksız dar ve merdivenli sokaklarının çöp toplama işlemi, ancak katırlarla yapılabilmektedir. Ayrıca tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan kentte, kervanların gelip geçtiği, konakladığı bu topraklarda binek hayvanları ile ilgili gelişkin bir sektör oluşmuştur. Bu sektörden biri olan semercilik sanatı da her zaman önemini korumuştur. Ekonomik ihtiyacın yanı sıra turistik olarak da cazip hale gelen semer yapımı, kentteki az sayıda usta tarafından icra edilmektedir.

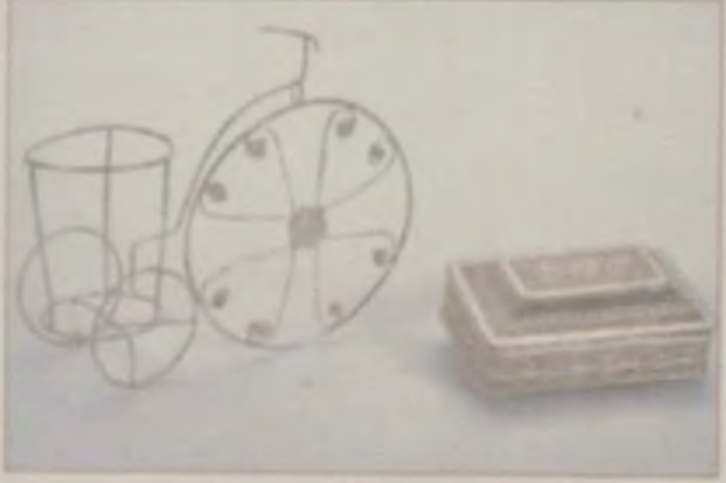

Gümüğü ve Altını Canlandırma Sanatı

Altın sihirbazlarının şehri olarak da tanınan Mardin'de kuyumculuk, eşine az rastlanır estetik değerkler taşır. Binlerce yıldır Mezopotamya'da var olan gümüğü ve altını diriltme sanatı, tüm inceliğı ve güzelliğıyle Mardin'de yaşatılmaktadır. İplik inceliğinde tel haline getirilen gümüğü, ustaların ellerinde şekillenir. Göz zevki emekle birleşir, geçmiş uygarlıkların izlerini taşıyan desenlerle, nakışlarla, sevgiyle işlenerek, süs ve ziynet eşyasına dönüştürölür.

Tel halinde gümüğün ya da altının tahta üzerinde açılmış oyuklara kakılması ve gömölmesiyle yapılan süslemeye telkari adı verilir. Telkari ustaları, orta boy bir telkari tepsinin günde on saatlik çalışmayla, yaklaşık 25 günde tamamlandığını belirtmektedirler. Özellikle Midyat'ta gümüğü üzerine yaygın olarak kullanılan telkari sanatı, 14. yüzyıldan beri yörede yapılmaktadır ve bu sanatın ustaları da Süryanilerdir.

Gümüğü üzerine uygulanan telkari sanatının tüm inceliklerini altına da uyarlayan ustalar, bölgeye özgü farklı tasarım ve motiflerle hünerlerini sergilerler. Çeşitli ayarlarda üretilen altın tasarımları turistlerin de ilgisini çeker. Şehre gelip de kente özgü incili ve değişik renkteki taşlarla süslenmiş, her biri sanat eseri değerkindeki takıları görmeden gitmek kayıp olarak nitelendirilebilir.

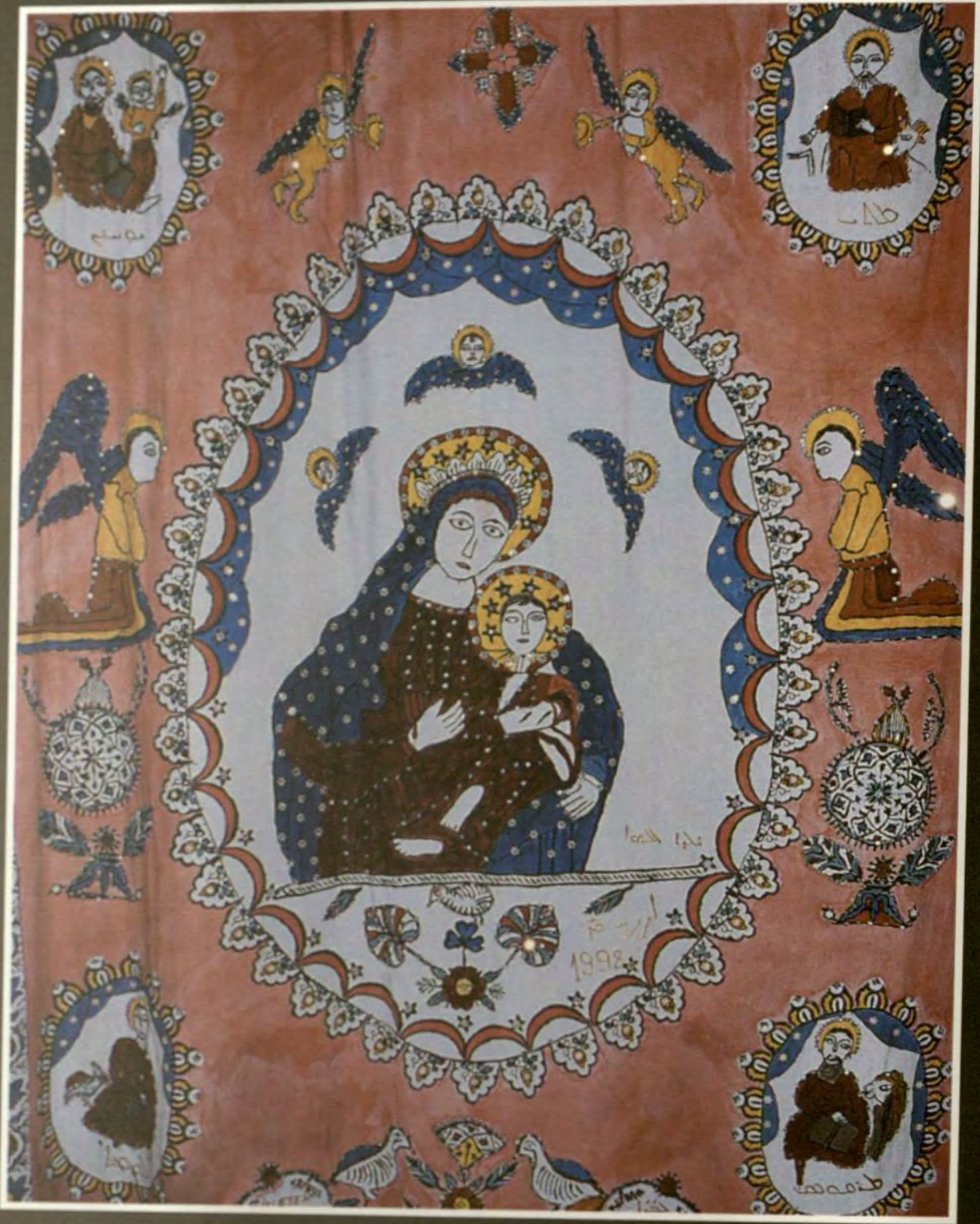
Şahmeran ve Cam Altı Sanatı

İran, Arap ve Türk edebiyatında pek çok, insan başlı, yılan gövdeli Şahmeran'ın öyküsü anlatılır ama Mardin çevresinde dillenen efsane daha bir başkadır.

Geçmiş zamanlarda bir vezirin oğlu arkadaşları tarafından çöle götürülür ve kuyuya atılır. Zavallı genç çaresizlikle kıvrılırken kuyuda gördüğü bir delik onu umutlandırır. Elleriyle deliği genişletme çabaları sonucunda önüne kocaman bir oda açılır. Genç, odaya geçip bir köşeye kıvrılır ve uyur. Gözlerini açtığı anda etrafının yılan ve ejderhalarla çevrilmiş olduğunu görünce önce çok korkar, ama yarısı insan yarısı yılan olan yaratık yanına gelip kendisiyle konuşmaya başlayınca biraz rahatlar. Karşısındaki Yılanlar Padişahı Şahmeran'dır. Delikanlı Şahmeran'a arkadaşları tarafından uğradığı ihaneti anlatınca, yerini kimseye söylememesi koşulu ile onu kurtaracağına söz verir. Ve Yılanlar Padişahı'nın kurtardığı genç ülkesine döner. Ancak ülkenin padişahı hastadır ve iyileşebilmesi için Şahmeran eti yemesi gerekmektedir. İyilik gören genç, padişahın güzeller güzeli kızını onu bu dertten kurtaracak kişiyle evlendireceğini, üstelik de veziri yapacağını duyunca verdiği sözü unuttur. Şahmeran'ın yerini padişahın askerlerine söyler, şahmeran öldürülür, onun etini yiyen padişah da iyileşir, genç de padişahın kızıyla evlenerek vezir olur.

Şahmeran'ın insanoğluna yaptığı iyilik karşılığında uğradığı ihanet ve sadakatsizliği anımsatan efsane o gün bugündür cam altında dillendir Mardin'de... Önce kâğıt üzerine çizilen Şahmeran resmi, sonra cam altına geçirilir, yapan ustanın duygularıyla boyanarak renklenip canlanır ve girdiği eve uğur ve bereket getirdiği inancıyla, hediyelik ve antika eşya dükkânlarında meraklılarının ilgisini bekler...

Basmacılık Sanatının Son Temsilcisi Nasra Şimmeşhindi

Mardin'de basmacılık sanatı dendiğinde akla gelen tek isim, Süryani kökenli Nasra Şimmeşhindi'dir. 2500 yıllık geleneği sürdürürebilmek için yıllardır durmadan, yorulmadan, sabır ve keyifle gönül desenini tahta kalıplar yardımıyla kumaşa basmaktadır.

Okuma yazması olmayan, Süryanice ve Arapça konuşabilen Nasra hanım, basmacılık sanatını 7 yaşındayken babasından öğrenmiş, ailenin ise basmacılık sanatını sürdüren üçüncü kuşağı olmuştur. İsak Bey Atatürk'e keçe üzerine kökboyalı bir resim hediye etmiş, Atatürk de bu hediyenin karşılığında kendisine bir teşekkür mektubu yollamıştır.

Nasra hanım, günümüzde hazır olarak bulunabilen boyaları kendi imal edip, evini atölye olarak kullanmaktadır. Önce kumaşın üstüne kalemle şekil çizip, içini fırça ile kökboya kullanarak renklendirmektedir. Büyük resmin etrafında oluşturacağı desenleri de armut ağacından yapıma kalıplarla kumaşa basmaktadır. Nasra hanımın ürettiği özgün kilise perdeleri ve örtüler, babası İsak Bey'in yaptığı örtüler gibi Türkiye ve dünyadaki Süryani kiliselerini süslemeye devam etmektedir.

Taş Şehirde Taş İşlemeciliği

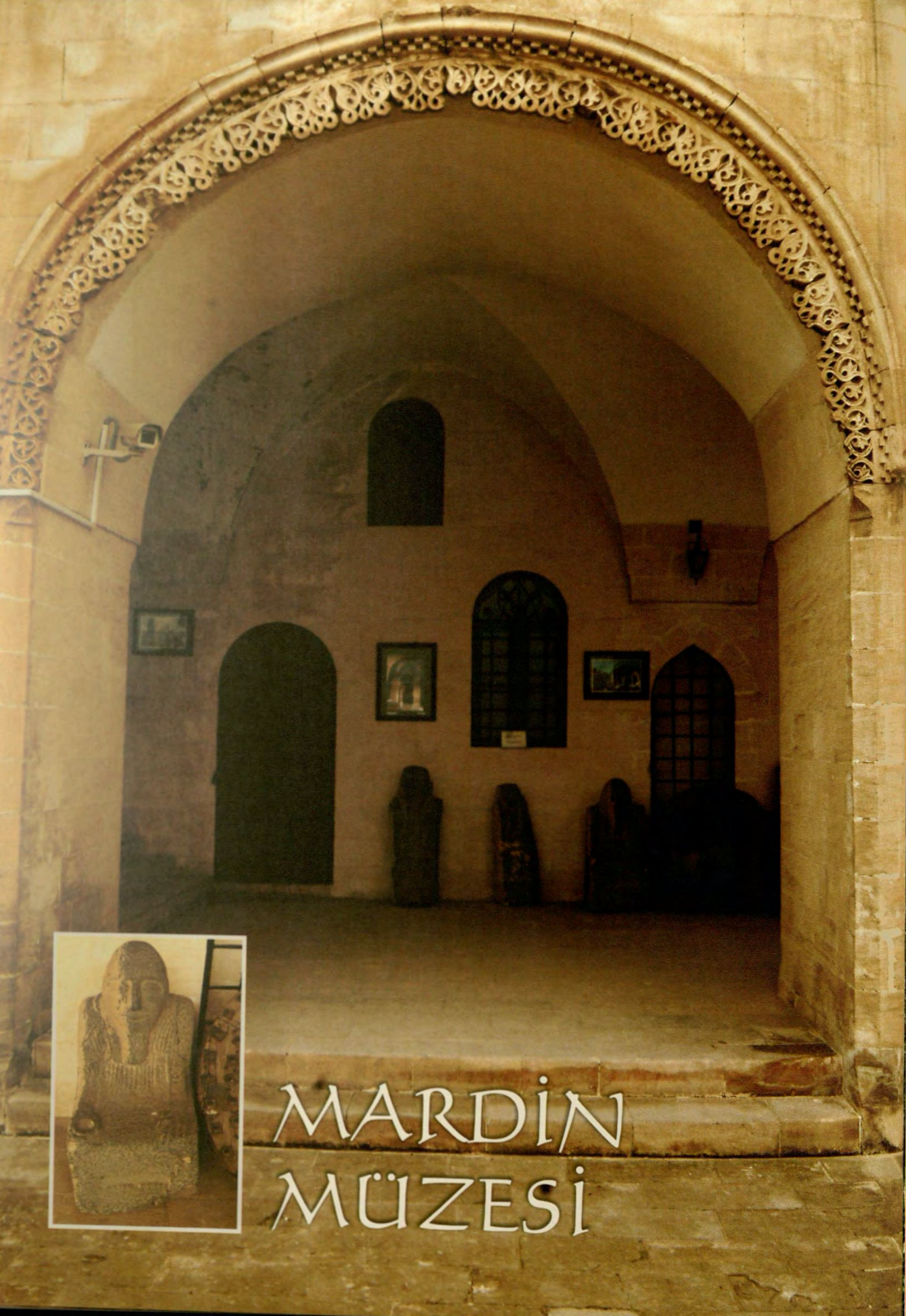
Artuklular Dönemi'nden beri 9 asırdır Mardin'e hayat veren, zengin taş işlemeciliğini, kentin mimarı dokusunun her alanında görmek mümkündür. Kentte evler, camiler, manastırlar, hanlar, hamamlar medreselerin içi ve dışı, kapı ve pencereler, sütun ve kemerler ve nişler oya gibi örülmüş taş işleme sanatının nadide örnekleriyle bezelidir.

Geçmişten Geleceğe Bakırcılık

Mardin yöresi bakır ocakları yönünden oldukça zengindir. Kentteki darphanelerin varlığı da bunu doğrulamaktadır. Bakır yönünden bunca zengin olan yöre, bakırcılık sanatında da oldukça gelişmiştir. Bakırcılıkta ürünlerin ortaya çıkması son derece ağır şartlarda gerçekleşmektedir ve işin tamamı el gücüne dayanmaktadır. Eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte bakırcılık sanatı, gelmiş geçmiş kültürlerin uzantısını, mutfak dekorasyonunun zenginliğini bugüne taşımakta önemli rol oynamaktadır. Günümüzde Bakırcılar Çarşısı'nda ata sanatının eşsiz örneklerini, kaşık, kepçe, kevgir, sini, leğen, tencere, kazan, çanak, ibrik, su güğümü ve sofra takımı gibi mutfak eşyalarının yanı sıra, kilise anahtarları ve Selçuklu havanlarını da bulmak mümkündür.

MARDIN MÜZESİ

Terasından bakıldığında Mezopotamya Ovası'nın muhteşem görüntüsünü cömertçe gözler önüne seren Mardin Müzesi, şehrin bin yıllardan taşıyıp getirdiği sayısız uygarlığın izlerini cömertlikle paylaşır ziyaretçileriyle...

Mardin ev sahipliği yaptığı kültürler ve mimari dokusunun özelliği nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 31.05.1985 tarih ve 1425 sayılı kararıyla sit alanı ilan edilmiştir. İlde 300'e yakın tescillenmiş taşınmaz kültür varlığının yanı sıra, eski yerleşim yerleri, höyükler, kaleler gibi çok sayıda taşınmaz kültür varlığı da bulunmaktadır.

Şehrin merkezinde yer alan müze, 1895 yılında Meryem Ana Kilisesi'ne bağlı Patriklik merkezi olarak inşa edilmiştir. Meryem Ana Kilisesi'nin müzeye bakan portalındaki kitabeye göre bina, 1895 yılında Antakya Patriği Ignatios Behnam Banni tarafından Süryani Katolik Patrikhanesi olarak yaptırılmıştır. Daha sonra askeri garnizon, kooperatif binası, sağlık ocağı ve polis karakolu olarak kullanılan binayı Süryani Katolik Vakfı'ndan satın alan Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988 yılında restore çalışmalarını başlatmış, 1995 yılında da müze olarak hizmete açmıştır. Müze şimdiki yerine taşınıncaya dek Artuklu sultanlarından Sultan İsa tarafından 14. yüzyıl başlarında yaptırılan Zinciriye Medresesi'nde faaliyet gösteriyordu. Yeni müze, Mardin merkezinde Cumhuriyet Meydanı'nda Atatürk Heykeli'nin yanındadır. Binanın doğu tarafına bitişik olan müze binası, tamamen kesme kalker taşından yapılmıştır. İç ve dıştaki tonoz, kemer, korkuluk ve sütun başlıkları eşsiz süslemelerle bezenmiştir.

Müze, öncelikle Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'nun hüküm sürmüş olan devletlerin kültürlerini saklayan sayısız höyükten çıkarılan eserlerin sergilenmesi amacıyla kurulmuştur. Üç kattan oluşan binanın birinci katında; konferans, sergi ve dinlenme salonları, ikinci katında; etnografya sergi salonu, kütüphane ve eser depoları, üçüncü katında ise Nusaybin İlçesi'nin 4 km. kuzeyinde bulunan Girnavaz Höyük kazısında çıkarılan eserlerle, satın alınarak müzeye kazandırılan arkeolojik eserlerin sergilendiği salonlar ve idari bölümler yer almaktadır.

Müzedeki eserler, M.Ö. 4000'den, M.Ö. 7. yüzyıla kadar olan döneme ait eserlerdir. Arkeolojik salonlarda, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu kültürlerinin, eski Tunç Çağı'ndan başlamak üzere Asur, Urartu, Grek, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı devirlerine ait ender örneklerden oluşan keramikler, tabletler, kült kapları, damga ve silindir mühürler, altın, gümüş ve bakır sikkeler, kandiller figürinler, metalden bızlar, gözyaşı şişeleri, takılar ve çok çeşitli bulgular ile Mardin ve çevresine, özellikle Midyat İlçesi'ne özgü köklü bir geçmişi olan gümüş işlemeciliğinin seçkin örnekleri olan kolyeler, küpe, bilezik, halhal, alınlık, saçlıgın yanı sıra, eski giysiler, kılıçlar, kahve (mırra) takımları, hamam eşyaları, tespihler, ısınma araçları ve bakır eşyalar sergilenmektedir.

GİRNAVAZ HÖYÜĞÜ

Nusaybin'in 4 km. kuzeyinde Habur Nehri kollarından biri olan Çağ Çağ Deresi'nin doğusunda bir yerleşim yeri olan Girnavaz, arkeolojik bir merkez olarak ilk kez 1918 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır. 1991 yılına kadar yürütülen kazı çalışmalarından Girnavaz'ın M.Ö. 4000'den M.Ö. 7. yüzyıla kadar sürekli iskân edildiği anlaşılmaktadır. Kazılar sonucunda bulunan seramik örnekler arasında; küp, çömlek, çanak, süzgeç ve şişeler çoğunluktadır. Bunların dışında taş kaplar, heykelcikler, silindir, fayans mühürler, fildişi eserler ortaya çıkarılmıştır. Kuzey Mezopotamya kültür bölgesine ait olan buluntuların yanı sıra, altın, demir ve bronzdan yapılan takılar, silahlar ve çeşitli eşyalar, günümüzde Mardin Müzesi'nde sergilenmektedir.

Tadını ve aromasını bölgenin eşsiz lezzetteki üzümlerinden alan şarapçılık, bölgede yaşayan Süryanilerin kültüründe de ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Hristiyan inancına göre, Hz. İsa suyu şaraba çevirmiş ve son akşam yemeğinde öğrencileri ile birlikte şarap içmiştir. Kilise geleneğinde ayinler sırasında kutsal ekmekler şarapla kutsanmış ve insanlar şarapla kutsanan bu ekmeği yiyerek günahlarından arınacaklarına inanmışlardır. Hristiyanlığın yayılması ile birlikte her manastır kendi şarabını üretmiş ve din adamları bağcılığı desteklemiştir. Süryani taş ustaları ise, üzüm salkımları ve asma yapraklarını Mardin ve Midyat yapılarına işlemişlerdir. Dolayısıyla Midyat ve köylerinde yaşayan Süryaniler, kuyumculuk ve taş işçiliğinin yanı sıra, ürettikleri şarapla da ün kazanmışlardır. Günümüzde hâlâ eski yöntemlerle yaşadıkları köylerde şarap üreten Süryaniler bulunmaktadır. Bölgede üretilen bu ev yapımı şaraplar, bölge dışına pazarlandığı gibi, düğünlerde ve yemeklerde konuklarla paylaşılmaya devam etmektedir.

EFSUNLU ÜZÜM DİYARINDAN
ŞARAP...

Gizemli Şehrin Gizemli Mağaraları

Mardin ve çevresinde irili ufaklı pek çok mağara bulunmaktadır.

Gızzelin Mağaraları; Saraçoğlu Mahallesi'nin alt kısmında yer alan 60 kadar mağaranın iç içe geçmesiyle oluşmuştur. Bu mağaralarda eskiden beri iplik imalatı yapıldığından, İplik Mağaraları adıyla da anılır.

Gümüş Ova Mağarası; Mazıdağı İlçesi'ne bağlı Gümüşyuva Köyü'ndedir. Mağarada Bizans Dönemi'ne ait kalıntılar mevcuttur ve mağara kapısının üzerine 2 mühür resmi vardır.

Kızıltepe İlçesi'ne bağlı Arıköy'de bulunan **Hamazembari Mağarası'nın** ilk çağlardan kaldığı düşünülmektedir.

Linveyri Şifa Mağarası; Midyat'a bağlı Gelinkaya Beldesi'ndedir. Mağara tavanından akan suyun kaşıntılara iyi geldiği söylenir.

Bunların dışında; Mardin'de Şakolin ve Firiye Mağaraları, Midyat'ta bulunan; Kefilsannur, Şenköy Kefilmelep, Kefilmardin, Hapisnas, ve Tınat Mağaraları, Savur'da Kilit, Kızıltepe'de Hanika ve Salah Mağaraları, Nusaybin'de Hessinmeryem, Zivinganter ve Sercahan, Mazıdağı'nda Avrihan, Derik'te Derinsu, Dırkip ve Haramiye Mağaraları görülmeye değerdir.

DİNLENCE YERLERİNDE SERİN BİR MOLA...

Mardin'in 4 km. kuzeyindeki Zinnar Bağları, yüzyılların estetiği, kültürü ve zevkini yansıtan bir huzur mekânıdır. Yörenin ilk sahipleri, büyük bir vadi olan ve buz gibi suların fışkırdığı bağlar üzerinde kasırlar yapmışlardır. Hristiyanların bellerine taktıkları yeşil kemer anlamına gelen Zinnar'dan adını alan bağlar, oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Büyük İskender'in Hindistan'a kadar uzanan fethinde Mardin'e uğrayıp hayran kaldığı Zinnar Bağları'nda, bugün bile kendi adıyla anılan muhteşem konakta kaldığı ve stratejik birçok kararı burada verdiği söylenmektedir.

Bir diğer piknik alanı da Kızıltepe'ye 14 km. uzaklıkta olan Gurs Vadisi'dir. İki dağın arasından akan ve Babiller'den bu yana kentin su ihtiyacını karşılayan Gurs Çayı'nı ele geçirmek için tarihte pek çok mücadele verilmiştir. Mezopotamya Ovası'nı kaplayan Babil'in Asma Bahçeleri de bu suyla hayat bulmuştur. Gurs Vadisi ve görkemli şelaleleri görülmeye değerdir.

Mardin'in cenneti bile kıskandıracak güzellikteki köşelerinden olan Bakırkırı ve Firdevs Bahçeleri göz kamaştırmaktadır. Karakoyunlu Hükümdarı Kasım Bey'in kızları Fahriyye ve Ravza adına yaptırdığı bahçeler, "cennet" ve "övünç" anlamına gelmektedir.

Nusaybin'den Zaho'ya giden tarihi İpek Yolu'na çıkıp karşıdaki yola girince Çağçağ Vadisi ve Deresi başlar. Tur Abdin bölgesinin güneyinde, Nusaybin ve Midyat arasında suyu çok derinden gelen kaynak, Asur kaynaklarında Harmiş adıyla anılan, Habur'un en önemli kolu Çağçağ'ı besleyen Beyaz Su'yu oluşturur. Daha sonra Karasu ile birleşen Beyaz Su bir vadi oluşturarak güneye, Suriye'ye doğru akar. Tur Abdin'i bıçak gibi kesen Çağçağ Vadisi aynı zamanda Nusaybin-Midyat (Asur adlarıyla Nasibana-Matiye) arasında doğal bir yol oluşturur. Vadinin her iki tarafındaki yüksek tepeler üzerinde yer alan, M.Ö. 2000'den klasik çağa kadar kullanılan kale görünümündeki yerleşim yerleri, doğal güzelliklerle bütünleşmektedir.

Ayrıca konumu, evleri ve sokakları, mimari dokusu nedeniyle küçük Mardin olarak bilinen Savur İlçesi de Mardin'in yeşil kuşağı görünümündedir. İlçe yeşilin eşsiz tonları ile Halfeti İlçesi'ni çağırıştırır. Kilometrelerce uzunluktaki yeşil vadi ve çevresinde bulunan meyve ağaçlarıyla Savur Bahçeleri piknik yapmaya son derece elverişlidir.

Mardin Söylencesi

17. yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi, 300 yıl önce Mardin'i ziyaret ettiğinde kendisine şehrin kuruluşu ile ilgili pek çok efsane aktarılır. Çelebi'nin Seyahatname'de kaydettiği öykülerden birisi şöyledir:

Yunus Peygamber İslam dinini yaymak üzere Mardin bölgesine geldiğinde, halk kendisine; "Bize bir mucize gönder sana inanalım, iman edelim. Burada üzerinde azgın bir ejderin yaşadığı bir dağ var, onu öldürüp bizi bu beladan kurtarırsan sana ihtiyacımız artar" der. Yunus Peygamber kılıcını kuşanır, ejderin yaşadığı tırmanır. Ejderle amansız bir savaş başlatır ve sonunda onu öldürür. O günden sonra bu dağa Yılan Dağı anlamına gelen "Kuh-ı mar", burada kurulan kasabaya da Mardin denir. Mardin Dağı'nda bulunan büyük bir mağara "Yunus'un sığındığı yer" olarak tanınır ve ziyaret edilir.

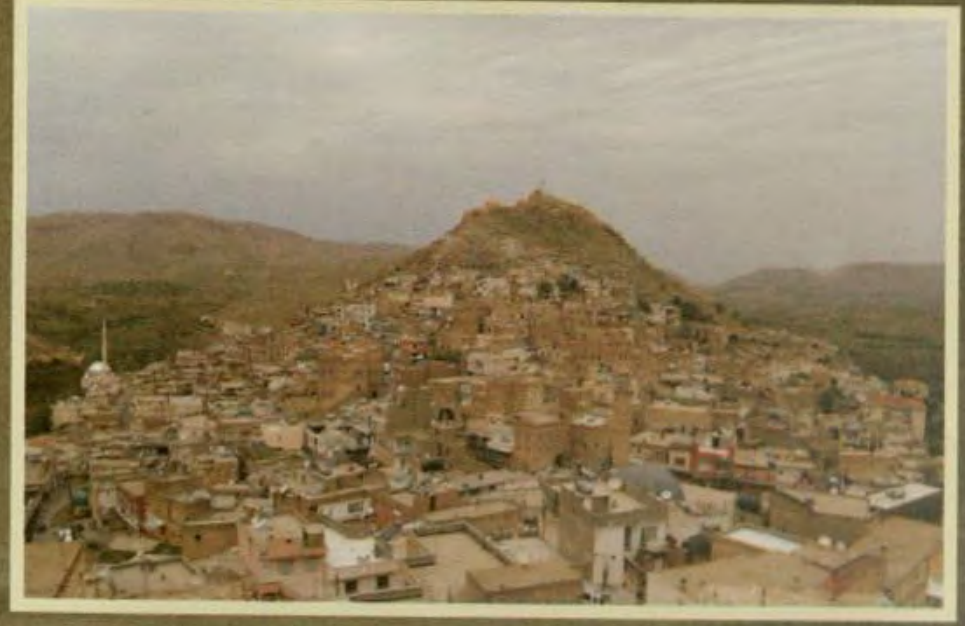

الله

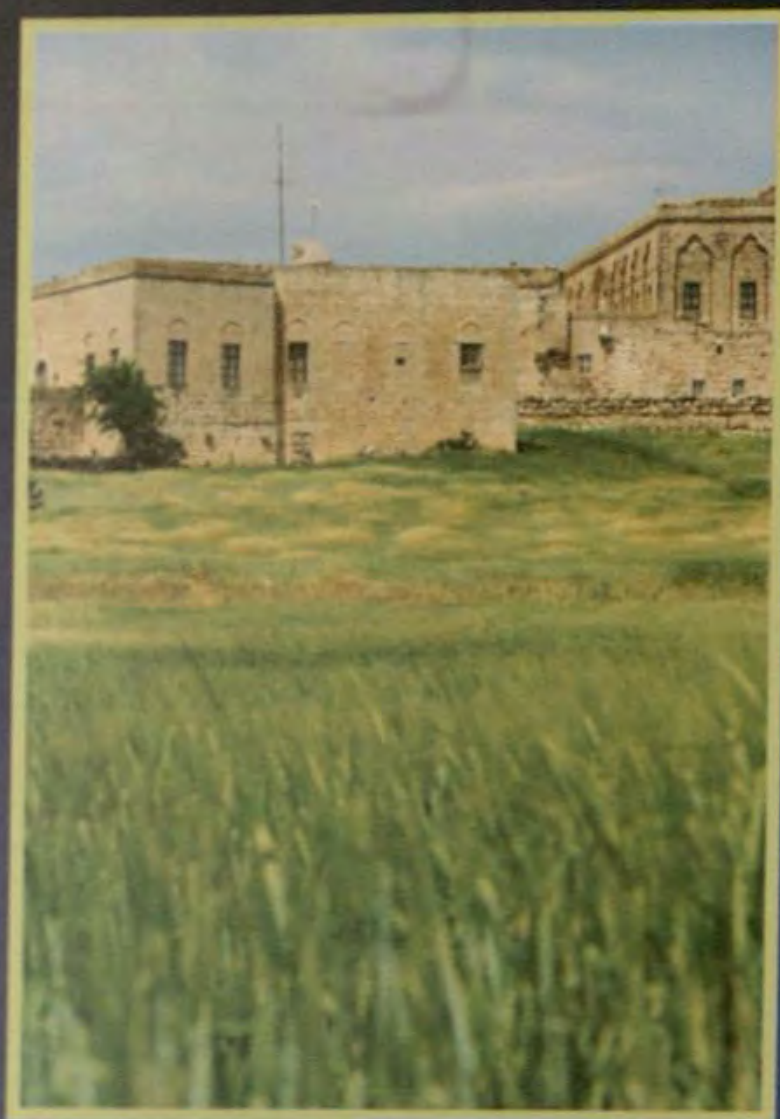
ARXADAS
TABELA 2

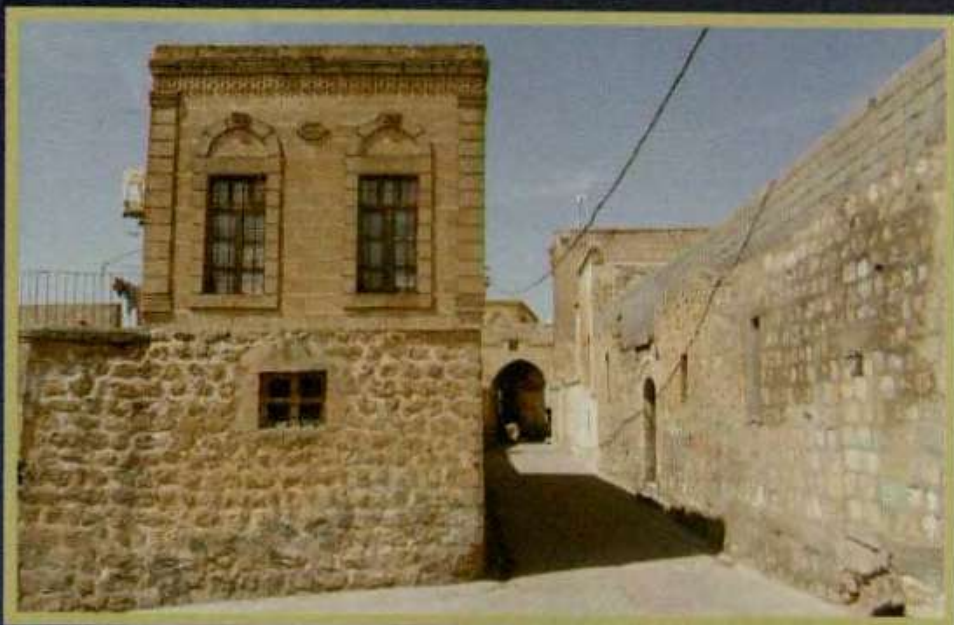
Mardin'in güneybatısında yer alan, Artuklu ihtişamını yansıtan eseriyle Kızıltepe, geçmiş 14. yüzyıla dayanan Derik, Sümer Dönemi'nden beri yerleşim yeri olan, Taş Çağı'ndan kalma mağaraları ve türbeleriyle ünlü Mazıdağı, gümüş işçiliği, kiliseleri ve manastırlarıyla Midyat, taş işlemeciliği sanatının ve Girnavaz harabelerinin diyarı, sınır ticaretiyle bilinen Nusaybin, dağ yamacına kurulu, mimari ve tarihi dokusuyla Mardin'e benzeyen, üzüm diyarı Savur, Asurlar, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Türk İslam devletinin hâkimiyetlerinin bıraktığı antik değerlerle zengin kültür merkezi olan Ömerli, doğanın cömertçe oluşturduğu yemyeşil bir vadinin içinde mesire yerleriyle, kirazıyla ün salmış, Romalılar Dönemi'nde yapılmış su kanalları, çeşmeler, bentler ve değirmenleriyle Yeşilli, Birleşmiş Milletler Johannesburg 2002 Dünya Zirvesi Grup Toplantılarında "En İyi Uygulama" seçilen Dargeçit Mardin'in ilçeleridir.

Dinler,
Diller,
Kültürler Mozaigi

MİDYAT

Midyat Tarihi

Midyat, Süryanilerin anayurdu olan ve Süryanice'de "Allah'ın kölelerinin dağı" anlamına gelen Tur Abdin bölgesindedir. M.Ö. 9. yüzyıla ait Asur yazıtlarına göre, Midyat'ın tarih sahnesine "ibadet edenlerin dağı", "mağaralar diyarı" anlamına gelen "Matiate" adıyla girmiş olduğu söylenir. M.Ö.4.-3. yüzyıllarda kurulduğu sanılan Midyat'ın eski bir kentin üzerinde geliştiği ileri sürülmektedir. Midyat Sümerler, Asurlar, Urartular, Makedonlar, Persler, Romalılar, Abbasiler ve Osmanlılar'a yurt olmuştur.

11. yüzyılda Artuklu devleti yöreye genişleyerek yayılmıştır. İşte Midyat bu dönemde Mardin, Hasankeyf ve Musul eyaletleri arasındaki ilişkiyi sağlayan bir bölge olarak en parlak devirlerini yaşamıştır. Bu tarihte bölgenin merkezi Derizbin (Acırlı) Köyü olmuştur. Derizbin beyleri Artukoğulları'na bağlı yarı bağımsız bir beylik olarak hüküm sürmüşlerdir. Mervaniler ve Eyyubiler'den sonra Midyat 1535 yılında Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmiştir.

Günümüzde Midyat

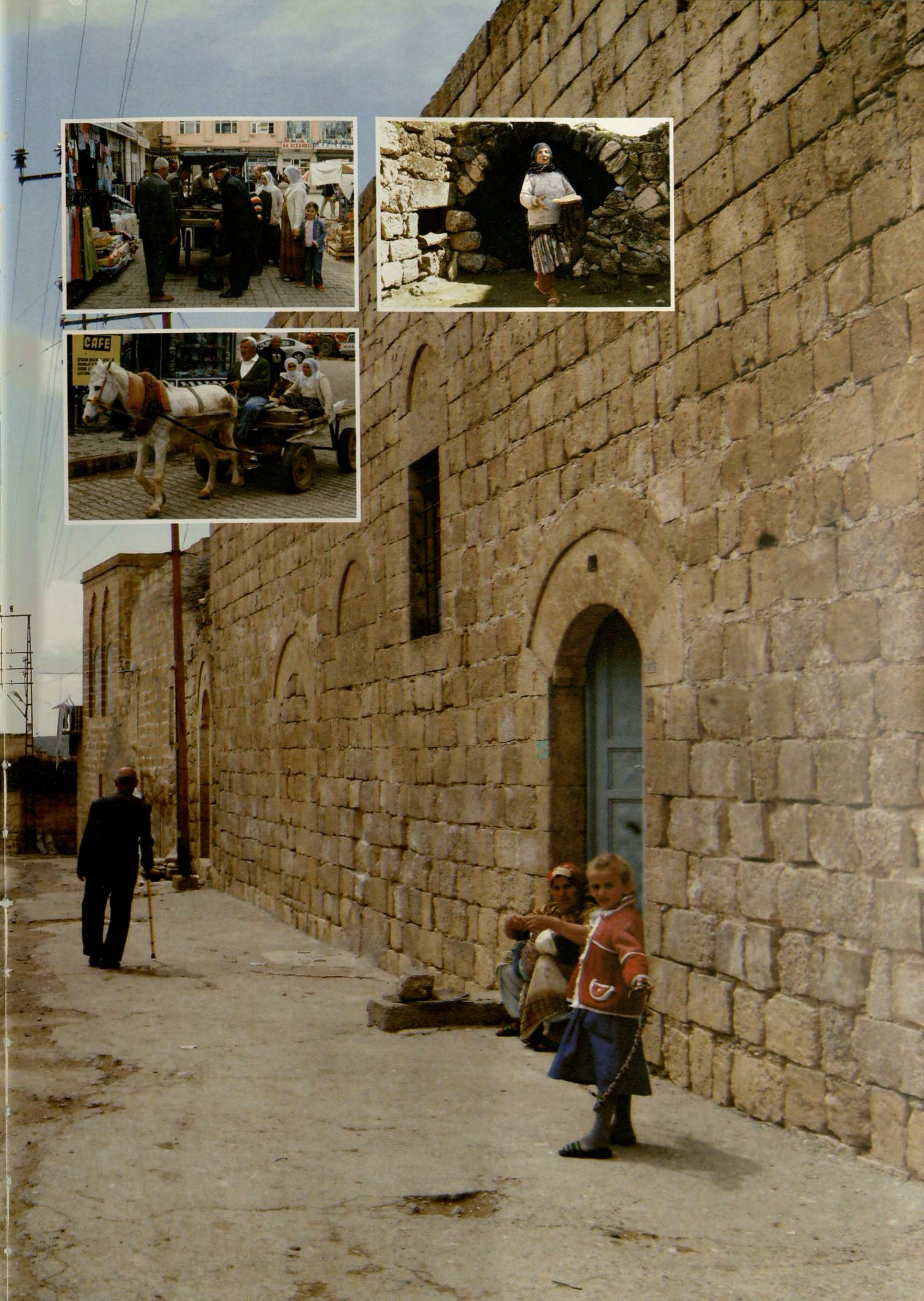
Zengin tarihine tanıklık etmiş estetik mimari dokusuyla ziyaretçilerine keyifli bir gezinti imkânı sunan Midyat, farklı kültürleri, inanışları, gelenekleri ve farklı dilleri içinde barındıran bir hoşgörü yurdudur.

İnişli çıkışlı sokakları, oyma taş işçiliğinin eşsiz örneklerini taşıyan gösterişli konakları ve evleri, kemerli geçitleri, camileri ve kiliseleri ile bir sentezdir. Mardin evlerinden daha süslü olan Midyat evlerinin içleri de en az dış cepheleri kadar özenlidir.

Geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanan İlçede, gümüş işçiliğinin yanı sıra bağcılık da önemli bir ekonomik değer taşır. Bu anlamda Midyat, dünyanın en kaliteli üzümlerinin yetiştiği kavşak noktasıdır.

Midyat da güneydoğudaki göçten nasibini almıştır. Telkari sanatı ve taş işçiliği gibi birçok alanda hünerli olan Süryanilerin çoğu göç ederek, dünyanın dört bir yerine dağılmışlardır. Eskiden 8.000-10.000 Süryani'nin yaşadığı kentte, şimdi sadece 300 aile kalmıştır. Tur Abdin Süryani Metropolitliği'nin merkezi olma özelliğini hâlâ taşıyan yörede, M.S. 5. ve 6. yüzyıldan kalma 7 kilise ve 1 manastır bulunmaktadır.

1810 yılında ilçe olan Midyat, 1915'te Cevat Paşa tarafından imar görmüş ve Cevat Paşa Cami, Askeri Kışla ve Merkez Ulu Cami bu dönemde inşa edilmiştir. H.A. Rahman Cami, Haytam Kalesi, Dermetinan Kalesi, Kayseriye Çarşısı, Revaklı Çarşı, Mor Gabriel, Mor Loozor, Mar Serkis ve Bakos Manastırları, Mar Dimet, İzozoel, Mor Stefanos, Mar Estafanos kiliseleri ile Devlet Konukevi olarak hizmet veren 450 yıllık İsa Bey Konağı Midyat ve çevresindeki görülmeye değer yapılar arasındadır.

Deyrul Umur Manastırı
(Mor Gabriel)

Dünyanın en eski manastırlarından biri olan, "rahiplerin meskeni" anlamına gelen Deyrul Umur ya da Mor Gabriel Manastırı Midyat'ın 23 km. güneydoğusundadır. 4. yüzyıldan beri Süryanilere hizmet veren manastır, Tur Abdin olarak anılan bölgede hâlâ aktif olan, dünyada saygınlığını koruyan sayılı inanç merkezlerinde biridir. M.S. 397 yılında yapımına başlanan manastırın kurucuları Mor Şmuel ve Mor Şemun'dur. Manastır 7. yüzyıldan sonra Aziz Mor Gabriel'in adıyla anılmıştır. Manastırda Meryem Ana Kilisesi, Resuller Kilisesi, Kırk Şehit Kilisesi ve Teodora Kubbesi, alt katlarda ise Mor Şmuel ve Mor Şemun'un mabetleri yer alır. Kral Teodorus zamanından lahitlerin bulunduğu abide evi ve Kral Anastasios tarafından yaptırılan büyük mabet de alan içindedir.

Geniş ovanın ortasında olanca ihtişamıyla ziyaretçilerini karşılayan manastır, iç ve dış mekânlarındaki işlemleri ve mozaikleriyle göz kamaştırmaktadır.

Midyat El Sanatları

Midyat'ın geçim kaynağına, çiftçilik ve hayvancılık kadar el sanatları da katkıda bulunur. Midyatlı Süryani ustalar ayakkabı yapımından marangozluğa, taş işlemeciliğinden telkari sanatına, kilim dokumadan kumaş boyamaya dek her türlü işin ehilleridirler.

Midyat telkari sanatının merkezidir. Gümüş en az on beş kez çekilir telkari zanaatında... Önceden şekil verilmiş parçaların içi, kendi etrafında sarılarak döndürülen telle büyük bir özen ve dikkatle doldurulur. Son yıllarda büyük talep gören gümüş işlemeciliği Eski Midyat'taki küçük atölyelerde, işlenerek yüzük, gerdanlık, vazo, kemer, anahtarlık, çay kaşığı, sigara ağızlığı ve bardak altı gibi kıymetli ve zarif aksesuarlara dönüştürülür.

Geleneksel sanatların bir diğeri de, günümüzde yeniden ilgi gören taş işletmeciliğidir. Taş işçiliği genellikle binaların dış yüzeylerinde görülür. Evlerin içi ve dışı, kapı, pencere çevreleri, sütunlar ve kemerler taş işçiliğinin ince örnekleriyle bezelidir. Katori olarak adlandırılan ve kolay biçimlenen kalkır taşı Midyat evlerini süslemektedir. Midyat taşı ocaktan çıktığında yumuşak olması; güneşi ve suyu aldıkça sertleşme özelliği ile restorasyonda ve modern mimaride aranan ve kullanılan bir taştır. Son zamanlarda bahçe dekorasyonları yanında anıt ve saat kulesi yapımında da kullanılmaktadır. Yurt içi kullanımı yanında kilise mihrabı, anıt, bina kaplama ve blok taşı şeklinde yurt dışından da talepler olmaktadır. Son zamanlarda Midyat'a gelen yerli ve yabancı turistlerin taş işlemelere olan yoğun ilgisi ölmeye yüz tutmuş bir meslek dalı olan taş işlemeciliğini yeniden canlandırmıştır. Bununla birlikte Midyat'ın doğal örtüsü taşlar, eski binaların restore edilmesiyle yeniden hayat bulmuştur.

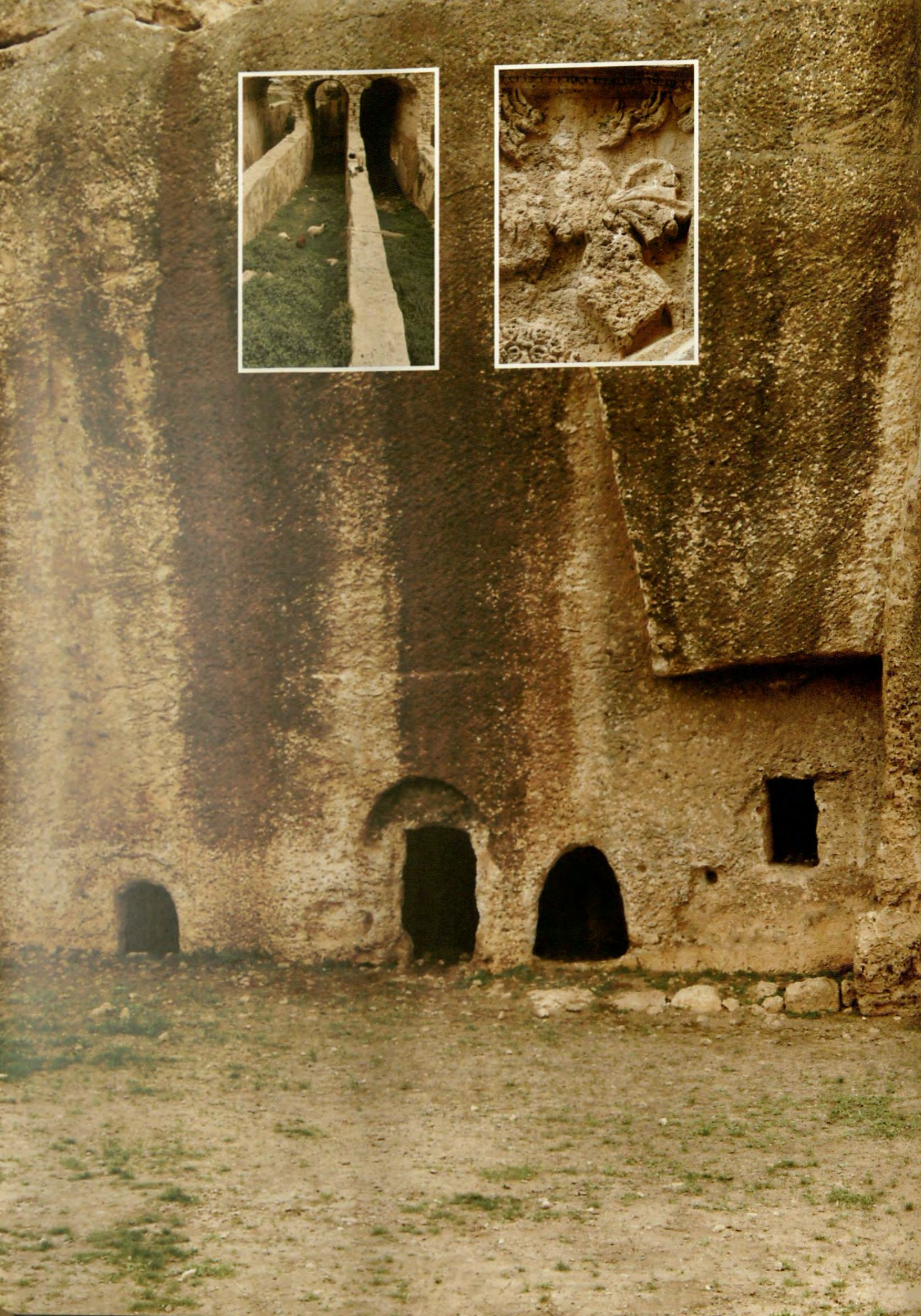

Mezopotamya'nın Efes'i DARA

*Mardin'in 30 km. güneydoğusundaki
Dara Antik Kenti,
adını Pers İmparatorluğu'nun
büyük imparatoru
Dara'dan almıştır.*

Surlarla çevrili olan Dara, M.S. 6. yüzyılda Sasani akınlarından korunmak için Anastasius tarafından askeri amaçla kurulmuş ve yüzyıllar boyunca Mezopotamya'nın en önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Büyük İskender'in M.Ö.330'da ele geçirdiği görkemli şehir, Doğu Roma ve Persler arasında sık sık el değiştirmiştir. Bölgeye 7. yüzyılda Emeviler ve Abbasiler, 15. yüzyıldan sonra da Türkler egemen olmuştur.

Mezopotamya'nın Efes'i olarak anılan Dara kalıntıları, tarihi Geç Roma (Erken Bizans) Dönemi'ne kadar uzanan, kayalar içinde oyulmuş, derinliği 8-10 metreyi bulan mağara evlerden oluşmaktadır. Kente taş ocaklarından girilmektedir. Düzgün kesilmiş kayalar ve bu kayaların üzerindeki yazıtlar, süslemeler ve figürler kentin zengin mimari dokusunun öğeleridir. Antik kentteki kaya oluşumu Kapadokya bölgesine benzer kireç ağırlıklı olduğu için, içleri kolay oyularak mağaralar oluşturulmuş.

Dara Kalesi, yığma bir tepe üzerinde yükselmektedir. İran hükümdarı Darayvanış tarafından yaptırılan ve tarihte parlak dönemler yaşayan kale, günümüzde de bu ihtişamını sergileyecek kadar ayakta kalabilmeyi başarabilmiştir. Kent kalıntıları içinde kilise, saray, çarşı, depo ve tophaneyi görmek mümkündür.

GELENEKSEL
MARDİN
MUTFAĞI

Arap, Türk, Ermeni ve Süryani... Çağlar boyu hangi medeniyetler yaşadıysa tümünden izler taşıyan Mardin mutfağı, bu kültürlerin bir sentezi adeta... Mardin mutfağı ne Ege yöresi gibi sebze ağırlıklı, ne de Urfa, Gaziantep mutfakları gibi acılı ve kebab ağırlıklıdır. Mardin mutfağı dünyanın en güzel tatlarıyla bezenmiş, çok farklı, çok özel bir mutfaktır. Burada et ile bulgur, sebze ile baharat öyle bir uyumla bir araya gelir ki, olağanüstü mistik tatlar çıkar ortaya...

Kitel Raha (Haşlama Sini Köfte)

1 kg. yarma, 500 gr. ince bulgur, 1 kg. çiğköftelik et, 1 demet maydanoz, 50 gr. kişniş, 50 gr. yağ, 4 orta boy soğan, 3 yumurta, 6 domates, 6 limon, 3 yumurta, 1 tatlı kaşığı kabartma tozu, tuz, karabiber ve baharat.

Yarma ıslatılarak 30 dakika bekletilir. Diğer tarafta ince doğranan soğanlar pembeleşinceye dek yağda kavrulduktan sonra, içine kıyma, tuz, baharat ve karabiber eklenerek beş dakika daha karıştırılır. Ateşten indirmeye yakın karışımın içine ince kıyılmış maydanoz eklenir. Sonra ıslatılan yarma süzülür, içine kişniş ve ince bulgur ile çiğköftelik et, yumurta ve kabartma tozu da eklenerek iyice yoğrulur. Hamur kulak memesi yumuşaklığını alınca altı eşit parçaya ayrılır. Her parça elle tas şeklinde elle açılıp, içine soğanlı malzeme konur ve hamurun ağzı kapatılır, daire şeklinde yassıltılarak düzgün hale getirilir ve içine bir tülbentin yerleştirildiği geniş tepsiye dizilir. Büyük ve derin bir tepsiye bol su konarak kaynatılır. Hazırlanan kitellerin her biri ayrı ayrı suya atılır ve 30 dakika haşlanır. Sonra tek tek servis tabaklarına alınır ve etrafı domates ve limonla süslenerek servis yapılır.

Alluciye (Erik Yemeği)

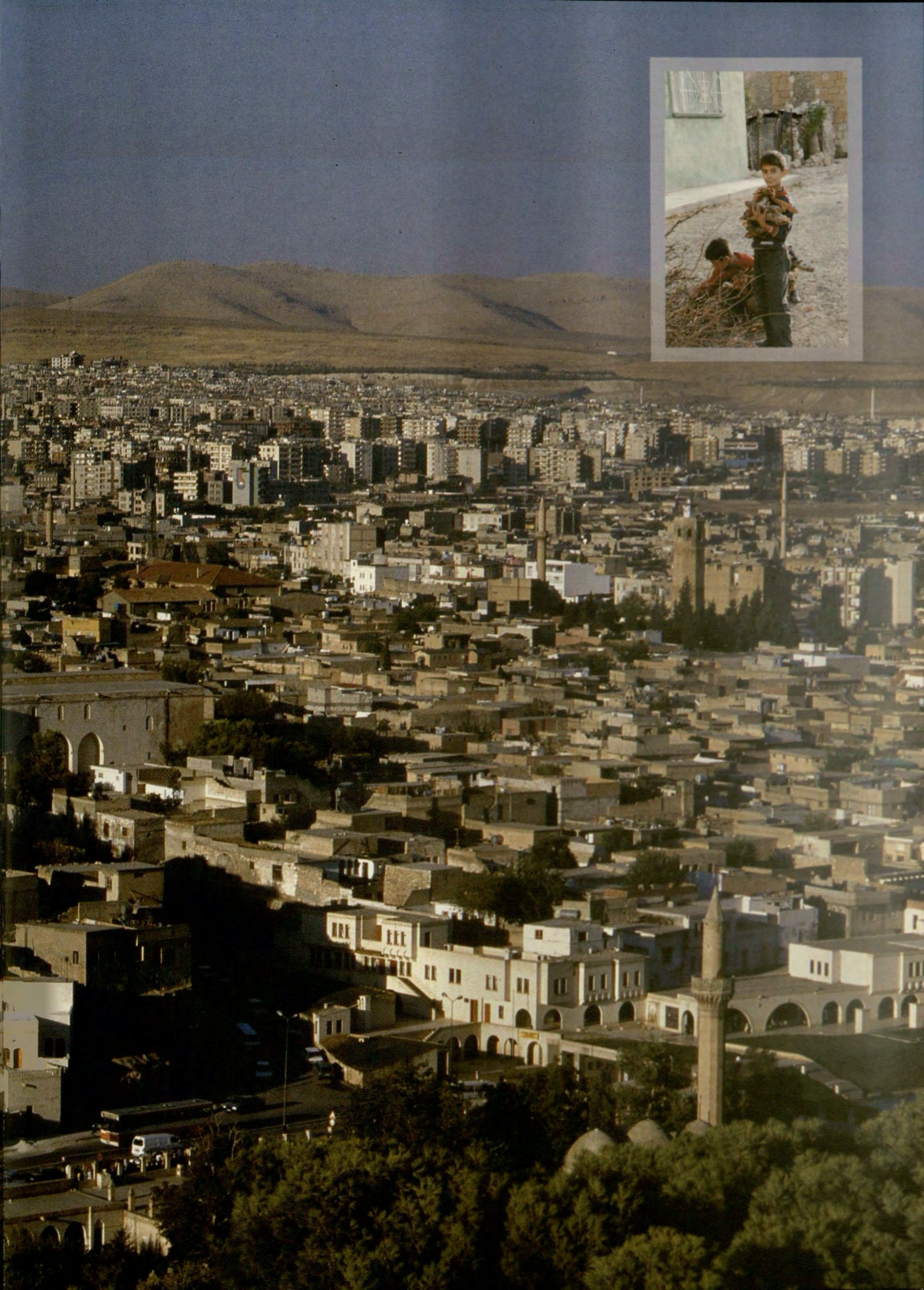
Kemikli ve biraz yağlı kuzu veya koyun eti, 250 gr. köftelik kıyma, 250 gr. yeşil soğanın yeşil kısmı, 1 demet maydanoz, 1/2 kg. yeşil ekşi erik, 1 su bardağı sıvı yağ, tuz.

Erikler suda yumuşayınca dek pişirilir. Piştikten sonra bir süzgece dökülür ve ezilerek çekirdekleri ayklanır. Diğer taraftan kemikli et sıvı yağda biraz kavrulur ve üzerini örtecek kadar sıcak su eklenerek yumuşayınca dek pişirilir. Bu arada kıymaya az tuz eklenerek iyice yoğrulur ve küçük yuvarlak köfteler yapılır. Hazırlanan köfteler ayrı bir yerde sıvı yağda biraz çevrilir. Etler pişince içine köfteler, erikler, doğranmış yeşil soğanlar eklenir ve kısık ateşte 15-20 dakika pişirilir. Piştikten sonra doğranmış maydanoz eklenerek servis yapılır.

EVLIYALAR YURDU SİİRT

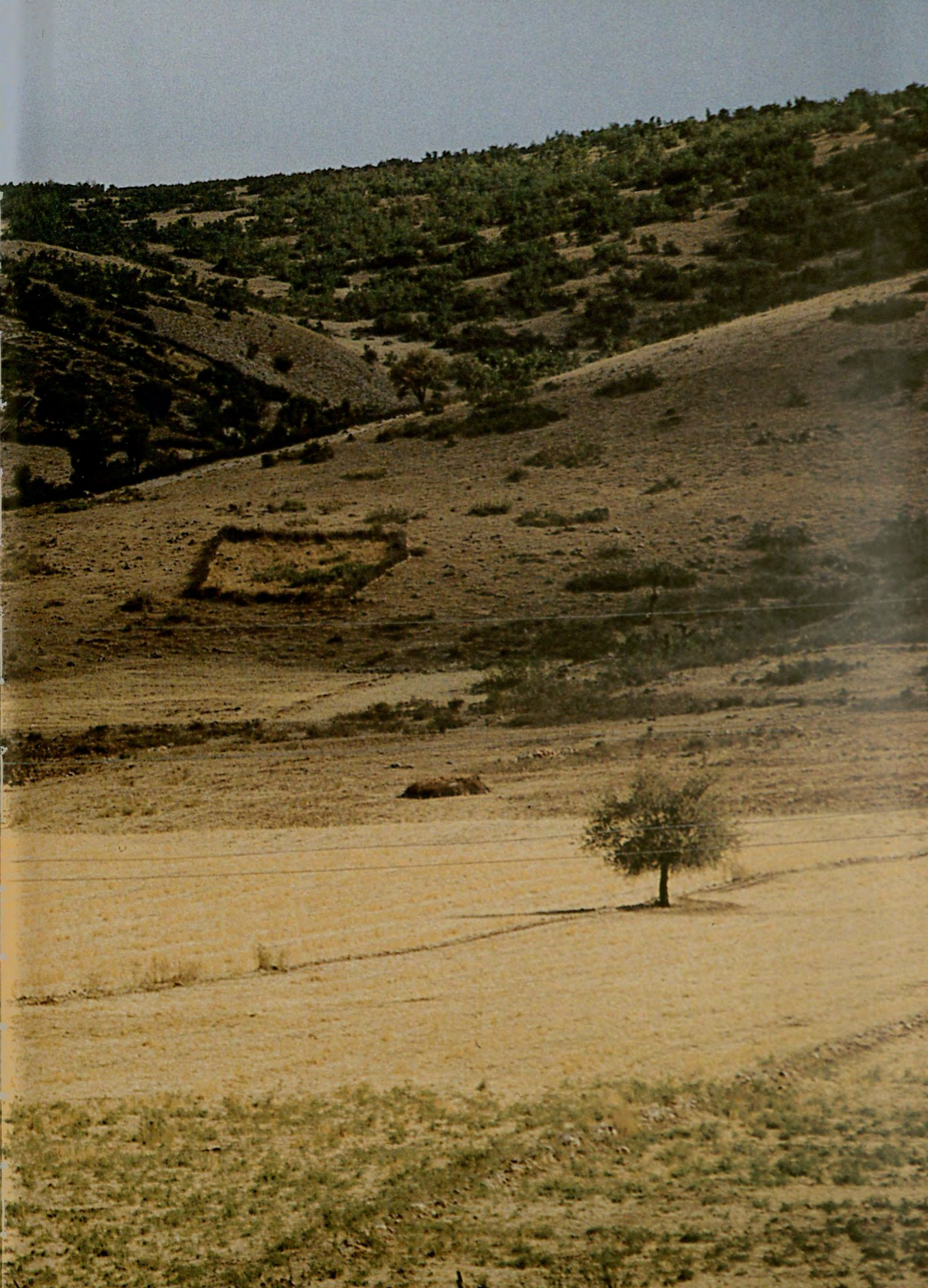

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan Siirt'in komşuları Şırnak, Van, Batman, Bitlis ve Mardin'dir. Çevresinin dağlık olduğunu, tarihin Siirt'i çok sevdiğini, dinlerin, kültürlerin, törelerin, alışkanlıkların ve yemeklerin birbiriyle kaynaşarak, biri diğerini yok etmeden var olduklarını, kentin Botan Çayı ile yaşam bulduğunu, Kezer Çayı'nın can suyu olduğunu ilave etmek gerekir...

Özel bir harçla yapılan işçilikleri ve taş oymalarıyla göz dolduran "Cas" evlerinden ve Mardin'in "Abbara"larını hatırlatan, "Sabat" olarak adlandırılan geçitlerinden de bahsetmek gerekir. Kentin sembolü olan minaresindeki çini işçiliğiyle göz alan görkemli Ulu Cami, "Evliyalar Diyarı" olarak anılan kentte adım başı rastlanan türbeler, Ahlat taşından yapılan ve kentin önemli bir anıtsal yapısı olan 1977 tarihli Saat Kulesi, ilgi çekici İbrahim Hakkı Hazretleri Müzesi, doğanın cömert davrandığı Botan Vadisi, katkısız Pervari balı, meşhur Siirt Battaniyeleri, yabani fıstık ağacından üretilen her derde deva bittim sabunu, lezzetli Büryan Kebabı, Perde Pilavı, Zivzik Narı, Tayfi Üzümü, Siirt Fıstığı ve daha binlerce tarihi ve kültürel zenginlik Siirt'te bulunur.

Siirt ilçeleriyle de kültürel zenginliğini kanıtlar; Baykan İlçesi'nde, Adakale Köyü yakınındaki Bizans dönemine ait sarp bir tepenin üzerinde bulunan Derzin Kalesi ve Kurtalan'daki Beykent Kalesi, bölgedeki önemli kalelerdendir. Siirt'in ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu tahmin edilen Erzen Ören Yeri, Kurtalan ilçesi Bozhöyük Köyü ile Gökdoğan Köyü arasındadır.

KEERT'TEN SİİRT'E

Sami dilinden geldiği söylenen "Siirt" adının, bazı kaynaklara göre Keldani dilinde "kent" anlamına gelen "Keert"ten (Kaa'rat) kaynaklandığı yazılır. Siirt sözcüğü İslam kaynaklarında; Esart, Sairt, Siird, İstahri gibi çeşitli biçimlerde kullanılmış, Süryaniler kenti "Se'erd" (yöresel söyleniş biçimiyle "Sert") olarak adlandırmışlardır. Siirt isminin, "Seert" yani "üç yer" anlamına geldiği de söylenmektedir. Bazı tarih kitaplarında ise Sert, Tigra, Mosert, Serad, Tigrakert olarak anılan kent, 19. yüzyılda Sert, Seerd, Sört, Sairt olarak da adlandırılmıştır.

SIİRT ADINI BİR AŞK HİKAYESİ SÜSLER...

Oymak beylerinden birinin güzel bir kızı vardır. İstemediği sevmediği birine verirler onu... Kızın gönlüyse yaylalarda sürülerini otlatan Ali adında yağız bir delikanlıdır. Kız bir obadan öteki obaya gelin giderken, Siirt'in bulunduğu alanda içli, yanık bir kaval sesi tüm yaylayı ayağa kaldırır. Bu ses Çoban Ali'nin kavalından gelmektedir. Kız, bir an duvağını kaldırır, atın üzerinden sesin geldiği yöne doğru var gücüyle haykırır:

Seğirt Aliiii... Seğirt! Al götür beni...

Yürekten gelen bu sesin ardından bir toz, bir duman, bir fırtına kopar, gelin alayı darmadağın olur. Çoban Ali kır atının üzerinde dörtnala koşar gelir, yavuklusunu terkisine attığı gibi kaybolur uçsuz bucaksız yaylalarda... Onlar muratlarına ererler. Bir süre sonra gelin alayının dağıldığı yerde bir oba kurulur ve adına "koş" anlamına gelen "Seğirt" derler. Bu ad zamanla Siirt'e dönüşür.

Köklü bir geçmişe sahip olan Siirt, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştikleri alanda kurulmuş ve kültürel gelişimi de bu temel üzerinde yükselmiştir. Neolitik Dönem'den beri bölgede; Samiler, Babiller, Hurriler, Mittaniler, Asurlar, Urartular, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar birbiri ardınca yerleşmişlerdir. Siirt, 1514 Çaldıran Zaferi'nden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Bu köklü geçmiş, yörede birçok tarihi ve kültürel yapının birikmesine yol açmıştır. Hazreti Ömer zamanında İslamiyet'i benimseyen Siirt'te tarihi eserler daha çok dini ağırlıklıdır ve çoğunun Selçuklular'dan kalmış olması, bölgenin kültürel açıdan daha çok Selçuklular'dan etkilendiğini gösterir.

Ayrıca Siirt, tarihi boyunca bölgenin eğitim, bilim ve teoloji merkezi olmuş ve birçok bilim ve din adamı bu topraklarda yetişmiştir.

Eski Adı Garzan olan Kurtalan, ulaşılmazı, uzağı çağrıştırır belleklerde... Kurtalan Ekspres, sessiz sedasız taşır yolcuları, adını verdiği o istasyona, Kurtalan'a...

Eski adı Tillo olan, Süryanice'de "yüksek ruhlar" anlamına gelen, değerli lim ve mutasavvıfların yaşamış olduğu Aydınlar; Medler'den beri var olan, gözetleme kuleleriyle bugün bile zamana meydan okuyan Derzin Kalesi'ne sahip Baykan; Urartular Dönemi'ni yaşamış, Kiver Kalesi ile nl Eruh; 1500'l yıllardan gelen Kurtalan; Persler ve Makedonyalılar'ı ağırlamış Pervari; Romalılar'ın ve sonraki uygarlıkların izlerini taşıyan, Kormas, İrn ve Kfre kaleleri ve Bünyan Duvarı kalıntılarıyla şirvan, Siirt'e bağlı ilçelerdir.

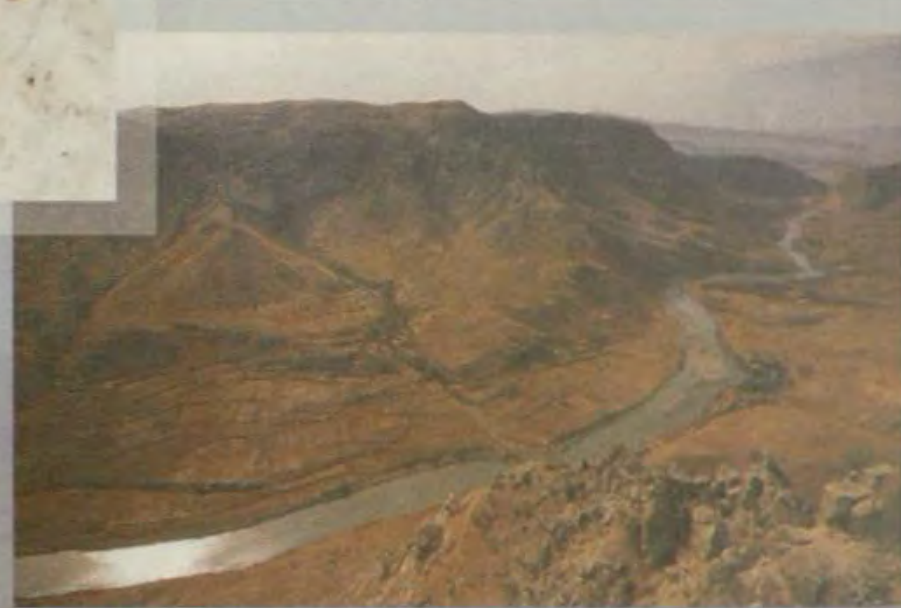
Botan ayı ve Siirt Mağaraları

Siirt doğanın kendisine bahsettikleri açısından da Güneydoğu Anadolu'nun en sürprizli ilidir. Siirt'in kurulup gelişmesindeki etkili faktörlerden biri, yöredeki akarsuların konumu ve dağılışıdır. Botan ayı ve Kezer ayı, Siirt ve çevresi için yaşam kaynağıdır. Doğru Yol, Kuran ve Kapılı Dağları'nın arasında bulunan Botan ayı Vadisi, Türkiye'nin en dik ve sarp vadilerindendir. Bitlis ayı Vadisi'yle birleşen Botan ayı Vadisi, Dicle Vadisi'ne açılır. Botan ayı Vadisi ve bu vadinin önemli bir kolu olan Bitlis ayı Vadisi pek geniş değildir. Bitlis ayı Vadisi, Kurtalan İlçesi yakınlarında biraz genişlemektedir. Genişleyen kesimler yer yer ova niteliği kazanır. Kurtalan Ovası da bu vadinin tabanıdır. Botan ayı Vadisi, yalnızca güzelliği ile kalmaz, çevresinde başlatılan çalışmalarla Siirt'e yeni ufuklar açmayı hedefler. Bölgede yapılan rafting, kano ve yamaç paraşütü etkinlikleri turizm için önemli bir adımdır.

Doğal güzelliklerin yanı sıra, şifa sunan kaplıcalar da Siirt'in uğrak yerlerindendir. İl merkezinden 15 km. uzaklıkta bulunan, Siirt-Eruh yolu üzerindeki Billoris Kaplıcası'nın kükürtlü suyunun, başta deri ve romatizma olmak üzere, kadın hastalıkları, nevralji, nevrit, polinevrit gibi çeşitli hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir.

Şehrin turistik geleceği için önemli bir adım da Botan ayı kıyısındaki doğal mağaraların turizme açılmasıyla gerçekleşecektir. Botan ayı'na kuşbakışı bakan Rasılhaçar Mağarası, Siirt-Eruh yolu üzerinden asfalt yolla gidilebilen Gökçebağ Mağaraları, çıkılması mümkün olmayan Kral Kızı Mağaraları, zamanında ibadet amacıyla yapılmış ancak dik ve çıkılması zor bir yerde bulunan Papazın Mağarası yörenin önemli mağaralarıdır. Ayrıca Kara Mağara, Keleşefyo Mağaraları, Akyamaç Mağarası, Leyf-Mağmuriye Mağaraları, Sütölce Mağaraları, Şifalı Su Mağarası ve Lif Kaplıcası ziyaret edilmeye değer niteliklerdedir.

Aydınlar'da kireçtaşıdan oyulmuş Şikefta Reşso Mağarası ve Sıbbabat Mağarası, yağmur sularının biriktirdiği basamakla inilen Aydınlar Su Sarnıçları ve Hz. Fakirullah'ın Şifalı Su Mağarası; Baykan'da Kaftuf Mağarası, Bineşkefte Mağarası, Güvercin Çukuru Mağarası, Dankus Mağarası, Sıçan Deresi, Oymakılıç, Çırpılı Mağaraları, Deliktaş Mağarası; Kurtalan'da Soğuk Ayrın, Erkekler, Hacılar Mağarası, Geleşiran Mağaraları, Şeşe, Derhapis, Humriyen Mağaraları, Pervari'de yöre halkı tarafından türbe olarak kabul edilen Şeyh Cerrah Mağarası, Çingirak (Güvercinli) ve Şikevta Mağarası; Şirvan'da Güvercinlik Mağarası, Kaplan, Kale ve Kurtan Mağaraları keşfedilmeyi beklemektedir.

Kentteki kültürel yapı Türk-İslam kültürünün etkisiyle biçimlenmiştir. Hz. Ömer zamanında İslamiyet'i benimseyen Siirt'te turizmin ana eksenini dini mekânlardır. Merkezde inanç turizmi açısından büyük önem taşıyan birçok türbe ve ziyaret yeri bulunmaktadır. Şeyh Eb'ül Vefa, Şeyh Musa, Şeyh'ül Türki, Zeynep Bint'ül Muhaddise, Şeyh Hasan, Şeyh Hattab, Bileyle, Şeyh Muhammed Münkedir, Şeyh Halef Türbeleri, ayrıca Ulus Mahallesi'nde bulunan Fahr Cami ve Türbesi, Naccar tepesindeki Şeyh-ül Naccar Türbesi, Molla Halil Türbesi, Sakarya Mahallesi'nde yer alan Şeyh Mahmud Bayraktar Cami ile Şeyh Muhammed El Münkedir Cami ve Türbesi önemli kültür varlıkları arasında sayılmaktadır.

İnanç turizmindeki canlılık, İl merkezi ile Veysel Karani Türbesi'nin bulunduğu Baykan İlçesi'nde ve İbrahim Hakkı Hazretleri Türbesi'nin bulunduğu Aydınlar (Tillo) İlçesi'nde görülmektedir.

SIİRT'TE İNANÇ TURİZMİ DURAKLARI

Baykan İlçesi'nde, yılda 400 bin kişinin ziyaret ettiği Veysel Karani Türbesi, yöre turizmini hareketlendirir. Her yıl 16-17 Mayıs'ta düzenlenen Veysel Karani'yi Anma Günleri, ilçeye canlılık kazandırmaktadır. Ziyaretçiler, Veysel Karani huzurunda dua eder, dilek tutar, kurban keserler.

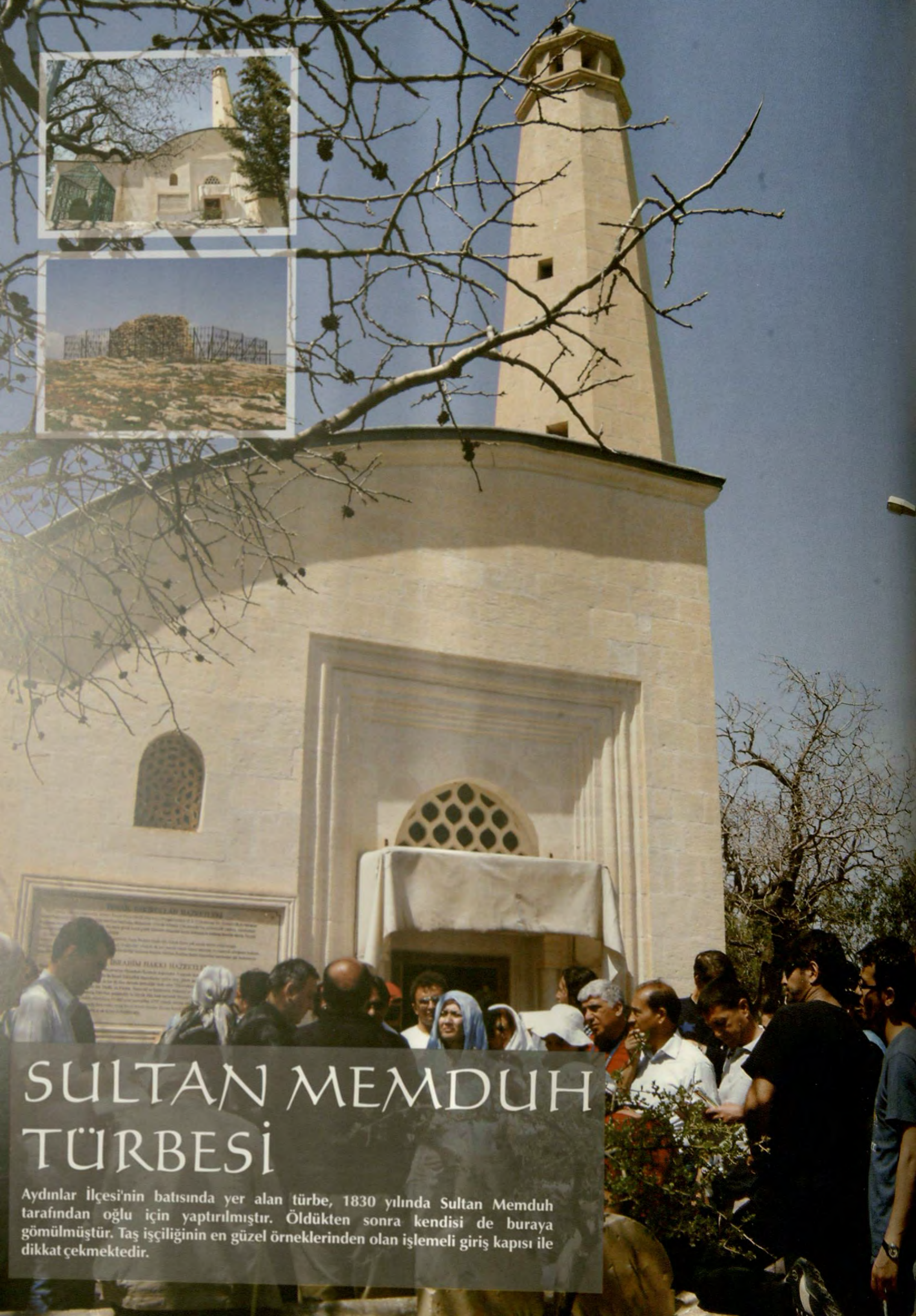
Hız. Muhammed bir hadisinde; "Beni ziyaret etme imkânına erişemediğinizde, kardeşim Veysel Karani'yi ziyaret edin" demiştir ve Hız. Muhammed'in vasiyeti üzerine, ölümünden sonra hırkası Veysel Karani'ye verilmiştir. Veysel Karani, Hız. Ali'nin çağrısıyla katıldığı Sıffin Savaşı'nda şehit olmuştur.

Veysel Karani, İslamiyet ortaya çıkmadan önce tek tanrı görüşüne ve Peygamberin geleceğine inanmış olmasıyla, Hız. Muhammed nezdinde çok sevilen ve sayılan bir kişi mertebesine yükselmiştir. Bütün yaşamını deve çobanlığı yaparak ve ibadet ederek geçmiştir. Bir ömür boyu yatalak annesine hizmet etmesi ve sevgi göstermesi, Hız. Muhammed'in "Cennet anaların ayakları altındadır" hadisinde yaşam bulmuştur.

Veysel Karani, develerini otlatırken garip görünümlü yiyeceklerden birini ısıtır ve tadının acı olduğunu anlar. "Allah her bir nimeti fayda için yaratmıştır" diyerek acı olan yiyeceği ateşin üzerine atarak kavurur. Yediğinden keyif alır. 'Mâdem ki yiyeni keyiflendiriyor, adı "keyfe" olmalıdır' der ve kahveyi insanlığın yaşamına sokar.

VEYSEL KARANI TÜRBEİ

SULTAN MEMDUH TÜRBESİ

Aydınlar İlçesi'nin batısında yer alan türbe, 1830 yılında Sultan Memduh tarafından oğlu için yaptırılmıştır. Öldükten sonra kendisi de buraya gömülmüştür. Taş işçiliğinin en güzel örneklerinden olan işlemeli giriş kapısı ile dikkat çekmektedir.

İSMAİL FAKİRULLAH VE İBRAHİM HAKKI TÜRBEİ

1700'lerde ay ile dünya arasındaki mesafeyi 43.198 fersah olarak hesaplayan bilgin İbrahim Hakkı Hazretleri Siirt'te yaşamıştır. 1703 yılında, Erzurum'da doğan İbrahim Hakkı, hocası İsmail Fakirullah Hazretleri'nin gösterdiği yolda, birçok buluşa ve önemli esere imza atmıştır. "Yeni yılda doğan ilk güneş, hocamın başucunu aydınlatmazsa o güneşi neyleyim" diyerek hocasının türbesi için şaşırtıcı bir ışık düzeni yapmıştır.

Gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günü, yeni doğan güneş, türbenin alın penceresinden süzülerek İsmail Fakirullah'a ait sandukanın baş tarafını aydınlatmaktadır. Ne yazık ki 1964 yılında türbede yapılan restorasyondan sonra, bu ışık düzeni bozulmuş ve bir daha düzeltmek mümkün olamamıştır.

İbrahim Hakkı'nın coğrafyadan pedagojiye, psikolojiden sosyolojiye, astronomiden kriminolojiye ve matematikten biyolojiye, hemen hemen tüm bilim dallarını içeren, iki ciltlik ansiklopedik eseri "Marifetname", bu yüzyılda dahi hayranlık uyandıracak özelliklere sahiptir. "İrfaniye", "İnsaniye" ve "Mecmuat-ül Mani" gibi toplam 58 kitabın yazarı olan İbrahim Hakkı'nın eserleri Arapça ve Farsça'ya çevrilmiştir. İbrahim Hakkı ayrıca takvim vazifesi gören "Devr-i Daim" in de yaratıcısıdır. Bugün onun kullandığı kozmoğrafya aletleri, haritalar, güneş sistemi ile ilgili küreler ve el yazmaları Aydınlar'daki İbrahim Hakkı Hazretleri Müzesi'nde sergilenir.

ULU CAMİ

12. yüzyıl başında yapıldığı sanılan Siirt Ulu Cami, Anadolu'da Diyarbakır Ulu Cami'sinden sonraki en eski camidir. Onarım yazıtında, 1128/29 tarihi ve Irak Selçuklularından Muğiseddin Mahmud'un adı verilmektedir.

Zaman içerisinde hafifçe yana doğru eğilen minare, turkuvaz renkli sırlı tuğla bezemelerle zenginleştirilmiştir. Minarenin kaide kısmında yer alan geometrik geçmeler ve örgü yıldız motifler, çini ve tuğlanın ustaca ve zarafetle kullanıldığının ispatıdır. Türk ağaç işçiliğinin en güzel örneklerinden biri olan ve çeşitli tarihlerde onarım geçiren mimber ise Ankara Etnografya Müzesi'nde görkemli bir mirasın tanığı olarak sergilenmektedir.

CUMHURİYET CAMİ (HİDRUL AHDAR)

Şehir merkezinde bulunan bu tek kubbeli caminin, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. İçindeki hücrelerden birinde Hz. İsa'nın havarilerinden Yahova'nın yattığı ve eskiden beri ziyaretgâh olarak kullanıldığı bilinmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan ödenekle ve Siirt halkının yardımıyla 1926 yılında onarılmış ve bu tarihten sonra caminin adı Hıdrul Ahdar'dan "Cumhuriyet"e çevrilmiştir. Bazı kaynaklarda, onarım sırasında hücrelerden birinden çürümemiş bir ceset çıktığı, bu kabrin baş tarafındaki bir taşta "Sultan Muhammed İbnül Adiyy-il Halef" ve diğer kabirdeki bir taşta "Melik Harun-i Geyli" ibarelerin yazılı olduğu söylenir. Bugün bu yazılı taşların nerede bulunduğu bilinmemektedir.

EL SANATLARI

Yeni bir kentin havasını soluyan her yolcu önünde sonunda o kentten hatıra kalacak bir parçayı yanında taşımak ister. Siirt'e yolu düşenlerin kentten ayrılırken yanlarında taşıyabilecekleri, tiftiğin iğ ile elde eğrilmesiyle üretilen ipliklerle dokunan Siirt battaniyesi ve kök boyadan üretilen Jirkan kilimidir.

Renkli tiftiklerden basit el tezgâhlarında dokunan Siirt battaniyesi, bol tüylüdür ve tüyler dokunduktan sonra demir taraklarla kabartılır. Motifler genellikle çeşitli enlerdeki şeritler, geometrik biçimler ve stilize doğa görüntüleridir. Daha çok battaniye ve yer yaygısı olarak kullanılan Siirt battaniyesi, son yıllarda şapka, etek, manto gibi giyim eşyalarında ve seccade, divan örtüsü, kırlent gibi farklı dokumalarda kullanılır olmuştur. 1977 yılında Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilen Siirt Battaniyesi'nin günümüzde turistik bir değeri vardır ve yurtdışına ihraç edilmektedir. 1930 yılında Atatürk'e armağan edilen Siirt Battaniyesi, hâlen Çankaya Gazi Köşkü'nde karyolasını süslemek için kullanılmaktadır.

Jirkan kilimi, tamamen yün iplikten imal edilir. Ağırıklı olarak kırmızı, bordo, lacivert, kahverengi, siyah ve beyazın kullanıldığı bu kilimlerin üretimi bugün Halk Eğitim Kursları, Kooperatifler, Sosyal Yardımlaşma Vakıfları ve aile tezgâhları aracılığıyla yapılmaktadır. Kilimlerde her figür, kilimi dokuyanın duygularını yansıtan bir aynadır; kıskançlık ve korkular, kurt ayağı ve akrep motifiyle; sevgi ve faniliği, muhabbet kuşu motifiyle; erkekliği, yiğitliği ve kavgacılığı, koç boynuzu ve ejderha motifiyle dile getiren Siirtli kadınlar, çiçek figürleriyle bereketi, üretkenliği ve mutluluğu; buğday başağıyla baharın başlangıcını sunarlar emekleriyle dokudukları kilimlerle.

Kentte eskiden yaygın olan güğüm, tencere, kazan, hamam taşı gibi bakır işçiliği, yerini alüminyum ve plastik kaplara bırakmaya başlamıştır. Yine de Siirt Bakırcılar Çarşısı'nda geleneksel sanat sürdürülmektedir.

SIİRT MUTEAĞI'NDAN

"Buğdayı ve pirinci, kırmızı havucu, tulga aşı çok meşhurdur. Beyaz ekmeği, levaşe denilen yufkası ve köftesi, çeşitli meyveleri, inciri, bakım deline fıstığı, dağı ve taşı süsleyip her tarafa sevk edilir."

Evliya Çelebi

Siirt yemekleri lezzetliyle bilinir. Yörenin kendine has yemek ve tatlıları; Büryan (Kuyu Kebabı), Perde Pilavı, Siirt İçli Köftesi (Kitel), Sarımsaklı Köfte, Ayranlı Yarma (Şişe Şirten), Bağırsak Dolması (Bumbar-Cokat), Siirt Ekşi Dolması, Varak Kek, Aside, Sarılı Muska Tatlısı (Rayoş-el Meketip) ve İmçerket'tir. Arıcılığın yaygın olduğu Siirt'te, yerli karakovan peteklerinden alınan Pervari balı tüm ülkede aranan bir lezzettir.

Büryan Kebabı (Perive)

Kızgın kuyuda pişirilen Büryan Kebabı, genelde yazın yenilen bir et yemeğidir. Kemiklerinden ayrılan et parçaları daha evvel kızdırılmış yeraltı kuyularına çengellerle sarkıtılır ve kuyu ağzı kapatılır. Kuyu tabanına büyükçe bir kazan yerleştirilir. Etin fazla suyu kazanda birikir. İki saat bekletilir. Kuyudan alınan pişmiş etler, askılarda satışa sunulur. Bu esnasında kızgın vaziyette hazır bekletilen etler, tekrar konularak sıcak servis yapılır. Büryan Kebabı, 2003 yılında Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilmiştir.

Perde Pilavı

Fes şeklindeki özel yapım bakır tencerede pişirilen "Perde Pilavı" Siirt'in en meşhur misafir yemeğidir. Eskiden düğün yemeği olarak dağıtılan Perde Pilavı, 2003 yılında Türk Patent Enstitüsü tarafından tescil edilmiştir.

Yumurta, süt ve yağla yoğrularak hazırlanan hamur, tencereye yufka şeklinde sıvanır. Kızartılmış keklik veya tavuk eti, et suyuyla hafifçe pişmiş pirinçle birlikte çeşitli baharatlarla ve badem içiyle bezenerek tencereye yerleştirilir. Tencerenin ağız tarafı hamurla sıvanarak kapağı örtülür. Önceleri kor ateş üzerinde döndürülerek pişirilen Perde Pilavı, şimdi fırınlarda pişirilmektedir. Pişen pilav, genişçe bir tepsi içine, tencerenin ters yüz edilmesiyle boşaltılır. Sıvanmış hamur, börek gibi kızarmıştır. Bu kabuk yanılarak servis yapılır.

Siirt Köftesi

Mahalli tabirle "Kitel" diye adlandırılan Siirt Köftesi ince bulgurdan yapılır. Su ile yoğrularak hamur haline getirilen bulgurun içine yağlı et ile pirinç, maydanoz, reyhan, soğan ve bir miktar baharat konduktan iri köfteler yapılarak kaynatılmış suda haşlanır. Köftenin yanında genellikle garnitür olarak ekşi sebzeli çorbalar veya bamya ikram edilir. "Pırtike" denilen ıspanak çorbası bunların başında gelir.

Sarımsaklı Köfte

Serin mevsimlerde Pazar sabahları yenen sade bir köftedir. İnce bulgurla yapılır. Bulgur hamur haline getirilerek elle ince bir daire şekli verilir. Kaynar suda haşlanarak pişirildikten sonra yağlı kavurmanın sıcak suda eritilmesi ve bir miktar sarımsak ilavesiyle elde edilen sosa batırılarak yenilir.

Ayranlı Yarma

Kış mevsiminde yenen bu yemeğin diğer adı "Şişe Şirten"dir. Mahalle dibeklerinde dövülerek kabuğu çıkarılan buğday değirmende öğütülerek yarma haline getirilir. Bol suda hamurlaşınca kadar pişirilir. Pişirilen bu yarma derin tabaklar içine ortası boş bırakılarak yayılır. Yazın torbalarda süzülerek topak halinde kurutulan ayran "İncene" denen dibi pürüzlü toprak tencerede ılık suda, elle sürtülerek eritilir. Sıvı hale gelen ayranın içine bol miktarda kızarmış yağ, nane ve kırmızıbiber konularak yarma tabağının boş bırakılan kısmına dökülür. Hazırlanan ayranlı yarma kıydan başlanmak suretiyle yenilir.

Varak Kek

Normal sertlikte hazırlanan hamur, yufka yapılarak dilimlenir ve kurutulur. Hamurun iki katı kadar pekmez, yarısı oranında su ile karıştırılarak kaynatılır. Kaynamış bu karışıma hamurlar atılarak yarım saat kaynatılır. Pişen hamurlar karışımla birlikte tepsiye dökülür. Üzerine ceviz içi serpilir. Soğutulduktan sonra servis yapılır.

Aside

Un ve yağ, kısık ateşte pembeleşinceye kadar kavrulur. Kavrulan un, soğumaya bırakılır. Bir tencerede unla orantılı olarak ağda hazırlanır. Ağda da soğutulur. Kavrulmuş unla ağda iyice yoğrularak elle şekil verilir. Böylece tatlı, servise hazır olur.

KUTSANMIŞ ŞEHİR ŞANLIURFA

Tarih boyunca dinlerin, kültürlerin, ticari ve askeri yolların kavşağı ve pek çok uygarlığın yerleşim yeri olan Şanlıurfa günümüzde, doğuda Mardin, kuzeydoğuda Diyarbakır, kuzeybatıda Adıyaman, batıda Gaziantep ve güneyde Suriye toprakları ile çevrelenmiş bir sınır şehridir.

Şehrin adıyla ilgili kente yakışır çeşitlilik ve gizemde rivayetler vardır. "Urhai"nin güzel akarsular şehri, "Edessa"nın Makedonya'daki Edhessaios ırmağının kenarındaki şehir, "Vodina"nın Makedonca su, "Kalliroe"nin çeşme ya da akarsuları güzel anlamına gelmesi bunlara sadece birkaç örnektir.

Şehrin kuruluşu hakkında kesin bilgiler yoktur ama söylentiler ve efsaneleşmiş anlatılar çoktur. Meşhur Arap tarihçisi Ebul Faraç'a göre kent, Nuh Tufanı'ndan sonra yeryüzünde kurulan ilk yedi yerleşim merkezinin ilki ve en önemlisidir. Hz. Adem'in çiftçilik yaptığı, Hz. İbrahim, Hz. Eyyup, Hz. Şuayb, Hz. Elyasa gibi birçok peygamberin yaşadığı yer olarak gene Urfa gösterilir. Hristiyanlar kutsal saydıkları Urfa'ya, Hz. İsa'nın mendilinin burada bulunmuş olmasından dolayı "Dir-Mesih" adını vermişlerdir.

Arkeolojik çalışmalarda bulunan çeşitli el aletleri Şanlıurfa'daki Paleolitik (Yontma Taş Çağı) yerleşmelerin varlığını doğrulamaktadır. Hassek Höyük'ten elde edilen buluntularla tarımsal faaliyetlerin varlığı, yörenin en büyük höyüklerinden biri olan Lidar Höyük'te ise Kalkolitik Dönem'den başlayıp Helenistik Dönem'e uzanan kesintisiz bir iskânın izleri gözlenmektedir. Titiş Höyük'te ortaya çıkarılan nekropoller ve çok sayıda höyükten çıkan eserler Şanlıurfa'nın kültürel zenginliğinin göstergesidir.

Fırat Nehri'nin can verdiği bereketli ovalara sahip Urfa'da, birçok kavim konuk olmuştur. M.Ö.1100-612 yılları arasında Aramiler, 612-550 yılları arasında ise Medler Urfa'nın sahibi olmuştur. Perslerin ardından yaşanan Makedon istilasını Selevkos istilası izlemiş ve kent bu dönemde doğu ile batı arasındaki önemli ticari kavşaklardan biri olmuştur. M.Ö.132 yılında, Hristiyanlığı ilk kabul eden krallıklar arasında yer alan Osrhoene Krallığı'nın hâkimiyetine Romalılar son vermişlerdir. 639 yılında İyaz Bin Ganem, Romalıları yenilgiye uğratarak Urfa'yı İslamiyet ile tanıştırmıştır.

Emevi ve Abbasi dönemleri ekonomik ve kültürel açıdan en parlak dönemler olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Şehri ele geçirmek için uğraş veren Selçuklular da Haçlı Kontluğu ve Eyyubi yönetimleri ile mücadele etmiştir. 1517 yılı ise Urfa'nın Osmanlı hâkimiyetine girdiği yıl olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler Mondros Mütarekesi'ne istinaden 7 Mart 1919'da Şanlıurfa'yı işgal etmişler, kısa bir süre sonra da Fransızlar'a terk etmişlerdir.

Şanlıurfalılar, Milis kuvvetleri oluşturarak Fransız işgaline karşı koymuş ve 11 Nisan 1920'de şehri kurtarmıştır. Daha sonra itilaf kuvvetleri ile imzalanan Ankara Antlaşması'yla (21 Ekim 1921) Şanlıurfa Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra kent, 1924 yılında vilayet olmuştur.

Urfa adının Şanlıurfa olarak değiştirilmesi hakkındaki 3020 sayılı kanun, 22 Haziran 1984 tarih 18439 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Şanlıurfa Kalesi

ATEŞTEN SU, ODUNDAN BALIK...

".... Urfa'da 22 cami vardır. İçkalede eski bir mabed olan Minaresiz Camii vardır. Paşa Sarayı yakınında kalabalık cemaati olan Kızıl Cami, Nemrud zamanından kalma eski bir kilise imiş. Harun Reşid fethinde kiliseden camiye çevrilmiştir. Hala minarelerinde erganunhâneleri vardır. Ak Camii de eski bir mabeddir. İbrahim Halil Camii'ni ilk yaptıran Halife Me'mun'dur. Pazar Camii'nin cemaati çoktur. Sultan Hasan Camii, Ahaveyn Camii, Debbağhâne Camii de meşhur camileridir. Bu son 6 camiye, İbrahim Halil suyu uğrayıp havuz ve şadırvanları canlandırır ve fiskiyelerden bol su fışkırır. Öteki camileri; Beykapısı Camii, Hekim Dede Camii, Karameydan Camii, Uğurlu Meydan Camii'dir. Bu sonuncusu da eski bir mabeddir. 67 kadar mahalle mescidi vardır."

Evliya Çelebi

Gönüllü turizm elçisi çocukların etrafınızı sarıp sarmalayıp her biri başka bir yerinden Balıklı Göl ve Ayn Zeliha Gölü'nün hikâyesini anlatmasıyla aklınız karışmışsa, yapılabilecek tek şey içlerinden birinin gönüllüğünü kabul ettiğinizi bildirmenizdir,

zira bu durumda yöresel şivesiyle size öğrendiklerinin tümünü, heyecanını kaybetmeden anlatacak küçük bir çocukla geziniz keyifle geçecektir. Eğer ısrarcı davranıp kutsal gölü ve çevresini yalnız başınıza gezmek istediğinizi belirtirseniz bu isteğiniz göz önüne alınmayacak ve her attığınız adımda hikâye anlatmaya hevesli başka bir Urfalı çocukla aynı konuşmayı yapmak zorunda kalacaksınız. Söylencelerden ve efsanelerden türemiş bölgenin renkli tarihi, her anlatanın her dinleyenin yeni katkıları ile daha da cazip hale gelmiş olabilir. Ama her ne olursa olsun, hikâyeler öylesine etkileyicidir ki ne denli gerçek olduğunun da önemi kalmaz, dinlencenin tadını çıkarırsınız.

Hz. İbrahim, Nemrut'un erkek çocukları kılıçtan geçirip öldürmesi üzerine annesi Zeliha tarafından gizlice mağarada doğrulmuş, kimi zaman annesi kimi zaman ceylanlarca beslenip büyütülmüştür. Daha sonra tek tanrılılığı getirecek olan ve Kâbe'yi inşa ettiren İbrahim

Peygamber, devrin zalim hükümdarı Nemrut ve puta tapanlarla mücadele eder. Putları kırıp parçalayarak halkı tek tanrıya inanmaya çağırır. Bu başkaldırıya karşı Nemrut, İbrahim Peygamberi büyük bir odun yığnında yakmak ister. İbrahim Peygamber ateş üzerine düşer düşmez, ateşin yerinde berrak bir göl belirir. Yanan odunlar balığa dönüşür. Göle Halil-ür Rahman Gölü (Balıklı Göl) denilir. Yanındaki göl ise (Ayn-Zeliha) İbrahim Peygamberin sevgilisi ve Nemrut'un evlatlığı Zeliha'nın gözyaşlarından oluşmuştur. Daha sonra İbrahim Peygamber, Nemrut'u yenerek, babası Tareh (Azer) ve kardeşinin oğlu Lut ile birlikte Harran'a yerleşir.

Balıklı Göl, yüzyıllardan beri, içinde yaşayan balıklarıyla kutsal sayılır, balıklara dokunmaya kimse cesaret edemez, aksine onları beslemek sevap kabul edilir.

Gölün güneybatısında yer alan taş süslemeleri ile çarpıcı yapı, yöresel adı Döşeme Cami ya da Makam Cami olan Halil-ür Rahman Cami'dir, 1211 yılında Salaheddin Eyyubi'nin yeğeni Melik Eşref Muzafferiddin Musa tarafından yaptırılmıştır. Bazı kaynaklara göre Bizans Dönemi'ne ait Meryem Ana Kilisesi'nin yerine inşa edilen yapı, kentin en eski camilerindendir. Caminin batısında, Balıqlı Göl kenarında "Makam-ı Cedd-ül Enbiya" olarak da bilinen bir medrese bulunmaktadır. Halil-ür Rahman Gölü'nün batı tarafından merdivenle çıkılan önleri revaklı odalar, aşağıda güneyde camiye bitişik olan büyük bir eyvan, gölün kuzeybatı köşesinde içerisinde su bulunan yarım kubbeli ve beşik tonozlu büyük bir oda vardır. Medresedeki kitabeler onarım devirlerine ait olup, inşa tarihi hakkında bilgi vermemektedirler. Yukarıya çıkan merdivenin karşısına gelen ve kuzeye bakan oda cephesindeki kitabe 1189 tarihlidir.

Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzeyindeki Rızvaniye Cami, 1736'da Osmanlılar'ın Rakka Valisi Rızvan Ahmet Faşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin avlusunda medrese odaları yer alır. Cami avlusunu doğu, batı ve kuzeyden çevreleyen tonoz örtülü medrese odalarının ön tarafları revaklıdır. Medresenin kuzeybatı köşesinde mutfak, kuzeydoğu köşesinde banyo ve tuvaletler yer alır. Dikdörtgen planlı cami, üç kubbeye sahiptir. Bitkisel motifli orijinal ahşap kapısı görülmeye değerdir.

Şanlıurfa'nın İnanç Turizmi Değerleri

Yrd.Doç.Dr.A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Harran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü Öğr.Üyesi

Şanlıurfa, dünya kültür ve medeniyetinin tarihteki merkezi sayılan ve arkeoloji literatüründe "**Bereketli Hilal**" olarak adlandırılan bölge üzerinde yer almaktadır. En eski dinlerden en son dine kadar bütün dinler bu bölgede ortaya çıkmış, yazı bu bölgede bulunmuştur.

Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesine bağlı Kantara Köyü yakınındaki **Nevalı Çori** antik yerleşim yerinde ve il merkezine bağlı **Göbeklitepe**'de yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 9000 yıllarına ait dünyanın en eski tapınak kalıntılarına rastlanılmış ve Şanlıurfa'nın, inanan insanların dünyadaki en eski merkezi olduğu anlaşılmıştır.

İlkel dinlerin dünyadaki en eski merkezi Şanlıurfa, çok tanrılı (politeist) dinler ile tek tanrılı (monoteist) dinlerin önemli merkezlerinden biridir.

Ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya'daki Asur ve Babillerin politeist inancına dayanan Paganizm'in (putperestlik) önemli merkez şehirleri Harran ve Soğmatar Şanlıurfa sınırları içersindedir.

Musevi, Hristiyan ve İslam dinleri peygamberlerinin atası olan **Hz.İbrahim** Şanlıurfa'da doğmuş, Nemrut ve halkının taptığı putlarla mücadele ettiği için burada ateşe atılmıştır. **Lut Peygamber**, amcası Hz.İbrahim'in Urfa'da ateşe atılmasını görmüş ve daha sonra buradan Sodom'a doğru yola çıkmıştır. İbrahim Peygamber'in torunu ve İsrailoğullarının atası **Yakub Peygamber** Harran'da dayısı kızları **Lea** ve **Rahel** ile evlenmiş, **Eyyub Peygamber** Şanlıurfa'daki bir mağarada hastalık çekmiş ve Şanlıurfa'da vefat etmiştir. **Elyesa' Peygamber** Eyyub Peygamber'in yaşadığı Eyyub Nebi Köyü'ne kadar gelmiş, ancak kendisini göremeden orada vefat etmiştir. **Şuayb Peygamber**, Harran'a 37 km. mesafedeki **Şuayb Şehri**'nde yaşamış, **Musa Peygamber**, Şuayb Şehri yakınındaki **Soğmatar**'da Şuayb Peygamberle buluşmuş ve sihirli asasını burada Şuayb Peygamber'den almıştır.

İsa Peygamber, Şanlıurfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini havarilerinden **Addai** ile Urfa Kralı **Abgar Ukkama**'ya göndermiş, Hristiyanlık devlet dini olarak dünyada ilk defa bu kral tarafından Urfa'da kabul görmüştür.

İşte; bazıları kaynaklara, bazıları da söylencelere dayanan tüm bu özelliklerinden dolayı Şanlıurfa "**Peygamberler Şehri**" , "**İnançlar Diyarı**" ve "**Kutsanan Şehir**" adlarıyla tanınmaktadır.

Yukarıda zikredilen inanç değerlerinin zenginliği dikkate alındığında, üç semavi din tarafından dünyada kutsal olarak tanınan , **Mekke, Medine, Kudüs, Vatikan, Antakya, Efes, İznik, İstanbul, Demre, Kapadokya, Tarsus** ve **Şanlıurfa**'dan oluşan 12 merkez içersinde Şanlıurfa'nın çok önemli bir yerinin olduğu görülmekte, bu merkezlerden Türkiye Cumhuriyeti sınırları içersinde yer alan sekizi içersinde ise birinci sırada geldiği kolayca anlaşılabilmektedir.

Yayın ve Arşivlerden Şanlıurfa Hanları

Dr. Adil ÖZME

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Sanat Tarihçisi

Tarihi dokusunu günümüze kadar taşıyabilen Urfa hanları hakkında detaylı bilgi veren Cihat Kürkçüoğlu'nun "Şanlıurfa Ticaret Yapıları" konulu doktora seminer çalışmasında, bugün ayakta olan hanlar kısaca tanıtılırken, mevcut olmayan hanların da isimleri ve yerleri belirtilmiştir. Hanlar hakkında bilgi veren diğer bir kaynak ise Evliya Çelebi'dir ve Seyahatname'de adları geçen hanların çoğu artık yoktur.

Bugün Urfa'da ayakta olmayan hanlardan on üçünün yerleri belirlenmiştir. Bu hanları tarihi saptanabilen ve saptanamayan hanlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür:

TARİHİ SAPTANABİLEN HANLAR

SARRAF SEYFETTİN HANI, 1373 yılında yazılmış Emir Mençek İbni Abdullah Vakfı'na ait vakfiyeden bilinmektedir. Yeri tespit edilemeyen han, Memluk Dönemi'ne aittir ve Urfa'daki en erken tarihli İslam Dönemi hanı olma ihtimali yüksektir.

BEY KAPISI HANI'ndan Evliya Çelebi söz etmektedir. Şehrin doğusunda, Bey Kapısı yakınında olduğu belirtilen hanın, Evliya Çelebi'nin Urfa'ya geliş tarihi olan 1649 yılından önce yapıldığını söylemek mümkündür.

SEBİL HANI'ndan da yine Evliya Çelebi söz etmektedir ve şehrin doğusunda, Bey Kapısı'nın dışında olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, bu yapı da 1649 yılından önce yapılmış olmalıdır.

SEKTELİN HANI sur dışında, Halepli Bahçe denilen yerde bulunan ve bugün etrafı yeni yapılarla kuşatılmış bulunan mağaralardan oluşurdu. 1643 tarihinde Urfa'yı ziyaret eden Tavernier, Gümrük Han'da konaklamışsa da , yer olmadığı takdirde, bu mağaralarda kalılabildiğini, buralarda da rahat edildiğini söyler. 1649 yılında kente gelen Evliya Çelebi, "Samsat Kapısı'ndan dışarıda hanlar vardır ki her biri beşer altışar yüz at alır, on adet kayadan oyulmuş kervansaray gibi emsalsiz yerlerdir ki içinde insan kaybolur. Allah'ın garib hikmetidir ki bu mağaralar Temmuzda serin ve belki soğuk, kışın ise hamam gibi sıcak olurlar" diye söz etmektedir.

BADILLI SAİT BEY HANI, sur dışında, Köprübaşı'ndan Kamberiye Mahallesi'ne inen yol üzerinde bulunmaktaydı. Kızılay'ın mülkiyetinde olan bu han, 1960'lı yıllarda yıktırılarak, yerine apartman yaptırılmıştır. Badıllı Aşireti reisi olan Sait Bey, 1880-1944 tarihleri arasında yaşadığından, yapının 20. yüzyıl başlarında yaptırılmış olduğu tahmin edilmektedir.

TARİHİ SAPTANAMAYAN HANLAR

Harita Genel Komutanlığı Arşivi'nde bulunan hava fotoğraflarına ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan fotoğraflara göre;

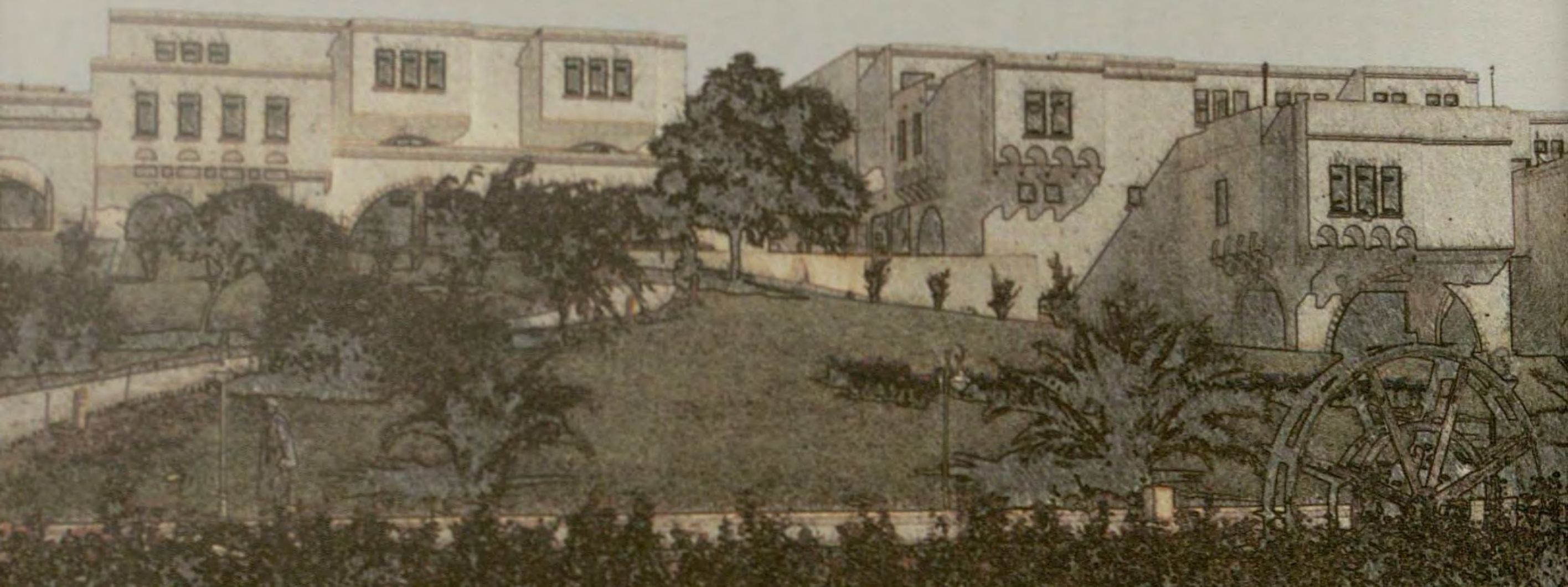
ASKERİYE (HACI KARA AĞA) HANI, sur dışında, bugünkü hükümet konağının yerinde bulunmaktaydı. 1955 yılında sağlam olan han, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlardan oluşan tek katlı bir handı.

ESKİ GAZHANE HANI, sur dışında, Kamberiye Mahallesi'ndeki Şerif Üzden İlkokulu yerinde bulunmaktaydı. 1955 yılına kadar sağlam olan yapı, kare planlı bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlardan oluşmaktaydı.

YENİ GAZHANE HANI, sur dışında, şimdiki sebze ve meyve halinin yerinde idi. 1955 yılına kadar sağlam olan yapının, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlar vardı.

ALİ BARGUT HANI, sur dışında belediye binası karşısında, şimdiki Urfa Pasajı'nın yerindeydi. 1955 yılında sağlam olan han, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlardan meydana geliyordu.

ASLANLI HAN, Eski Arasa Hamamı'ndan Balıklı Göl'e giden yolun sağında eski Kuyumcu Pazarı'na bitişik olan yapı, 1973 yılında yol açım çalışmaları sırasında yıktırılmıştır. Yamuk planlı, tek avlulu olan yapı, alt kat revaksız, üst kat revaklı olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen ayakların taşıdığı sivri kemerli revaklar ile, arkada yer alan odalar, birbirine düz lentolu birer kapı ve pencere açıklığı ile bağlanmaktaydı. Revak kemer araları, Gümrük Hanı ile Hacı Kamil Hanı'nda olduğu gibi zikzaklı korkuluklara sahipti. Yapıdan, günümüze yalnızca Urfa Müzesi'nde koruma altına alınan ve adını bunlardan aldığını düşündüğümüz iki stilize aslan kabartması kalabilmiştir. Dikdörtgen formlu blok taşlara, pahlı bir çerçeve içerisinde işlenen aslanlar, boyunlarında birer zincir ile bağlı olarak tasvir edilmiştir. Yüksek kabartma tekniğinde; gövde profilden, baş cepheden verilmiş, yürür vaziyetteki aslanlar, sivri kulaklı ve dilleri dışarıya çıkık olarak resmedilmiştir. Kuyrukları sırt üzerinde tasvir edilen arslanların, vücut tüyleri kabaca işlenmiştir.

CESUR HAN, sur dışında bugünkü Harran Otel'i'nin yerinde idi. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapı, dikdörtgen bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlardan ibaretti.

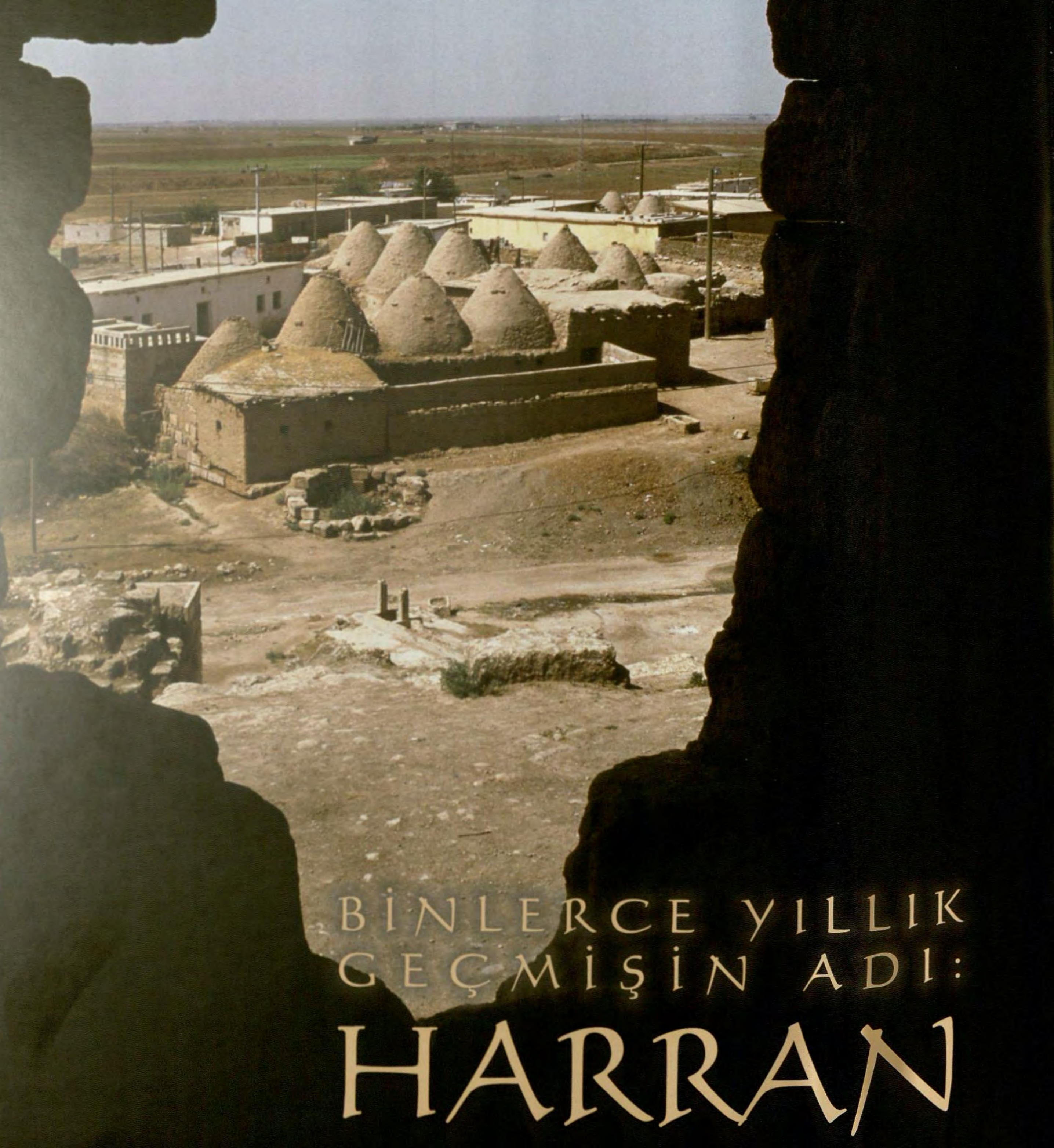
HACI ALİ AĞA HANI, Harran Kapısı dışında, şimdiki Gazi Lisesi yerinde idi. Askeri Kışla olarak da kullanılan ve 1955 yılına kadar sağlam olan han, kare planlı bir avlu ve etrafında sıralanan mekanlardan oluşmaktaydı.

KÜSTO'NUN HANI (ZENCİRLİ HAN), sur içinde Sarayönü'ndeki Kapaklı Pasajı'nın yerinde bulunmaktaydı. 1955 yılına kadar ayakta olan hanın, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir avlusu ve etrafında sıralanan mekanlar bulunurdu.

Yapılan araştırmalardan; Osmanlı yönetimine geçtiği 1517 tarihinde iki kervansaray bulunan kentte, han sayısının 1649 tarihinde altıya, 1867 tarihinde yediye, 1883 tarihinde dokuza, 1891 tarihinden önce on bire ve 1894 yılında ise otuz ikiye ulaştığı anlaşılmaktadır. 1927 yılında kentteki han sayısının yirmiye inmesi, 19. yüzyıl sonunda yoğun bir ticaret potansiyeline sahip olan kentin ticari hayatında da gerileme olduğunu gösterir.

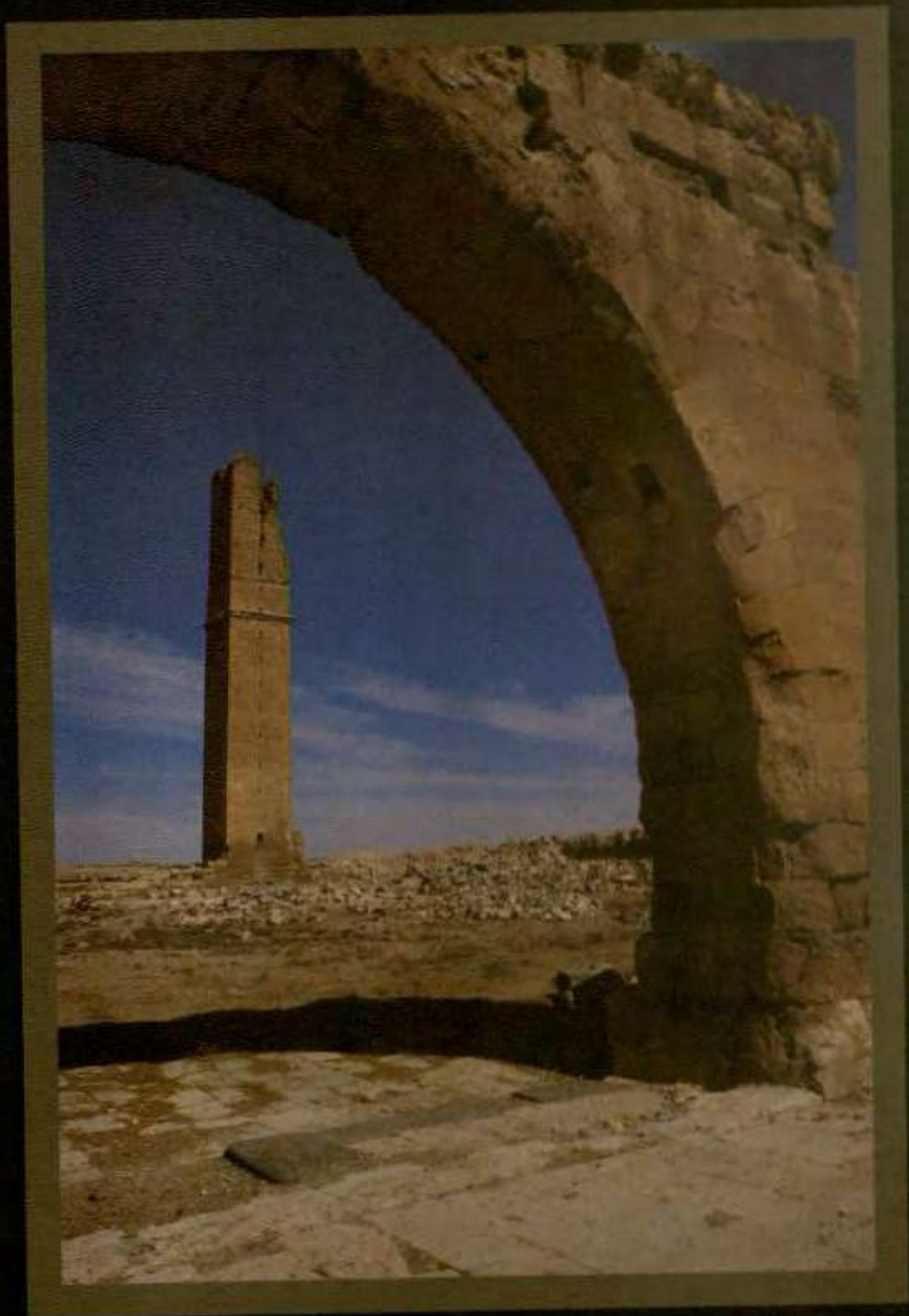
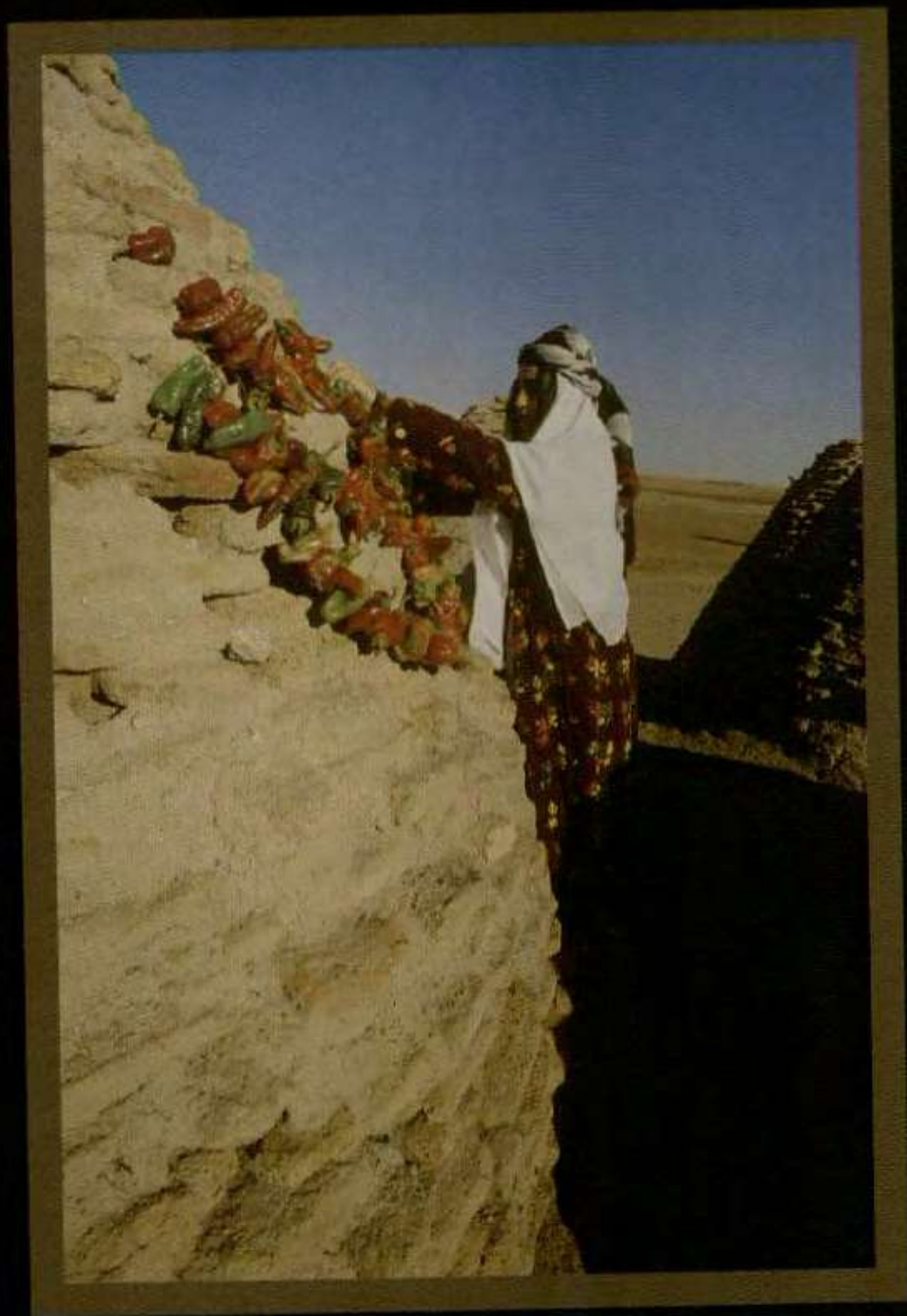
Tespit edilen 32 handan 11 tanesinin günümüze kadar gelebilmiş olması, kültür varlıklarımızın hızlı bir şekilde tahrip edildiğini göstermektedir. Hanların büyük bir çoğunluğunun yakın zamanlarda yok edildiğini düşünürsek, bu tahribatın gün geçtikçe daha da yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

BİNLERCE YILLIK
GEÇMİŞİN ADI:

HARRAN

Efsaneye göre Adem ve Havva'nın cennetten geldiği yer burası... Pek çok peygamberin öyküsü bu topraklarda dillendi, Harran ve Urfa'da... Hayyamoğlu Cafer, maddenin bölünmesini bin yıl önce orada anlattı.

Günümüzde Harran, bin yıl önceki yeşil günlerine dönmeye duyduğu özlemin, kavuşmaya dönüşünü karşılamaktadır sevinçle.

Efsaneye göre, insanın ilk ayak bastığı, sabanın ilk kullanıldığı, öküzün ilk çiftte koşulduğu yerdir Harran Ovası. Efsaneye göre Adem ile Havva cennetten kovulduktan sonra ilk Harran Ovası'na gelirler... Ayak bastıkları bu ikinci cennetin güzelliğine inanamayan Adem ve Havva'nın ilk dikkatlerini çeken, onca güzellik arasında tek bir ağacın olmayışıdır. Adem cennetten gelirken bir nar getirmiştir yanında, bir de gül dalı. Ovanın ortasına diker ikisini de. Hemen büyüyüveren nar al çiçekler, gül de bembeyaz açar. Bir süre sonra acıkırlar. Havva avucunu açar, içinde cennetten getirdiği tek bir buğday tanesini tutmaktadır. Adem gül ağacından bir saban yapar ve sabana kendisi koşar. Ancak bu yorucu işten dermanının tükendiği an, aniden bir öküz belirir yanı başında ve uzatır boynunu yer değiştirmek istercesine...

Tarihi belgelere dayanarak, Harran adının Sümerce ve Akatça'dan geldiği söylenir. Anlamı, yolların kesiştiği yer, kavşak noktası veya şiddetli sıcak demektir. Günümüze dek gelen bu ad, Eski Ahit'te Hz. İbrahim ile birlikte anılır. İslam tarihçileri kentin kuruluşunu Nuh Peygamberin torunlarından Kaynan'a veya İbrahim Peygamberin kardeşi "Aran"a (Haran) bağlarlar. 13. yüzyıl tarihçilerinden İbni Şeddad, Hz. İbrahim'in Filistin'e gitmeden önce bu şehirde oturduğunu, bu nedenle Harran'a "Hz. İbrahim'in Şehri" denildiğini, Harran'da İbrahim Peygamberin evinin, adını taşıyan bir mescidin, otururken yaslandığı bir taşın var olduğunu yazar. Yakup Peygamber de Harran'da dayısı Laban'ın yanına gelir ve burada dayısının kızları Lea ve Rahel ile evlenir. Harran'daki bir kuyunun "Yakup Kuyusu" olarak ziyaret edildiği söylenir.

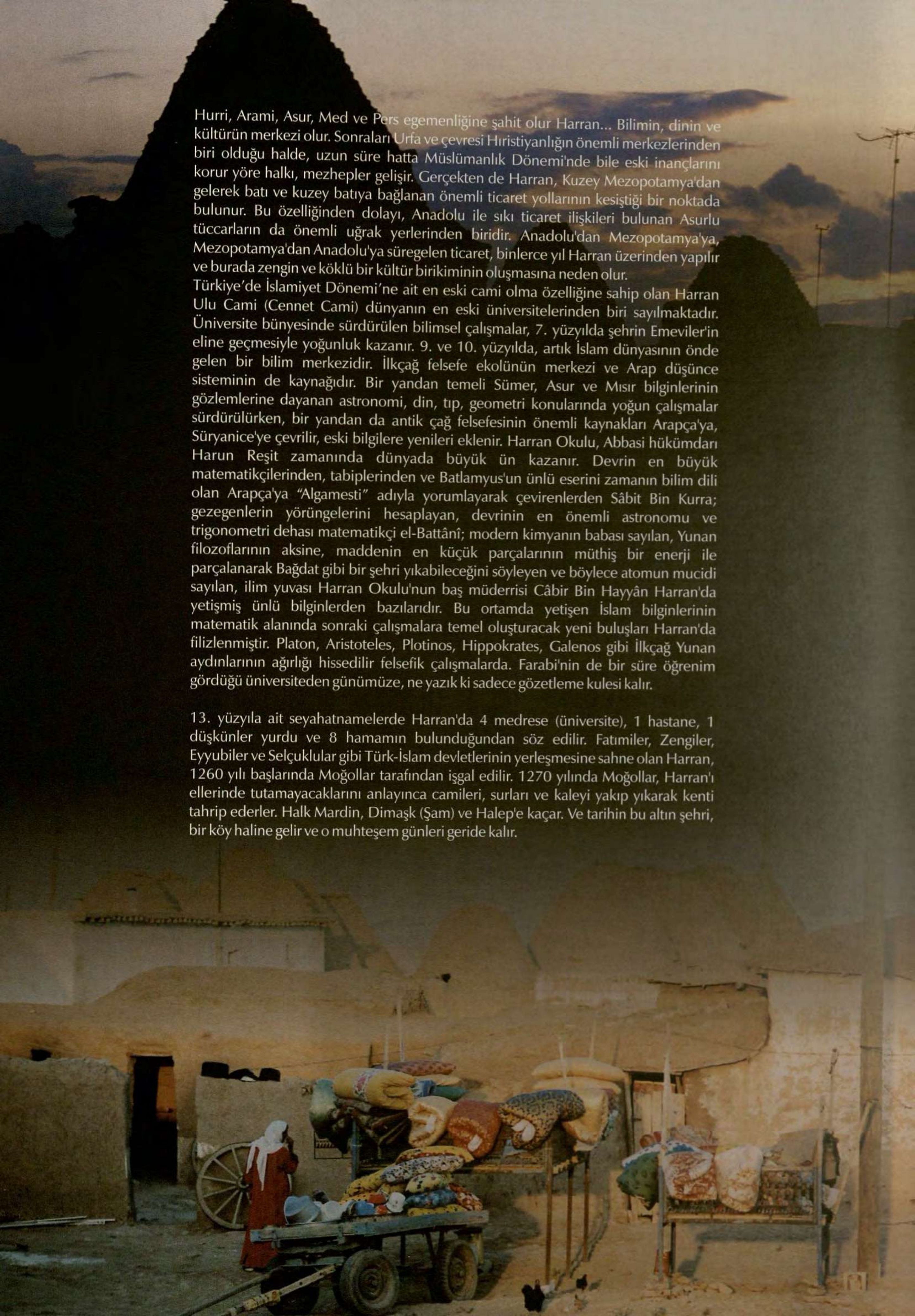
Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Hititler'den Mısır'a dek uzanan Asya'dan gelip Akdeniz'e ulaşan yolların olduğu kadar, dinlerin, hatta gökyüzüyle yerin buluştuğu bir kavşaktır Harran. Sümer tanrılarını en büyüğü, Ay Tanrısı Sin'in, tavanı ay ve yıldızları sembolize eden lapis lazuli taşları ve gümüşle bezeli tapınağı da Harran'dadır o zamanlar... Harran; ay ve güneş gezegenlerinin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya'daki Asur ve Babillerin politeist inancına dayanan paganizmin önemli merkezlerinden olması nedeniyle de ünlüdür. M.Ö 2. binin ortalarına ait Hitit tabletlerinde, Hititler'le, Mittaniler arasında yapılan bir anlaşmaya Harran'daki Ay Tanrısı'nın (Sin) ve Güney Tanrısı'nın (Şamaş) şahit tutulduğu belirtilir. Bu nedenledir ki Harran'da astronomi ilmi çok ilerlemiştir. Bölge'nin dinsel yaşamında önemli bir rol oynayan Sin rahipleri; astronomi konusundaki birikimleri ile ayı ve yıldızları incelerler.

Hurri, Arami, Asur, Med ve Pers egemenliğine şahit olur Harran... Bilimin, dinin ve kültürün merkezi olur. Sonraları Urfa ve çevresi Hristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olduğu halde, uzun süre hatta Müslümanlık Dönemi'nde bile eski inançlarını korur yöre halkı, mezhepler gelişir. Gerçekten de Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzey batıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunur. Bu özelliğinden dolayı, Anadolu ile sıkı ticaret ilişkileri bulunan Asurlu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden biridir. Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya süregelen ticaret, binlerce yıl Harran üzerinden yapılır ve burada zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına neden olur.

Türkiye'de İslamiyet Dönemi'ne ait en eski cami olma özelliğine sahip olan Harran Ulu Cami (Cennet Cami) dünyanın en eski üniversitelerinden biri sayılmaktadır. Üniversite bünyesinde sürdürülen bilimsel çalışmalar, 7. yüzyılda şehrin Emeviler'in eline geçmesiyle yoğunluk kazanır. 9. ve 10. yüzyılda, artık İslam dünyasının önde gelen bir bilim merkezidir. İlkçağ felsefe ekolünün merkezi ve Arap düşünce sisteminin de kaynağıdır. Bir yandan temeli Sümer, Asur ve Mısır bilginlerinin gözlemlerine dayanan astronomi, din, tıp, geometri konularında yoğun çalışmalar sürdürülürken, bir yandan da antik çağ felsefesinin önemli kaynakları Arapça'ya, Süryanice'ye çevrilir, eski bilgilere yenileri eklenir. Harran Okulu, Abbasi hükümdarı Harun Reşit zamanında dünyada büyük ün kazanır. Devrin en büyük matematikçilerinden, tabiplerinden ve Batlamyus'un ünlü eserini zamanın bilim dili olan Arapça'ya "Algamesti" adıyla yorumlayarak çevirenlerden Sâbit Bin Kurra; gezegenlerin yörüngelerini hesaplayan, devrinin en önemli astronomu ve trigonometri dehası matematikçi el-Battânî; modern kimyanın babası sayılan, Yunan filozoflarının aksine, maddenin en küçük parçalarının müthiş bir enerji ile parçalanarak Bağdat gibi bir şehri yıkabileceğini söyleyen ve böylece atomun mucidi sayılan, ilim yuvası Harran Okulu'nun baş müderrisi Câbir Bin Hayyân Harran'da yetişmiş ünlü bilginlerden bazılarıdır. Bu ortamda yetişen İslam bilginlerinin matematik alanında sonraki çalışmalara temel oluşturacak yeni buluşları Harran'da filizlenmiştir. Platon, Aristoteles, Plotinos, Hippokrates, Galenos gibi İlkçağ Yunan aydınlarının ağırlığı hissedilir felsefik çalışmalarda. Farabi'nin de bir süre öğrenim gördüğü üniversiteden günümüze, ne yazık ki sadece gözetleme kulesi kalır.

13. yüzyıla ait seyahatnamelerde Harran'da 4 medrese (üniversite), 1 hastane, 1 düşkünler yurdu ve 8 hamamın bulunduğundan söz edilir. Fatımiler, Zengiler, Eyyubiler ve Selçuklular gibi Türk-İslam devletlerinin yerleşmesine sahne olan Harran, 1260 yılı başlarında Moğollar tarafından işgal edilir. 1270 yılında Moğollar, Harran'ı ellerinde tutamayacaklarını anlayınca camileri, surları ve kaleyi yakıp yıkarak kenti tahrip ederler. Halk Mardin, Dimaşk (Şam) ve Halep'e kaçar. Ve tarihin bu altın şehri, bir köy haline gelir ve o muhteşem günleri geride kalır.

Efsanelere göre şehir olarak kurulmuş ilk yerleşim merkezi olan, kendi adıyla anılan ovanın ortasında kurulu Harran'daki kovan evler, topraktan bağımsız değil, sanki toprağın bir devamıdır. Konik damları, kalın duvarları, toprak zemini ve camsız pencereleriyle yazın yakıcı sıcağı, kışın soğuşu geçirmez.

Beyaz entarili, ıgarlı erkekler, yüzleri dövmeli kadınlar ile kız çocukları, Suriye'den gelen allı, güllü ipek kumaşlardan giysileri ile yazın güneş ve sıcak çekilmeye yüz tuttuğunda rengârenk salınırlar sokak aralarında...

Günümüzde Harran Babil, Asur ve Hititler'den kalma kalıntıları, konik kubbeli evleri, höyüğü, kalesi, şehir surları, Ulu Cami, Şeyh Hayat El Harrani Türbesi, Yakup Peygamber Kuyusu, İmam Bakır Türbesi, Çoban ve Bazda Mağaraları, Han el-Ba'rür Kervansarayı, Şuayb Şehri ve Soğmatar Harabeleri, Pognon Mağarası ve günbatımındaki doyumsuz kızıllığı, geceleri gökyüzündeki pırl pırl yıldızlarıyla yerli ve yabancı turistlerin giderek artan ilgi odağı olmaya devam eder.

Bahar aylarında yağmur yağdığında çevreye gül kokuları yayılmasının, üniversite yapılırken temel harcına gül suyu katılmış olmasından kaynaklandığı söylenir. Harran'da hâlâ yaşayan bu inancın, belki de Adem'in insanlığın başlangıcında diktiği gül fidanıyla ilişkisi vardır, kim bilir?

HARRAN-SOĞMATAR TURİZM YOLU

Yrd.Doç.Dr.A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Harran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü Öğr.Üyesi

Harran'dan başlayarak Çoban Mağaraları, Bazda Mağaraları, Han el-Ba'rür Kervansarayı, Şuayb Şehri Harabeleri ve Soğmatar Harabeleri'nde biten ve buradan Urfa-Mardin karayoluna çıkan turizm güzergahı Şanlıurfa'nın en önemli gezi yoludur. Bir günlük bir turla gezilmesi mümkün olan bu güzergahın önemli bir bölümü asfalt, bir kısmı şosedir.

HARRAN'DA GÖRÜLMEMEYE DEĞER ESERLER

HÖYÜK

Şehrin orasında yer alan 22 metre yüksekliğindeki höyük oldukça geniş bir alana yayılmıştır. M.Ö. 3 binden M.S. 13. yüzyıla kadar kesintisiz olarak yaşanan alan olan Harran höyüğü, içerisinde çeşitli devirlere ait mimari kalıntıları ve bölgenin tarihini gün ışığına çıkartacak belgeleri barındırmaktadır.

Höyükte ilk araştırmalara 1951 yılında D.S.Rice tarafından başlanılmış ve aralıklarla 1956 yılına kadar devam etmiştir. O tarihten bu yana arkeologların gözünden ırak olan Harran höyüğünde, 1983 yılında Dr. Nurettin Yardımcı başkanlığında araştırma ve kazılara yeniden başlanılmış ve tüm devreleri içersine alan çeşitli buluntulara rastlanmıştır. Üst tabakada geniş bir alana yayılmış olarak ortaya çıkartılan 13. yüzyıl İslami devir şehir kalıntısındaki su kuyularının bulunduğu avlulara açılan odalardan oluşan kare ve dikdörtgen planlı, bitişik nizamlı evler, bu evlerin oluşturduğu dar sokaklar ve ortasında büyük bir kuyunun yer aldığı meydanlar, o dönemin İslam şehirleri ve konut mimarisi hakkında önemli ip uçları vermektedir.

Kazılardan elde edilen çok sayıdaki İslami devir sikke, sırlı ve sırsız seramik kaplar, taş aletler, çeşitli süs eşyaları, madeni eserler, idol ve hayvan figürinleri Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir.

ŞEHİR SURLARI (DIŞ KALE) VE KAPILARI

Harran şehri, 4 km. uzunluğunda ve elips şeklinde şehir suru ile çevrilidir. Surların; doğuda Bağdat Kapısı, Musul Kapısı, Aslanlı Kapı, batıda Halep Kapısı, kuzeyde Anadolu (Rum) Kapısı ve güneyde Rakka Kapısı olmak üzere 6 adet kapısının bulunduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Kapılardan sadece Halep Kapısı günümüz ulaşabilmiştir. Bu kapının alınlığındaki 588/1192 tarihli kitabede Selahaddin Eyyubi'nin kardeşi el-Melik el-Adil'in adı geçmektedir Surların dışında yer alan ve günümüzde toprakla dolmuş olan hendeğin eskiden su ile dolu olduğu bilinmektedir. Şehrin güney-doğu köşesinde kesintiye uğrayan surların yerini İç Kale tamamlamaktadır.

Harran surları günümüzde yer yer yıkılmış olmasına rağmen çepeçevre izlenebilmektedir.

HARRAN İÇ KALESİ

Şehrin güney doğusunda yer alan içkale surların o kesimdeki parçasını oluşturmaktadır.

Hemen hemen bütün kaynaklar, kalenin yerinde bir Sabii mabedinin bulunduğundan söz etmektedir. İslam kaynaklarında kaleden ilk kez bahseden el-Mukaddesi (hicri 4.-miladi 10.yüzyıl) buranın da Kudüs kalesi gibi taştan yapıldığını, güzel ve sağlam olduğunu belirtilmektedir. Emevi hükümdarı 2. Mervan'ın 10 milyon dirhem harcayarak yaptırdığı söylenen sarayın kalenin esasını oluşturduğu tahmin edilmektedir.

17. yüzyılın ortalarında Harran'ı ziyaret eden **Evliya Çelebi** Harran Kalesi için, "Urfa'dan güney tarafında 9 saat giderek Harran Kalesi'ne geldik. Burayı da Nemrud yapmıştır. Çöl içinde gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şeklinde olup sanki usta elinden yeni çıkmış gibidir" demektedir.

Düzensiz dikdörtgen planındaki Harran Kalesi'nin dört köşesinde onikigen birer kule bulunmaktadır. Bunlardan kuzey batıdaki kule tamamen yıkılmıştır. Güney doğudaki kulenin de dış kısmı yıkılmış, iç kısmı ayakta. Güney batıdaki ve kuzey doğudaki kuleler ise kısmen ayakta.

HARRAN ULU CAMİİ

Harran höyüğünün kuzey doğu eteğinde yer alan Ulu Cami, 744-750 tarihleri arasında Emevi Hükümdarı 2. Mervan tarafından inşa ettirilmiştir. Anadolu'nun ilk anıtsal camii, ilk revaklı avlulu ve şadırvanlı camii, en zengin taş süslemeli camii olma gibi daha bir çok önemli özellik taşır.

Çeşitli kaynaklarda "Cami el-Firdevs (Cennet Camii) veya "Cuma Camii" adlarıyla geçen Harran Ulu Camii, mihraba paralel üç sütun sırasıyla dört sahına ayrılmış bir plana sahiptir. Sahınlar mihrap önünde bir transept ile kesilmiştir. Eski kaynaklarda caminin kubbesiz olduğu, üzerinin çatı ile örtülü olduğu belirtilmektedir.

1260 yılındaki Moğol istilası sırasında yakılıp yıkılan Harran Ulu Camii'nin kitabeli Doğu duvarı, mihrabı, harime açılan orta kapının büyük kemeri ve minaresi günümüze ulaşabilmiştir. Toprak yığını halindeki caminin planı, Dr. Nurettin Yardımcı'nın kazı ve temizlik çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılmıştır.

İslam taş süsleme sanatının şaheserlerinden olan sütun başlıkları ve kemer taşları caminin kalıntıları arasında yer almaktadır.

ŞEYH HAYAT EL-HARRANİ TÜRBESİ VE CAMİİ

Hayat el-Harrani 12. yüzyılda Harran'da yaşamış ve 1185 tarihinde burada vefat etmiş büyük bir İslam alimidir. Türbesi ve adını taşıyan cami Harran şehir surlarının batı dışarısındadır.

Şeyhin sağlığında inşa edilen caminin kuzeyine bitişik olarak ölümünden beş yıl sonra (1190) türbesi inşa edilmiştir. Türbe ve caminin günümüze kadar önemli değişiklikler geçirdiği duvar ve payelerdeki izlerden anlaşılmaktadır.

GELENEKSEL HARRAN EVLERİ

Harran'ın en çok ilgi çeken yanı, bindirme tekniğinde yapılmış, külah biçimindeki konik kubbeli evleridir.

Harran evleri kare, ya da kareye yakın prizmatik bir alt yapı üzerine bindirme tekniğinde örülen tuğlaların gittikçe daralarak konik bir külah şeklini almasından oluşan kubbelerle örtülmüştür. Kubbelere geçiş basit tromplar ve pandantiflerle (bingi) olmaktadır. Yüksekliği içerden en çok 5 metreye varan kubbeler 30-40 tuğla dizisi ile örülmüştür. İkili, üçlü ve altılıya kadar varan kubbe grupları, içerden kemerlerle birbirlerine bağlanarak genişçe mekanlar elde edilmiştir. Kubbelere örülürken yanlara belli aralıklarla tuğla çıkıntılar yerleştirilmiş ve kubbenin tepesi açık bırakılmıştır. Tuğla çıkıntılar, kubbenin tamiri ve gerektiğinde yağışlı-soğuk havalarda tepedeki deliğin kısmen veya tamamen kapatılabilmesi için tırmanmaya yaramaktadır. Kubbenin tepesindeki açıklık, içerideki dumanın dışarı çıkmasını sağlayan baca ve ılıklik fonksiyonu görmektedir.

Harran evlerinin tuğla kubbe ile örtülmesinin en önemli iki nedeninden ilki, bölgenin çöl olması nedeniyle örtüde kullanılacak ağaç malzemenin bulunmayışındır. İkinci neden ise Harran harabelerinde bol miktarda bulunan tuğla malzemedir. İlginç bir doku oluşturan ve ilçenin güney kesiminde yoğunlaşan bu evler, ören yerinden toplanan tuğlalarla eski kentin kalıntıları üzerine son 150-200 yıl içerisinde inşa edilmişlerdir.

Bölge iklimine uyumlu, yazın serin, kışın sıcak olan kubbeli Harran evlerinde tavukların daha çok yumurtladığı, at gibi bazı hayvanların daha uysal olduğu, kuru soğanların çabuk filizlendiği köylüler tarafından söylenmektedir.

Son yıllarda sahipleri tarafından restore edilen bu evler turizm amaçlı olarak kullanılmaktadır.

ÇOBAN MAĞARALARI

Harran-Han-el Ba'rür yolunun 14. kilometresinde, yolun sağ tarafında, bir sıra halinde, kapıları kuzeye bakan 10 adet mağara bulunmaktadır. Yaklaşık 3x3 metre genişliğinde olan mağaraların, antik dönemde Tektek Dağları'ndaki çobanlar için barınak olarak yaptırıldığı tahmin edilmektedir.

BAZDA MAĞARALARI

Harran'dan Han el-Ba'rür kervansarayı'na giden yolun 15. ve 16. kilometrelerinde, yolun solunda ve sağındaki dağlarda tarihi taş ocakları bulunmaktadır. Yolun sağındaki köy içersinde "Bazda", "Albazdu", "Elbazde" ya da "Bozdağ" Mağaraları adıyla anılan iki taş ocağı görülmeye değer özellikler taşımaktadır. Çevredeki Harran, Şuayb Şehri ve Han el-Ba'rür yapıları için yüzlerce sene taş alınması sonucunda her iki mağarada çok sayıda meydan, tünel ve galeriler meydana gelmiştir. Bunlardan özellikle büyük olanı, yer yer iki katlı bir şekilde oyulmuş ve yükseklikleri 10-15 metreye varan ayaklar bırakılarak ortada meydanlar oluşturulmuştur. Ayrıca uzun galeri ve tünellerle dağın çeşitli yönlerine doğru çıkışlar sağlanmıştır.

Çok geniş bir alana yayılan dağın dış cephelerinde taş kesilmesi nedeniyle büyük oyuklar meydana gelmiştir. Anadolu'nun belki de en büyük, en gizemli ve gezilmeye değer bu tarihi taş ocağının belli bölümlerinin "Abdurrahman el-Hakkari", "Muhammed İbni Bakır", "Muhammed el-Uzzar" adlı şahıslar tarafından 13. yüzyıl ortalarında işletildiği kayalara yazılmış Arapça kitabelerden anlaşılmaktadır.

HAN EL-BA'RÜR KERVANSARAYI

Bazda mağaralarında Şuayb Şehrine devam eden yolun dördüncü kilometresindeki (Harran'a 20 km.) Gökteş Köyü'nde bulunan Han el-Ba'rür Kervansarayı, anıtsal portalı, köşe kuleleri, dış duvarların ortalarındaki payanda kuleler, mescidi, hamamı, yazlık ve kışlık bölümleri ile Anadolu Selçuklu kervansaraylarının bütün özelliklerine sahiptir. Ancak yapı günümüzde yer yer yıkılmış durumdadır.

Kervansarayın portalı üzerindeki kitabe; Kervansarayın İsa oğlu el-Hac Hüsameddin Ali tarafından 626/1228-29 senesinin zilhicce ayı ile aynı senenin cemaziyelevvel ayı arasında (beş-altı ayda) yaptırıldığı yazılıdır. Bu tarihlerde bölgeye Eyyübilerin hakim olduğu düşünülürse kervansarayın Eyyübiler döneminde yaptırıldığı anlaşılr.

ŞUAYB ŞEHİRİ HARABELERİ

Harrandan Han el-Ba'rür Kervansarayı'na ulaşan şose yol, kuzey doğuya doğru devamla 10 km. sonra Harran İlçesi'ne bağlı Özkent Köyü adıyla anılan tarihi Şuayb Şehri harabelerine varmaktadır. Henüz arkeolojik kazılar yapılarak tarihi aydınlığa kavuşturulmamış bu kentteki mevcut mimari kalıntıların, Roma devrine ait olduğu tahmin edilmektedir. Oldukça geniş bir alana yayılan tarihi kentin etrafı, yer yer izleri görülen surlarla çevrilidir. Kent merkezinde çok sayıdaki kaya mezarı üzerine kesme taşlardan yapılar inşa edilmiştir. Tamamı yıkılmış olan bu yapıların bazı duvar ve temel kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir.

Halk arasında Şuayb Peygamber'in bu kentte yaşadığına ve kentin adını Şuayb Peygamber'den aldığına inanılmakta ve kalıntılar arasındaki bir mağara Şuayb Peygamber'in Makamı olarak ziyaret edilmektedir .

SOĞMATAR HARABELERİ

Şuayb Şehri'nden kuzeye doğru devam eden şose yol 16 km. sonra tarihi Soğmatar kenti harabelerine ulaşmaktadır. Sumatar ile Soğmatarın birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Sumatar, Şanlıurfa ile Harran arasındaki bir belde'nin adı, Soğmatar ise bu beldeye bağlı antik bir yerleşme yeridir.

Firavun'dan kaçan Hz. Musa'nın Soğmatar'a gelerek Şuayb Peygamber'in kızları ile buradaki bir kuyunun başında karşılaştığına ve mucizevi asasını Şuayb Peygamber'den burada aldığına inanılmaktadır. Bu kuyu günümüzde ziyaret edilmektedir.

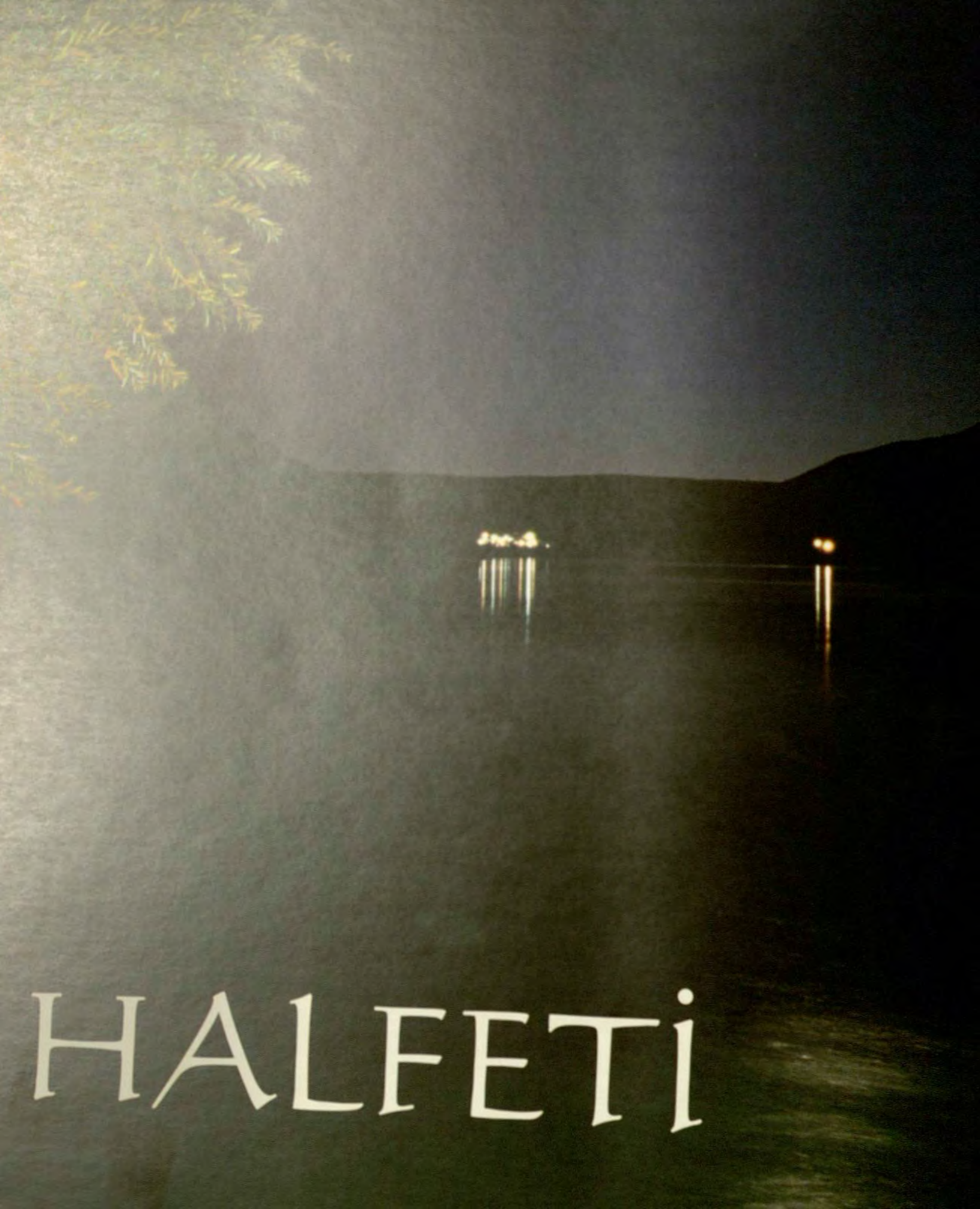
Soğmatar tarihteki esas ününü ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı Asur ve Babillerin politeist inancından gelen Pagan (putperest) dinin ve bu dinin baştanrısı (tanrıların efendisi) "*mar alahe*" (Marelahe)'nin merkezi olmasından almaktadır. Marelahe'yi temsil eden açık hava mabedi Soğmatar'daki kalıntıların odak noktasını teşkil etmektedir. Kalenin güneyindeki "*Kutsal Tepe-Merkez Tepe*" olarak adlandırılan açık hava mabedinde, kaya zeminine oyulmuş M.S.164-165 tarihli Süryanice yazılar, bazı önemli kişilerin Marelahe adına bu tepeye diktirdikleri anıt sütunlar ve sunaklar ile ilgilidir.

Kutsal Tepe'nin kuzey yamacının zirveye yakın kısmında kayaya oyulmuş iki adet insan kabartmasından sağda olanı Ay Tanrısı Sin'i, soldaki Güneş Tanrısı Şamaş'ı sembolize etmektedir. "*Kutsal Tepe*"nin batısında ve kuzey batısındaki tepelerde Güneş, Ay, Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs ve Merkür tanrılarını temsil eden 7 adet tapınak kalıntısı yer almaktadır. Kutsal Tepe'ye çıkan Soğmatarlı Paganlar bu tapınaklara yönelerek ibadet ederler ve kurban keserlerdi. Silindirik ve kare planlı olan tapınakların altında, soylu kişilerin gömüldüğü arkosoliumlu kaya mezarları yer almaktadır.

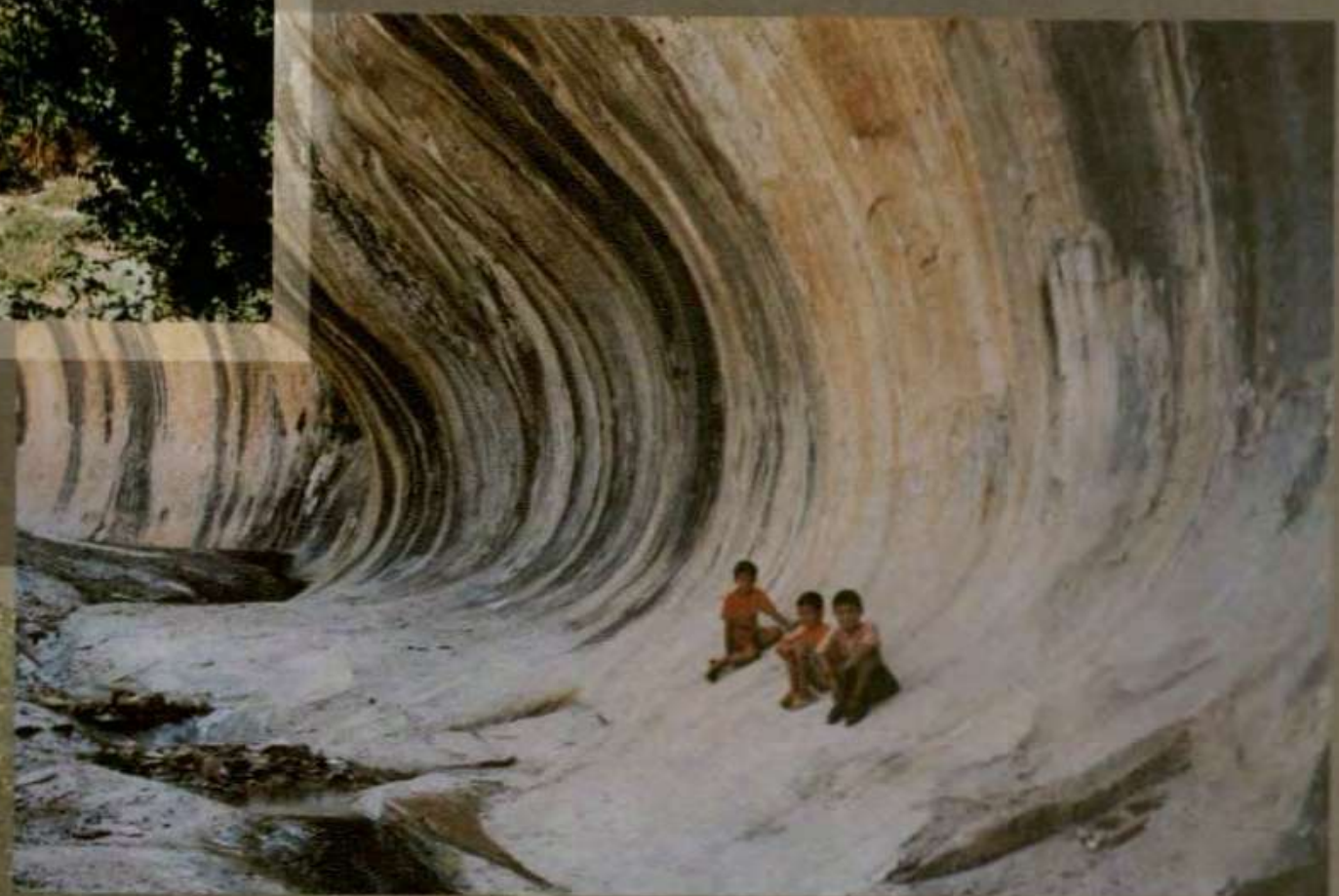
SOĞMATAR POGNON MAĞARASI

Yüzyılımızın başlarında Fransa'nın Bağdat Konsolosu Pognon'un keşfederek yazılarını okuduğu mağara, kalenin 250 metre kadar kuzey batısındadır. Giriş ağzı doğuya bakan Pognon Mağara'sının batı duvarı ortasındaki nişin sağında ve solunda Ay Tanrısı Sin'i tasvir eden birer insan kabartması yer almaktadır. Kuzey ve güney duvarlardaki insan kabartmaları, yanlarındaki Süryanice yazıtlara göre M.S.150-200 tarihlerinde bazı soylu kişiler için yapılmıştır.

HALFETi

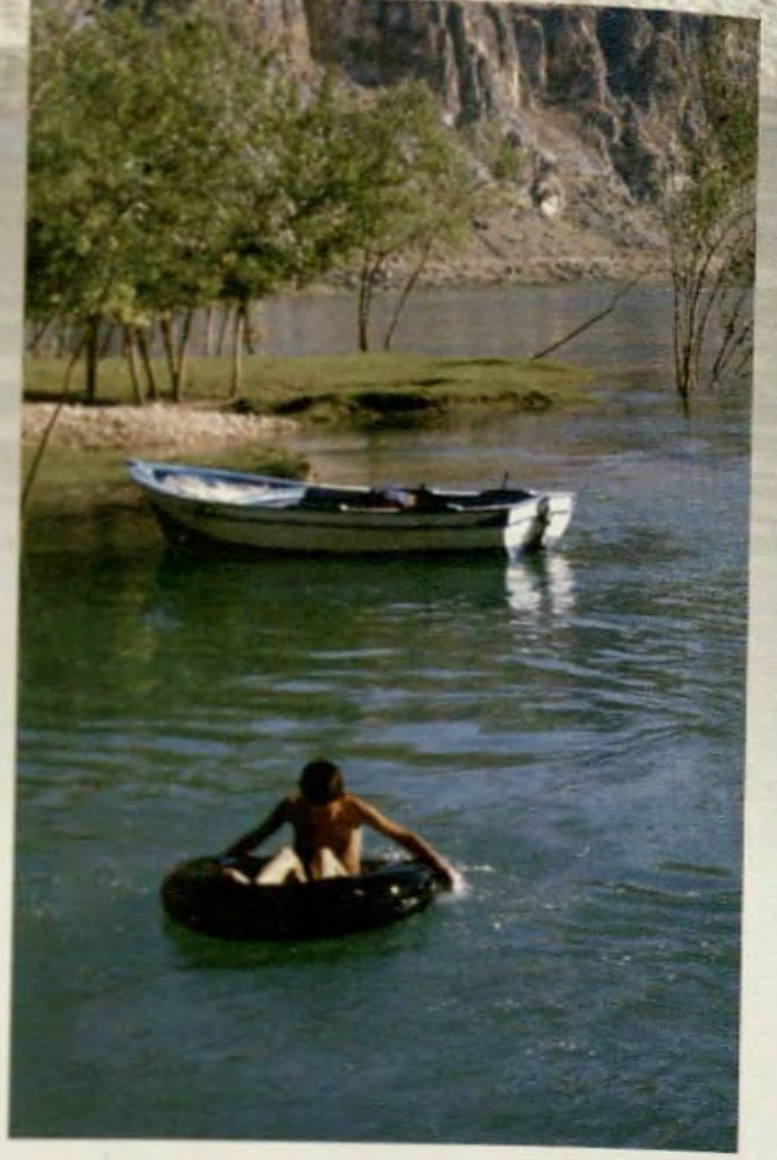
Şanlıurfa'nın batı ucunda, Birecik'ten 37 km. uzaklıkta karayolunun bittiği yerde Halfeti başlar. Geçmiş 3. bin yıla dayanan Halfeti, Osmanlılar'ın da en önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. M.Ö.855 yılında Asur Kralı III. Salmanassar tarafından zapt edilmiş, M.Ö.540 yılında bölge Pers egemenliğine girmiş, bu tarihten itibaren bölgeye Pers kültürü ve yazısı hâkim olmuştur. M.Ö.245 yılından itibaren yöre 100 yıl kadar Mısırlıların hâkimiyetinde kalmıştır.

Zaman içinde Sasaniler, Emeviler ve Abbasiler Halfeti'nin geçici konukları olmuşlar. Daha sonra Roma İmparatorluğu Dönemi yaşanmıştır. 1290 yılında Mısır ordusu Halfeti'yi yeniden ele geçirmiş ve yöreye **Kal'at ül Müslimin** adını vermiştir. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'nı kazanan Osmanlılar, Halfeti'yi de ele geçirmiştir.

Şanlıurfa'nın kuzeybatısında bulunan Halfeti'nin batısında Gaziantep'e bağlı Araban, Yavuzeli ve Nizip, kuzeyinde Adıyaman'a bağlı Besni, doğusunda Bozova, güneyinde ise Birecik bulunmaktadır. Yüzölçümü 646 km², rakımı 525 m.dir.

İlçe merkezinin Fırat sahili yeşil bir kıyı şeridi şeklindedir. Sahilden itibaren en geniş yerde 200 m.den sonra sarp kayalıklar başlar. İlçe merkezi bu kıyı şeridi üzerinde ve sarp kayalıkların yamacında kurulmuştur. Birecik Barajı'nda su tutulmasıyla birlikte, Halfeti'nin bir bölümü sular altında kalmış ve bazı Halfetililer Fırat'tan biraz uzağa Kara Otlak yerleşimine göçmüşler ancak Halfetili olmaktan vazgeçmemişlerdir.

Kıyı kent özelliği, kültür çeşitliliği, tarihi zenginlikleri, birbirinden lezzetli tatları ile Halfeti hüznünden hızla sıyrılıyor ve keşiflere hazırlanıyor.

Halfeti'nin Siyah Gülü, Rumkalesi, Fırat'ta salla salınması işte doğa, tarih ve biraz günbatımı romantizmi...

Fırat'ın karşı kıyısında bulunan Rumkale'ye düzenlenen tekne seferleri Halfeti'yi turizm açısından hareketlendirmiştir. Halfeti'den başlayan yolculuk, Gaziantep sınırları içerisinde bulunan ve M.Ö.9. yüzyıldan beri bir eğitim merkezi olarak Hristiyanlığa ve İslamiyet'e hizmet etmiş olan Rumkale'ye dek sürer. Rumkale'nin heybetli görüntüsü, Fırat'a yansır.

Halfeti'de gülün her çeşidi yetişir. Ancak başka hiçbir toprağı ve saksıyı süsleyemeyen bir tanesi vardır ki, o sadece Halfeti'dedir. Bölgeye has mikroklima nedeniyle yalnızca bu yörede yetişen **Siyah Gül**, istisnasız her evin süsüdür. **Halfeti**'den biraz uzaklaşıncı, gülün rengi de dönüverir siyahtan koyu kırmızıya...

Fırat Nehri'ne hâkim bir konumda bulunan Halfeti, dik bir yamaca kurulmuştur. Doğanın bakırlığı ve tarihin izlerine doğru uzanan dolambaçlı sokaklarda çatısız, içleri kalem işiyle süslü, her biri nehre doğru bakan, biri diğerinin manzarasına engel olmayan, kesme taştan yapılmış Halfeti evlerine ve nar ve incir ağaçlarıyla dolu bahçeleriyle konaklara tanık olmak mümkündür. 1900'lerin başında inşa edilen Bey Konağı ve Kanneci Konağı gözden kaçırılmaması gereken yapılardır.

"Orta Cadde" olarak bilinen İlçe merkezindeki caddeden taşıtla evlerin sona erdiği bölgeye kadar gidilebilir. 150 m. yüründüğünde Fırat Nehri'nin en görkemli kanyonlarından biri olan **Halfeti Kanyonu**'nun girişi başlar. Giriş ağaçlıklarla kaplıdır. Vadinin her iki yakasında tarihten günümüze birçok insana, hayvana, avcıya ve çobanlara barınak olmuş doğal ve oyma mağaralar bulunur. Mağaralar uzaktan bakıldığında küçük bir kovuk görüntüsü verir. Bu mağaraları yakından görebilmek ve incelemek için biraz zahmetli bir tırmanış gerekir.

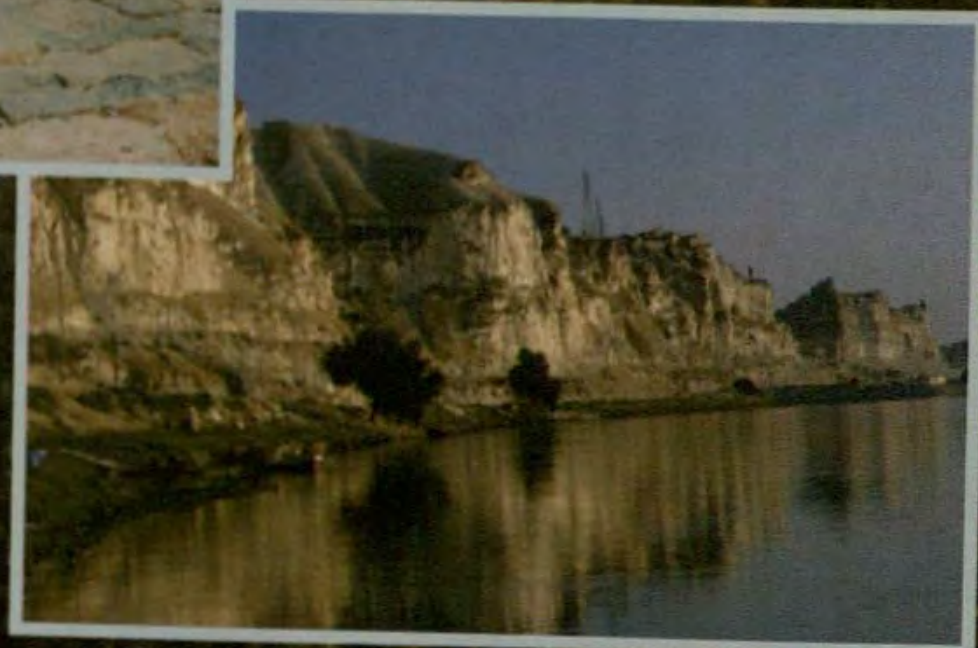
Sureti Fırat'a yansıyan
Birecik....

Karşı kıyıda bulunan Helenistik ve Roma Dönemi antik kenti, mozaikler diyarı Zeugma, biraz kuzeyinde Halfeti ve Rumkale'yle yörenin en keyifli seyahat rotalarından birinin duraklarından biridir Birecik.

Anadolu ile Mezopotamya arasındaki kara ve deniz ticaretinin bağlantı noktası, eski çağlarda Akdeniz'den Antakya, Halep ve Ayıntap yolu ile Dicle'ye giden kervanların geçiş noktası olan, Ortaçağ'da ise Hristiyanlar ve Müslümanlar için Hac yolunda oluşu nedeniyle önem taşıyan Birecik, ilk çağlarda "*Birthe*", Asur çivi yazılarında "*Basrip-Busrip*", Arap kavimlerinde "*Bireh*", Osmanlılar tarafından da "*Biretü'l Fırat*" olarak anılmıştır. Türkler tarafından "küçük kale" anlamına gelen "Birecik" olarak adlandırılan yöre, 1956 yılında Fırat üzerine yapılan Türkiye'nin en uzun köprülerinden birine sahip olmuştur.

1894 yılında Cautier'in Surtepe ve Yelvez arasındaki bölgede yaptığı kazılar Paleolitik Dönem'den beri yörenin yerleşim birimi olduğunu, göçebelikten yerleşik yaşama geçiş yapıldığı dönemde buraya yerleşildiğini kanıtlar. Öyle ki bu çağa ait ikiyüzlü kaba balta "Birecik Baltası" olarak anılmıştır. Bölge M.Ö.133'de Romalılar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Ardından gelen Bizanslılar, Büyük Selçuklular, Haçlı Kontluğu, Artuklular, Zengiler ve Eyyubiler Birecik'in konukları arasındadır. 1517 yılı ise Osmanlılar'ın hâkimiyet yılı olmuştur.

Bu köklü tarihin uzantısı olarak bölgede çok sayıda arkeolojik kazı çalışması ve höyük vardır; Hacı Nebi, Tilmusa, Tilobur, Tilvez, Apameia, Şavi Höyük, Zeytinli Bahçe, Fıstıklı Höyük, Akarçay Höyük, Akarçay Tepe, Mezra Höyük, Harabe Bezikan Höyük, Teleilet...

Tarihi M.Ö.2000'e uzanan Birecik Kalesi hakkında Evliya Çelebi notlarında, eğimli bir yalçın kaya üzerinde, altıgen biçimli bir yapı olduğundan, birbirine bakan burç ve kulelerin sağlamlığından, İçkale'ye bakan sağlam bir demir kapısı olduğundan, yapılış zamanının belli olmadığından ve savunması için 70 top bulunduğundan, kalede 11 cami-mescit, tekke, sübyan mektebi, çarşı, pazar, iskele yanında han ve hamamın bulunduğundan, kaleden kayalar içerisine suyollarının olduğundan, Halep ve Bağdat gibi iki önemli ticaret merkezinin iskelesi konumunda bulunduğundan, dükkânlarında değerli eşyalar satıldığından ve verimli ovasına "Vadi ez-Zeytun" denildiğinden söz etmiştir.

Belediye Hanı, Sabunhane, Yeni Arasa, Davut Emmi Hanı, 12. yüzyıla ait Ulu Cami, Çarşı Cami, Mahmut Paşa Cami, Tekke Cami, Eski Mağara Cami, Cücük Cami, Şih Cami, Sancak Cami, Urfa Kapı Mescidi, Alaburç Mescidi, Şeyh Zehrayev Mescidi, Mahmut Paşa Hamamı, Küçük Hamam, Hasan Baba Hamamı, Deh Kubbe Türbesi, Seyyid Ali Baba Türbesi, Şeyh Müftah Türbesi, Şeyh Cemalettin Türbesi, Şeyh Safi Türbesi, Şeyh Hasan Baba Türbesi, Melik Tahir Türbesi, Şeyh Çarıklı Türbesi, Ali Narikey Türbesi, Şeyh Abdullah Türbesi, Şeyh Cesim Türbesi, Hasan Keşif Baba Yatırı, Turşu Şih Müslim Evi, Hüseyin Özateş Evi, Hacı Fakih Evi, Osman Demir Bağ Evi, Belediye Kültür Merkezi binası, Harran Üniversitesi Meslek Yüksekokulu binası, Mirkelam sokağı kabaltısı, Asaf Bey çıkmazı kabaltısı, Karababa sokağı kabaltısı, Kureş çıkmazı kabaltısı, Birecik surları ve sur kapıları, İçkale ve kitabeli mezar taşları ilçenin tarihi mimari dokusunun özneleridir.

"...Sonra tufan başladı ve dünyayı sel suları kapladı. Sular çekilirken Nuh'un gemisi Ararat Dağı'nın tepesinde karaya oturdu. Nuh, pencereyi açarak bir güvercini dışarı bıraktı."

Şanlıurfa Güvercinleri

Urfalıların göre cennetin anahtarı olan güvercin yetiştiriciliğinin adı "merak"tır. Kentin semalarında uçuşan güvercinlerin 100.000'i bulması, Urfalıların merak'a düşkünlüğünü kanıtlar. Onlar için evlat gibi değerli olan bu kuşlar, evlerin avlularındaki kuş evlerinde barınarak, sarı ışıqla yıkanan kentin semalarında uçuşarak güzelliğini sakınmasız sunarlar. Boyunlarına rengârenk küpeler, zarif ayaklarına halhaller takılıp süslenen güvercinler, kışları akşam saatlerinde aynı anda "karışma" adı verilen toplu uçuşlara çıkartılırlar ve "köme" adı verilen bu güvercin grupları evini şaşırmadan ait olduğı terasa, yuvaya döner. Yine de ola ki yola çıkıp da rotasını yitiren bir "garip" güvercin varsa, önce esir alınıp sonra yeni ev sahibesinin işaretini üzerinde taşıyarak uçuşa çıkar.

Şanlıurfa, tarihçi Ebul Faraç'a göre, Nuh tufanından sonra kurulan 13 yerleşim merkezinin ilkidir. Nuh'a fırtınanın sona erişinin habercisi, müjdecisi olan, hem Müslümanlıkta hem Hristiyanlıkta Tanrı'nın elçisi, kutsal ruh, manevi bir sembol olarak görülen güvercin, bu topraklarda ev sahipliğini devam ettirir. Uzak kentlerden, komşu ülkelerin yakınlarından yabancılar Şanlıurfa'nın alımlı güvercinleri için uzun yollar tepip gelirler; Gök Samı, Zırlı, Siyah Müsevvat, Kırmızı-Sarı everdi, Şarabi, Akkuyruk, Bağdadi, San-Kırmızı Bağdadi, Sarı-Derviş Ali, Kırmızı Derviş Ali'leri satın almaya, kendi illerinin semalarında uçurmaya... Her türün uçuş saatleri farklı olduğundan, sahipleri bu kurallara uymaya özen gösterir. Bağdat güvercini 2-3 saat, taklacı güvercin 7-8 saat aralıksız havada kalabilir, taklacılar yalnızca sabah saatlerinde uçurulurken, Bağdat güvercinlerinin dişileri hiç uçurulmazlar zira diğer kuşların geri dönmeleri için avluya bırakılarak adları ile benzeşen bir görevi ifa eder bu "yolluk"lar. Her türün nice hikâyesi, nice alışkanlığı vardır gündeliğın içinde biraz sabır gösterip gözlenebilen...

Masalsı bir şehrin semalarını boyayan güvercinler, bir kenti kent yapan, yaşanırlı kılan mucizelerden biri olarak Urfa'nın simgesidir, insanın kendi türünden başka bir varlığa duyduğu koşulsuz sevginin öznelerinden biridir. Kentin semalarını tüylerinin rengiyle boyayan, süsleyen, görülmeye değer güzelliştir. Urfa'ya yolu düşenler, alışıldık şehir yaşamında kaldırıma diktikleri gözlerinin hep semalarda dolandığını fark ederler onlar sayesinde...

Z A M A N I N
S O L U K A L D I Ğ I Y E R

T A R İ H İ
U R F A
Ç A R Ş I L A R I

"Çarşısı dörtyüz dükkandır. Her türlü değerli eşya bulunur. Saraçhanesi İbrahim Halil Irmağı kıyısındadır. Onun için Bağdat serabı gibi soğuk su ile sulanmış ana yolun iki tarafı mamur ve güzel, mevsiminde türlü çiçeklerle süslü olup geçenlerin içini açar. Oralarda bütün bilgi sahiplerinin toplandığı, dinlendiği yerler vardır. İki bedesteni mevcuttur. Biri eski usul kagir kubbeli yapı olup uzunlamasına yapılmıştır. Üç tane demir kapısı vardır. Bütün kıymetli mücevherler bulunur"

Evliya Çelebi

Haşimiye Meydanı'nda ilerlerken, bakır eşya ve isot satıcılarının, seyyar gezen ciğer kebabçıların arasından küçücük kemerli bir kapıyla ulaşılır tarihi Urfa Çarşıları'na. Onlarca sokaktan oluşan bu labirentvari çarşının daha birçok girişi vardır ama şehrin hareketinin, hararetinin içinden sıyrılarak, tazecik serinlik sunan, ışık huzmeleriyle süslenmiş tarihi yapıya hemen ulaştırıveren kapı budur. Gelenekselle modernin birleştiği bir ahir zaman mekânıdır Urfa Çarşıları, kapısından içeri girdiğinizde dışarıyı unutuvereceğiniz... Her adımda soluduğunuz tarihi doku, bugünün gündeliğine ait eşyaların satıldığı tezgâhların ardından bile öylesine varlığını hissettirir ki gündüz gözüyle düş görmenin tam da ortasına düşülür...

Çarşının her bir tarafı kumaşçılar, bakırcılar, marangozlar, ayakkabıcılar, keçeciler, kilimciler, halıcılarla doludur. Işığın küçücük pencerelerden süzülerek çarşı içine saldığı huzmelerle bu tarihi mekân, bir Doğu öyküsünün arka planı gibidir... Harran ve yakın köylerden alışverişe gelen pırl pırl giysileri, sürmeli gözleri, hızmaları, dövmeleri ile kadınlar, Arap ipeğinden entarilik kumaşlara rağbet eder. Kumaşını kapalı kadın-erkek, avlu boyunca dizilmiş dikiş makinelerinin başında sessiz sakin pedal çeviren ustaların yer aldığı Terziler Çarşısı'nda alır soluğu. Her bir açıda, bu topraklardan gelip geçmiş insan yüzlerinin sureti görülür.

Şimdilerde çarşının sakinleri, yabancıların gelip, burada onları izlemesine, o havayı teneffüs etmesine alışkındırlar. Belki de içlerinden kızarlar kimbilir, her gelenin kamerasında bir obje olmaktan ama yine de ses etmez, sabır gösterirler.

Osmanlı Dönemi'nden kalan hanların, sekiz kapalı çarşının kalbi, dış cephesini süsleyen iki renkli kesme taşlar nedeniyle Alaca Han olarak bilinen Gümrük Han'da atar. Avlusundan Halil-ür Rahman Gölü'nün suyu geçen, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaptırılan bu hanın etrafında, diğer çarşılar dizilidir. Sabahın ilk saatlerinden itibaren hanın avlusunda toplanan Urfalılar kürsülere oturup, altın sarısı tütünlerini sarıp, mırıralarını içerler. Gölgesi ve gövdesi geniş çınar ağacının altında yöreye özgü küçük taburelerine oturup domino ya da satranç oynar beyaz entarili, poşulu-igarlı, dövmeli Urfa erkekleri. Gelen yabancılar adabınca mirra ikram ederken, fincanı masaya bırakırsanız altınla doldurmayı ya da ustayı evlendirmeniz gerektiğini anlatırlar. Bu nedenle damağı ilk kez mirra ile tanışmış olanlar, bu yoğun adı acemice yutarlar.

Zaman, her daim güneşi içine çeken sarı duvarlı bu eski handa tükenmez, çoğalır... Eskiden Şıra Pazarı olan, bugün halıcıların, kilimcilerin iki tarafa dizildiği alabildiğine renkli bir dünyadır Gümrük Han. Hanın ikinci katında sıcaktan bunalan terziler ütü masalarını dışarıya çıkarıp, etrafı seyrederek iş yetiştirirler. Görsel harmoninin keyfini çıkararak, çarşının sunduğu detaylardan yola çıkıp herkesin kendince yazabileceği öyküde soluklanırmek içindir bu mekân...

Yolunuza devam ettiğinizde yeni hikâyeler sunan daha nice keşif, daha nice çarşı sizi bekler. Her sabah dua ile açılan, rengârenk halı, kilim, kürk ve keçelerin satıldığı ve mezat edildiği Sipahi Pazarı, Gümrük Han'ın inşasında kalan sipahilerin atları için yaptırılmış, bir süre İplikçi Pazarı olarak kullanılmıştır. Çarşıların içinde dört kubbesi ve tonozuyla en mistik olanı, iki taraflı ipekliler, örtüler, Suriye işi kumaşlar, poşular, ehramlarla süslenmiş Kazzaz Pazarı ya da diğer adıyla Bedesten'dir. Her derde deva şifalı otlarıyla, her türlü baharat kokusunun birbirine karıştığı Attar Pazarı ile İsoççu Pazarı, adını aldığı isotun envai çeşidinin satıldığı bir çarşıdır. Dövülen bakır seslerinin yarattığı akustiğin çağrısına kapılıp ayaklarınızın sizi sürükleyiverdiği Hüseyiniye Çarşıları, ağaç oyma ustası neccarlara ev sahipliği yapar ve bir dönem Yemenici Pazarı olarak kullanılmıştır. Kuyumcuların sıralandığı Kınacı Pazarı, kadınların rağbet ettiği, telkarilerin, gerdanlıkların sıralandığı çarşıdır. İyi kalitede ucuza ceketlerin, demode bulunan ikinci el giysilerin, komşudan ucuza getirilmiş devetüyü paltoların satın alınabileceği Pamukçu Pazarı, alışveriş sevmeyenlerin bile dikkatini çekecek eşyalarla doludur. Kürkçü Pazarı kürkçülüğün, Keçeci Pazarı keçeciliğin yavaş yavaş unutulmaya ve makineleşmeye başlayan bir zanaatın son temsilcilerini barındıran mekânlardır.

Çarşının derinliklerine uzanıldığında, önce bıçakçılar, sonra tütüncüler karşılar sizi. Daracık bir koridordan ulaşılan meydanda yok yoktur. Bir tarafta Demirci Pazarı, Bakırcı Pazarı diğer yanda her çeşit dayanıklı tüketim ürününü bulabileceğiniz Eskici Pazarı... Ağaç işçiliğini Urfalı ustaların elinde bir sanat eserine dönüştüren Marangozlar Çarşısı, naylonu ve keteniyle olağanüstü bir renk cümbüşü sunan Urgancılar Çarşısı, adeta Urfa'nın sembolü olan cins cins güvercinleri ve meraklılarını barındıran kuşçu kahveleri, dar sokaklar boyunca arabalarından geçmeye yer bulamadığınız binbir çeşit ürünü pazarlayan seyyar satıcılar, irili ufaklı çayhaneler ve tabii ki olmazsa olmaz kebabçılar, lahmacuncular hepsi birbirinden destek alırcasına bu tarihi çatının altında yerlerini alırlar.

Ayrıca, Koltukçu Pazarı, Oturakçı Pazarı, Kazancı Pazarı, Neccar Pazarı, Çulcu Pazarı, Çadırcı Pazarı, Saraç Pazarı, Kunduracı Pazarı, Tenekeci Pazarı, Eski Kuyumcu Pazarı, Kokacı (Kovacı) Pazarı, Kasap Pazarı, Boyahane Çarşısı, Kavafhane Çarşısı, Hanönü Çarşısı, manifaturacıların bulunduğu Necek Hanı ve Hacı Kamil Hanı, Gümrük Hanı civarında yer alan ve günümüzde de tarihi özelliklerini koruyan önemli alışveriş alanları olarak günümüzde de Urfalıları hizmet vermeye devam ederler.

Nihayetinde baharattan kumaşa, kilimden bakıra rengârenk uzanıveren çarşı pazarlar, günlük alışveriş telaşına düşmemiş, kendi coğrafyalarından kopup buraların büyüüne kapılıp gelenlerin seyre dalacağı mekânlardır... Yaşamın içinden damıtılan, yaşandıkça çoğalan, bir anın ancak bir rüyaya sığacağı bu görüntülerin davetine katılmak, kendini koyuvermek ve gerçeğe düşün sınırında olmak için dünya üstündeki nadir topraklardan birisi Urfa'nın kalbindeki bu çarşılarıdır. Bu çağrıya kulak vermek gerekir...

200 YILDIR SÜREN GELENEK SIRA GECELERİ...

Şanlıurfa'da 200 yıldır süren "Sıra Gecesi" geleneği, kentin kültür yaşamında kebab kadar vazgeçilmezlerden biridir. Aynı ya da birbirine yakın yaş gruplarındaki erkeklerin bir araya geldiği geleneksel sıra gecelerine, kadınlar alınmazlar. Zira bu geceler, erkeklerin birbirleriyle dertleşme gecesidir. "Kadın kadınla, erkek erkekle dertleşir" derler. Kente gelen konuklar için şimdilerde, kadın ve erkeklerin bir arada eğlenebileceği turistik sıra geceleri düzenlenmektedir.

Şanlıurfalılar daha küçükken babalarıyla birlikte giderler sıra gecelerine... Demirci, kalaycı, fırıncı, marangoz gibi çeşitli mesleklerden semt esnafının haftada bir, birinin evinde toplandığı, kitapların okunduğu, yorumların yapıldığı, gelenek ve göreneklerin öğretildiği, sorunların konuşulup tartışıldığı, bilginin paylaşıldığı, zengin kültür ve sanat geleneği ile yoğrulmuş bir halk okuludur sıra geceleri. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın pratiğe döküldüğü yerdir. Bu amaçla toplanan para, ihtiyacı olan kişilere ya da hayır kuruluşlarına akar bu gecelerden. Sıra gecelerinde atılır dostlukların temeli ve bir ömür boyu sürecek arkadaşlıklar. Klasik Osmanlı kültürünün yöre müziği ile harmanlandığı gazellerde Nesimi, Fuzuli, Nabi anılır. Kısaca edebiyatın, şairin, şiirin konuşulduğu, müziğin paylaşıldığı sohbet ortamlarıdır sıra geceleri.

Sıra gecelerinde ilk olarak özel fincanlarda yörenin acı kahvesi olan mirra ikram edilir. Kahveden sonra sohbet koyulaşır, daha sonra içilen demli kaçak çayların arkasından müzik faslı başlar. Şanlıurfa'da müziğin gelişmesi ve yaygınlaşmasında payı büyüktür sıra gecelerinin. Bu gecelerde usta çırak ilişkisi içinde öğretilir müzik, makam, usul, nota gözetilerek... Türkü, gazel, şarkı hoyrat çalınır ve söylenir bu gecelerde. Sırada oyun bölümü vardır; yüzük, fincan, tolaka bu oyunlardan sadece birkaçıdır... Oyun da bitince artık sıra gecelerinin başyemeği olan çiğköftenin zamanıdır, katılımcılardan biri, yanına yardımcı alarak başlar köfteyi yoğurmaya... Hazırlanan sofrada çiğköfteye; mevsime göre, nane, hardal, marul, lahana, turp, bostana, cacık, ayran ve yufka ekmek eşlik eder. Arkasından yöresel tatlılardan olan kadayıf, katmer ya da şıllıktan birisi meyve eşliğinde ikram edilir. Bir başka adet de sıranın başladığı ilk gün belirlenen mönü dışında başka çeşidin çıkarılmamasıdır. Bununla gelir düzeyi farklılıkları nedeniyle eşitlik sağlamak, yemek konusunu bir yarış haline dönüştürmemek amaçlanır. Hatta bu kurala uymayıp çeşidi artıran ev sahibi sırası sayılmayarak cezalandırılır. Mirralar içildikten kısa süre sonra ev sahibinden kalkmak için izin alınır ve bir sonraki hafta bir başka kişinin evinde toplanmak üzere gece sonlandırılır...

*"Nice bu hasret-i dildar ile giryan olayım
Yanayım aşkınla biryan olayım*

*Görmedim gül yüzünü ah u figan etmedeyim
Akıdıp göz yaşımı dert ile nalan olayım...."*

Yanık sesli hocaları dinleye dinleye olgunlaşan bir sestir Şanlıurfalıların "pirimiz" dediği Kazancı Bedih... Türkücülük hiçbir zaman asıl mesleği olmamasına rağmen, kendini bildi bileli türkü söylemiştir. Asıl mesleği kazancılık olan Bedih, ritm ve ahenk eğitimini mesleğinden almıştır. Kazancılığı 60'lı yılların başında bırakmış, zor hayat şartları nedeniyle Belediye'ye girmiş ve oradan emekli olmuştur. Yetmiş yaşında müzikle gelen şöhretle ünlü olmuş ama zengin olamamıştır.

Şanlıurfa'nın yetiştirdiği en ünlü gazelhanlardan olan Kazancı Bedih, müzik meclislerinde birçok şairin gazelini kendi tavrına göre çeşitli makamlarda icra etmiştir. Yüzlerce banda hiçbir ücret almadan gazel, maya ve türkü okumuştur. Türkiye sıra gecelerini, unutulmaz üstad Kazancı Bedih'in eşsiz sesi ve benzersiz yorumuyla tanımış ve sevmiştir. Müzikle geçen 75 yıllık yaşamı ne yazık ki çok sevdiği şehrinde, doğduğu mahallede ve evde, sobadan sızan gazla noktalanan büyük üstadın ölümsüz sesini, şimdilerde geride bıraktığı yüzlerce profesyonel çalışmada dinliyoruz sevgiyle ve saygıyla...

1948 yılında bir müze açılması fikri gelişmeye başladıysa da kent, ancak 1969 yılında bir müzeye kavuşabilmiştir. Toplam 73.800 adet eserin bulunduğu müzede üç arkeolojik salon, bir etnografik eser salonu, idari bölümler, çok amaçlı salon ve kütüphane; bodrum katında ise depolar, laboratuvar ve fotoğrafhaneye yer alır. Giriş katındaki ilk salon Asur, Babil ve Hitit çağlarına ait taş eserlere ayrılmıştır. Arkeolojik seksiyona ait ikinci ve üçüncü salonlarda, Neolitik Çağ'a (M.Ö.8000-5500) ait çakmak taşından kesici aletler, deliciler, taştan idoller ve kaplar; Kalkolitik Çağ'a (M.Ö.5500-3000) ait pişmiş topraktan yapılmış, boyalı ve boyasız geometrik desenli seramikler, mühürler, ölü gömme küpleri (pithos), fayanstan yapılmış kolyeler; Eski Tunç Çağı'na (M.Ö.3200-2000) ait mühür baskılı küp parçaları, silindir ve damga mühürler, figürlü kaplar, hayvan figürleri, madeni eşyalar, takılar, idoller gibi çeşitli eserler teşhir edilmektedir. Etnografik eserler seksiyonunda, yörenin özelliklerini taşıyan giysiler, gümüş ve bronz takılar, el sanatlarına ait örnekler, yöreye has özellik taşıyan oymalı kitabeli ahşap kapılar ve pencere kanatları, hat sanatına ait eserler ve el yazması Kuran-ı Kerimler bulunmaktadır. Şanlıurfa Müzesi'nin bahçesinde de arkeolojik eserler yine kronolojik sıra esas alınarak teşhir edilmektedir. Ön cephede, açık teşhirde hayvan tasvirlerinin yer aldığı bir de mozaik havuzu bulunmaktadır.

Şanlıurfa Müzesi

KELAYNAKLARIN YURDU BİRECİK

Kelaynaklar, Anadolu'da yalnızca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, özellikle Birecik civarında uygun yaşama koşulları bulunduğu için Şubat'tan Temmuz'a dek konaklamaktadır. Tek eşli olan kelaynaklar, her yıl aynı eşle yuva yaparlar. Kelaynakların Birecik'e gelişleri, yöre halkı tarafından ilkbaharın gelişinin işareti olarak yorumlanır. Kelaynak kuşları için son yıllarda "Kelaynak Festivali" düzenlenmektedir.

Nesli dünya ölçeğinde tehdit altında bulunan kelaynak popülasyonunun koruma altına alınması için Orman Genel Müdürlüğü tarafından 1972 yılında Birecik'te Kelaynak Üretme İstasyonu kurulmuştur. Bu istasyonda önce iki ergin ve dokuz adet yavru kelaynak kuşu, ağ ile tutularak kafese konulmuş, 1977 yılında üretime başlanmıştır. Kafeste yaşayan kelaynaklar yaz aylarında kafes dışında, çevredeki tarım alanlarından beslenmekte, kış aylarında ise kafese alınarak yarı yabani bir yaşam sürmektedir. Korunmaya alınan kuşlar siyah yağsız et, rendelenmiş havuç, haşlanmış yumurta ve yem karması ile beslenmektedirler.

CEYLAN

Güneydoğu Anadolu bozkırları, tepecikleri seven, narin yapılı, ince bacaklı, güzel gözlü ceylanların sevdiği bir coğrafyadır. Topu topu 16 yıl ömrü olan ve sürüler halinde yaşamayı seven ceylanlar, bugün adını işletmeye de verdiği Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nde üretilmektedir. Çitle çevrilen bölgede, çiftçilerden satın alınan 2 dişi ve 2 erkek ceylanla üretime başlamıştır.

Urfa'nın kalbi Bedesten'deki rengârenk şallar, ipekli kaftanlar, çeşit çeşit dokumalar, keçeler, bakırlar bugün yok olmaya yüz tutmuş el sanatlarının nadide örnekleridir. Zamanın yıkıcılığına, teknolojinin hâkimiyetine yenilmeye başlayan, pratik çözümlere karşı, taşıdığı inceliklerle ısrarla direnen bu sanat eserleri, kentin turizme açılan yüzüyle, arz edilen kadarını üreterek yaşamaya çalışır.

1650 yıllarında Urfa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, kentte "pamuk ipliğinden kaput gibi sağlam bez" dokunduğunu, bunun Musul bezinden daha güzel ve temiz olduğunu aktarır. Yün ipliği, pamuk ipliği ve floş ipliğin tezgâhlarda dokunarak "Yaşmah", "Puşu" gibi başörtüsü, "Ehram" gibi kadın boy örtüsü haline getirilmesine Urfa'da "Cülhacılık" denir. 30-40 yıl öncesine kadar Kamberiye Mahallesi'nde 100'e yakın kamçılı tezgâhta icra edilen bez dokumacılığı, bugün birkaç tezgâhta sürmekteyse de, kentin sokaklarında dolaşan, Gümrük Han'ın kahvesinde dama oynayan bölge halkının, sıcaktan bunalıp, şapka yerine puşu kullanan turistlerin başlarında bu geleneğin pekala devam ettiği görülür... Ehram, 'İhram' sözcüğünün aslı olan Arapça 'Haram'dan türemiştir ve 'mahremiyeti gizleyen örtü' anlamında da kullanılır ve günümüzde yöre kadınlarının çarşıya pazara çıkarken kullandığı ehram en eski dikişsiz giysilerden biridir. Artık bu dokuma, masa örtüsü, şal, gözlük kılıfı, para kesesi, çanta, yelek gibi eşyalarda da kullanılmaktadır.

Adını Bedesten'de bir çarşıya da veren "Kazazlık", ipek ipliğinin el ile bükülerek işlenmesine dayanan ve yüzlerce yıldır sürdürülen bir gelenektir. Hatta öylesine köklü bir gelenektir ki, eskiden bahçelerdeki dut ağaçları bile ipekçilikte kullanılmıştır. Bugünlerde, babasından zanaatını devralmış bir iki usta başa takılan ipek saç örgülerini üretmeyi sürdürmektedir.

Marangozluk sanatı eskiden Urfa'da incelikli iş sayılırdı ve bu zanaatı icra eden neccarlar "ince" ve "kaba" olarak ikiye ayrılmışlardı. Neccar Pazarı'nda "kaba" neccarlar, Karameydan Mevkii'nde "ince" neccarlar zanaatlarını sürdürürlerken yavaş yavaş "ince" neccarlar, mahalle marangozlarına dönüşmüşlerdir. İşlemeli kapılar, duvar kaplamaları, pencere kanatları, çeyiz sandıkları, rahle, sandalye, koltuk ve aynalar, neccarların maharetli ellerinden çıkıp, evleri, odaları, sokakları süslemişlerdir. Rızvaniye Cami'nin kapısı ve mihrabı, ara sokaklarda rastlanabilecek taş evlerin pencereleri bugün kente yolu düşenlere zanaatın inceliklerini yansıtmaktadır.

30-40 yıl öncesine kadar at, eşek ve deve gibi hayvanların binek ve yük taşıyıcı olarak Urfa'da önemli bir yeri vardı ve bu hayvanları süslemek üzere birçok zanaat kolu oluşmuştu. Binek hayvanları üzerine atılan semerlere Urfa'da "Palan", bu sanatla uğraşanlara "Çulcu" (Palancı), deve üzerine atılan semerlere "Havut", bu işle uğraşanlara "Havutçu" denilmiştir. O zamanlar tarlada el ile biçilen buğday sapları devenin Havut'u üzerinde "Selte" yapılarak (toparlanıp bağlanarak) harman yerine getirilir, bu işle uğraşanlara "Selteci" denilirdi. Şehir merkezine yakın taş ocaklarından kesilen taşlar da merkeplerin sırtında taşınırdı.

Ehram 'ihram' sözcüğünün aslı olan Arapça 'Haram'dan türemiştir ve 'mahremiyeti gizleyen örtü' anlamında da kullanılır ve bugün geleneksel yöre kadınının hala çarşıya pazara çıkarken kullandığı ehram, peştemalden gibi en eski dikişsiz giysilerden biridir. Bugün bu dokluma, masa örtüsü, şal, gözlük kılıfı, para kesesi, çanta, yelek gibi eşyalarda da kullanılır...

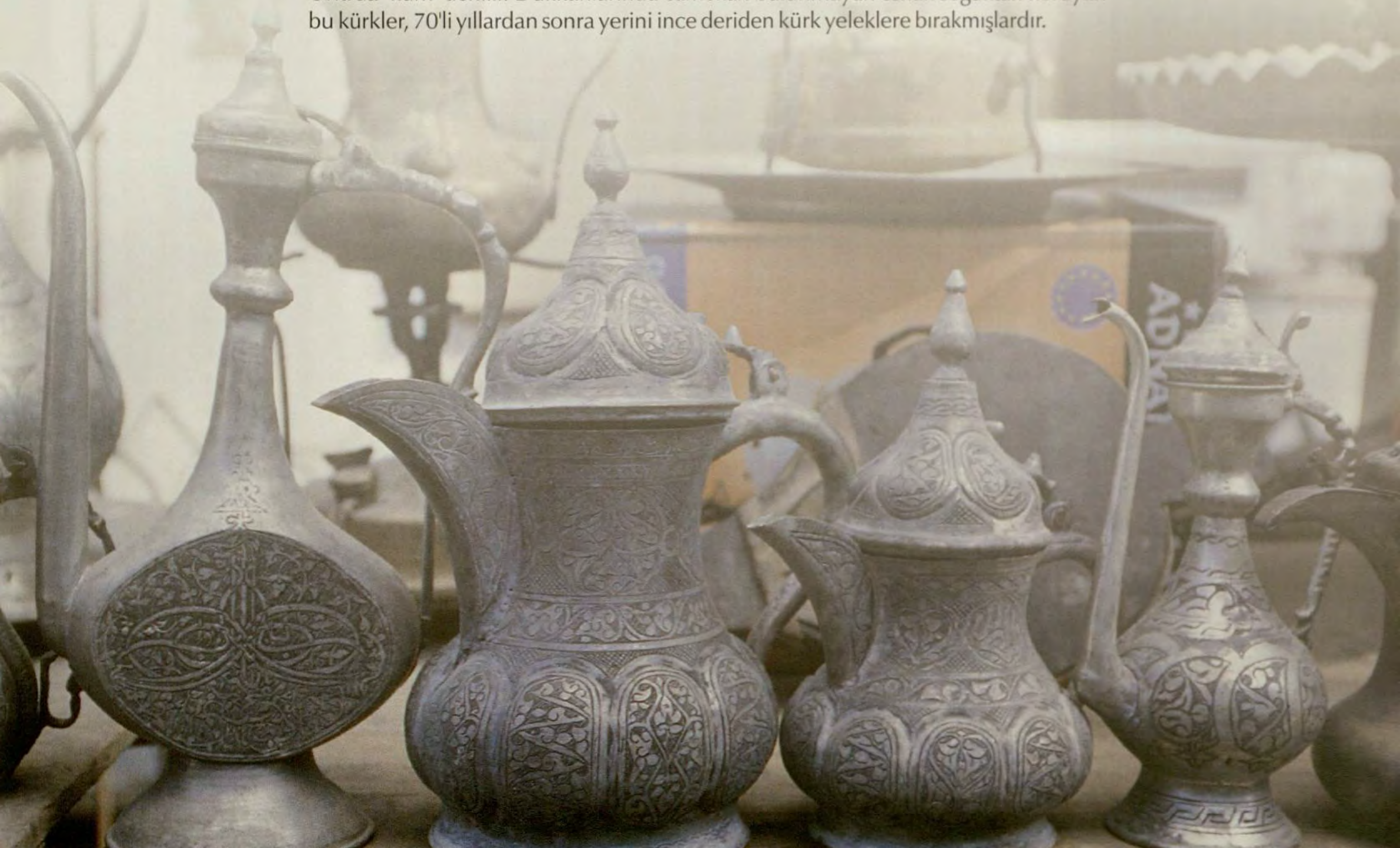
Şehir içerisinde her çeşit yük taşımacılığı da "Eşek Hamalları" ile yapılırdı. Çulcular ayrıca yük hayvanlarına "Palan" yanında "Sırga" denilen ve palanın üzerine atılarak iki yana sarkan geniş cepleri bulunan örtüler dikmekteydiler. Mevlevihanenin doğusunda yer alan ve "Çulcu Pazarı" denilen çarşıdaki 25-30 dükkânda çalışan çulcu esnafı 30-40 yıl önce çarşığı tamamen terk ederek "Kürkçü Pazarı"na taşınmıştır. Bu sanat günümüzde Çulcu Pazarındaki 3-5 dükkânda yaşatılmaktadır.

Urfa'da yetiştirilen Arap atlarını süslemek için icra edilmeye başlanan "saraçlık" zanaatı da tıpkı çulculuk gibi, Hüseyiniye Çarşıları yakınındaki Saraç Pazarı'ndaki birkaç dükkânda sürdürülmektedir. Eski tarihlerden bu yana Şanlıurfa'da yapılmakta olan Hamutçuluk (Saraciye) da kaybolmak üzere olan el sanatlarından biridir. Deri, meşin, kösele, keçe, sap, halkalı küllap, kereste ve naylon ipten üretilen hamut, atların yük çekerken veya çift sürerken ağırlığın boyna binen kısmına takılan ürüne verilen isimdir.

Ana rahminde ya da en fazla 5 aylıkken ölen kuzuların tüylü derilerinden yapılan düz yakalı (yakasız), dış kısmı "Şakaf" denilen siyah kumaşla kaplı aba gibi bol giysiye Urfa'da "kürk" denilir. Dükkânlarında camekân bulunmayan esnafı soğuktan koruyan bu kürkler, 70'li yıllardan sonra yerini ince deriden kürk yeleklere bırakmışlardır.

SANATIN, ZANAATIN
HER TÜRLÜSÜ...

"Dövmе Çekiç" tekniği ile ün salmış olan Şanlıurfa bakırcılık sanatı, Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşıları'ndaki dükkanlarda çok sayıda usta tarafından icra edilmiştir.

Bugün sayıları azalmış olsada Ustalar, atadan kalma bu sanatı sürdürmeye çalışmaktadır.

Kentin çevresindeki Hasek, Kurban ve Lidar gibi höyüklerde yapılan arkeolojik kazılarda, Kalkolitik Çağ'a ait bakır kaplar, ok ve mızrap uçları ve fibula adı verilen iğnelere çokça rastlanışı, Harran'da 1950'li yıllardaki kazılarda ortaya çıkan 11. ve 12. yüzyıla tarihlenen Selçuklu bakır eserleri, bu sanatın bölgede ne denli köklü bir geçmişe sahip olduğunu doğrular. Şanlıurfa mutfağının zengin olması ve kalabalığa verilen ziyafetler, bakırdan yapılan mutfak gereçlerinin kentte çeşitlilik göstermesine neden olmuştur. Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşıları'ndaki dükkânlardan yükselen dövme çekiç sesleri, bugün alüminyuma ve plastiğe yavaş yavaş yenilmektedir. Son yıllarda "kabartma çekiç" yöntemiyle üretilen turistik amaçlı kabartmalı tepsiler ve cezveler çarşı ve pazarlarda sıralanır.

Şanlıurfa'nın en eski kuyumcu ustalarının Halepli oldukları söylenir. Belki de bu nedenle, Urfa kadın takıları ile Halep takıları arasında büyük benzerlikler vardır. Günümüzden elli yıl öncesine kadar Aslanlı Han bitişiğindeki Eski Kuyumcu Pazarı denilen kapalı çarşıda icra edilen bu sanat günümüzde Yıldız Meydanı civarındaki dükkânlarda ve Bedesten yakınındaki Pamukçu Pazarı ve Kınacı Pazarı Kapalı Çarşıları'nda sürdürülür.

Şanlıurfa ve çevresinde ağaç malzemenin bulunmayışı, taşın mimaride hâkim malzeme olarak kullanılmasına neden olmuştur. Kolay işlenen, ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen ve halk arasında "havara daşı" olarak adlandırılan kireç oluşumlu bu taş, tarih boyunca Şanlıurfa yapılarında kullanılmıştır. Kentin mimarisindeki taş süslemenin kaynağı Neolitik Çağ'a kadar iner. Nevali Çori ve Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan M.Ö.7000-8000 yıllarına ait insan ve hayvan heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun en eski figürlü örneklerini oluşturur. Şanlıurfa Kalesi'ndeki Roma Dönemi'nden kalma M.S.240-242 tarihli çift sütunun, akantüs yapraklarıyla süslü ve kartal başını andırır başlıkları, Ulu Cami avlusunda Bizans Dönemi'ne ait St. Stephan Kilisesi'nden kalma sütun başlıkları üzerindeki süslemeler o dönemin taş süslemeciliğinin mükemmelliğini kanıtlar. İslam süsleme sanatında yer alıp da Urfa taş süslemeciliğinde bulunmayan motif hemen hemen yok gibidir. Anıtsal eserlerde geometrik süsleme hâkim olmasına rağmen, evlerde mahalli üsluptaki bitkisel süslemeler ağırlıktadır. Şanlıurfa evlerindeki taş süslemeler, sokak kapısı alınlıklarında, odaların avluya bakan cephelerinde, eyvan kemerlerinin kilit taşlarında, tonozların kilit taşlarında ve ışık takalarında (pencere) yoğunluk gösterir.

Urfa camilerinden Nimetullah, Yusuf Paşa ve Hızanoğlu camilerinin mihrapları çevresinde görülen geometrik geçmeli bordürler anıtsal eserler üzerindeki taş süslemenin en önemli örnekleridir. Urfa mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından olan taş süslemeciliği, günümüzde mimarinin betonarmeye dönüşmesiyle terk edilmiş durumdadır. Ancak 1990-1996 yılları arasında Şanlıurfa Valiliği tarafından restorasyonu yapılan 50 yapıda ve Dergah-Balıkliöl çevre düzenlemesi projesinin "kent platosu" olarak adlandırılan bölümünde Urfa'nın geleneksel taş süslemeciliği yerli ustalar tarafından yaşatılmaya çalışılmış, üretilen gayet olgun örnekler bu sanatın halen yaşadığını kanıtlamıştır.

TER İSTEYEN KEÇE

Sulak yerlerde büyüyen kuzuların yünlerinin keçe yapımında iyi netice vermediği, çöl kuzularının yünlerinin daha makbul olduğu, bilhassa Harran Ovası'nda büyüyen 3-4 aylık kuzuların yünlerinden yapılan keçelerin ideal olduğu ustalar tarafından söylenmektedir.

Keçeci dükkânına getirilen siyah renkli yünler nakış işinde, beyaz yünler keçenin alt ve üst yüzeylerinde, kirli renkliler ise orta tabakaya gizlenerek değerlendirilmek üzere ayrılırlar.

Bu yünler dut dalından yapılmış yaya takılan kirişe Annep ağacından yapılmış tokmağın "Hallaç" tarafından vurulmasıyla atılır (kabartılır). Yere serilen "Life-Kâhke Bezi" (Amerikan Bezi) üzerine "Basta"dan kesilen nakışlar ve "Fitle"ler dizilir. Boşluklara "Boya" tabir edilen kabartılmış renkli yünler yerleştirilir. Üzerine keçenin üst yüzeyini oluşturacak kabartılmış yün "Sepki" ile eşit kalınlıkta serilir. Bunun üzerine işe yaramayan kirli renkli yünler, en üste ise keçenin tabanını oluşturacak yünler serilir. Bazen ilk serilen birinci tabaka yün kalın tutularak, ikinci ve üçüncü tabakanın serilmesine gerek duyulmaz ve bu şekilde yapılan keçe daha kaliteli olur.

Bez üzerine serilen yünler el ile sulanarak bezle birlikte ağaç direğe rulo yapılmak suretiyle yerde sarılır. Rulonun her iki ucu ve çevresi kendir ile iyice bağlanır. Ayakla tepme işlemi başlar. Keçenin büyüklüğüne göre iki veya beş kişi ile yapılan bu işlemde rulo ayakla bir ileri bir geri hareket ettirilerek vurulur. Yarım saat süren bu ilk tepme işleminden sonra rulo açılır. Bu safhada keçenin kenarları saçaklı ve dağınık bir durumdadır. Düzlemek amacıyla kenarlar "Pevantlanır". Keçe üzerine tekrar su serpilerek ağaç direğe sarılır. Bir saat kadar sürecek ikinci tepme işlemi başlar. Bütün bu işlemler esnasında ustalar tarafından karşılıklı olarak Şanlıurfa folklorunun zengin kaynaklarından olan hoyratlar ve türküler söylenir. Keçeci Pazarı'na yolu düşen her Şanlıurfalının kulağında bu ezgilerden bir iz vardır.

İkinci tepme işleminden sonra yünler sıkışmış ve "ham" tabir edilen keçe türü elde edilmiştir. Sıra ham keçenin pişirilmesine gelmiştir. Bu amaçla Keçeci Hamamı'na götürülen keçe, bir insanın kucaklayıp göğüsle dövebileceği şekilde katlanır, hamamdaki seki üzerinde çevrilmek suretiyle göğüsle dövülür. Keçeyi göğüsleyenin teri, hamamın sıcaklığı ve su yünün birbirinden ayrılmaksızın kenetlenmesini sağlar. Beş saat kadar süren bu işlem çok yorucu olup sanatın en zor yanıdır.

Keçeci Hamamı, Sultan Hamamı'nın doğusuna bitişik olup Kuzey-güney istikametinde beşik tonozla örtülüdür. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde, bu hamamdan bahsetmiş olması hamamın XVII. yüzyılda mevcut olduğunu göstermektedir.

Hamamdan çıkarılan keçenin eğrilmiş kenarları düzlenir, tekrar direğe sarılarak "Direkbaşı Tepilme" denilen ve 15-20 dakika kadar süren son tepme işlemine geçilir. Bundan sonra hazır duruma gelen keçe açılarak gölge ya da güneşe kurumaya bırakılır.

Günümüzde fabrika türü yaygıların üretilmesiyle bu tarihi sanat önemini kaybederek can çekişme safhasına girmiştir. Sandalye minderi, duvar halısı, seccade, heybe, külah, çizme, patik gibi taşınabilecek ve turistlerin ilgisini çekebilecek türde çok renkli keçe ürünlerinin yapımına geçilmesiyle bu sanata canlılık kazandırılması mümkün olabilecektir.

"Keçeciliğin mucidi Ebu Said Libabid, ayakla tepme işleminden sonra açtığı keçenin yünlerinin birbirine kaynaşmadığını, çabuk dağıldığını görmüş. Tepme süresinin az olduğu kanaatine vararak tepmeye devam etmiş. Ancak bir daha açtığında yünlerin kaynaşmadığını yeniden gözleyerek tepme işine 40 gün devam etmiş. Yine başaramayınca üzüntüsünden ağlamaya başlamış, hem ağlayıp hem tepmeye devam etmiş. Keçeyi açtığında göz yaşlarının düştüğü yerlerdeki yünlerin kaynaştığını fark etmiş ve böylelikle tepme işlemi sırasında yüne su vermek gerektiğini öğrenmiş."

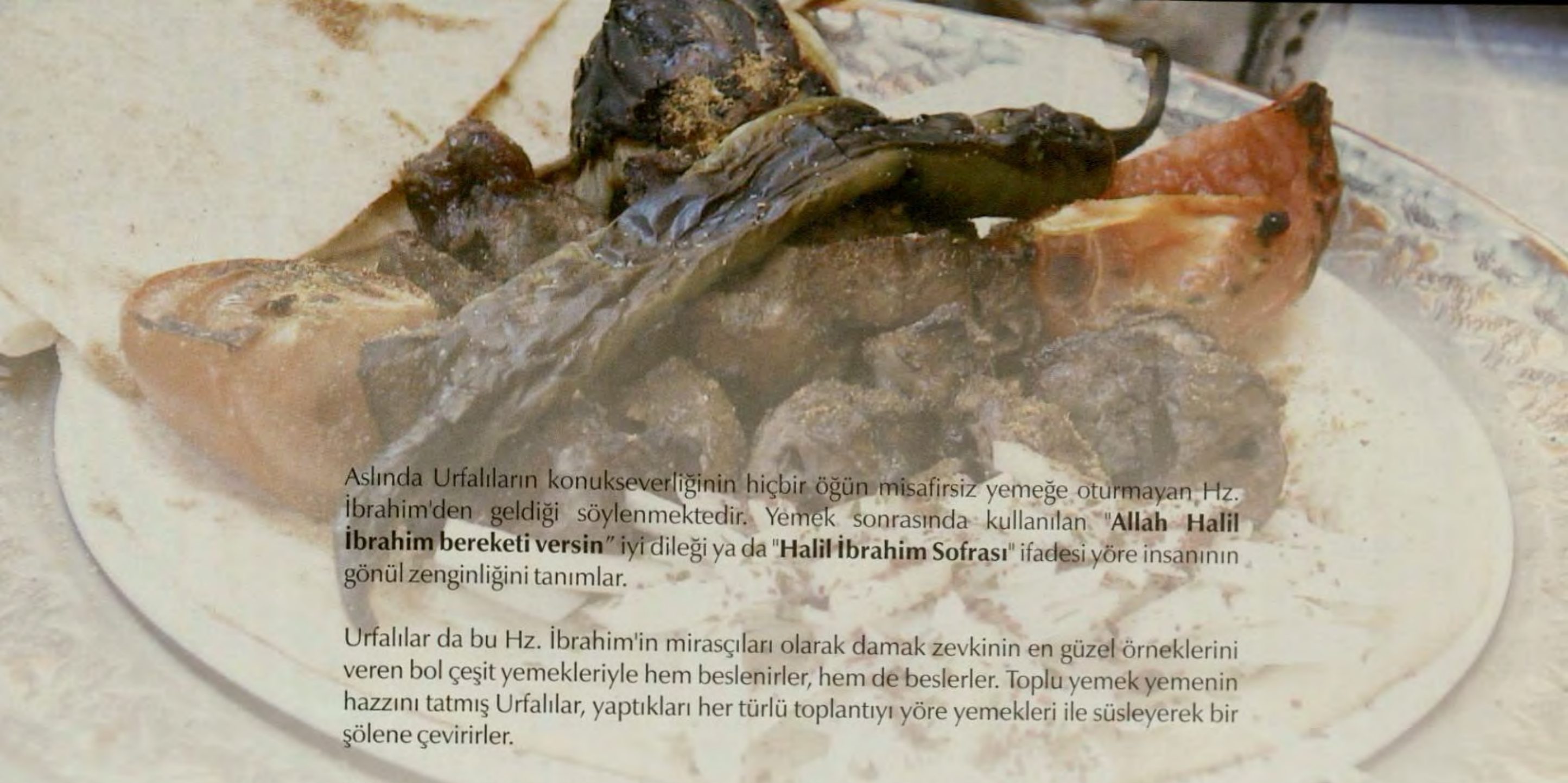

ŞANLIURFA YEMEK GELENEĞİ

Yiyeceğini konuklarıyla paylaşmak Anadolu insanına has bir özelliktir. Urfalılar da, sofralarında konuk ağırlamaktan ve yöreye özgü doyumsuz lezzette yemekleri tattırmaktan büyük keyif alırlar.

Aslında Urfalıların konukseverliğinin hiçbir öğün misafirsiz yemeğe oturmayan Hz. İbrahim'den geldiği söylenmektedir. Yemek sonrasında kullanılan "**Allah Halil İbrahim bereketi versin**" iyi dileği ya da "**Halil İbrahim Sofrası**" ifadesi yöre insanının gönül zenginliğini tanımlar.

Urfalılar da bu Hz. İbrahim'in mirasçıları olarak damak zevkinin en güzel örneklerini veren bol çeşit yemekleriyle hem beslenirler, hem de beslerler. Toplu yemek yemenin hazzını tatmış Urfalılar, yaptıkları her türlü toplantıyı yöre yemekleri ile süsleyerek bir şölene çevirirler.

Urfa'da yemek yer sofrasında yenir. Sofrada "Besmele" ile önce büyükler yemeğe başlar, onları küçükler izler. Oburluk hiçbir zaman benimsenmeyen bir davranıştır. Âdetlere göre yemek yerken konuşulmaz, kaşık sesi duyulmaz. Sofrada konukların ulaşamadığı yemekler misafire ikram edilir, ısrarda bulunulur. Ev sahibi sofraya oturmaz, hizmet eder, ancak konuk çok ısrar ederse sofraya oturur. Yemek sonunda ise "sofra duası" okunur.

Sofrada Neler Var?

Başta çiğköfte ve kebab olmak üzere, bostana ve koruk salataları, kemeli cacık, pencer (pazı) cacığı, borani, lebeni çorbası, soğan tavaşı, baklalı bulgur köftesi, sarmısak ve kenger aşıları, isot çömleği, marul dolması ve masluka Urfa deyince kolayca akla gelecek çeşitlerdir. Şıllık, palıza, peynirli helva, zerde, katmer, taş ekmeği, aşır aş, haside, küncülü akıt, kuymak, zingil, un bulamacı ve peynirli helva yörenin önemli tatlılarıdır.

Patlıcanlı Kebab

900 gram az yağlı kuzu eti, 12 adet uzun cins patlıcan, yeşilbiber, domates, soğan, tuz, pide ekmek, şiş ve bir miktar kömür.

Et, özel bıçaklarla kıyma haline getirilir, bu mümkün değilse makine ile en iri şekilde kıyma çektilir. Kıyma ete tuz katılır ve biraz karıştırılır. Patlıcanlar uzunluğuna göre üç veya dörde ayrılır. Kebab için özel olarak yapılmış şişe, sırasıyla bir patlıcan, bir et olmak üzere sıkıca saplanır. Hazırlanan şişler genişçe bir mangalda yakılan kömür üzerine konularak yeteri kadar pişirilir. Bir müddet dinlendirilen patlıcanlı kebab, ayrı bir şişte pişirilen biber ve domatesle süslenerek servis yapılır.

Çiğ Köfte

2 su bardağı köftelik bulgur, 250 gr. yağsız kara et, 6 yemek kaşığı kuru isot, 1 tatlı kaşığı tuz, biraz tarçın, 8-10 adet yeşil soğan, 1 kuru soğan, biraz karabiber, 1 demet maydanoz, bir tatlı kaşığı salça.

Çiğköftelik bulgur özel olarak yaptırılmış köfte leğenine konur, tuz, kuru isot, tarçın, karabiber, salça ve et eklenir. Kuru soğan doğrandıktan sonra bu malzemeye eklenir. Yeşil soğan ve maydanoz yıkanıp incecik doğranarak bir tarafa alınır. Leğendeki malzemeler çok az su ile yavaş yavaş bastırarak bulgur iyice yumuşayınca kadar yoğrulur. Doğranmış maydanoz ve soğan karışımı eklenir, hafifçe ezilerek toparlanır. Küçük sıkımlar haline getirilerek marul, salatalık, nane, semizotu ve turpla servis yapılır.

Çiğköfte Söylencesi

Urfa ve Adıyaman civarında Abgar Krallığı'nın zalim hükümdarı Nemrut; Hz. İbrahim'i cezalandırmak için büyük bir ateş yakmayı planladığından, yöredeki evlerin odunlarının hepsini toplar. Zira o gün İbrahim'in yanacağı ateşin dışında başka hiçbir yerden duman çıkmamasını ister ki bu ölüm heybetli görünsün. İşte çiğköfte de o gün ortaya çıkar; Hz. İbrahim'e inanan genç bir Urfalı onun bu ateşe atılmasını görmemek için şehirden uzaklaşıp dağa ava gider. Ahper Dağında ceylan avlayıp akşam evine döner ve eşine ceylan etinden yemek yapmasını söyler. Eşi ise o gün ateş yakmanın yasak olduğunu ve bu eti pişirip yiyemeyeceklerini bilmektedir. Üzgün ve canı sıkın olan kocasını aç bırakmak istememektedir ve düşünüp taşınıp farklı bir yemek yapmaya karar verir. Ceylan etini temizleyerek, Urfalıların bugün kara et dedikleri antrikot (tranç) parçalarını ayırır. Bir taşın üstünde tokmakla bu eti iyice döverek sinirlerini ayıklar, sonra bir leğene bulgur, isot, salça, biraz baharat, tuz, ince kıyılmış soğan gibi malzemeler koyar. Taşın üstünde dövdüğü ve sinirlerini ayıkladığı etle bu malzemeleri iyice yoğurur. Yine evde bulunan yeşil soğan, maydanoz, nane ve benzeri yeşillikleri de iyice doğrayarak yoğurduğu bu karışıma katar ve kocasına servis yapar.

Borani

500 gr. parça et, 500 gr. yoğurt, 250 gr. kara et, 2 kg. pancar (pazı), 1 su bardağı nohut, 1 su bardağı lolaz (börülce), 3 diş sarmısak, 3 su bardağı köftelik bulgur, 3 yemek kaşığı tereyağı, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı tarçın, 1 tatlı kaşığı tuz, 2 su bardağı sıvı yağ, 1 yemek kaşığı biber, 1 yemek kaşığı un.

500 gr. parça et yıkanıp kuşbaşı doğranır, 1 yemek kaşığı tereyağıyla kavrulur. Nohutlar ayıklanıp yıkanır, ete eklenerek 25-30 dakika yumuşayıncaya kadar haşlanır. Ayıklanıp yıkanan lolaz üç bardak su ile ayrı bir yerde haşlanır. Pancarlar yeşil yapraklarından ayrılır, sadece sapları doğranarak yumuşayıncaya kadar haşlanır. Fazla su sıkılarak alınır, 2 yemek kaşığı yağ ile 5-10 dakika kavrulur. Haşlanan lolazın suyu süzülerek nohut tenceresine eklenir. Aynı tencereye kavrulmuş pancar eklenip tuz katılarak bir taşım kaynatılır. Bundan sonra boranı köftesinin yapımına geçilir. Bunun için de bir tepsiye üç su bardağı köftelik bulgur, isot, tuz, karabiber, tarçın, doğulmuş kara et konularak az su ile yavaş yavaş yoğrulur. Köfte kıvamına gelince, kavrulurken dağılmaması için un eklenip yoğurmaya devam edilir. Yoğrulan köfte bir tarafa alınır. Nohut büyüklüğünde parçalar alınarak avuç arasında yuvarlanır. Bir tavaya sıvı yağ konur, yuvarlaklar pembeleşinceye kadar kızartılır. Sarmısak az tuz ile dövülüp yoğurda eklenir. Birinci aşamada hazırlanan nohutlu ve pancarlı yemekten tabaklara bir miktar alınır, üzerlerine kızarmış köfteler konularak sarmısaklı yoğurt dökülür ve servis yapılır.

Lebeni Çorbası

1/2 kg. dövme, 2 kg. yoğurt ve 250 gr. nohut.

Dövme bir tencereye konur, üzerine bir miktar su konarak kaynatılır ve suyunu çekmesi beklenir. Başka bir kaptan ısıtılan nohut dövmeye katılır ve kaynatılır. Kaynayan dövme ve nohut karışımı üzerine yavaş yavaş yoğurt dökülür. Pişince tabaklara konur ve biraz bekletildikten sonra servis yapılır.

Bostana (Salata)

4 domates, 2 yeşil biber, az miktarda kuru biber, 4-5 yeşil soğan, 1/2 demet maydanoz, 100 gram pirpirim (semizotu), 4-5 yaprak taze nane, 1 bardak nar pekmezi.

Sebzeler yıkanır, iyice ayıklanır, soğanların kabuğu soyulur. Bütün sebzeler çok ince doğranır. Tuz eklendikten sonra ezilerek karıştırılır, üzerine nar pekmezi, az miktar da su eklenerek karıştırılır ve servis yapılır. Bostana salatası kaşıkla yenir.

Şıllık Tatlısı

2 su bardağı un, 300 gr. ceviz içi, 600 gr. şeker, 3 yemek kaşığı tereyağı.

Derin bir tencerede 2 su bardağı un, 4 su bardağı su ile akıcı hamur kıvamına gelinceye kadar elle çırpılır. Saçın altı yakılır, hamurların yapışmaması için sacın üzeri yağlanır. Hazırlanan hamurdan bir kepçe alınarak saca dökülür. Oklava ya da tahta bir kaşık yardımıyla saca incecik yayılır, pişince diğer tarafı çevrilir. Bütün hamura aynı işlem uygulanır. Bir kaşık yağ tencerede eritilir, üzerine şeker ilave edilir. Üç su bardağı su ilave edilerek şurup kıvamına gelinceye kadar kaynatıldıktan sonra ateşten alınır. İstenirse şurubun içine biraz vanilya eklenebilir. Ceviz içi dövülerek bir kaba alınır. Sacda pişirilmiş ekmekler (yufka) sayılarak iki kısma bölünür. Bir tepsiye birinci yarısı üst üste serilerek üzerine ceviz serpilir. Sonra ikinci yarısı da üst üste serilir. Hazırlanan şurup sıcak olarak üzerine dökülür, beş on dakika bekletildikten sonra dilimlere kesilerek sıcak olarak servis yapılır.

Palıza

1 kg. süt, 2 bardak su, 4 yemek kaşığı nişasta, şurup için iki parça şeker boyası (palıza boyası), 3 su bardağı şeker.

Süt, pişirme kabına koyulan ölçülü suya eklenir ve üzerine nişasta katılarak karıştırılır. Nişasta kokusu yok oluncaya dek karıştırılarak pişirilir. Bir tepsiye iki parmak kalınlığında yayılır ve donması beklenir. Diğer taraftan şekere bir bardak su eklenir ve şeker boyası da katılarak eriyinceye kadar karıştırılır. Daha sonra kare halinde kesilen Palıza, şurup ve buz parçaları eklenerek servis yapılır.

Geleneksel Mirra

Şanlıurfa'nın simgelerinden biri olan mirra, Arapça "acı" anlamına gelen "mur"dan türemiştir. Geleneksel olarak kulpsuz fincanlarda içilen mirra için özel bir kahve çekirdeği yoktur. Kahve çekirdekleri kavrulup dibek adlı havan benzeri kaba alınır ve taneleri çok inceltilmeden dövülür. Mirraya tat vermesi amacıyla karışıma kakule katılabilir. Şekersiz içildiği için hazırlanırken tatlandırılmamaktadır.

Mirranın hazırlanmasında en önemli kısım kaynatma evresidir. Kaynama süresi, bilinen yöntemlere göre uzundur, belli aşamalarda kahvenin telvesi ayrılıp karışıma su eklendikten sonra devam edilir. Çekilmiş kahve üzerine su eklenerek kaynatılır, belli bir kıvama geldikten sonra tortusundan ayırmak amacıyla "mutbak" adlı özel kaba süzülür. Elde edilen karışıma tekrar kahve ve su eklenir. Bir iki defa daha süzme, kahve ve su ekleme işlemi gören kahve, tortusundan ayrıldıktan sonra kahve katılmadan sadece su eklenerek bir iki kere daha mutbaktan geçirilir.

Kahve fincanının kenarını boyayacak kadar pekmezimsi bir kıvama gelen mirra servis için bakır, işlemeli bir imbiğe ya da cezveye aktarılır.

Kahveyi servis eden kişi sırası gelen konuğa bir içimlik, fincanın aşağı yukarı yarısına gelecek kadar mirra doldurur. Konuk kahveyi içtikten sonra yine aynı miktarda kahve doldurulur. İkinciye de içen konuk, fincanı servis eden kişiye geri verir. Kahveyi servis eden kişi her servisten sonra bardağı siler ve bir sonraki konuğa aynı fincanla ikramda bulunur.

Kahvesini bitiren konuk fincanı kahveyi servis edene geri verir. Rivayetlere göre fincanı masaya ya da yere koyan kişi şunlardan bir veya birkaçını yerine getirmekle yükümlüdür:

Fincanı altınla doldurmak,
Kahveyi servis edenle evlenek,
Kahveyi servis edeni evlendirmek,
Kahveyi servis edenin çeyizini düzmek.

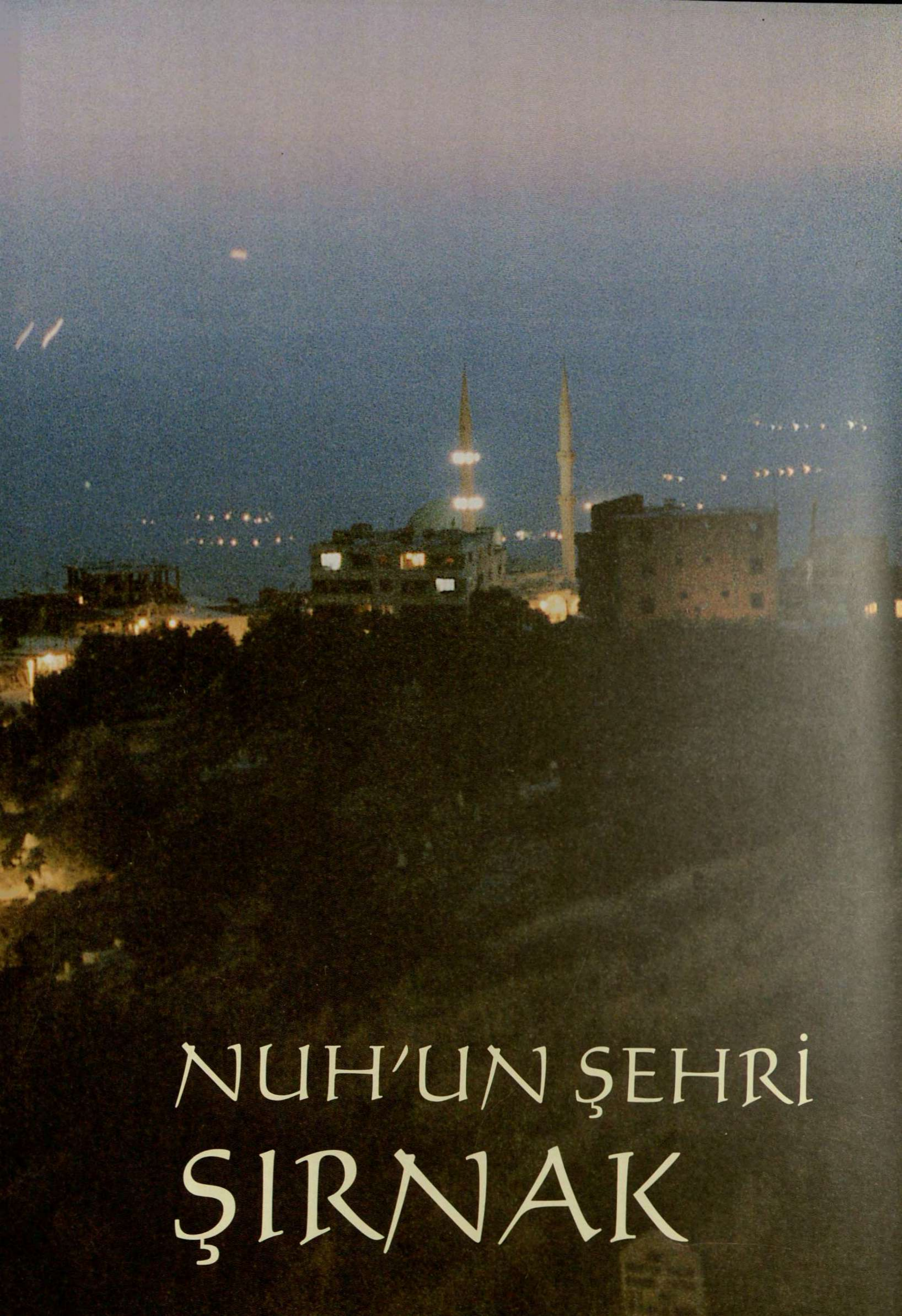

Bölböl gibi ses isteyenlere Isot...

Bildiğimiz pul biberin evde yapılmışına Urfalılar "isot" der, böylece hem sıradan bir pul biberden farklılığını, hem hazırlayışında gösterilen emeği hem de sofralardaki önemini vurgulamış olurlar. Bedesten'in içinde İsoçu Çarşısı vardır ama genellikle evlerde yapılanı makbuldür. İsoç, çiğköftenin, kebabın, lahmacunun olmazsa olmazıdır. "En iyi İsoç" yarışmalarının düzenlendiği Şanlıurfa'da isottan reçel, dondurma üstü isotlu sos bile yapılmaktadır.

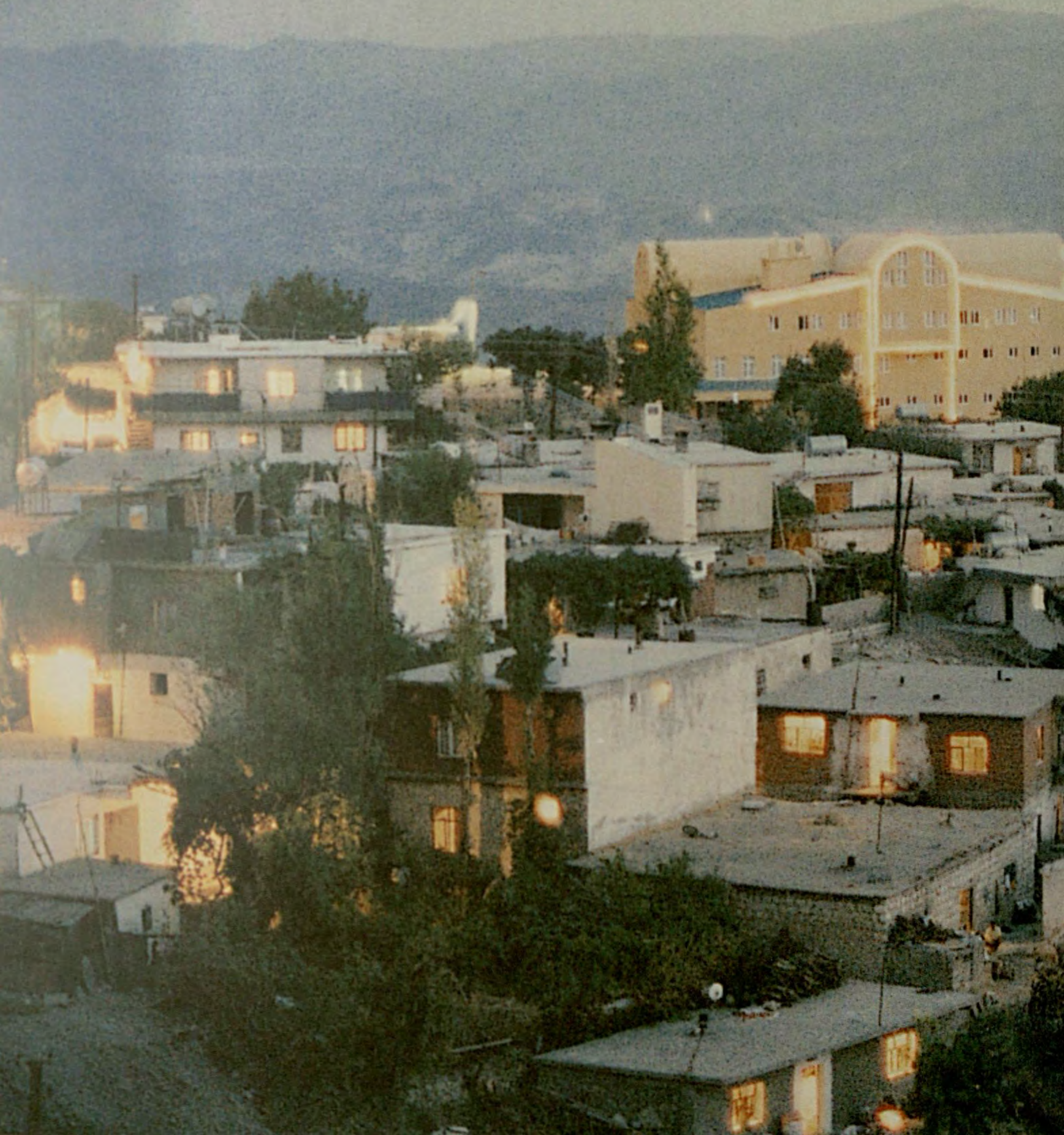
Urfalılar seslerinin bu denli güzel oluşunun nedeninin isot olduğuna inanırlar. Ayrıca ülser, baş ağrısına iyi gelen, antibiyotik etkisi olan ve daha nice bünyeye faydalı mucizeyi içinde barındıran isot, sıra gecesi, çiğköfte gibi Urfa kimliğinin en önemli parçasıdır.

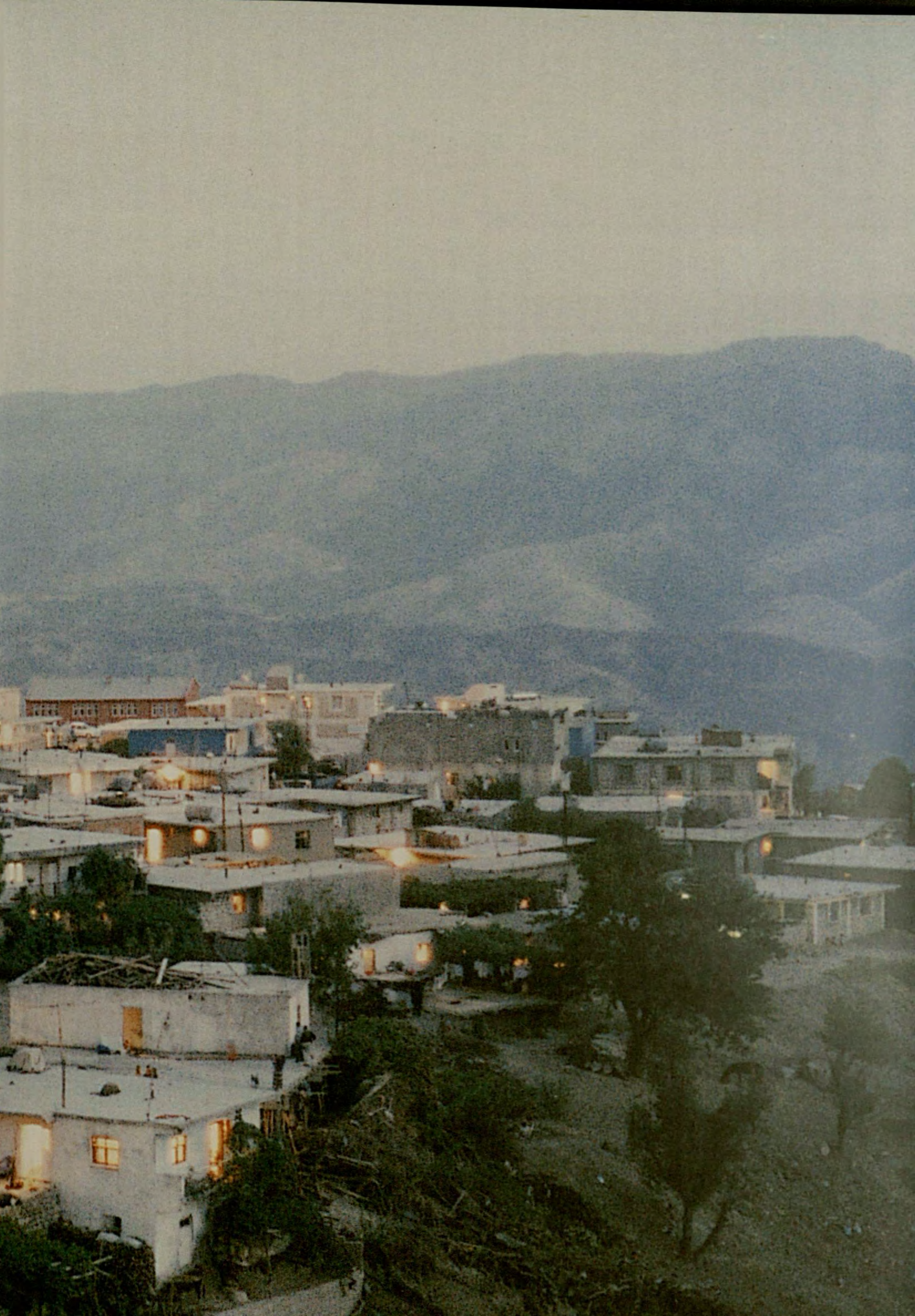

NUH'UN ŞEHİRİ ŞIRNAK

Nuh'un Gemisi'ne yurt olan Şehr-i Nuh...
Cudi Dağı'na yüzünü çevirmiş olan kentin yaşam kaynağı Dicle Nehri'dir.

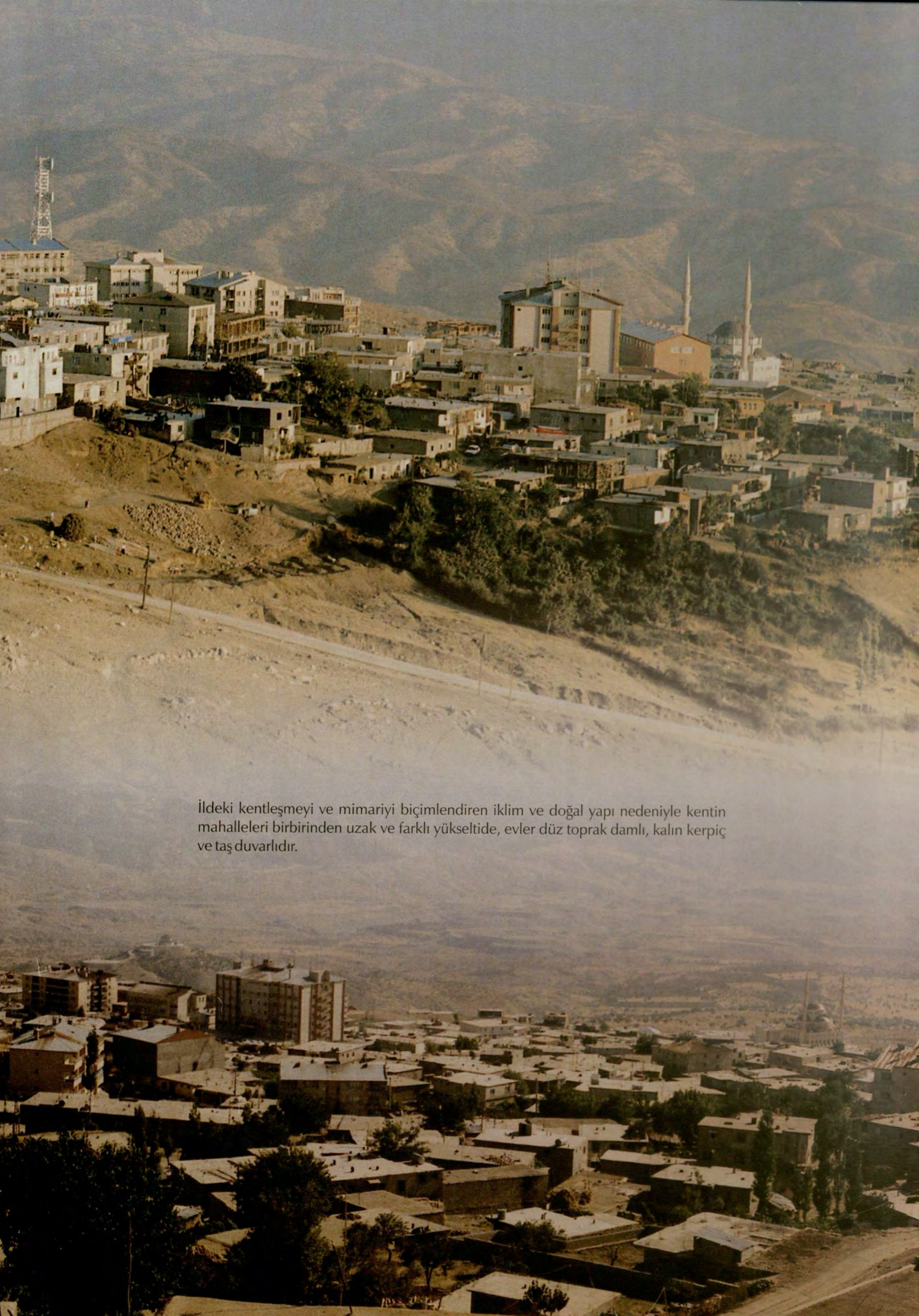

2.114 metre yüksekliğindeki Cudi Dağı'nın eteklerine kurtulmuş olan Şırnak, kuzeyde Siirt, batıda Mardin, kuzeydoğuda Van, doğuda Hakkâri, güneyde Irak ve Suriye ile komşudur. Beytüşşebap, Cizre, İdil, Güçlükonak, Silopi, Uludere ilçeleri, köyleri ve mezraları ile 221 yerleşim yerine sahip bir Güneydoğu Anadolu şehridir.

Şırnak'ın iklim koşulları ve dağlık arazi yapısı nedeniyle, yerleşim birimleri oldukça dağınıktır. Bu nedenle de şehrin geçim kaynağı madencilik, sınır ticareti, küçük esnafılık ve hayvancılıktır. Kapalı tarımsal yapısı durağan bir yaşam biçimini getirmekle birlikte, aşiret yaşamının hâkim olduğu ilde, töresel ve dinsel değerler, geleneklerden toplumsal ilişkilere kadar tüm yaşamı etkileyecek kadar güçlüdür.

İldeki kentleşmeyi ve mimariyi biçimlendiren iklim ve doğal yapı nedeniyle kentin mahalleleri birbirinden uzak ve farklı yükseltide, evler düz toprak damlı, kalın kerpiç ve taş duvarlıdır.

Tarihte Şırnak

Pek çok zengin söylenceyle günümüze ulaşmış Nuh Tufanı, Şırnak tarihinde önemli bir motiftir. Tufanda Nuh Peygamberin gemisinin Cudi Dağı üzerinde durduğuna inanılır. Rivayete göre, Cudi Dağı'nın tepesinde gemiye ait olduğu sanılan, "mıt" denilen büyük çiviler ve tahta kalıntılar bulunmaktadır. Birçok yorum yapılmakla birlikte, İslam literatüründe "Cudi"nin Şırnak'taki dağ olduğu kuvvet kazanmaktadır.

Tarihte birçok önemli başkenti topraklarında barındıran Şırnak, Nuh'un Gemisi kalıntılarının olduğu öne sürülen Cudi Dağı'nın kuzeyinde Şehr-i Nuh adıyla kurulmuş, şehir önceleri Şerneh, daha sonra da Şırnak adını almıştır. Hazret-i Nuh'un mezarının Cizre'de bulunduğu rivayet edilmesi, Şırnak'a bir zamanlar Şehr-i Nuh denmesi ve Cizre surlarının gemi biçiminde olması da buna kanıt olarak gösterilmektedir. I. Babil Devleti'nin başkenti Babil (Kebeli Köyü) Cizre sınırları içinde, Guti İmparatorluğu'nun başkenti olan Bajar Kord da Silopi İlçesi sınırlarındadır.

M.Ö.4000 yılına dek inen kent tarihi, Hurri, Babil Krallığı, Gutiler, Asurlar, Akadlar, Urartular, Medler, Persler, Makedonlar, Selevkoslar, Romalılar, Bizans İmparatorluğu dönemleriyle sürmüştür. 639 yılında Hz. Ömer'in halifeliği zamanında bölge İslam hakimiyetine girmiş, bir süre Emevi ve Abbasi kontrolünde kaldıktan sonra bölge, 1071'de Türkler'in eline geçmiştir. Artuklular, İnanoğulları, Suriye Selçukluları gibi pek çok dönemi yaşayan bölge, Cizre Beyleri tarafından da idare edilmiştir. Moğol ve Akkoyunlu egemenliğinden sonra, 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Şırnak bilim tarih açısından da önemli bir kenttir. Artuklu sultanı tarafından himaye altına alınan ünlü fizikçi İsmail Ebul-iz Bin Razza El-Cezeri, termos, otomatik abdest alma makinesi, su saatleri, şarap meclislerinde kullanılan otomatik kaplar, fıskiyeler ve havuz sistemleri, kuyudan su çıkaran tulumbalar ve kaldırma düzenleri, saray hizmetlerinde kullanılan makineler gibi dönemi için önemli sayılacak buluşlarını bu yörede gerçekleştirmiştir.

Cizre Ulu Cami, M.S.639 yılında kiliseden camiye çevrilmiş, Abbasi Dönemi'nde ise restorasyon geçirmiştir. Caminin 1156 yılında inşa edilen dörtgen minaresi üzerindeki firuze kaplama ve çinilerden günümüze bir şey kalmamıştır. Caminin gümüş motifler, bakır şekiller ve kufi yazılarla süslü büyük demir kapısı, 1938 yılından beri Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunmaktadır. İsmail Ebul-iz Bin Razza El-Cezeri tarafından yapılmış olan oymacılık sanatının eşsiz örneklerinden olan, sfenks ejder kapı tokmaklarının biri Kopenhag Müzesi'nde, diğeri ise İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Sfenks ejderler badem gözlü, sivri kulaklı, kanatlı yaratıklara benzetilmiş ve birbirlerinin kanatlarını ısıtır şekilde yapılmış ve gövdeleri yılan derisine benzetilmiştir. Ejderlerden biri Dicle, diğeri Fırat Nehri'ni, ortadaki aslan başı Cizre halkını, alt bölümdeki kartallar ise savaş gücünü simgeler.

Kentin önemli ibadet yerlerinden biri de Nuh Peygamber Cami'dir. Bir kilise kalıntısının üzerine yapılan eski cami yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. Nuh Peygamberin mezarı olduğu ileri sürülen caminin bodrum katında, ahşap oyma bir lahit ve türbenin olduğu bir mekân vardır. Aynı külliye içinde İsmail Ebul-iz Bin Razza El-Cezeri'nin türbesi de yer almaktadır.

1437 yılında Cizre Beyi Emir Abdullah (Abdal) Seyfeddin Boti tarafından yaptırılan Abdaliye (Mir Abdal) Medresesi, Dağkapı Mahallesi'nde, Cizre Surları üzerinde yer almaktadır. Siyah bazalt taşından yapılmış olan medrese, mescit, öğrenci ve müderris odalarından oluşmaktadır. Umutsuz bir aşk öyküsünün kahramanları olan Mem ve Zin ile bu aşka karşı çıkan Bekir'in türbeleri de caminin güney bölümündeki bodrum katındadır.

Cizre'ye özgü kırmızı tuğlalardan örüldüğü için Kırmızı Medrese adıyla anılan medrese, 14.yüzyılda Cizre Beyliği Dönemi'nde II. Han Şeref Bey tarafından yaptırılmıştır. Kırmızı Medrese'nin güneyinde mescit altında 15. yüzyılda yaptırılan Ahmed El Cezeri ve bazı yakınlarının mezarlarının yer aldığı Ahmed El Cezeri Türbesi ve Medresesi yer alır. Mihrabı beyaz taştan olan medresenin doğusunda, batısında ve kuzeyinde dersaneler, yemekhane, öğretmen lojmanları ve avlu bulunmaktadır.

Cizre Dağkapı Mahallesi'nde bulunan ve içinde Hz. Osman tarafından Cizre'ye gönderilen bir Kur'an-ı Kerim'in bulunduğu Mushafireş Cami, Cizre Beylerinden Emir Muhammed İbn-Emir Şah Alibeg tarafından inşa edilen Süleymaniye Medresesi, Cizre surları üzerinde olan ve 1437 yılında Cizre Beyi Emir Abdullah (Abdal) Seyfeddin Boti tarafından yaptırılan Mir Abdal Cami, Dağkapı Mahallesi'nde bulunan ve mescit ve türbesiyle bilinen Said Cami, Cizre Beylerine ait mezarların bulunduğu Meydan Cami, Mecdiyye Medresesi, Şazeh Medresesi, Abdurrahman Ağa Kasrı, Mehmet-i Ağay-ı Sor Kasrı, Yusuf Ağa Kasrı, Süleyman Ağa Kasrı, Osman Ağa Kasrı ve Mehmet Ağa Kasrı kentin önemli kültür varlıkları arasındadır.

ÖLÜMSÜZ BİR AŞK ÖYKÜSÜ... MEM-U ZİN

Yaklaşık 550 yıl önce yaşanır Mem ile Zin'in dillere destan aşkları Cizre'de...

Zin, Cizre Beyi Mir Zeynuddin'in kız kardeşi, Mem ise Divan kâtibinin oğludur. Mem'in Zin'i sokakta görmesiyle başlayan, ardından hızla büyüyen aşk, zamanla tüm kente yayılır. Ancak kötülüğü, ikiyüzlülüğü ve dalkavukluluğu ile bilinen Zin'in ağabeyi Bekir, doğruluğu, iyiliği, suçsuzluğu, zayıfsızlığı ve çaresizliği simgeleyen Mem ile Zin'in aşkına engel olmaya çalışır. Bekir, Bey Mir Zeynuddin'in Mem ile iddialı satranç oyunu sırasında hile yaparak, Mem'in yenilmesini sağlar, bunun üzerine Mem, Bey'e kız kardeşi Zin'e duyduğu aşkı itiraf eder. Çok öfkelenen Bey Mem'i zindana attırır. Bir süre sonra Mem ile Zin arasındaki aşkın ilahi aşka dönüştüğünü anlayan Bey Zeynuddin, Zin'e Mem'i zindanda görmesi için izin verir. Zin'in zindan ziyareti sırasında ne yazık ki Mem ölür. Arkasından Mem'in sadık arkadaşı Tacdin, Bekir'i öldürerek intikam alır. Mem'i şehitliğe gömerler. Gömülmenin ardından Zin, mezarın başından hiç ayrılmaz ve ağlaya ağlaya orada can verir. Yaşarken kavuşamayan sevgilileri Bey bu kez ayırmaz, Mem'in mezarını açtırarak, Zin'ini de oraya gömer...

Hakkârili Şeyh Ahmed-i Hani tarafından ölümlerinden 240 yıl sonra kaleme alınan ve filmlere de konu olan büyük aşkın kahramanlarının sevgileri, Mem'u Zin Türbesi'ni ziyaret eden sayısız yerli ve yabancı konunun yüreğinde adeta yeniden canlanır...

Cizre Surları'na 2 km. uzaklıkta olan ve 12 burç üzerinde 8 gezegen kabartması bulunan, insan ve hayvan figürleri ile süslü Dicle üzerinden ilçeye bağlantıyı sağlayan Yasef Köprüsü (Cizre Köprüsü); Kutbeddin Mevdut Han tarafından yaptırılan ve üzerinde aslan ve oğlak figürleri bulunan Akabin (Dest) Köprüsü, bazalt ve beyaz kalker taşından yapılan Mehmet Ağa Kasrı ile Bagoz Kilisesi, İdil'de bulunan ve bir Süryani kilisesi olan Meryem Ana Kilisesi, İdil Öğündük Köyü'nde halen faal durumda olan Öğündük Kilisesi, Çağlayan Kilisesi ve Dera Kilisesi kentin diğer önemli kültürel yapıları arasında yer alır.

1800 yıllarında Bedirhan Bey zamanında yaptırılmış olan Said Bey Kalesi, Güçlönak İlçesi'ne bağlı Dicle Nehri kenarında Düzova ve İdil Hendek köylerinin karşında, Asur ve Guti'lere ait kabartma heykellerin bulunduğu Finik Kalesi Cizre'nin önemli tarihi yapıları arasındadır.

Cizre'nin güneybatısındaki Kebeli Köyü'nde bulunan Babil Kalesi'nin çevresi, yontulmamış bazalt kayalardan ve beyaz kalker taştan yapılmış, dikdörtgen biçiminde surlarla çevrilidir. 1992 yılında yapılan çalışmalarda bulunan Asur hükümdarına ait bir heykel Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Cizre yakınlarında Damlarca ve Eskiya köyleri arasında yer alan saray, zindan, sarnıç ve çok sayıda mağara evlerini ve çeşitli kaya kabartmalarını barındıran Finik Ören Yeri; Cizre'nin kuzeydoğusunda Cudi Dağı'nın en sivri noktasının eteğinde Çağlayan Köyü'nde bulunan Düşe, Çeko, Hirabe, Kayzer ve Hırd Kale harabelerinin yer aldığı Şah Ören Yeri; Cizre'nin 6 km. kuzeyinde bir boğaz içerisinde kurulan ve Cizrelilerin mesire yeri olarak da kullandıkları, Gut Dönemi'nde "Sazirka" olarak anılan, taştan yontulmuş su kanalları, heykeller ve kent kalıntılarının bulunduğu Kasrik Ören Yeri; Cizre'nin 2 km. doğusunda Dicle kıyısında yer alan, ilk çağlara ait kent kalıntısı ve ünlü köprüsüyle Bazebe Ören Yeri, Cudi Dağı dışında Şırnak'ın diğer arkeolojik değerleri arasında yer almaktadır.

Ayrıca, Beytüşşebap İlçesi'nin Fargoşin Yaylası'nda bulunan, dört büyük yapıdan oluşan Dirheler evlerinin (Dev Evleri), Asur saldırılarına karşı haber alma kuleleri olarak kullanıldığı veya yaylaya göç sırasında barınmak amacıyla yapıldıkları sanılmaktadır.

İsmail Ebul-iz
El Cezeri Müzesi

Babil, Asur, Med, Guti, Selçuklu, Osmanlı, Rum, Arap, Emevi, Abbasi dönemlerine ait arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği İsmail Ebul-iz El Cezeri Müzesi, Cizre İlçesi'ndedir.

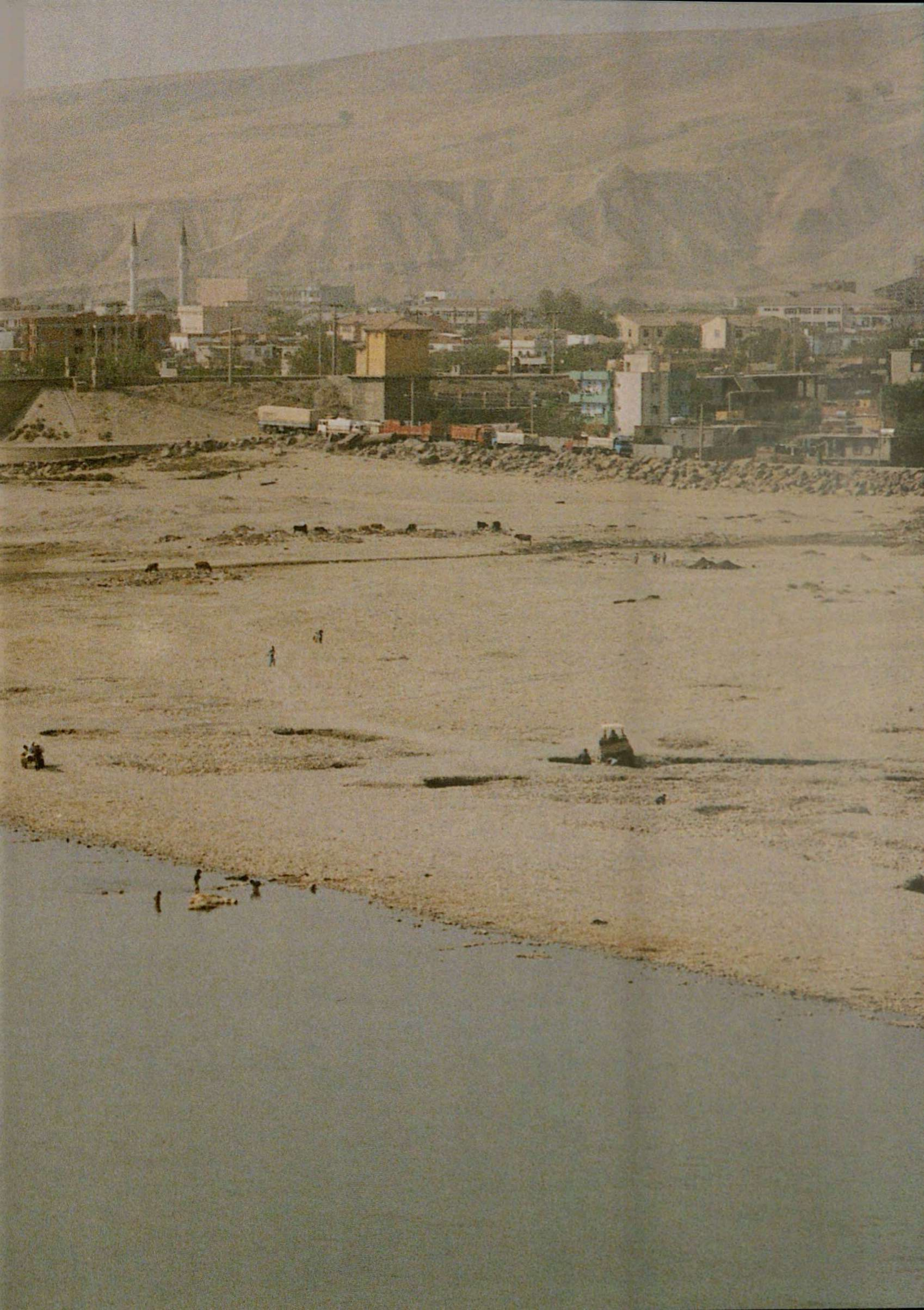
Büyük fizikçi İsmail Ebul-iz El Cezeri, sibernetik biliminin ve otomasyonun ilk kurucularındandır ve 60 makinenin de mucididir. 1153 yılında Cizre'de doğan ve daha sonra Artuklu Sarayı'nın baş mühendisi olarak Diyarbakır'da yaşayan El Cezeri'nin mezarı Cizre'deki Nuh Peygamber Cami avlusundadır.

EBUL-İZ'İN ROBOT

CİZRE

Topraklarda ağırladığı tüm medeniyetlerin izlerini tarihten günümüze taşıyan Cizre, medreseler, türbeler, kasırlar ve ören yerleri ile kentin kültür değerleri bakımında en zengin ilçelerinden birisidir.

CİZRE KALESİ VE SURLARI

Gemi şeklindeki Cizre Kalesi ve surlarının, M.Ö.4000 yıllarında Guti İmparatorluğu tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Günümüzde büyük bir kısmı harap durumda olan Cizre surları üzerinde yer alan Bağdat, Diyarbakır-Mardin ve Sarayburnu kapıları kente girişi sağlamıştır. Cizre Kalesi, surların kuzeyinde ve Dicle Nehri kıyısındadır. 360 oda ve 3 katlı olarak inşa edilen kale, Seyfiyye Medresesi, konuklarının develeri ve atları için ahır olarak kullanılan Develer Hanı, Hamidiye Kışlası ve Mem-u Zin Zindanı gibi yapıları barındırır.

Gerzubakarta adıyla Guti devleti hâkimiyeti altında olan yöre, M.Ö. 1894 yılında I. Babil Devleti yönetimine girmiş, M.Ö. 1595 yılında Arap egemenliğine geçmiştir. İzleyen dönemlerde Asurlar, Medler, Persler, Selevkoslar, Galatlar, Partlar, Sasaniler, Emeviler, Artuklular, Eyyubiler, Abbasiler, Selçuklular, Moğollar ve 1514 yılından itibaren de Osmanlı Devleti hâkimiyeti yaşanmıştır. Cizre Beyliği önceleri Diyarbakır Sancakbeyliği'ne bağlı iken 1841 yılında Musul'a bağlanmış, Milli Mücadele Dönemi'nde Cizre, Fransızlar tarafından savaşız teslim alınmak istenmişse de, büyük başarılar gösteren halkın direnişi karşısında işgalden vazgeçilmiştir.

Cizre'nin yayıldığı alan geniş bir verimli ovadır. Cudi Dağı'ndan eriyen karlarla beslenen derelerle coşarak kıvrıla kıvrıla akan Dicle Nehri'nin hemen eşiğine yaklaşmıştır Cizre... Dicle, kentin girişinde şefkatle açılmış bir çift kol gibi kucaklayıp sarmıştır Cizre'yi, daha sonra yeniden birleşmiştir. Bu şekliyle çizdiği görüntü nedeniyle İslamiyet'in hâkim olduğu dönemlerde şehre yarımada anlamına gelen Cezire adı verilmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde de küçük bir düzeltmeyle Cizre olarak değiştirilmiştir. Önceleri Mardin'e bağlı bir yerleşim birimi olan Cizre 1990 yılında Şırnak İli'ne bağlanmıştır.

Yüksek duvarlarla birbirinden ayrılan, iç içe, sırt sırta dizilmiştir Cizre evleri... Genişliği 3-4 metre olan sokaklar, arkalarında gözden ırak avlular barındıran biriketle örtülmüş yüksek duvarlar ve duvarları dış dünyaya bağlayan renkli metal kapılar dikkat çeker.

Cizre teraslarındaki "mavi taht"lar, geceleri yazın sıcaklığında kurtulma mekânları olarak işlev görür. Çatısı olmayan Cizre evlerinde teraslarında bulunan metalden yapılmış, etrafı bambuyla çevrili, mavi boyalı düzenekler akrep tırmanmasın, tırmanırken düşün diye cilalanmıştır.

Şırnak sahip olduğu zengin tarihi, kültürel kaynakları ve doğal değeri ile turistik açıdan önemli merkezlere sahiptir.

Hista, Besta, Zümrüt ve Nasfaran Kaplıcaları'nda termal turizm; Cudi Dağı, Uludere ve Beytüşşebap çevresinde kış turizmi; Cudi Dağı, Şahköy Çağlayanı ve Herekol Dağı'nda doğa yürüyüşü, fotosafari, ornitoloji (kuş bilimi), botanik (bitki inceleme) ve yayla turizmi; İlin en önemli akarsuyu olan Kızılsu, Habur ve Hezil çaylarının beslediğı Dicle Nehri'nde kano ve rafting yapmaya elverişli akarsu turizmi; Kızılsu Çayı'nda sportif olta balıkçılığı olanakları mevcuttur. İlin orman kuşağına giren dağlık kesimleri, sıklıkla rastlanan tilki, tavşan, çulluk, keklik, ördek, kaz, turna ve bildircin gibi yaban hayvanları için de elverişli barınaklar oluşturmaktadır.

Yünle Gelen El Sanatları...

*İplikler tezgâh ta açılır gül gül,
Genç kızlar kilime kirkit vurunca,
Her ilmek bir sevda, bir renk, bir gönül
Şırnak kilimleri boylu boyunca...*

El tezgâhlarında dokunan halılar ve kilimler, renk ve motifleri ile kitaba benzer, dilini anlayanlar okur ancak... Kız çeyizindeki kilimiyle kıvançlanır, delikanlı kilimlerde yavuklusunun hayalini görür.

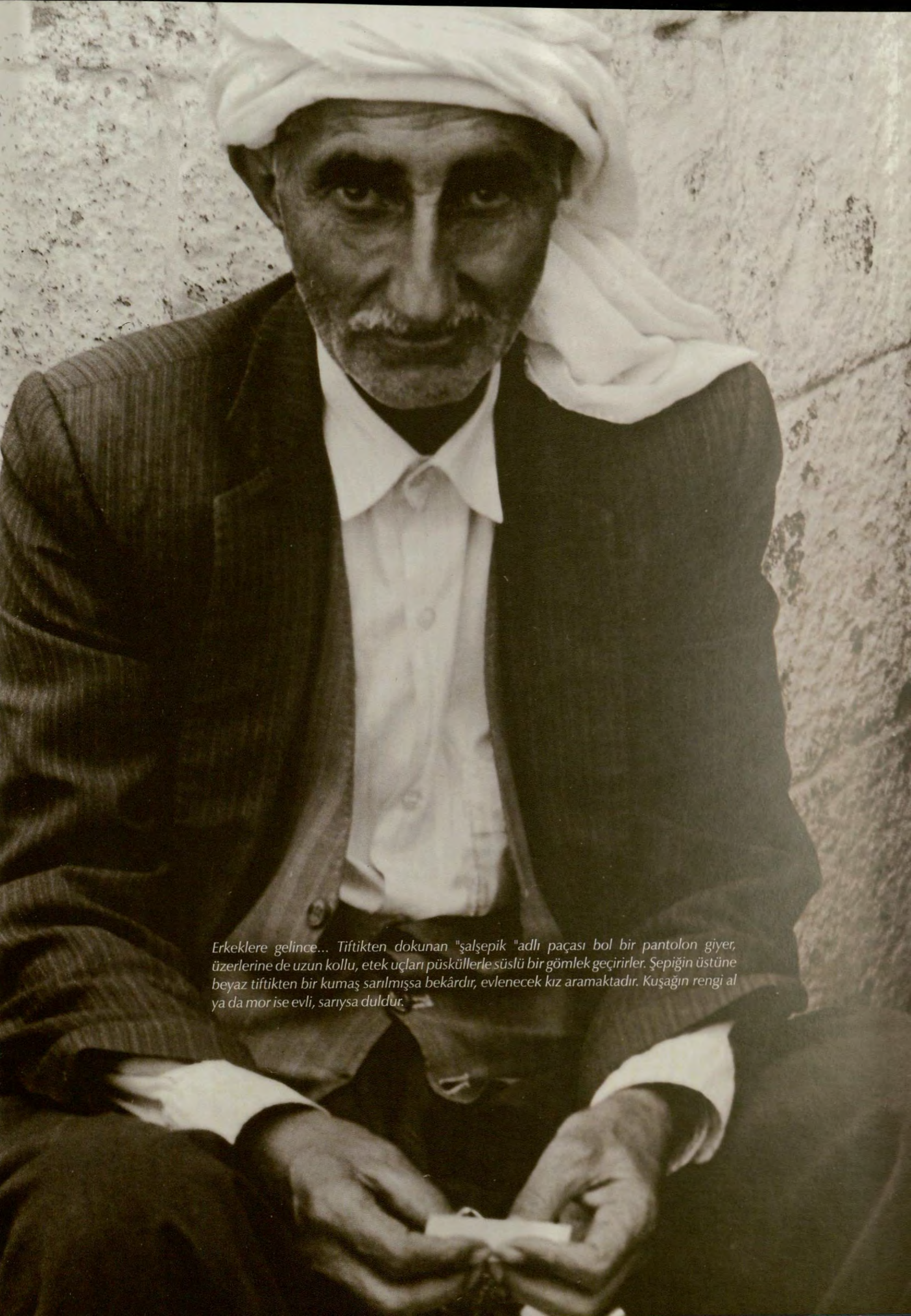
Şırnak ve çevresi, koyun ve tiftik keçisi sürülerinin yayladan yaylaya otlatıldığı, tiftiğinden ipek gibi yumuşak kilimlerin dokunduğu bir bölgedir. Bu nedenle yörede, el sanatları olarak tanımlanabilecek uğraşların tümünün hammaddesi yündür. Kilim, halı, heybe dokumacılığı ve keçecilik Şırnak'ta geleneksel uğraşlar arasında yer alır. Şırnak'ta şalşepik ve rençperi denilen dokuma türü ile koyun ve keçi tüylerinden dokunan Şırnak şalları meşhurdur. Şalşepik, el tezgâhlarında tiftikten, özenle ve ustalıkla dokunan bir kumaştır. Şalşepik için üretilen bu kumaş, önceleri yalnızca erkek kıyafeti yapımında kullanılırdı. Ancak son zamanlarda yörenin kadınları da şalşepik kumaşını kendi giysilerinde kullanmaya başlamışlardır. Böylece şalşepik kumaşının kullanım alanı çeşitlenmiş ve renklenmiştir. Artık bu özel kumaştan kadınlar için ceket ve etek de yapılmaktadır.

Özellikle Uludere ve Beytüşşebap ilçelerinde kadınların ev tezgâhlarında dokudukları, yöreye has desenleri ve dokuma şekliyle bilinen Jirki Kilimleri, yörenin kültürel simgesidir. Her desenin ayrı bir öyküyle dile geldiği kilimler, yüzyıllar geçse de kendilerine has özelliklerini koruyabilmiştir. Motif ve desen zenginliği ile bilenen bu kilimler hakiki yün iplik ve kök boya uygulamasıyla, el emeği göz nurunun sergilenmesidir. Şırnak kilimlerinde kullanılan tüm desenler yöreye hasdır. Çadırdan sedire, çuvaldan heybeye dek uzanan Şırnak kilimlerinde çizgiler sert, renkler hırçındır. Yayla Gülü, Küpeli Gül, Sariya Gülü, Temiz Parmak, Rus Benzetmesi, Kurbağa, Dizili Yaprak, Bezarın Canı, Goyani, Sinan, Kırkağaç Bastonu, Zilli Hamail, Zilli Emanet, Çakmak Taşı, Diziler, Bey Evleri, Sevgili, Kurt Ayağı, Kara Sütun, Güzeli Topuk, Çatal Ağaç, Kırıkıçık, Selik, Yıldız, Tarak, Bahar Merkebi, Zincirler, Eldivenli, Kepçecik ve Gamezik desenlerinin çoğu Şırnak ve çevresinde halen dokunmaktadır.

Genç kız, el örgüsü allı yeşilli başlığının üzerine ince bir tül mü örtüyor, biliniz ki sözü kesilmiş, bir yağız delikanlıya adanmıştır. O tül, tel ve pulla süslenişse yeni evlenmiş, başı bağlanmış anlamına gelir.

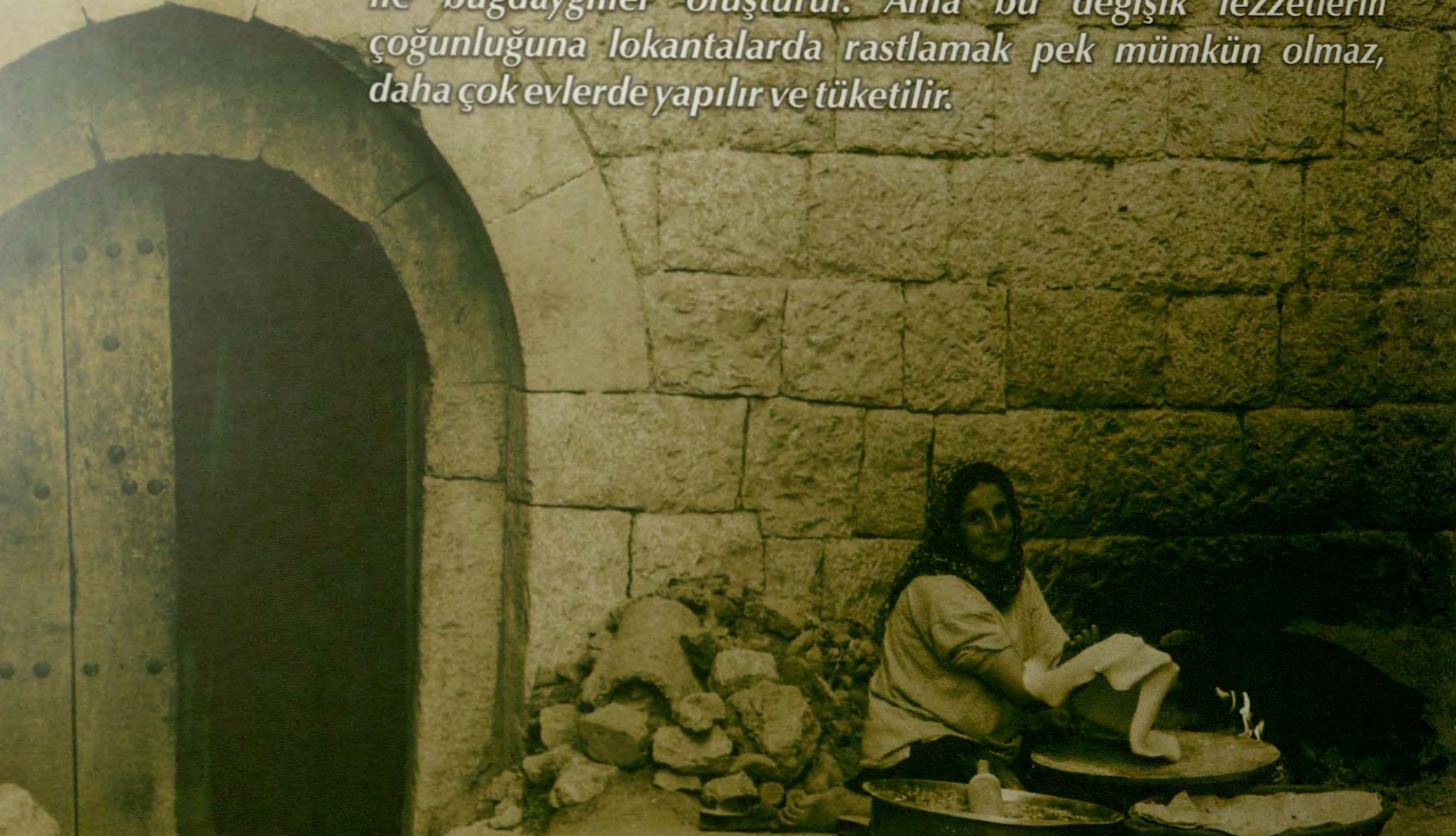

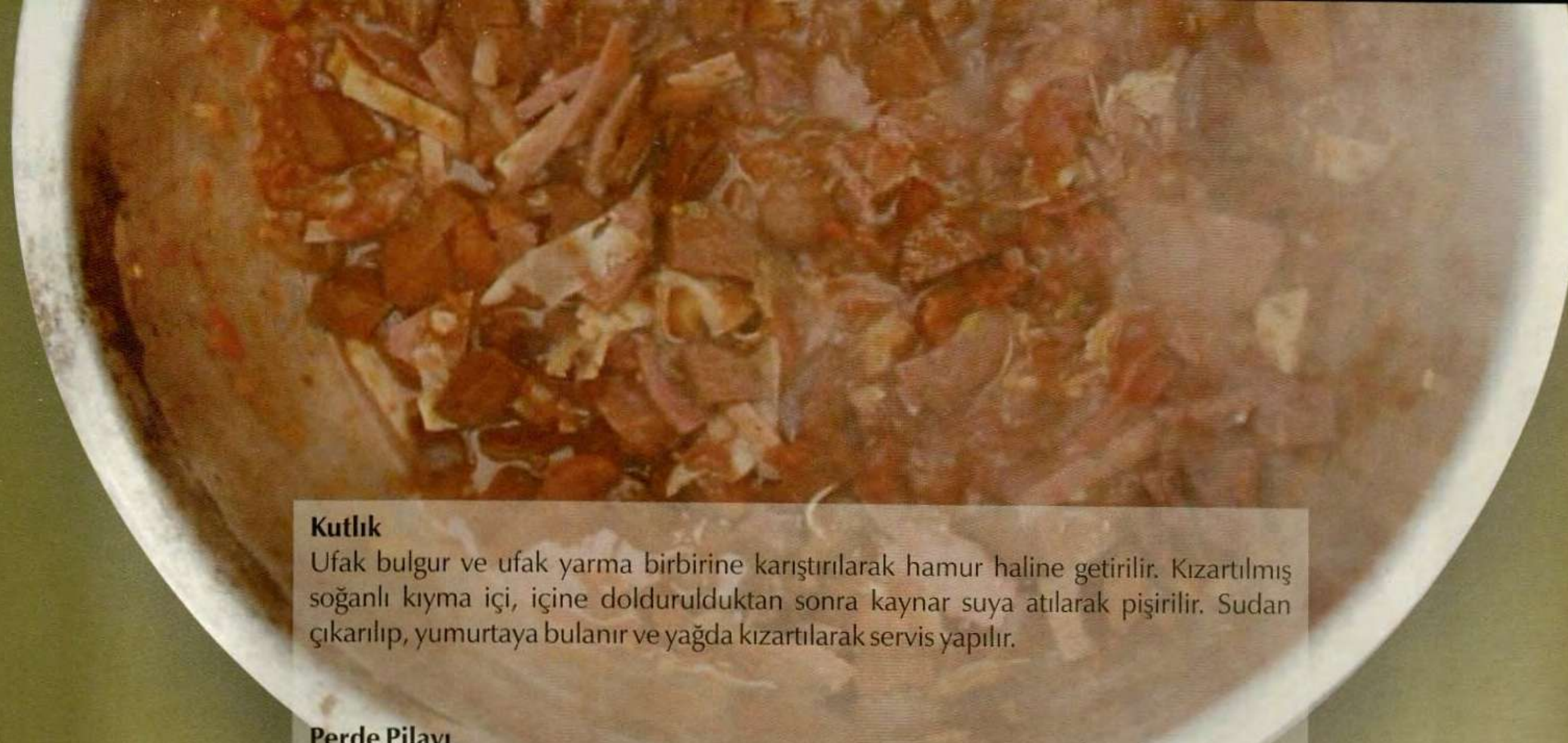

Erkeklere gelince... Tiftikten dokunan "şalşepik" adlı paçası bol bir pantolon giyer, üzerlerine de uzun kollu, etek uçları püsküllerle süslü bir gömlek geçirirler. Şepiğin üstüne beyaz tiftikten bir kumaş sarılmışsa bekârdır, evlenecek kız aramaktadır. Kuşağın rengi al ya da mor ise evli, sarıysa duldur.

ŞIRNAK MUTEAĞI'NDAN

Şırnak'ta pişen yemeklerin ana malzemesini et ve süt ürünleri ile buğdaygiller oluşturur. Ama bu değişik lezzetlerin çoğunluğuna lokantalarda rastlamak pek mümkün olmaz, daha çok evlerde yapılır ve tüketilir.

Kutluk

Ufak bulgur ve ufak yarma birbirine karıştırılarak hamur haline getirilir. Kızartılmış soğanlı kıyma içi, içine doldurulduktan sonra kaynar suya atılarak pişirilir. Sudan çıkarılıp, yumurtaya bulanır ve yağda kızartılarak servis yapılır.

Perde Pilavı

Yumurta ve yağla yoğrulmuş yufka haline getirilmiş hamur tencereye yerleştirilir. Az pişirilmiş pilav, tavuk eti, baharat ve badem karıştırılarak yufka haline getirilmiş hamurun içine konur. Ağız tekrar yağlı ve yumurtalı ince hamurla kapatılır. Üstü ve altı ocakta ya da fırında pişirilerek servis yapılır.

Hekeheşandi

İçine kıyma katılarak yapılan bir pilav türüdür. Pilav yağsız olarak pişirilir, içine kıyma katılarak yoğrulur. Yumurta şekli verilerek yağda yumurtaya bulanarak kızartılır ve sıcak servis yapılır.

Şımşıpe

Şırnak usulü dolmanın adıdır. Soğan, patlıcan, domates, kabak açılır ve oyulur. Pirinç ile kıyma yıkanıp karıştırılır, baharatlanır. İçi oyulan sebzelere doldurulur, tencereye dizilerek pişirilir.

Meyre (Mehir)

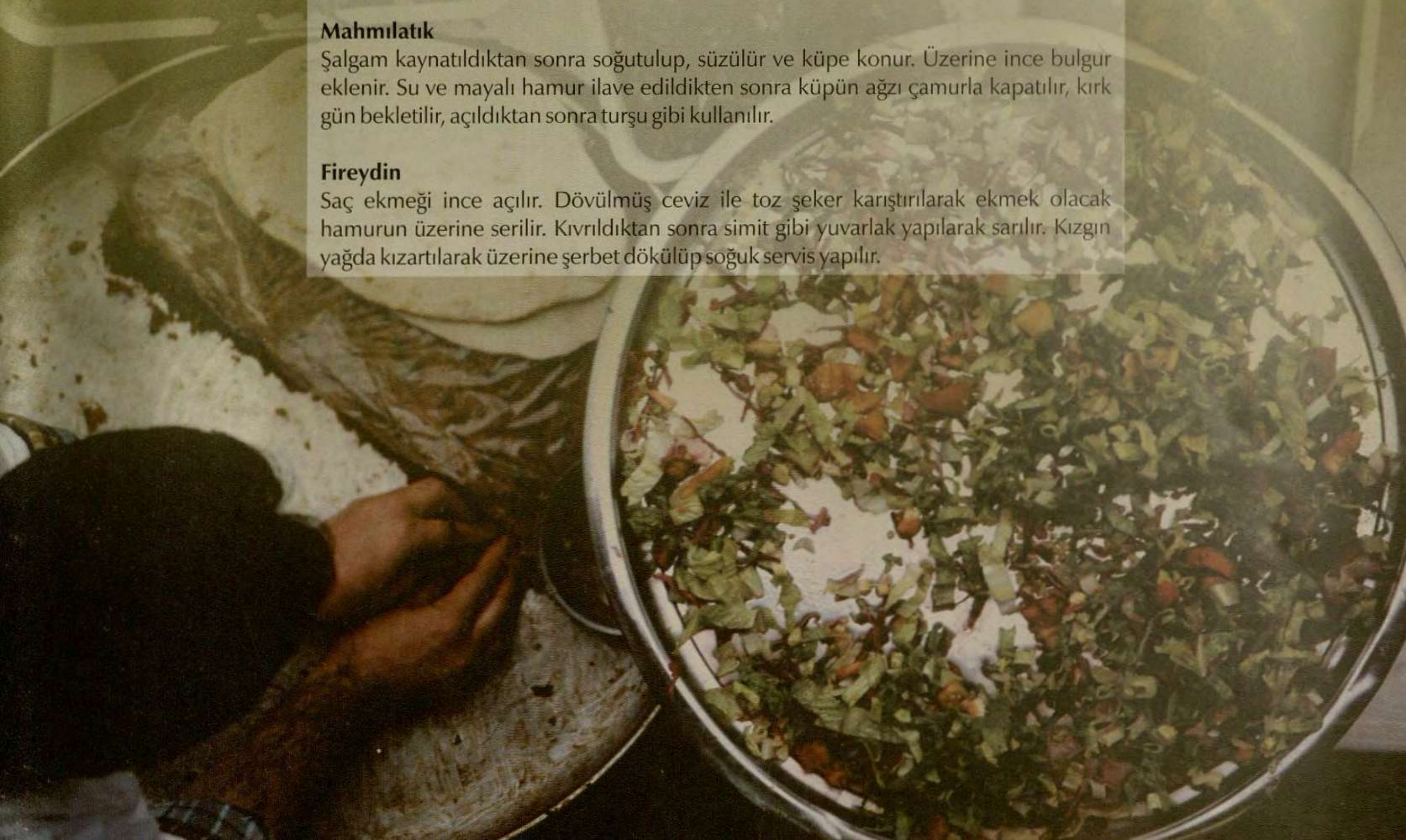
Ayran ve dövme ocağa konur, içine yumurta çırpılarak eklenir. Kaynayınca kadar karıştırılır. Son olarak içine parçalanmış kabaklar ve pancar yaprakları atılır. Piştikten sonra soğuk olarak servis yapılır.

Mahmılatık

Şalgam kaynatıldıktan sonra soğutulup, süzülür ve küpe konur. Üzerine ince bulgur eklenir. Su ve mayalı hamur ilave edildikten sonra küpün ağız çamurla kapatılır, kırk gün bekletilir, açıldıktan sonra turşu gibi kullanılır.

Fireydin

Saç ekmeği ince açılır. Dövmüş ceviz ile toz şeker karıştırılarak ekmek olacak hamurun üzerine serilir. Kıvrıldıktan sonra simit gibi yuvarlak yapılarak sarılır. Kızgın yağda kızartılarak üzerine şerbet dökülüp soğuk servis yapılır.

Bu yayının hazırlanmasına bilgi, belge ve görsel materyaller ile katkıda bulunan; GAP İlleri Valiliklerine, GAP Bölgesi Belediyelerine, GAP Bölgesi'ndeki Sivil Toplum Kuruluşlarına, Bölge Üniversiteleri ve Araştırma Kurumlarına, Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Merkez ve Bölge Teşkilatlarına teşekkür ederiz.

Ayrıca özel ve değerli katkılarından dolayı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Adıyaman Valisi Halil Işık'a, Çekül Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin Sözen'e, Araştırmacı, Tarihçi ve Gazeteci Adil Dai'ye, Mimar M. Cemil Açikkol'a, Mimar Sıdika Bebekoğlu'na, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Eski Başkanı ve Oylum Höyük Kazı Başkanı Prof. Dr. Engin Özgen'e, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Atilla Engin'e, Mimar Şeyhmus Dinçel'e, Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. A. Cihat Kürkçüoğlu'na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Sanat Tarihçisi Dr. Adil Özme'ye, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği'ne (AFSAD) ve Dr. Mehmet Altuğ'a teşekkür ederiz.

T.C. BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
Willy Brandt Sokak No:5 • 06680 Çankaya/ANKARA
Tel: 0.312.442 23 24 • Faks: 0.312.440 13 84
e-posta: gap@gap.gov.tr • www.gap.gov.tr
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Şanlıurfa Tünel Çıkış Ağızı P.K. 155 • 63000 ŞANLIURFA
Tel: 0.414.347 93 85 • Faks: 0.414.347 94 55-347 93 90